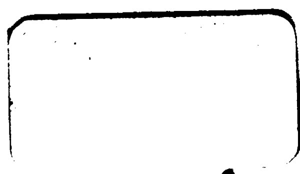

Ludvig Holbergs, baron, 1684-1754

Moralske Tanker.

Udgivne af G. Rode.

Kjøbenhavn.

K. Schønbergs Forlag.

Thieles Bogtrykkeri.

1859.

Lud. Holbergs

Moralske Tanker.

Deelte udi 2 TOMOS.

TOM. I.

Fortale til Læseren.

Indholdet af dette Skrift er Forklaring over nogle af mine latinske Epigrammata, som for 8 Aar siden ere trykte: De moralske Materier vise af hvilken Betydning samme Epigrammata ere, og at jeg derfor haver haft Aarsag at klage over deres vitieuse Trykning, som er skeed udenlands. Skriftet befatter et heelt moralsk Systema, og er en Blanding af Skiemt og Alvor. At Materierne ere ikke sammenhængende, foraarsages deraf, at jeg haver commenteret over hvert Epigramma efter Orden og Numer. Jeg tilstaaer, at jeg udi mit Morale er noget selsom; men jeg underkaster mine Tanker andres Correction: holdende for, at, hvis nogle af mine Tanker ere ilde grundede, saa kand de dog give andre Anledning til

at examinere nøjere almindelige Meeninger, og efterforske, hvorvidt de ere grundede paa den sunde Fornuft. Det er til moralske Meditationer og Theologie mine Studia nu omstunder ere fæstede: thi jeg anseer mig selv, i Henseende til min Alder og Svaghed, som en reisefærdig Mand, der maa forfatte sit Systema, førend han tager Afskeed og begiver sig paa Reisen.

Forberedelse.

Af alle Slags Videnskaber er ingen, næst Theologie nyttigere og herligere end Morale. Det samme er enten alvorligt eller skiemtsomt. Det alvorlige Morale er saadant, som findes udi de gamle Philosophiske Skrifter, hvorudi Dyder og Lyder udi ærbar og anstændig Stiil forklares, og som befattes under det Navn af Ethica. Ingen kand tvivle om Nytten deraf, det staaer ikkun paa at venne Menneskene til dets Læsning, saasom deslige Skrifter, der udi en tør og ærbar Stiil viise et Menneskes Pligt og forklare Naturens Love, ere gemeenligen ikke saa behagelige, som de ere opbyggelige. Ligesom derfore Medici forgylde beedske Piller, for at opmuntre Patienter til at indtage dem, saa have Philosophi efter deres Exempel søgt ved adskillige Skikkelser, som de have sat paa denne nyttige Lærdom, at opvække Læsernes Lyst og Attention. Nogle have i den Henseende fundet for Got at udføre saadant Morale udi behagelige Fabler. Og seer man af adskillige Steder udi det Gamle

Testamentes Skrifter, at den Invention er heel gammel, ja at den haver været i fuld Brug hos de Ebræer fra de ældste Tider. Den bekiendte Æsopus, en Phrygier, er den første, som haver giort en Samling af Moralske Fabler, hvilke endnu læses med Behag og Nytte. Adskillige andre have siden fult hans Exempel. Og seer man, at hellige Skribentere, ja Christus selv haver betient sig af Fabler og Lignelser, som af den kraftigste Maade at moralisere paa. Andre have forsøgt at udføre saadant udi muntre Samtaler. Denne Maade at underviise paa, kaldes den Socratiske, saasom Socrates holdes for den første, der haver ført den ret i Brug; Hvilket sees af hans Discipels Platonis Skrifter. Socrates haver derudi været efterfult af u-tallige Lærere: Og er den Maade at lære paa udi fuld Brug endog i vore Tider. Ja saasom man haver merket, at deslige Samtaler ikke alleene opvække Læserens Attention, men giver ogsaa Anledning at udføre en Lærdom med des større Grund og Kraft, haver man extenderet denne Lærdoms Maade ogsaa til adskillige andre Videnskaber, som til Theologie, Historier, Mathesis, &c. Hid hensigte og de nu brugelige Romaner, hvis Oprindelse Verderius deriverer af de Franske Normanner, saasom deslige Fabler vare skrevne paa det gamle Normanniske Sprog. Ordet er siden forandret, saa at man i Steden for Normanner, haver givet dem Navn af Romaner. Spanierne, som efter de Franske have antaget den Skrive-Maade, kalde dem Romanzes, og betegne

Italienerne dem med samme Navn. Men dette maae staae ved sit Værd. Man seer, at Grækerne ogsaa have betient sig af den Skrivemaade; og have vi endnu tvende gamle Græske Romaner: en af Achille Tatio, en anden af Heliodoro. Apuleji Metamorphosis er den fornemste gamle Roman, som vi have paa Latin, og Barclai Argenis blant de yngre paa samme Sprog. De fleeste af disse Romaner synes alleene at være skrevne af ørkesløse Mennesker for Tids-Fordriv. Men der findes nogle, som under opdigtede Historier forestille vigtige Ting, saa vel udi politicis, som udi morale, saa at deres Læsning er ikke mindre nyttig end behagelig.

Af alle Moralske Romaner er meest udi Anseelse den saa kalden Telemaqve, hvis Autor er den bekiendte Erke-Bisp af Cambrai, Fenelon. Samme Telemaqve holdes for et Mesterstykke af det Slags Skrifter, saavel i Henseende til Stilen, som til Materien. Men saasom jeg udi mange Ting haver en egen Smag, saa bekiender jeg reent ud, at jeg kand ikke see alle de Herligheder, som de fleeste derudi finde. Stilen, som er fortreffelig udi Poësie, bliver modbydelig udi solut Stiil, og Lærdommen, som i sig selv er gandske solide, er dog ikke saa rar, at den jo findes i de fleeste Skrifter, som handle om Dyder og Regierings Regler. Thi naar et Skrift skal passere som et Mesterstykke, maae udi Lærdommen være noget, som er Original, det er saadant, som enhver ikke er bekiendt; hvoraf jeg dog

intet finder udi denne navnkundige Roman: thi de Regler og Maximer, som gives, ere bekiendte og almindelige, saa at Autor herudi alleene haver distingveret sig ved sin behagelige Skrivemaade, og ved den Tone han haver sat paa sit Verk. Men jeg siger, at dette er alleene saaledes efter min Smag. Thi om andre holde Verket for et Mesterstykke, maae det staae enhver frit for at fælde saadan Dom, og vil jeg med ingen indvikle mig i Tvistighed derom. Alt hvad som efter min ringe Skiønsomhed bør siges derom, er, at det er et nyttigt og ziirligt Verk, men dog derhos saadant, som kand giøres uden Troldom.

Jeg vil ikke tale om andre moralske Romaner, hvoraf nu findes en stor Mængde, men alleene give min Betænkning over et nyt Skrift udi den Materie, efftersom derover er fældet saa stridige Domme, at nogle have løftet det op til Skyerne: andre derimod have taelt derom med yderste Foragt, og derved have foraarsaget, helst iblant Fruentimmer, tvende Factioner af Pamelister og Antipamelister. Derudi forestilles en fattig ung Kammer-Pige, som en stor Herre havde forelsket sig udi, og som han med Vold og all optænkelig List søgte at overvinde: men hendes Dyd og Kydskhed var saa stor og bestandig, at hun ved intet Middel kunde bringes til at accordere ham nogen u-sømmelig Faveur. Hvorudover hans u-blue Elskov omsider forvandledes til Estime og Admiration, saa at han, u-anseet Standens U-liighed, tog hende til ægte. Denne unge Pige ansee

nogle som et Modèle for Fruentimmer at efterfølge, ja der ere fundne Geistlige udi Engelland, der have paa Prædikestolen recommenderet Historien. Andre derimod have derudi fundet Character af en devote Coqvete og et listigt Fruentimmer, der udi Grund haver forstaaet den Konst at bringe en Mands Person udi Snaren. Begges Domme synes mig at være outrerede. Man kand vel paa den ene side ikke gandske forlade sig paa saadan Opførsel hos et Fruentimmer, saasom Erfarenhed viiser, at man ofte af masqverede Dyder haver været bedragen. Men man kand paa den anden side ey heller giøre alle Dyders Øvelser til Hypocrisie: Thi der kand og findes de Fruentimmer, der herved intet have for Øjene, uden GUdsfrygt, Dyd og Ærekierhed. Og vil jeg gierne, for ikke at støde honête Fruentimmer for Hovedet, som jeg stedse haver holdet Venskab med, henføre Pamela til den sidste Classe, helst som der sees, at hun udi hendes paafølgende Velstand var sig stedse selv liig, og indtog alle ved bestandig Douceur, Ydmyghed og Føyelighed. Alt hvad som jeg herimod kand sige, er dette, at Historien havde været end meer opbyggelig, og Characteren mindre Critiqve underkastet, hvis denne Heroine havde efter saadan Opførsel, og efter saa mange udstandne Forfølgelser stedse opofret sig til eenlig Stand, for at viise, at alle de Critiqver, som vare giorte over hende, havde været ilde grundet; eller, hvis hun i det ringeste havde ladet hendes Bejler bie nogle Aar, førend hun indlod

sig udi Handel med ham. Jeg regner ellers Historien blant en af de gode Romaner, saasom den er fuld af adskillige gode Sentimens, og viiser Exempel paa Dyd og Ærlighed; skiønt jeg dog holder den for intet Mester-Stykke, og ingenlunde kand bifalde de Geistlige udi Engelland, der haver recommenderet den paa Prædikestolen. Thi seer man noget deri som er opbyggeligt, saa seer man og noget som kand irritere til Elskov, og sætte end ogsaa en Philosophum udi fuld Flamme. Det Portrait som gives paa et Fruentimmers Dejlighed, paa hendes Bryste, Taille, &c. ja de mange Caresser og Kysse, som omtales, ere ikke saadanne Materialier, hvoraf man kand tage Texter til Prædikener.

Det samme kand og siges om de andre moralske Romaner, ikke at tale om, at Charactererne derudi gemeenligen ere saa outrerede, at de passe sig heller paa Engle end Mennesker, viisende, hvordan et Menneske bør være, og ikke hvad det er eller kand være. Er det Tapperhed, Troeskab, Kierlighed, saa er alting qvintessentieret og saa abstract, at Læseren i Steden for bons sens erhverver en u-rimelig Affectation. Man kand derfore ikke raade meget til saadanne Bøgers Læsning: thi det er noget som kand ikke alleene giøre en og anden udi sær, men end og en heel Nation grimacieuse; og var det for at curere saadan Affectation, som den Spanske Nation af Romaners Læsning var bleven befænged med, at Cervantes skrev den sindrige Roman, som er bekiendt under det Navn af Don Qvixot.

Udi disse Tider haver man fundet en synderlig Behag udi det Morale, som fremsettes udi opdigtede Rejse-Beskrivelser, udi Breve, og de Skrifter som føre Navn af Spectateurs. Hvad opdigtede Rejse-Beskrivelser angaaer, da holdes det for en beqvem Maade at moralisere paa, og seer man, at mange saadant have giort med Succes. Men derved som med andet er skeed Misbrug; thi der ere fundne de, som under saadanne Beskrivelser af opdigtede Lande have anført adskillige anstødelige Ting, saavel mod Religion som mod Morale, og henføres fornemmeligen til den Classe den saa kalden Historie af de Severamber. Eendeel af disse Rejse-Beskrivelser ere af samme Art som Luciani, hvilken indeholder intet uden Skiemt. Af disse ere meest anseelige, Bidermanni Utopia og andre af samme Natur. De fingerede Rejse-Beskrivelser, som udi vor Tiid giøres af den bekiendte Engelske Doctor Swift er en Sammenblanding af Skiemt og Lærdom, dog saaledes at det første derudi prædominerer. Udi Klims Underjordiske Rejse ere ogsaa begge Deele, men besynderlig det sidste: thi der indeholdes saa mange Characterer, at man deraf kand forsynes med Materialier til et heelt Moralsk Systema. Nogle have taget sig for at censurere samme Skrift, foregivende derudi at finde en Slags Naturalismum: men Beskyldningen er saa elendig, at man ikke har holdet fornødent at svare derpaa. Der viises udi Skriftet, hvor meget et Folk alleene af Naturens Lys og de skabte Tings Betragtning kand for-

fremmes udi Moralitet og GUds Kundskab. Saadant er noget som alle Theologi tilstaae, og viise, at den sande revelerede Religion er grundet paa den naturlige. Autor har derforuden taget den Præcaution at viise Revelationens Nødvendighed, for at igiendrive dem, som i vor Tiid have negtet dens Fornødenhed. Slige Censurer rejse sig derfor enten af Ondskab at skade sin Næste, eller af Vankundighed, og vil jeg heller henføre dem til det sidste, saasom ingen er dristigere i at criticere end en halvlærd, og den, som man siger, haver ikkun læset een Bog.

Andre have udi vor Tiid taget sig for at fremføre deres Morale udi fingerede Breve. Blant dem ere mest bekiendte, de som ere udgivne under det Navn af den Tyrkiske Spion. For nogle Aar siden er denne Skrivemaade bleven fast almindelig, saa at man aarligen har seet i Hobetal at udkomme Persiske, Chinesiske, Jødiske, Ægyptiske og andre Breve. Blant dem ere de saa kaldne ældste Lettres Persannes udi stor Estime, og det efter Fortieneste. Thi man finder derudi adskillige Ting, som er sterke, nye og originale. Jeg kalder dem de ældste Lettres Persannes, saasom der ere nogle andre under samme Titul siden udkomne, men som ligne ikke de første.

Udi Engeland have for nogle Aar siden visse skiønne Hoveder foreenet sig i at udarbeide adskillige Materier i Morale. Og ere det de samme, som siden ere samlede udi adskillige Bind, og publicerede under den Titul af Spec-

tator. Udi denne Samling, saasom det er ikke een Mands Arbeide, saa ere Stykkerne derudi heel ulige. Nogle Materier ere udførte med saadan Fynd og Ziirlighed, at de kand passere for Mesterstykker; andre derimod ere kun maadelige, og den største Deel af ingen Betydning: hvorudover den Franske Oversetter haver fundet for got at udelade mange Stykker deraf, og var det at ønske at han end havde udeladt fleere.

Adskillige andre Autores have imiteret dette Verk, men med u-lige Succes: thi de nyere Spectatores kand ikke lignes med de gode Stykker, som findes udi den første. Den Svenske Argus skal ogsaa være en Imitation deraf; iligemaade den Hamborgske Patriot, hvilken af de nyere Spectateurs holdes for den beste og grundigste. Den samme er, som den første Engelske Spectator, ogsaa en Samling af adskillige fornuftige Mænds Arbeide, og ere Stykkerne derudi over alt gode, og med Fliid udarbeidede, saa at den derudover bør præfereres for de Franske Spectateurs, hvis Morale holdes for meere ziirligt end grundigt.

Man kand udi Almindelighed sige om de nye Franske Moralister, at de see meere efter Formen, end efter Materien. Stiil og ziirlige Talemaader er det som staaer dem mest for Øyene. Deres Pensees og Moralske Betragtninger falde og gemeenligen paa amoureuse Passioner og at afmale Fruentimmer-Qvaliteter. Saadant bliver en essentiel Ting saavel udi deres Skiemt, som Alvor, saavel udi deres al-

vorlige Morale, som udi deres Skuespill. Og er det derfor, at en Comoedie hos dem er ingen Comoedie, med mindre den endes med Ægteskab. Og saasom de udi alting affectere en Slags Politesse, saa ansee de andre Philosophos som grove og upolerede Folk, naar de udi Lasters Afrisning tage Mennesket ret paa Bylden, ladende sig selv nøye med at commentere over visse smaa Skrøbeligheder, og ved et sminket Morale alleene at røre ved den blotte Hud. Jeg siger de nye Franske Moralister: thi Montagne, Charron, Moliere, Boileau og andre Franske Moralister af forrige Seculo have fuldt de gamle Philosophorum Plan i at moralisere. Hvorudover deres Skrifter ville blive stedsvarende og aldrig uddøe. Men hver Alder haver sin Smag; og gaaer det med de Franske Skrifter, som med deres Klæder, hvilke ere saa mange Forandrligheder underkastet, at det som et Aar er en Zirath, er et andet Aar en Vanheld. Jeg haver hørt adskillige fornuftige Folk udi Frankerig at besværge sig over den Smag, som nu haver taget Overhaand, ja Skribentere selv at undskylde sig dermed, at de maa indrette deres Skrifter efter Folkes nu værende gout.

Under skiemtsom Morale befattes Satyrer og Skuespil. Af Satyriske Skribentere have vi tvende gamle udi Horatio og Juvenale, hvilke de nye have fuldt som Modeler. De fleeste Critici præferere den første for den sidste, skiønt efter mine Tanker uden Grund; og haver jeg givet Aarsag til

denne min Betænkning udi een af mine Latinske Epistle. Af de nyere Satyricis settes først udi Spidsen Boileau, og det med Billighed, saavel i Henseende til Stilens Ziirlighed, som Materiens Fynd. Han haver indskrænket den Dristighed, som findes hos de gamle Satyricos, og banet Vey for andre til tempererede og tilladelige Satyres, skiønt man kand sige, at han overgaaer undertiden de Grendser, som han selv setter: nævnende een og anden ved Navn; hvilket ikke bør være tilladeligt. Jeg for min Part haver ikke dristet mig at gaae saa vidt udi mine Satyriske Skrifter. At de samme her have foraarsaget større Bevægelse er at tilskrive de Nordiske Folks Temperament og Constitution, hville ikke kand finde sig saa vel udi Skiemt som Franske og Engelske Folk.

Hvad Comoedier angaaer, da kand man sige, at ingen kraftigere Skrivemaade er opfunden at moralisere paa, og hvorudi Dyders og Lyders Character livagtigere kand gives. De gamle Skuespill have været meget betydelige, men derhos grove og skarpe; hvilket sees af Aristophanis Comoedier, som vi endnu have. Menander er den første iblant Grækerne, der haver moraliseret paa en finere og mindre anstødelig Maade. Men af alle de mange Skuespill, som han i sin Tiid haver giort, er intet bleven conserveret. Af Romerske Comoedie-Skrivere ere de fornemste Plautus og Terentius. Om begges Skrifter ere store Tvistigheder blant de Lærde. De fleeste præferere Terentium for Plauto:

men jeg kand ikke være eenig med dem derudi. Jeg tilstaaer gierne, at Stiilen er reenere og Regulariteten større udi den sidstes Skuespill, saa at de have mindre Fehl end den førstes. Men med alle de Fehl, som findes udi Plauti Skuespill, saa kand man sige, at de ere u-forligelige. Jeg ligner den førstes Arbeyde ved en almindelig Skabning uden Lyder; den sidstes derimod ved et deyligt og u-gemeent Ansigt, men hvorpaa kand findes een eller anden Plet eller Vorte. De beste og sterkeste Literati kand være u-beqvemme Dommere i Henseende til Skue-Spill. Een dømmer efter Stiilen; en anden efter Moralske Sentenzer og Maximer; den tredie efter Theatralske Regler: Men et Skue-Spill kand være ziirlig, moralsk, og have alle de Attributa, ja være dannet efter alle de Regler, som Aristoteles foreskriver, og dog intet Skue-Spill være. Et andet derimod kand u-anseet adskillige Feil være et Mester-Stykke. Ingen kand negte, at ex. gr. Plauti Aulularia haver sine Feil: men med alle sine Feil staaer det endnu i Spidsen af alle, saavel nye som gamle Comoedier. En Moliere er herudi beqvemmere Dommer, end et heelt lærd Societet. Man seer, at han haver fundet for Got helst at imitere Plautum, og at han haver u-maget sig at oversette for det Franske Theatro nogle af samme gamle Comoedie-Skrivers Stykker, som endnu passere for de beste. Man seer derimod, at han ikke haver promitteret sig den Succes af Terentii Skue-Spill, og derudover, u-anseet all den Ziirlighed og Re-

gularitet, som findes hos de samme, haver ladet dem være u-rørt. Visse af Plauti Comoedier, som Aulularia, Amphitruo, Menechmi, Pseudolus, Mostellaria og andre ere endnu ikke alleene udi fuld Brug, men forestilles med saadan Succes, at Tilskuerne af deres idelige Repetitioner aldrig blive kiede. Thi derudi fremskinner over alt den Festivitet, som er Siælen udi en Comoedie eller Anima Theatri, som ingen kand tilveje bringe, uden den, som Naturen haver dannet dertil, da mange derimod med Fliid, Arbeide og en Slags Skiønsomhed kand udarbeide saadanne Skue-Spill som Terentii.

Med Plauto og Terentio uddøede den Konst at forfærdige Moralske Skuespill, saa at Moliere kand regnes for den første, der haver bragt for Lyset det begravne Artificium, og skrevet Comoedier efter de gamle Grækers og Romeres Plan. Ja man kand sige, at han ikke alleene lykkeligen haver efterfult, men end ogsaa overgaaet de gamle derudi, saa at han derfore kand regnes iblant de sidste Tiders store Philosophos. Ingen haver bedre udstuderet Menneskelige Tilbøjeligheder; og ere de Portraits, som han giver paa en skiemtsom og behagelig Maade livagtigere end Theophrasti Characterer. I hvad Klædning og i hvilken Stiil og Form saadan bliver frembragt, saa er det et Arbeide, som er en Philosopho anstændigt. Det Morale er det nyttigste, som haver meest Virkning, og tvivler jeg paa, at de beste og grundigste Philosophorum præcepta have haft større Effect,

og med bedre Succes have bestridet Menneskelige Daarligheder, end samme Mands Skue-Spill, endskiønt de synes alleene at have været giorte for at divertere. Jeg tvivler, siger en vis Auctor, at den skarpeste Geistlige Prædiken er kraftigere til at omvende en Øyenskalk, end Molieres Tartuf, eller at nogen Liig-Tale kand have større Virkning, end det Skue-Spill, kaldet Døbningens Giestebud, eller Festin de Pierre.

Det er i den Henseende, at jeg selv ikke haver holdet det min Stand og Alder u-værdigt at moralisere paa den Maade; og den Fremgang mine Comoedier have haft, saavel inden- som udenlands, foraarsager, at jeg ikke skiemmer mig ved saadant Arbeide. Jeg haver besynderligen i mine Comoedier søgt at udføre de Characteres, som Moliere og andre ikke have rørt ved. Saadanne Characteres findes udi den Politiske Kandestøber eller Statsmand udi egen Indbildning, udi den Vegelsindede, udi den Stundesløse, udi den saa kalden Comoedie Uden Hoved og Hale; hvorudi viises deres Characteer, som falde fra en Extremitet i en anden; udi den Rang-Syge og andre.

Man seer af mine Skrifter, som Tiid efter anden ere komne for Lyset, at jeg haver søgt at moralisere paa adskillige Maader. Udi min Helte-Historie, som er skreven efter Plutarchi Plan, er et ærbart og alvorligt Morale. Udi mine Satyres er Salt og Peber, og alt hvad som bider, men tilligemed læger. Mine Comoedier indeholde Skiemt,

eller de Sandheder, som søges med Latter. Mine Latinske Epigrammata og Underjordiske Reise ere fulde af moralske Paradoxer, eftersom jeg der udi haver foretaget mig at bestride almindelige Vildfarelser, og at distingvere Dyders og Lyders Realitet fra deres Apparence. Om jeg derudi haver succederet, det vil jeg overlade til andres Domme og Kiendelser. Hvis jeg udi en og anden Ting haver taget Feyl, haver jeg dog derved givet Anledning til at examinere adskillige Ting, og viiset, at et og andet Axioma eller almindeligen antagen Meening ved nøye Examen ikke altid holder Stik.

Jeg holder for, at det fornemmeligen er en Philosophi Pligt at examinere antagne Meeninger, om de ere vel grundede eller ey. Thi at opkaage hvad som 100 gange tilforn er talet og omskrevet, er ikke at lære; men at declamere. At commentere over Ødselhed, Gierrighed og andre bekiendte Lyder, er ikke andet end Opmuntringer, som tilhøre Oratores og Prædikantere at giøre. Men at giøre Decouverter, at viise hvorledes Skyggen tages for Legemet, og hvorledes Lyder confunderes med Dyder, det er ret at agere en Lærer, og at efterleve en Philosophi Pligt. Det er i den Henseende at jeg recommenderer paradoxe Meeninger: thi, naar de samme med Grund og Skiønsomhed blive udførte, kand de samme ansees som nye og nyttige Decouverter: Jeg siger, naar de med Grund og Skiønsomhed ere udførte; thi der ere fundne adskillige Skri-

bentere, som alleene af Ambition og for at lade see deres høye Klogskab og qvintessentierede Forstand, have fremsat og forplantet Meeninger, som heller have forarget end opbygget. Blant dem regner jeg den navnkundige Bayle, der udi saadan Henseende haver søgt at bestride Meeninger, alleene forbi de af alle ere antagne; item L'Esprit, der deriverer alle Dyder af syndige og onde Kilder, hvilket er at gaae for vit, og at kuldkaste all Moralitet. Thi endskiønt man kand tilstaae, at mange nyttige Ting øves af onde Motiver, og at, som en vis Autor siger, Hofmod og Forfængelighed have bygget flere Hospitaler end alle Dyder tilsammen, saa flyder dog der ikke af, at de have bygget dem alle. Besynderligen fortiener herudi at censureres Autor til den saa kalden Fabel om Bierne (Fable of the Bees) hvilken tager sig for at plaidere for alle Laster, og at vise deres Nytte og Nødvendighed udi det Menneskelige Societet. Han siger, at det er u-mueligt at giøre en Republiqve florerende og lykfalig, naar man vil bortdrive moralske og physiske onde Ting. Han kand have ret i Henseende til physiske onde Ting, efterdi han selv var Doctor Medicinæ, og Doctores samt Apothekere leve af Sygdomme, og kunde derfore ikke fortænkes, om han ønskede Sygdomme. Thi der er vel neppe nogen Medicus, der, som den gamle græske Comicus siger, finder Behag udi Almuens bestandige Helbred. Ligesom en Proprietarius finder liden Behag udi frugtbare Aaringer, men heller glæder

sig over Misvext, Advocaten glæder sig over paakommende Tvistigheder, en Klokker eller Graver over Liig og Dødsfald, en Soldat over Kriig, saasom enhver derved finder sin Regning. Herudover siger Seneca: cui non ex alieno incommodo lucrum? miles bellum optat; Agricolam annonæ caritas erigit; eloqvens captat pretium ex litium numero; Medicis gravis annus in qvæstu est; nullo igne, nulla tempestate lædantur tecta, jacebit opera fabrilis[1]). Det var derfore, at den Franske Chirurgus tilbad Caroli 8. Billede, efterdi samme Konge var den første, som bragte den Svaghed kalden Frantzoser ind udi Landet, hvorved Chirurgi have vundet sig mange Penge a). Jeg siger derfor, saavit kand han have ret, i Henseende til physiske onde Ting; Men at giøre Laster og U-dyder til fornødne Ting, er et u-blue og u-rimeligt paradox. I det øvrige anseer jeg paradoxe Meeninger af stor Nytte, og derfore selv ikke

a) Dette fortælles af Beroalde de Verville saaledes: En Munk udi St. Dionysii Kloster, da han saae en Chirurgum Thierre de Hery paa Knæ for Caroli 8. Billede, talede han ham til og sagde: I tager feyl min Ven, det er ingen Helgen, som I tilbeder. Thierre svarede dertil: Det veed jeg vel. Jeg kiender nok Caroli 8. Billede, hvilket jeg ikke uden Aarsag dyrker: thi han er den første, som haver bragt Frantzoser ind udi Landet, hvorved jeg haver vundet en Capital af 7000 Gyldens Rente.

[1]) Hvem har ikke Fordeel af en Andens Skade? Soldaten ønsker Krig; Landmanden ophjælpes af Dyrtid; Advocaten søger sin Fortjeneste i saa mange Processer som mulig; Lægerne have deres Fordeel af et usundt Aar; lad Husene gaae frie for Ild og Uveir, og Haandværksmandens Virksomhed ligger stille.

Udg. Overs.

haver taget i Betænkning ofte at gaae af den alfare Vej, og at efterforske adskillige almindeligen antagne Meeningers Adkomst. Udi hvilket Arbeide jeg haver fundet, at adskillige Axiomata eller Maximer grunde sig ikke saa meget paa Ret og Billighed, som paa Sædvaner og visse anseelige Læreres Myndighed. Thi ligesom naar en gisper udi Selskab, begynde ogsaa alle ved Sympathie at gispe tilligemed; saa følge vi ofte blindt gamle ærværdige Mænds Meeninger uden videre Examen. Saadant Morale er Indholden af dette Verk, hvorudi man seer meer Meditation end Læsning. Jeg paastaaer herudi ingen Infallibilitet, men underkaster alting fornuftige Folks Skiønsomhed, og lader mig rette af enhver, som kand vise, hvor udi jeg haver taget Feil. Vil ellers nogen forekaste mig, at jeg haver egne Meeninger udi Morale, svarer jeg med Chrysippo, at just det samme tilkiendegiver en Application paa Philosophien; thi at tænke med de fleeste, og at gaae den alfare Vej, er saadant som heller vise en magelig Læsning af mange Bøger end egen møysom Meditation.

Libr. I.

Epigramm. 1.

Sumptibus ut parcas, misere consumeris ipse:
Olus inops moritur, ne minuantur opes. [1])

Blant de mange underlige Ting, som ere fast ubegribelige hos Mennesker, ere en riig Mands Karrighed og en Staaders Ødselhed. Den Riige sparer i dag, ret ligesom han frygtede at døe af Armod i morgen, og den Fattige øder een Time, hvad han ofte maa sulte for et heelt Aar. Ja disse Qvaliteter ere des vanskeligere at fatte, efterdi Karrighed findes helst hos ældgamle Folk, som hver Dag vente paa Døden, og Ødselhed merkes fornemmeligen hos de Unge, som vente at leve længe; saa at de første synes at holde paa Penge, just fordi de dem ikke behøve, og de sidste at kaste dem bort, just efterdi deres Conservation er højligen fornøden. Dette kand derfore ikke tilskrives uden Menneskets Bizarrerie, hvorudi man ingen Reede kand finde: thi ingen anden Aarsag dertil kand gives, uden at det er menneskeligt,

---

[1]) Tærepengene sparer du paa, mens selv du hentæres;
Ei maa der fattes en Hvid, hellere fattig du døer. U. D.

og ligesom naturligt, efterdi man seer, at det er fast almindeligt. Jeg haver eftertænkt, for Exempel, de Farver, som en gammel riig Mand sætter paa sin Sparsomhed, men finder, at de ingen Stik vil holde. Thi at samle mest paa Reisepenge, naar Reisen er til Ende, at gnie mest paa Proviant, naar man seer Havnen, er gandske u-begribeligt, ja ligesaa latterligt, som den Mands Gierning, der med stor Omhyggelighed satte sit Haar udi Bukler om Aftenen, da han var dømt til at miste Hovedet om Morgenen. Vel er sandt, at en Huusfader, der haver Hustrue og Børn, kand med bedre Skin forsvare sin Karrighed end en der lever i eenlig Stand: thi den første kand sige, at man maa tænke paa sin Familie; den sidste derimod lever sparsom uden at kunne anføre ringeste Aarsag til sin Sparsomhed, og uden at vide, for hvem han samler. Jeg bekiender, at det Argument, en Huusfader betiener sig af, haver et stort Skin, ja saa stort, at det hos meenige Mand passerer for et u-imodsigeligt Motiv. Men, naar man anseer det med Philosophisk Øje, er det ikkun en u-ægte Farve, som her bruges til at skiule en og den samme Skrøbelighed. Jeg vil med endeel altforletsindede Philosophis ikke giøre den naturlige Foreening imellem Forældre og Børn og Slegt til en blot Chimére. Jeg fordømmer Aristippi Ord, hvilken, da han blev erindret om Pligt imod sine Børn, som vare avlede af ham selv, spyttede paa Jorden, og sagde: Dette kommer og af mig selv; Item den hos Plutarchum, der blev erindret om Kierlighed til sin Broder, og svarede, at Forbindelsen bestod derudi, at de begge vare komne til Verden igiennem een Canale. Jeg vil end med sundere Philosophis ikke gaae for vidt herudi: Jeg vil med dem ey heller sige, at det Baand, som er imellem Husbonde, Hustrue og Børn, løses ved Døden, saa at, naar Manden døer, ere de, som udi Livet vare hans Hustrue og Børn, det ikke meere.

Hvorudover enten de spise een eller fire Retter, enten de kiøre udi forgyldte Carosser eller de age paa Kurvvogne efter hans Død, dertil føler han slet intet. Og, naar Personerne møde hverandre igien udi det andet Liv, bliver neppe spurt om deslige Ting, med mindre man med den gemeene Almue vil forestille sig et kiøbeligt Himmerige. Jeg vil dog, siger jeg, ikke gaae saa vidt: thi saadan Lærdom kunde føde en Slags Efterladenhed; og det er undertiden nyttigt for Mennesskerne, at de holdes udi visse svage Principiis, efterdi Societeter derved holdes nogenledes ved lige. Jeg vil ikkun alleene sige dette, at en grundig Philosophus lader sig ikke affspise med saadant Argument. Thi han holder for, at alt hvad en er sit Afkom skyldig, er en god Optugtelse, og at Rigdom kand være Børnene lige saa snart til Skade og Fordervelse som til Nytte. Han vil sige, at maadeligt Arvegods driver de efterladte Børn til at arbeide og at cultivere deres Sind, ja tvinger dem til mod deres Naturel at blive Folk af Meriter og nyttige Lemmer udi et Societet. Jeg for min Part vilde dog gierne tage det almindelige Argument for fulde, hvis Erfarenhed ikke visede, at Omsorg for Hustrue og Børns Velgaaende ikke kand være Aarsag til saadan Karrighed: thi, hvis saa var, foresatte man sig et vist Maal, som man ikke overskreed, og lod sig nøje med at samle en Sum, som kunde være tilstrækkelig til de Efterlevendes skikkelige Udkomst. Men man seer, at Gnieres Sparsomhed ingen Grændser haver: thi den, som ejer ti tusinde Pund, er ligesaa omhyggelig, for at forøge sin Capital, som den der haver et tusinde, saa at han lever fattig, alleene for at døe riig. Hvoraf sees, at en gammel Huusfader forsvarer sin Karrighed med lige saa slet Grund som en gammel saa kalden Ungkarl. Begge arbeide paa at legge Dynge paa Dynge, uden at vide hvorfor det skeer. Og er det derfore best, at den eene med den anden bekiender sin

Skrøbelighed, og ikke betiener sig af Argumenter, som ingen Stik kand holde. Saa ofte nogen censurerer min Omhyggelighed, og spørger mig, til hvad Ende jeg med Arbeide og Bekymring, søger at formeere min Boe, giver jeg og ingen anden Aarsag dertil, end denne, at jeg er et Menneske, det er paa anden Dansk, en Nar, og er forvisset om, at min Hr. Censor vil blive den samme, saa snart han kommer i samme Situation, som jeg er udi, det er, saa snart han begynder at legge Grundvold til en staaende Capital. Menneskets fordervede Natur fører dette med sig, at, saa snart en begynder at sætte tilside en Sum, som han ikke agter at røre ved, og som han kalder sin Nødskilling, faaer han strax Lyst til at forøge den, og, jo større Dyngen bliver, jo meere magnetisk Kraft bekommer den at trække til sig; saa at dette herudi kommer overeens med hvad disse Tiders Naturkyndige sige om Gravitate: Qvo copiosior est materia corporis, eo majorem habet vim attrahendi. Det er: jo større et Corpus bliver, jo meer Kraft faaer det at trække et andet til sig. M. Crassus var en af de rigeste Borgere, som er at finde udi Historien. Karrighed og Velstand forøgedes hos ham udi lige Grad. Plutarchus fortæller, at han holdt daglig Omgiængelse med en Philosopho, og at han flyede ham en Hatt, for at beskierme sig mod Solen, naar de spadserede tilsammen til hans Gaard uden for Staden; men at han glemmede aldrig at fodre Hatten tilbage, naar Reisen var giort. En graadig og ufornøjelig Euclio er saaledes fattig udi al sin Rigdom; thi han liver altid Mangel, efterdi han faaer aldrig nok: da derimod en der er fornøjelig, liber aldrig Mangel, efterdi han haver altid nok. Og er det derfore, at en vis Poet siger, at Fornøjelse er den Philosophiske Steen. At dette saaledes forholder sig, vises ikke alleene af Personers i sær, men af heele Nationers Exempler. Intet Land er rigere end Hol-

land, og intet er tilligemed sparsommeligere. Thi Indbyggerne leve fast af intet uden af Tobaks Røg, saa at det gaaer dem, som Cameelet, hvilket bær en Guldsæk og æder Tidsler, bær Viin og drikker Vand. De fattigste Nationer derimod svømme udi Overdaad. Man hører dagligen denne Fejl at censureres, og med heslige Farver at afmales, man forestiller de U-leiligheder, Bekymringer og Farer, Rigdom fører med sig: Gnieren bliver dog stedse ved at gnie. Han holder den Fattiges Declamation at reise sig af Misundelse, og allegerer Rævens Exempel, hvilken lod som han foragtede Rønnebærene, og sagde, at de vare suure, efterdi han ikke kunde naae dem. Hvad som mest bestyrker ham i denne Skrøbelighed, er det, at de som mest prædike mod Riigdom og tale om de U-leiligheder den fører med sig, ikke krybe bag Buskene, naar en Riig vil giøre dem til Arving: thi ingen veigrer sig da at modtage Arven tillige med de Byrder, som den fører med sig. Intet er gemeenere end at høre fattige Folk saaledes tale: Hvad vil den eller den med det Liggendefæ, som han ruer over? Han kand jo intet deraf føre med sig til Jorden? GUd give mig min daglig Udkomst! Det er alt hvad jeg forlanger, og det er alt hvad et fornuftigt Menneske bør tragte efter. Men intet er tilligemed almindeligere, end at see deslige Pengeforagtere gandske omstøbte, saa snart de selv blive bemidlede: thi da merke de, at de Fristelser ere ikke saa lette at bestride, som de havde forestillet sig, saa at det herudi gaaer dem ikke anderledes end den politiske Kandstøber, der sagde: Jeg havde ikke tænkt, at det var saa vanskeligt at være Borgemester, førend jeg kom i Raadet.

Jeg haver nøje eftertænkt, om nogen naturlig Aarsag kunde udfindes til denne Karrigheds Lyde; men forgieves. Thi hvad skulde vel bevæge et Menneske til at underkaste

sig Arbeide, Bekymring, Nattevægt, for at skrabe Penge sammen, som ofte blive Fordøjere, ja ens egne Fiender til Priis? Man kand derfor ikke tilskrive denne Passion til andet end til Menneskets fordervede Natur og bizarre Tilbøjeligheder, hvilke herudi ere saa store, at der findes Mennesker, som end ødelægge sig selv ved Sparsomhed. Og er det i sær paa deslige Slags Gniere, som Epigramma sigter:

Olus inops moritur ne minuantur opes.

og om hvilke Ordsproget er, nemlig: Han gnier paa en Skilling, for at sætte til en Daler. Karrighed udi saadan Grad, kand kaldes en heftig Sygdom, og med ingen Svaghed lignes bedre, uden med en Vattersottigs, hvilken jo meer Vædske den faaer, jo meer tørster den.

Qvo plus sunt potæ, plus sitiuntur aqvæ [1]).

Haanden faaer aldrig nok, førend Munden fyldes med Jord. Den kand ogsaa kaldes en Trældom. Thi Gnieren, som eh gammel Philosophus siger, ejer ikke Pengene, men Pengene eje ham: Non nummos habet, sed a nummis habetur.

Af dette, som jeg her haver anført om Karrighed, sees, at den er og bør holdes for en heslig Feil, men derhos, at den er Menneskelig, og at de fare vilde, der ansee rige Gniere som Monstra, der stride imod Naturen, da den tvertimod kand anføres som et Kiendetegn paa et Menneske, det er paa et bizarre Creature, som ingen kand finde Reede udi.

Saasom mine moralske Betænkninger sigte egentligen ikke til at igiennemhegle Laster: thi jeg haver nok at bestille med at sætte mig selv til rette, og at feje for min egen Dør; men til at vise de Vildfarelser og vrange Meeninger, som meenige Mand haver om Laster og Dyder, saa

[1]) Thi jo meer den er slukt, plager ham Tørsten desmeer. U. O.

vil jeg her ved denne Leilighed melde noget om de Irringer, som dagligen begaaes ved at confundere Gierrighed med Gnieragtighed. Derimellem bliver saavel udi Skrifter, som Tale, saa liden Forskiel giort, at visse Nationer betiene sig af et og det samme Ord for at exprimere begge disse Passioner, da det dog er ikke alleene adskilte, men endogsaa stridende Laster. En Gnier hader, men en Gierrig elsker sit eget Legeme. Den første er sin egen, men den anden det Menneskelige Kiøns Bøddel. Thi, saasom Gnieren er ikke saa meget for at skrabe til sig, som for at rue paa det som han haver, saa er han mod ingen ond uden mod sig selv; thi det heder, som Ordsproget lyder, at Karrighed er sin egen Stivmoder, og derfor kand han passere for en god og uskyldig Borger udi en Stad. Den Gierrige derimod, saasom han kaster ud med den den eene Haand, hvad han faaer udi den anden Haand, saa betiener han sig af lovlige og u-lovlige Midler til at erhverve hvad han skal øde, og til at stoppe paa de Hul, som dagligen giøres; saa at derfor en gierrig Mand er en ond og skadelig Borger: thi Gierrighed er en naturlig Effect af Ødselhed. Og seer man, at disse tvende Laster gemeenligen ere saa combinerede, at de ikke kand skilles fra hinanden. Den Character derfore, som af Sallustio gives Catilinæ nemlig, alieni appetens, sui profusus[1]), er aldeeles ikke saa rar, som visse Skribentere have holdet for. Thi Characteren er gandske gemeen, og haver man ikkun at kaste sine Øjen paa Mennesker, for at blive gandske overbeviset derom. Catilinæ giøres her intet andet Portrait, end hvad som i Almindelighed passer sig paa gierrige Mænd, hvilke ligesom af Nødvendighed ere gierrige, just fordi de ere ødsele. Det er med dem beskaffet, som med Febricitantere, hvilke ideligen maa drikke, efterdi

[1]) Begjærlig efter Andres, ødsel med sit Eget. U. O.

Vædskerne fortæres af Sygdommens Heede. Man seer og Medicos at giøre samme Formaning til deres Patienter, naar den Vomitiv, som de have indtaget, opererer; thi det heder: man maa have noget at vomere paa; man maa see til, at der er nogen tilstrekkelig Indtægt til saa stor Udgift. Gierrighed og Karrighed ere saaledes tvende adskilte, ja stridige Passioner, endskiønt de gemeenligen confunderes, saa at de Franske betegne begge med det Ord af Avarice, og kaldes derfor Harpagon i den bekiendte Comoedie l'Avare, skiønt hans Characteer var alleene at gnie. Vil ellers nogen spørge, hvilken af disse Characterer er den lastværdigste, da kand man sige, at Gnierens er mest selsom, men den Gierriges mest lastværdig. Den førstes Passion er gandske ubegribelig, og giver Afridsning paa Menneskelig Bizarrerie: den andens derimod gandske let at fatte, og giver Portrait paa Menneskelige Laster. Begge ere lastværdige, den første fortiener mundtlige Correctioner, men den sidste corporlig Straf.

Dette, som jeg her haver anført, er ikkun i Almindelighed: thi der er ingen Regel, som jo haver sine Exceptioner. Saaledes findes der adskillige Gniere, som tilligemed ere gierrige. Men begge disse onde Qvaliteter findes sielden udi eet Subjecto: thi man seer gemeenligen, at Gnieren er ligesaa lidet for at acqvirere, som den Gierrige er for at spare.

Efterat jeg haver talet om en riig Mands Karrighed, og viset, hvilken selsom Passion det er, vil jeg melde noget kortelig om en fattig Mands Ødselhed, hvilken er end en selsommere Qvalitet. Dog, førend jeg skriver dertil, vil jeg løsligen antegne en anden Vildfarelse, som gemeenligen begaaes udi Karrigheds Beskrivelse. Mangen en kand være gavmild, og øve den Dyd udi saadan Grad, at den fortiener Navn af Ødselhed, og dog udraabes for en stor Gnier.

En anden derimod sparer paa Skillingen, og dog kaldes en Pengeforagter. Disse Domme grunde sig derfore ikke paa Udgifterne, men paa Udgifternes Maade, og kand forklares med saadant Exempel: A og B depensere begge over Fornødenhed 1000 Rdlr. aarligen. A byder ingen Giæster, lader sig nøje med een Ret Mad, men sparer intet udi Mobilier og sit Huses Zirath, er ogsaa god mod Fattige. B derimod skiøtter ingen Zirath, lader sig nøje med fire hvide Begge, og sparer paa adskillige Ting, men gjør sig vel til gode udi Mad og Drikke. Begges Udgifter kand saaledes være lige store; men som Udgifterne ikke skee paa een Maade, heder den første en Gnier, og den anden en resolut Mand. Og begaaes denne Vildfarelse fornemmeligen udi Norden; hvor man dømmer en Mands Ødselhed efter hans Kiøkken og Kielder, saaledes, at, naar de samme ere vel forsynede, og hans Bord vel garneret med Retter, heder han en Mand, der lader sine Penge roulere. Man eftertænker ikke, at Pengene ogsaa kand roulere paa andre Maader, og at man for enhver broderet Klædning, som opslides om Aaret, kand have mange stegte Capuner. Characteren forandres saaledes efter Udgifternes Maade, saa at een, der anvender sine Penge paa Haandverksmænd og Konstnere, kaldes en Gnier, og en anden, der beforder Viintapperes og Kokkes Næring, faaer Navn af resolut Borger.

Nu skriver jeg til fattige Folks Ødselhed, hvilken jeg haver sagt at være en selsommere Qvalitet end en riig Mands Karrighed. Thi, ligesom det er vanskeligt at begribe, hvi een ligger og ruer paa et Liggendefæ, som han ikke agter at bruge, saa er det langt vanskeligere at fatte, hvi een, der ved Forsynlighed kand forekomme Armod, Foragt, Fængsel og andre U-lykker, ikke modererer sin Begierlighed. Hvis man kand kalde Karrighed en Sygdom, saa kand man ligne saadan Ødselhed med Raserie. Og er

det derfore ikke uden Grund, at visse Love beskikke Formyndere for ødsele Personer, ligesom for Børn og Affindige. Naar Ødselhed kommer til den høieste Grad, er det en af de forderveligste Feil udi det Menneskelige Societet. Thi en saadan Fordøjer ødelegger sig ikke alleene selv, men tillige med mange andre; thi man seer ofte en eeneste Banqueroute at sætte heele Gader, ja heele Stæder udi Trauer, saa at Fordøjerens Død eller Undvigelse kand lignes med Samsons Endeligt, paa hvilket fulgte Philisternes Ruin. Saasom nu Ødselhed fører en saa ufeilbar Fordervelse med sig, saa kand man ikke begribe, hvi Mennesket kand lade sig overvinde af saadan Passion. Vel er sandt, at Profusion faaer undertiden en honorabel Titul af Gavmildhed, og at Øderen, saa længe hans Midler eller Credit varer, bliver agtet og æret blant Smarotzere, ja det hender sig ofte, at hans Skaal med Ærbødighed bliver drukket paa de Giæstebude, som ikke koster ham selv en Skilling, men som skeer alleene paa en Nordrups, en Tujons eller en Mester Jacobs Bekostning, hvilke ingen Tak bekomme derfore, men nyde alleene Ret og Ære til at kræve Penge for de forskudte Varer. Jeg siger, at saadant, der flatterer en Øder, kunde vel ansees, som en Slags Motiv til Ødselhed. Men burte ikke en ufeilbar U-lykkes Forestaaelse herudi legge Tømme paa en Fordøjer? og det des heller, efterdi Armod og Mangel kand forestilles ham haardere, end dem, der have vænnet sig til Maadelighed og daglig Føde; thi her er ikke uden de største Extremiteter at vente, nemlig Forvandling fra Konge til Betler, saa at en prægtig Fordøjers Undvigelse kand lignes med Dionysii den yngres Skiebne, hvilken udi een Maaned herskede over et stort Rige, og udi den anden agerede Skolemester udi Corintho. Man kand derfore ingen Motiv anføre til Ødselhed, allermindst til den, som skeer udi Stats og prægtig Equipage, hvilket kommer ikke

inden for Fordøjerens Gane, men tiener til intet uden at underkaste ham bittre Critiquer, og endelig til at gjøre hans Fald des merkeligere. Hvor mange Mennesker seer man ikke af Ryttere at være forvandlede til Fodgiængere, der udi Ungdommen have aget udi forgyldte Carosser og overstænket got Folk, for udi Alderdommen at overstænkes af andre. Hvad er haanligere? og hvad er tilligemed almindeligere? Der kunde siges meget om denne Materie; men, saasom mit Forsæt herved ikke haver været at beskrive disse tvende Lyder, hvorved kunde gives Anledning til at opkaage, hvad utallige andre Skribentere herom have anført, men at vise begge Lyders Selsomhed, og at aldeeles ingen Motiv kand findes til den Riges Karrighed og den Fattiges Ødselhed; saa vil jeg derfore slutte denne Materie med en kort Sammenligning imellem en Gnier og en Øder. Jeg haver merket, at begges Passioner ere fast lige ubegribelige. Den første er sin egen, den sidste tilligemed sin Næstes Fiende. Den første samler paa hvad andre efter ham skal adsprede, og den anden adspreder hvad andre for ham have samlet. Den første tænker saa meget paa det Tilkommende, at han glemmer det Nærværende; den sidste haver sine Tanker saa henfæstet til det Nærværende, at han intet tænker paa det Tilkommende. Den første lever, som han aldrig skulde døe, den sidste, som han ikkun een Dag skulde leve. Begge ere incommode Borgere i et Societet. Den første foraarsager Obstruction, og den sidste Blodgang. Den første er som en stille tyk Taage, hvoraf Luften raadner, den anden, som en Orcan, der nedriver Træer, Huse og Gaarde. Den første haver u-roelige Nætter, skiønt han intet haver at frygte for: den sidste sover trygt, og overlader al Bekymring til hans Creditorer. Saa at deraf sees, at en Gnier er en latterligere, og en Øder en skadeligere Mand.

Libr. I.

Epigramm. 6.

Augusti simul angusti tibi sunto penates;
Nam Famam captans emoriere Fame.[1])

Dette Epigramma giver Anledning til at tale om Rangsyge. Men saasom jeg ved adskillige Leyligheder har commenteret derover tilforn, vil jeg her ikkun lidt eller intet opholde mig med den Materie, helst saasom man og af Erfarenhed merker, at Sygdommen er incurable, og det er ikkun at spilde gode Medicamenter forgieves. En vis anseelig Prædikant, som jeg har anført i min Kirke-Historie, tog sig engang for at prædike mod Fruentimmerets Fontanger. De Taler, som han holdte, maatte alle tilstaae at være heel grundige og igiennemtrængende: men Historien vidner, at, medens han med saadan Fynd en Tid lang prædikede, voxede Fontangerne een Etage højere, end de tilforn vare. Man kand ved de grundigste Taler og Skrifter mod Rangsyge ikke vente at see anden Virkning. Thi de fleste Mennesker ere mest tilbøjelige til de Ting, som de mindst kand give Aarsag til. Man kand ligne menneskelige Societeter ikke bedre end med Hav og Søer, og ansee Indbyggerne som Skibe, der stedse staae i Beredskab til Tref-

[1]) Helligt dig være dit helbende Huus! Nyd Lykken derinde!
Griber først Æren dit Sind, tæres der snart paa dit Huld.
U. D.

ninger og søge at tage Luven fra hinanden. Thi det er ikkun den eene Borger om at giøre, at faae Luven fra den anden, eller at erhverve sig Ret til at gaae paa hans højre Side. Jeg vil derfore ikke igjentage de Ting, som jeg tilforn udi andre Skrifter haver anført: Jeg vil og gierne, for ikke at støde got Folk for Hovedet, lade denne Skrøbelighed passere under den Titul af honete Ambition; helst, saasom jeg seer, at den tillige med onde haver ogsaa nogle gode Virkninger, og det er ikke alletider tienligt, at Almuen philosopherer for sterkt. Hvad som jeg alleene censurerer hos Folk, som ere begavede med den saa kalden honete Ambition, er ikke saa meget deres Begierlighed efter Rang udi sig selv, som deres Attraa efter inconvenable Titler. Jeg pardonnerer for Exempel en Præst, om han af en honete Ambition søger om Rang over sin Provst; men, om han, for at komme paa saadant Trin udi Rangen, søger at beklædes med Titel af Krigs eller Hof-Raad, er det i mine Tanker noget, som ikke vel kand qvalificeres med den Titul af honete Ambition, men ansees som en Virkning af en u-ordentlig Hierne, eller henføres til saadanne u-tidige og u-naturlige Lyster, som man siger at overkomme Barsel-Qvinder. Thi om saadan een kand man ikke anderledes dømme, end om den, der forlanger, at han stedse maa bære en Kiole, som ikke passer sig til hans Krop. Jeg for min Part haver alleene stødet mig over saadan slags Begierlighed, og søgt, for at foregaae andre med got Exempel, at betiene mig af den Titel, som passer sig til mine Forretninger, skiønt adskillige af mine Medborgere, som gemeenligen see meer efter en Tings Størrelse end dens Beqvemhed, have stødt sig derover, og censureret en Ting, som heller kand fortiene Roes end Last. Mit Embede, som Qvæstor ved Universitetet, bestaaer i at giøre aarlige Regnskab for Universitetets Udgifter og Indtægter, at besørge dets Capitaler,

at udføre dets Processer, og andet af samme Natur. Disse Ting synes mig, at jeg med meere Anstændighed haver kundet forrette som Assessor udi Consistorio, end, som Professor Philosophiæ: hvorfor jeg stedse fra den Tid Qvæstura blev mig confereret, har betient mig heller af den første end den sidste Titul. Thi Professor Philosophiæ og Rentemester er kommet mig for ligesom Doctor Medicinæ og Regiments-Skriver. Og synes mig, at Philosophien passer sig ikkun lidet til en Stævning eller Indførsel. Jeg haver derfore fra den Tid været omhyggelig for at conservere den første Titul, skiønt mange af mine Landsmænd, helst de som studere flittigen udi Rang-Forordningen, have ikke saadant kunnet begribe, saasom de fleeste holde det højeste for det beste. Læseren pardonnerer mig denne Digression, som synes for ringe at indføre udi et moralsk Skrift. Mit Forsæt herved haver været, at viise, at herudi intet Mysterium ligger forborget: men at Tingen er let at begribe, naar man ikkun vil forestille sig, at enhver fornuftig Mand, der haver tvende Titler, betiener sig helst af den, som haver Overeensstemmelse med hans Embedes Forretninger. Jeg setter dog andre ikke til rette herudi: thi, naar en Ting er først kommen udi Vane, ansees den ikke meer underlig. Men hvis en Indbygger af Maanen eller anden Planet kom ned til os, skulde iblant mange underlige Ting intet komme ham selsommere for. Og var det derfor intet, som de underjordiske Folk efter Niels Klims Vidnesbyrd meere stødte sig over, end at Folk udi Europa søgte at føre Navn af det, som de ikke vare, eller at affectere Titler, som ingen Overeensstemmelse havde med deres Stand og Handtering. Min Delicatesse herudi gaar saavit, at jeg kand støde mig end og saa over visse Tilnavne. Det staaer enhver frit for at bruge, hvilket Tilnavn han vil; han maa tage dem af Dyr, Fugle, Fiske, Træer og Insecter: han maa kalde sig

Hans-Wurst, Mads-Hund, &c. naar han alleene holder sig fra de Navne, hvorved Embeder betegnes, og ikke giør Nomina Officiorum til Nomina propria: thi man seer een at kalde sig Michel Erk-Engel (Michael Archangelo) en anden Johannes den Døber (Jean Baptist) den tredie, Kejser Constantinus (Constantinus Imperator) den fierde, Grev Ludwig (Louis le Comte) og saa fremdeeles. Det staaer den ringeste Borger frit at kalde sig Alexander; men, hvis han kalder sig Alexander Magnus, giør han sig latterlig. En Islænder maa og gjerne kalde sig Scipio, men vil han heede Scipio Africanus, confunderer han Land-Kortet. Jeg vil ikke tale om Navne af mindre Betydelse. De fleeste Handverksmænd her udi Landet have intet Tilnavn, men lade sig nøje med deres Faders Navne, saasom: Hansen, Pedersen, Christofersen &c. og, saa snart de komme til nogen Velstand, give de sig Tilnavne, men ofte saadanne, som confundere deres Haandverker med andre: en Brygger tager sig det Tilnavn af Bager, en Skræder kalder sig Schumacher, og en Farver Müller; hvilket tiener til intet uden at give Anledning til skiemtsomme Indfald. De som intet Tilnavn tage sig, og dog ville være lit supra vulgus, giøre Forældrenes Navne til Tilnavne, og forplante dem paa Efterkommerne af begge Kiøn, saa at Peder Jensens Dotter lader kalde sig Mademoiselle Jensen, og Peder Pedersens Dotter, Jomfrue Pedersen eller Petersen, i steden for Peders Dotter. Jeg vil ikke tale om de selsomme Tilnavne, som fordum Donatister brugte, og nu omstunder nogle Fanatici tage sig, hvilke ved deres Vidløftigheder indtage heele Linier udi Skrifter: thi man finder dem, der have ført saadant Navn: Mit haab er paa GUD alleene; andre have ladet sig kalde: HErren er min Hyrde, min Trøst i Nød: thi saadant kand man kalde at rase af lutter Devotion. Disse selsomme Navne ere dog nu kommen af Brug, eller ere gandske rare.

De andre brugelige Tilnavne, som af Gottlieb, Ehrenreich, Godschalch, fortiene og at criticeres, saasom det ofte hender sig, at en u-gudelig Mand kan føre Navn af Gottlieb, een som er dømt fra sin Ære kaldes Ehrenreich, og derimod en oprigtig og ærlig Mand heeder Godskalk. Man kand ogsaa støde sig over de mange Navne, som gives til een Person, helst den Blanding af Mands og Qvinde-Navne, som er brugelig udi Thydskland; Thi hvad kand være underligere end at en kaldes tillige Franciscus, Maria: man maatte jo deraf slutte, at Personen var en Hermaphrodit eller Tvetulle. Jeg kand ey heller gandske bifalde dem, der give sig Navn af Lande og Stæder. Thi saadant har ofte givet Anledning til Forvirrelse. Jeg erindrer, at udi min Tid var i Paris en Norsk Student ved Navn Mecklenborg. Den samme blev engang adspurdt af en Svitzer, som havde Vagt ved et Sted, hvor en Solennitet holdtes, og da hans Tienner sagde, at det var Mons. de Mecklenborg, blev han med stor Æres Beviisning indladen, saasom man meenede, at det var Hertugen af Mecklenborg. Denne U-orden, som er heel selsom, ligger mig dog aldeles ikke saaledes paa Hiertet, at jeg vil giøre Project til nogen Reformation herudi, men jeg siger ikkun alleene, at deslige Ting viise Menneskets selsomme Indfald. Det var derfor, at Socrates holdt det for en vigtig Part af Forældres Pligt, at give deres Børn beqvemme Navne.

Jeg haver udi dette Capitel intet anført uden Bagateller, og derfore giort det meget kort, saa at, om Læseren ingen Behag finder derudi, saa spilder han dog ikke megen Tid ved at læse nogle faa Linier. Materien kunde ellers give Anledning til en grundig og vitløftig Dissertation. Men om Tingen i sig selv er omstændigen talet udi mine andre Skrifter, sær udi det Skuespill, kaldet den honete Ambition, hvortil jeg Læseren vil henviise.

Libr. I.

Epigramm. 5.

Qvis non miratur doctrinam Cæciliani?
  Qvid mare, qvid tellus, scit qvid & æther habet.
Et noscit qvicqvid Saturnia cum Jove garrit:
  At nescit noctes conjugis ille suæ.[1])

Studeringer kand deeles udi fornødne, nyttige og skadelige. De fornødne Studeringer ere de, som handle om Menneskets Pligt mod Gud og sin Næste, og befatte under sig Theologie og Morale. Udi disse tvende Videnskabers Fornødenhed ere alle Nationer eenige, skiønt de differere fra hinanden udi Maaden og Øvelsen. Thi de fleste begaae herudi et hysteron proteron, og begynde med Theologien ved at indprente smaa Børn Religionens Mysteria og Hemmeligheder, førend de giøre dem til fornuftige Creature. Thi det er ligesom man udi Skoler vilde udi Sprog giøre Begyndelse med Zoroastris Oracler eller de vanskeligste latinske Poeter. Børn maa giøres til Mennesker, førend de blive Christne: Ligesom Materien maae tillaves og jævnes førend Skikkelsen bliver

---

[1]) Hvo beundrer vel ei din Lærdom, Cæcilianus;
  Havets skjulteste Ting, Jordens og Luftens du veed;
Veed hvad med sin Gemal Saturnia selv har at sladdre!
  Blot om din Hustru inat — veed du slet ingen Besked.
U. D.

giort, og Papiret planeres, førend derpaa skrives. Det var derfor at ønske, at Børne-Examina bleve af eet giorte til tvende, og at de udi det første bleve forhørte og confirmerede som Mennesker, og udi det sidste som Christne Mennesker. Men man begynder først med Guddommelige Hemmeligheders Catechisation, hvorved foraarsages, at enhver med yderste Haardnakkenhed forsvarer den Sect, som han er opdragen udi, og ingen Argumenter siden vil imodtage. Thi den Fold, som i Barndommen bliver lagt, er ikke let at udslette. Menneskets Hierne maa først høvles, førend nogen Skikkelse derpaa kand giøres. Thi begynder man først med Formen, er det siden forsilde at planere Materien, og rodfæster sig et Præjudicium udi Menneskets Sind, bliver det til en Plet, som fast aldrig kand udslettes. Man maa først lære at tvivle, førend man maa lære at troe; ligesom man maa først smage Maden og Viinen, førend man æder og drikker: thi, hvis saadant ikke skeer, gaaer man bagvendt til Verks med Informationen, og derved autoriserer alle Religioner, ja legger ikke Grundvold til at lære Sandhed, men til det alleene, som en Informator holder for at være Sandhed, hvilket er gemeenlig den Sects Lærdom, som han selv er opdragen udi.

Hvis man herudi gik ordentligen til Verks, begyndte med Morale og endte med Theologie, det er, hvis man foretog at giøre Folk først til Mennesker, førend man forsøgte at giøre dem til Christne, vilde de mange Religions Secter blive reducerede til gandske faa, og den Bitterhed, som regierer blant dem, gandske ophøre. Jeg vil her ikke tale om dem, som have en interesseret Religion: thi de samme begynde forsetligen først med deres Sects Theologie, førend de undervise udi Morale, saasom deres Sigte er ikke at oplære Ungdommen udi den rette Sandhed, men udi en Veritate locali, det er: udi saadanne Principiis, som hos

dem ved Love ere autoriserede. Derfor begynde de Roman-Catholske, sær Jesuiter, som alle ere interesserede Læremestere, at indprente Ungdommen Lærdom om Kirkens Infallibilitet, saasom de ere forsikrede om, at, naar samme Lærdom haver fæstet dybe Rødder, at Sandhed ved intet Middel kand faae Sted udi Menneskers Hierter. Derfore tage Mahomedanerne sig og vel vare ikke at begynde med Philosophie, vel vidende, at ingen kunde faae deres Theologie udi Hovedet, som først var bleven underviiset udi de Regler, som en fornuftig Siæl bør betiene sig af til at udlede Sandhed.

Jeg siger, at jeg ikke vil tale om dem, som have en egennyttig Troe, men om dem, som have sundere Principia, om dem, som holde for, at man bør smage, førend man troer, og examinere, førend man underskriver. Det er til dem alleene saadan Erindring giøres, efterdi de udi Ungdommens Opdragelse overtræde deres egne Principia, i det at de lære dem Catechismos og Symboliske Bøger uden ad, førend de have giort præparatorier dertil. Habile Medici gaae herudi meere ordentligen frem, de begynde med Legemets Renselser, paa det at den rette Medicine desbedre maa operere. Hvis Lærere giorde det samme, vilde Theologien deskraftigere operere. Men man begynder med at raabe: Troe! Troe! førend man viser, hvad som bør troes og ikke troes. Det er at gaae til Verks ligesom der fortelles om en vis Dommer, der begyndte først med Executionen, og siden lod Sagen examinere. Jeg vilde derfore glæde mig over den Skole-Forordning, hvorved bestikkedes, at udi første og anden Lectie skulde drives paa moralske Catechisationer, og at Lutheri Catechismus skulde allerførst blive et Præceptum udi tredie Lectie, saa at den første Institution skulde bestaae i at danne Sindet, og bevæbne det mod alle Præjudicia, for siden desbedre at indprente det den sande og sunde Theologie. Thi, hvis een lærer Theologie, førend han lærer at blive Menneske, bliver

han aldrig Menneske. Den moralske Philosophie har meget været forsømt, saavel udi den Jødiske, som Christne Kirke. Virkningen deraf haver været, at smaa Ting ere blevne helligen i agttagne, og vigtige Ting forsømte. Man har af Vildfarelse overtraad alle Bud, for at handhæve et af de mindste. Man har forfult og myrdet sin Næste formedelst U-overeensstemmelse udi en Speculation eller Ceremonie. Man haver været ivrig udi den udvortes GUdstieneste, og tillige med veltet sig udi alle Synder og Vellyster: ja man haver bemænget sig med at beskrive GUD, Engler og Aander, og aldrig bekymret sig om Egen-Kundskab. Fribytterie for Exempel, som øvedes blant de Nordiske Christne, kunde ikke have været regned for Heroiske Dyder, hvis de havde lært at blive Mennesker, førend de bleve Christne. Det samme kand og siges om mange andre Synder, som formedelst samme Aarsag ginge i svang og ikke holdtes for Synder.

Man seer her af, at et Hysteron proteron maa giøres udi Ungdommens Information, og at man maa ved Christi Morale og en sund Philosophie legge Grundvold, førend Christendommens Dogmata og Hemmeligheder læres. Den Franske Konge Clovis, efter at han var bleven Christen, og hørte læse Passions-Historien, blev han saa heed om Hovedet, at han sagde: hvis jeg paa samme Tiid havde levet, skulde jeg med mine Franske Tropper have nedsablet alle Jøder, og frelset Christum; hvilket han neppe vilde have sagt, hvis de Tiders Convertisseurs havde søgt at lade ham støbe, førend de lode ham døbe. Vore Missionairer gaae her udi til Verks, ligesom vore Skole-Lærere. De begynde gemeenligen med Religionens Hemmeligheder, hvorover Vantroende strax støde sig, og ville ikke høre videre derom. Jeg haver paa et andet Sted viset, hvad Virkning den Spanske Biskops Prædiken havde hos den Peruvianske

Konge, nemlig at Kongen dømte af Bisskoppens Tale, at han ikke maatte være rigtig udi Hovedet, og derfor strax brød alting over tvers: hvilket maaskee ikke havde hendet, hvis han ej havde begyndt Conversionen bagvendt. Det samme sees af mange andres Exempler, hvilke enten have stødet sig over Lærdommen, eller strax efter dens Antagelse igien have deserteret, som man merker den nys omvendte Indianske Ungdom at giøre. Man maa derfore først legge Grundvold ved at danne og tette Karrene, førend man gyder Viinen i dem: man maa indprente Mennesker den sunde Morale, vise dem hvad de bør troe, førend de bydes at troe, og undervise dem udi en slags Arte critica, at de ikke skal tage Skygge for Legemet. Derved erhverver Catechета sig først en Opinion om Ærlighed og U-partiskhed hos de unge Proselyter, efterdi de deraf see, at hans Forsæt alleene er at indprente dem en u-interesseret saliggiørende Sandhed; derved giøres de ogsaa selv beqvemme Redskabe til at imodtage Lærdommen og at beholde den samme.

Naar man gaaer saaledes ordentlig til Verks, og viser udi almindeligt, hvad en fornuftig Siæl bør troe, og hvad den bør forkaste, hvad som er overeensstemmende med Naturens Lov, og hvad som strider derimod, og siden kommer frem med den aabenbarede Lærdom, som man viser dermed at være gandske conform, og at visse Mysteria ikke stride derimod, kand man vente, at Conversionerne ville blive bestandige, og ingen Lærdom kand blive til Troes Artikel uden den er grundig og fornuftig: da Erfarenhed ellers blant alle Nationer viser, at, saasom denne Regel ikke i agttages, man kand paatrykke Ungdommen de allerselsomste og u-menneskeligste Meeninger, og som siden ved intet Middel igien kand udrøddes. Jeg vil for at oplyse dette, ikkun anføre tvende Exempler. Een tager sig for at undervise en anden udi Christendom. Han bereeder Vej dertil, først med at forklare

ham Naturens Hoved-Bud: han giver ham en almindelig Idée om Dyder og Lyder; han forestiller ham, hvad Billighed, Retfærdighed og Godhed er, at de samme ere Dyder blant GUds skabte Creature, og derfore conseqventer maa være det Guddommelige Væsens egne Qvaliteter. Efter at saadan Grundvold er lagt, gaaer han til Religionen, og viser af de Symbolske Bøger, som hans Sect har underskrevet, at GUD har af frie Villie og Velbehag skabet de fleste Mennesker til Fordømmelse. Proselyten studser da nødvendigen derved, og nægter sig at kunne antage en Lærdom, som strider imod den forige, som til Introduction er bleven ham indprentet. Videre en Romersk Convertisseur begynder at catechisere med Philosophie og Morale, sigende, at et Menneske bør intet troe, som er imod Notiones communes, det er hvad, som han og alle Mennesker, see, høre og føle at være stridigt med det, som foregives. Derpaa skrider han til Lærdommen og viser, naar han kommer til den Artikul om Transsubstantiationen, at Brød er Kiød. Discipelen forarger sig da over en Lærdom, som strider aabenbare mod den forige Sandhed, sigende: hvis jeg ikke maa troe almindelig Syn og Sandser; hvis jeg maa negte at see det, som jeg seer, og høre det, som jeg og alle andre høre, saa stadfæstes derved en fuldkommen Pyrrhonismus, og ingen Vished bliver meere i Verden; ja saa kand man tvivle om Skrift og Mirakler selv, efterdi man ingen Nytte har af Syn og Hørelse.

Man seer heraf, at, naar een ved slige Præparatorier først giøres til et Menneske, saa dannes Sindet til at modtage en sand og forkaste en falsk Lærdom. Dette maa være nok taelt om de fornødne Studeringer, hvis videre Nytte jeg vil overlade andre at beskrive. Jeg haver alleene udi denne Dissertation ladet mig nøje hermed at antegne en

Vildfarelse, som dagligen begaaes af Lærere udi Disciplinens Orden: thi det er til deslige Ting mit Morale fornemmeligen sigter.

Udi denne første Classe, som befatter Theologie og Morale, kand ogsaa sættes Historier, hvorvel de fleste Philosophi give Historier ikke Sted uden iblant de nyttige Studeringer, saa at de gemeenligen sætte dem efter Mathesis. Men det kommer deraf, at saa ansee Historier med rette Øjen, og ej eftertænke, at Morale fornemmeligen læres af Historiske Exempler, og at Religionen maa vise sin Hiemmel og Adkomst af Historier.

Blant de nyttige Studeringer kand sættes Mathesis og Physica. Derom vil jeg intet tale, saasom det er alle bekiendt, hvad Nytte Mathesis fører med sig. Jeg vil ikkun alleene herved erindre en Vildfarelse hos de ældste Philosophi, i det de have giort sig langt anden Idée om Mathematiquens Værdighed, end man nu omstunder giør: thi de have holdet for, at det var en Philosopho u-anstændigt at bemænge sig med andet end Theorie, og anseet Praxin eller Mechanicam, som gemeene Haandverker; saa at Mathesis hos dem bestod alleene udi at raisonnere; da man nu omstunder gaaer meere ordentligen til verks, og legger Grundvold med Mechaniske Experimenter. Derfore have vore Tiders Mathematici saadan Devise: Nullius in Verba.[1])

Philosophien var udi gamle Dage deelt udi Secter, ligesom Theologien nu omstunder. Enhver af disse Secter søgte ikke saa meget efter at udlede Sandhed, som at forsvare hvad Fundator eller Stifteren havde læret. Denne Philosophie, som kand kaldes Philosophia carbonaria, varede indtil noget efter Christi Tider, da nogle, hvoraf den første var Potamon, toge sig for, ikke at sværge paa nogens

[1]) Ikke paa Nogens Ord. U. O.

Ord meere, men af alle Secter at udtrække det beste. Denne Philosophie blev kalden Philosophia eclectica. Jeg veed ikke, om det er mod Orthodoxie at ønske, at der ogsaa var en Theologia eclectica, efterdi man seer Christne efter de gamle Philosophorum Plan ikke at bekymre sig saa meget om at udlede Sandhed, som at forsvare hver sin Sect. Jeg drister mig ikke til at giøre saadant Ønske, skiønt jeg tilstaaer alleene, at hvis nogen giorde Forslag til en Theologia eclectica, vilde jeg ikke føre Krig med ham derfore.

Man kand sige det samme om Physica, som om Mathesi, at dens Vigtighed bestaaer udi Praxi og Experimenter, og, naar saa er, maa man ikke fortænke den, som sætter Bønder og habile Agerdyrkere iblant Philosophiæ naturalis Professores; allerhelst eftersom Agerdyrkning er den ædelste og vigtigste Part af Physica eller naturlige Tings Kundskab. Jeg holder den for en lærd Mand, der i Grund forstaaer et vigtigt Videnskab, enten han haver lært det paa Græsk, Latin eller sit Moders Maal, enten han haver erhvervet det ved Læsning eller Erfarenhed. Jeg veed vel, at saadan Meening holdes for egen og u-rimelig. Men alt hvad som er almindeligt, er ikke altid rimeligt. Hvis Agerdyrknings Kundskab blev til et Academisk Studium, vilde i mine Tanker de 9 Musæ ingen Fortrydelse bære derover. Thi Academier ere stiftede for at excolere de Studeringer, hvorved Kirke, Stat og Borgerlige Societeter opbygges. Det kommer ikke an paa, hvo der haver studeret mest, men hvo der haver studeret best. Og, naar saa er, kand jeg ikke see, at man jo med lige saa stor Føje kunde give en Magister- eller Doctorhat til en Agermand som til en Grammaticus, med mindre man vil sige, at det er meere magtpaaliggende at rangere Ord og Gloser, end at forbedre et Stykke Land, eller meere magtpaaliggende at reense en gammel Poet fra Copiist-Fejl, end at reense en Ager og giøre den frugtbar.

Derfore raisonnerede Bondedrengen udi Comoedien ikke saa ilde, da han holdte Peder Christensen for den lærdeste Mand udi Byen, efterdi han havde antaget en forfalden Gaard, og giort den til en af de beste. Jeg veed ikke, om man kand sætte Talekonsten blant de nyttige Studia. Gamle Græker og Romere have anseet den som det vigtigste Videnskab. Men derimod kand giøres store Indvendinger. En vis Philosophus ligner Talekonsten ved Fruentimmerets Sminke. Den sidste forblinder Øjene; den første forblinder Sindet. Socrates kalder den Konst at bedrage Folk. Man seer, at udi velindrettede Stater, som udi Creta og Lacedæmon, Talekonsten haver været udi ingen Agt. Udi Rom derimod, Grækenland og andre Republiquer, hvor alting haver været forvirret, haver den været anseet, som et Hovedstudium. Herudi vil jeg dog ikke decidere.

Jeg vil og forbigaae at tale om andre nyttige Studeringer, saasom jeg ingen særdeles Anmerkninger haver at giøre derover; men begive mig til de unyttige, det er de, som ere mest udi Brug. Thi de fleste saa kaldne lærde Dissertationer giøres enten over det, som ingen forstaaer, eller det, som ingen er magtpaaliggende at vide. Saaledes hører man dagligen disputere om GUds Væsen, om Siælenes, Englernes Natur, og andet deslige, som er, og stedse vil blive skiulet for Mennesker, eller om mørke og umagtpaaliggende Ting udi Antiqviteter, som om Homeri Fædernesland, om Æneæ Moder, om Romuli Fader, og som Poeten siger:

— — qvot Acestes vixerit annos,
Qvot Siculi Phrygibus vini donaverit urnas. [1])

[1]) — — — — Om, hvor gammel Acestes er bleven,
Samt om hvormange Dunke med Viin han har Phrygerne givet.
U. D.

Saadanne Studia kand ikke alleene kaldes unyttige, men endogsaa skadelige, saa vidt som Tiden derved spildes. Man kand ligne dem, der saaledes studere, med Børn der ideligen blade udi Bøger, men alleene for at see efter Billeder. Men man kand ellers sige om alle Slags Studeringer, at de ere skadelige, naar Excés deraf giøres. Og er det fornemmeligen herpaa dette Epigramma sigter. Thi Erfarenhed lærer, at man kand studere sig taabelig. Jeg veed vel, at Excés af Studeringer bliver lagt mange til Berømmelse. Archimedes berømmes deraf, at han saaledes havde fordybet sig i Speculationer, at han var den eeneste udi Syracusa, som ikke vidste, at Staden var bestormed. Det legges og Carneadi til Roes, at han for Studeringer glemte at rekke Haanden til Fadet, naar han sad til Bords. Men man kand med al den Respect man maa have for de Gamle, sige, at saadan Roes er ikke grundet. Det er med saadanne Folk Petronius skiemter, naar han forestiller Eumolpum, reciterende Vers udi Cajuten, da Skibet alt af Storm begyndte at gaae i Grund. En overstadig lærd Mand kand lignes ved en overstadig drukken Mand; thi ligesom man kand drikke sig et Ruus til, saa kand man og studere sig ligesom et bestandigt Ruus paa. Ved det eene Ruus, saavel som ved det andet giøres man udnelig og ubeqvem til Forretninger: Thi Virkningen er den samme, enten Ruset kommer af Brændeviin eller af formegen Læsning. Man kand ligne en saadan overstadig lærd Mand ved den Rhetor hos Petronium, der spurte en gammel ubekiendt Kierling paa Gaden, hvor han selv boede. Ja man kand med rette sige om den, det, som Agrippa med u-rette sagde om Paulo: Din Lærdom giør dig rasende. Hvad kand man dømme om den, der haver udgrandsket Dyrs, Fiskes og Insecters Natur, men kiender sig ikke selv; der haver al Verdens Historier udi Hovedet, men veed intet af de Historier, som

dagligen passere udi hans eget Huus: Endelig, der veed, som Poeten siger, hvad Jupiter taler med Juno, men veed intet af den Commerce, som hans Fuldmægtig haver med hans egen Hustrue. Man maa ikke alleene bruge Hiernen for at studere, men studere for at giøre Hiernen brugelig til Forretninger, ligesom man maa ikke leve for at æde, men æde for at leve. Naar Excés giøres af Studeringer, ere de heller til Byrde og Skade, end til Nytte, og heder det da: Ἐν τῷ μὴ φρονεῖν ἥδιστος βιός.[1]) Herpaa seer man daglige Exempler, og flyder heraf det almindelige Ordsprog: Han er saa lærd, at han ikke kand prædike, det er at sige: Han kand intet giøre til gavns, efterdi han veed alting. Thi de umaadelige Portioner af Græsk, Latin, Hebraisk og alle Videnskaber, som ere sammenblandede udi Hiernen, kand lignes med den Drik, som de Engelske kalde Punch, hvilken bestaaer udi en Mixture af adskillige Ingrediencer, og er med Flid saaledes tillaved, at man kand være gandske forvissed om dens Virkning i at giøre Hovedet fuldkommeligen krusêt. Ligesom Planter ikke kand trives formedelst Mængde af Vædsker, og Lampen udslukkes formedelst Oliens Overflod, saa kand Hiernen giøres sløv af formegen Læsning. Man kand opfylde sit Huus med saa mange Gieste, at man selv ikke haver Rum til at vende sig, og man kand fylde Hovedet med saa mange fremmede Hierner, at ens egen Hierne ikke kand operere. Det er ikke udi de Stæder, som vrimle af sprenglærde Folk, og hvor man seer Skoler udi alle Gader, hvor Viisdom mest findes, og hvor Dyden mest øves. Rom var aldrig meere viis og meere dydig, end da den var maadelig lærd, og studerede ikke uden paa fornødne Ting, og Athenen var aldrig meere gal, end da den var

¹) Uden Hovedbrud er Livet lykkeligst. U. O.

opfyldt med lige saa mange Philosophis, som med Mennesker. Maadelig Lærdom og brav Arbeide giør viise og dydige Indbyggere udi et Land. Thi ved det første styrkes Forstanden, og ved det sidste qvæles onde Tilbøjeligheder, som fødes af Lediggang. Jeg vil slutte denne Materie med et Vers, som findes udi vore gamle Ordsprog:

Megen Æden ej Fædme giver,
Af megen Læsning man viis ej bliver.

Libr. 1.

Epigramm. 22.

Invidiam vivo pariunt non præmia libri,
Post mortem cineri gloria sera venit.
Ergo, cur studeo, qværis? est causa studendi
Ipsis in studiis: ut studeam, studeo. [1])

En gammel Skribent siger heel artig, at den, som Jupiter er vreed paa, giør han til en Skolemester. Man kand og sige, at den, som Jupiter hader, giør han til en Skribent. Det Haab, som en Skribent flatterer sig med, at han skal leve udi Chrønikerne og indlegge sig et Navn efter hans Død, kand ikke balancere mod de Fortredeligheder, som han underkaster sig udi Livet. Jo bedre han skriver, jo større Misundelse og Had bliver han underkastet. Thi det er ikke ved triviale Skrifter man giør sig Fiender, men ved gode; og ere derfore haarde og bittre Critiquer, Beskyldninger og Forfølgelser gemeenligen Beviis paa et Skrifts Godhed. Man siger vel, at en god Skribent haver den Lykke og Fornøjelse

---

[1]) Had er den sikreste Løn, Skribenten høster i Live,
Først naar han er i sin Grav, hædres hans Aske for seent.
Hvi arbeider jeg da? I Arbeidet selv ligger Lønnen,
Ikkun for Arbeidets Skyld arbeider trøstig jeg fort.

U. D.

at see sine Skrifter løbe om udi Folkes Hænder, da en trivial Skribent med Fortrydelse maae see sine Bøger at ligge paa Bogladen, og forderves af Skimmel. Men det er ingen bestandig Regel: thi, som de fleeste Mennesker have en trivial Smag, saa give deslige Skrifter undertiden bedre Rente, end gode; og lærer Erfarenhed, at de beste Skribentere ofte med Edderkoppen have arbejdet sig til intet. Jeg kand dog i den henseende ikke bære Fortrydelse over mit arbeyde: thi intet af mine Skrifter, saa vidt mig er bekiendt er kommet udi Urteboder; og haver jeg saaet med Møje, saa haver jeg og høstet, skiønt Høstene have ikke været nær saa rige, som mange have indbildet sig. Thi en Bedendes-Kiæde, en Møllers Postill, en Taare-Perse, et Brystspand ꝛc. har bragt meere tilveje end 30 Aars idelige Arbeide for mig. Dog haver jeg ingen Aarsag at besværge mig: thi mange have skrevet med større Capacitet, men haft mindre Lykke.

De U-lejligheder, som jeg haver haft at klage over, have været adskillige Folks selsomme Critiqver. Thi saasom meenige Mand af Borgerstand ikke vare vante uden til triviale Bøgers Læsning, og udi Historier havde intet seet uden tørre Dag-Registere; udi Poesie intet, uden Lykynsknings-Vers; udi Theologie, intet uden Liig-Prædikener og Postiller; udi Skuespill fast intet uden gamle Historier om Adam og Eva, eller Eventyr om hellige Dorothea, Doct. Fausto og andet deslige, saa var det venteligt at see dem studse ved Skrifter, som ikke vare efter den gamle Plan og den almindelige Slentrian. Mine Skrifter have derfor opvakt mange selsomme Critiqver. Nogle have spiilet Øjnene derved, og bildet sig ind, adskillige Hemmeligheder derunder at have ligget forborgene. Hvert Ord, hver Bogstav have været et Mysterium. De have leedet efter Nøgle, søgt at dirke alle Laase, skiønt Dørre og Lukker have staaet aabene,

hvilke de siden have fornummet og merket, at Nøglerne ikkun behøvedes for at aabne deres egne Hierner. Men, ligesom nogle have seet Ting, som ikke vare til, saa have derimod andre aldeles intet kundet see, men holdet de best udarbeidede moralske Skrifter for lutter Snik-Snak, saa at de have fundet større Smag udi Axel Thorsens Historie end udi Peder Paars, og præfereret Phoenixbergs forkeerte Avis for Niels Klims Reise. At aabne deslige Folks Øjen er baade ufornødent og forgieves. Det er paa dem man kand applicere den bekiendte Fabel om Muldvarpen: En ung Muldvarp bad sin Moder, at hun vilde kiøbe sig et par Briller, saasom han merkede, at Mennesker betienede sig deraf; men Moderen sagde: de Penge, min Søn, vil ikkun spildes; thi Briller som giøre Mennesker Tieneste, ere Muldvarpe til ingen Nytte. Somme Folks selsomme Smag haver og foraarsaget mig een og anden latterlig Hendelse. Thi adskillige daarlige Skrifter ere mig bleven tillagde; og erindrer jeg for nogle Aar siden, at een aflagde Taksigelse til mig for den forkeerte Aviis, hvilken her blev forfatted af nogle Bogtrykker-Svenne. Den samme slette Smag haver ogsaa tilvejebragt een og anden fortredelig Hendelse: thi saasom mange vide ikke at giøre Forskiel imellem en honete Satjre eller et Socratisk Morale og et Skandskrift, saa have de af saadan Uvidenhed undertiden confunderet mine med adskillige plumpe og utilladelige Skrifter; ja Kræmmerne, som have holdet dem til fals, have givet mig ud for Autor, for at faae dem desbedre solte: og for at give det noget Skin, have Skribentere udi deres daarlige Skrifter indført adskillige af mine Indfald, og efterabet saavel Methode som Stiil.

Deslige Ting kand giøre en Skribent kied af at exercere sig udi moralske Materier. Jeg vilde foragte og fordømme mig selv, om jeg havde bemænget mig med andre Critiqver

end saadanne, som angaae det heele Menneskelige Kiøn, og skulde jeg være den sidste, der vilde bruge min Pen til at particularisere: thi jeg holder saadant ikke alleene en Philosopho, men enhver ærlig Mand u-anstændigt.

De fleste som have giort sig mine Skrifter bekiendte, og læset de Forklaringer, som jeg haver giort derover, ere og derom gandske bleven persvaderede: ja de have mærket, at jeg heller haver lagt Tømme paa min Geist, end givet den Tøjelen, og at jeg kunde have moraliseret med større Fynd og Eftertryk, hvis jeg ikke havde skrevet med Præcaution og ligesom med Svøben over Hovedet. Man dandser ikke vel, naar Gulvet er knortet og ujævnt; man synger ikke vel, naar Synge-Mesteren staaer med Ferlen udi Haanden: og man sover ikke vel, naar man er bange for Spøgelser. Sindet maa være frit for Frygt og Bekymringer, om det skal øve sine Kræfter. Vi admirere adskillige sindrige Engelske Skribentere: deres Skrifter fortiene og Admiration. Men lad en Dryden, en Swift, en Pope, ꝛc. forsøge at skrive paa andre Steder, og iblant Folk som leder efter Knuder paa Siv (Nodum in Scirpo) og som finde Mysteria udi hvert Ord og Bogstav, deres Skrifter vilde tabe meget af deres Fynd, det vilde gaae dem, som Poeten siger:

— — caderent de crinibus hydri.[1])

Man kand ansee de mistænkelige Folk og Nøglesøgere, som et slags Cabbalister, der ved daarlige og arbitraire Forklaringer kand giøre af et Ord hvad de ville, eller som de underjordiske Folk, der formedelst Synets Skarphed kunde see Blommen udi et Eg, men ikke Skallet, ja der vare ligesom blinde af formeget Syn. Det er Ont at skrive udi

---

[1]) — — saa faldt Slangen af Furiens Hoved.

U. O.

et Kammer, som er fuld af Fluer og Insecter, og hvor man maa sidde med Pennen udi den eene og Fluesmekken udi den anden Haand. Man kand med Billighed ligne deslige mistænkelige og incommode Censores med et slags Utøj, der forstyrre Skribentere udi deres Arbeyde, og ved deres ikke mindre daarlige end bristige Critiqver foraarsage, at man taber sine Concepter, ja at Skribentere maa qvæle og supprimere de Ting, som kunde være baade dem selv til Nytte og Fædernelandet til Ære.

Libr. 1.

Epigramm. 66.

Furatur, fallit, bibit ac mœchatur Aristo:
Et simul in precibus tempora certa locat. [1])

Blant de mange stridige Qvaliteter, som findes hos de saa kaldne fornuftige Creature, og som foraarsage, at man haver Møje ved at give Definition paa et Menneske, er dette, at man hos de fleste finder en bestandig Omvæxling af Guds-frygt og U-gudelighed, saa at deres Levnet kand lignes med en intermittent Feber, hvorudi Heede og Kulde vexelviis haver Overhaand. Man seer gemeenligen Mennesker lige-som udi en lige Grad at forfremmes udi Devotion og U-gudelighed: man seer dem at multiplicere deres Bønner og Andagt tillige med deres onde Gierninger, saa at man skulde tænke, at de synde, for des alvorligere at kunde bede, eller at de bede, for desmeere u-straffet at kunde synde. Hvis det eene øvedes paa skrømt, kunde man let begribe det andet: thi da blev Andagten en Øjenskalks almindelige Character, som er gandske let at fatte. Thi en Øjenskalk har et vist Maal, som han sigter til, hvilket han tænker

[1]) Dranker, Bedrager og Tyv og Horkarl, det er Aristo;
Derhos til Andagt og Bøn har han sin fastsatte Tid.
U. O.

under Gudsfrygts og Ærligheds Maske at naae. Men denne Devotion, som jeg her forestiller, er, skiønt mindre lastværdig, dog meere u-rimelig. Thi her bedes alvorligen, og her syndes ogsaa alvorligen. Ligesom Febricitantens Kulde er virkelig Kulde, og dens Heede en virkelig Heede. Nogle skulle vel holde for, at denne Character, saasom den er selsom, saa er den ogsaa rar, og at derfore de Mennesker, hos hvilke findes saadan Blanding, bør ansees som Monstra. Men Erfarenhed viser, at intet er meere gangbart, og findes denne Character allermest hos dem, som have allermindst Beqvemhed til Simulation. Man maa derfore ikke lade sig forbløffe af den Roes, som gemeenligen tillegges een og anden med disse Ord: Det er en Mand, som frygter GUD; man maa ogsaa efterforske hvad han bestiller mellem Fro-Prædiken, Højmesse og Aften-Sang, om hans Gudsfrygt er den samme om Mandagen, som den var om Søndagen, ja om han ikke efter den almindelige Maade alternerer med Bønner og Synder: og, hvis han befindes saaledes at være, er det langt fra at han fortiener det Navn af en Gudfrygtig Mand, at man heller kand legge ham hans daglige Lovsang og Kirkegang til Last. Man siger udi Ordsproget, at Hunde-Bønner komme ikke til Himmels. Thi at bede ideligen om de Synders Forladelse, som man stedse agter paa nye igien at bedrive, er ikke andet end at spille Giek med Religionen, endskiønt man beder alvorligen. Det var derfore, at den viise Bias, da han var paa et Skib med nogle u-gudelige Mennesker, og hørte dem udi en paakommende Storm at bede, talede dem saaledes til: Beder sagte, kiære Børn, at Guderne ikke merke, at I ere her. Derfore sagde den unge Æschinus hos Terentium til sin Fader: Kiære Fader! beed du heller Guderne end jeg; thi saasom du est bedre Mand, end jeg er, saa er det troeligt at de heller bønhøre dig: Tu com-

precare Deos, potius, qvam ego; nam certe scio, eos obtemperaturos tibi magis, qvod es tu multo melior, qvam ego sum. Den daglige Erfarenhed viser os u-tallige Exempler paa saadan bizarre Andagt. Man seer af Kirke-Historien, at Folk, der have haft Forsæt at bedrive Misgierninger, have bestilt Forsonings Messe forud. Det var saadan slags Devotion, som fandtes hos Ludwig XI. hvilken paa sine Knæ bad GUD om Bistand til en ond Gierning at udføre, og lovede at give Penge til Kirker og Klostere, om den havde Fremgang. Det er jo, som Ordsproget lyder: at Stiæle en Huud, for at give den Fattige et par Skoe, eller som den Franske Poet siger:

C'est un homme d'honneur, d'une pieté profonde,
Qui veut rendre à Dieu ce qu'il a pris au monde.[1])

Søefarende Folk vidne, at Fribyttere eller Søe-Røvere med stor Regularitet holde Morgen og Aften-Lovsange, og haver man mange Exempler paa, at Folk med største Andagt have præpareret sig til Dueller. Hvad er alminbeligere, end at see ryggesløse Folk i Pavedommet med Kaars, Helgene og Guder om Halsen og paa Brystet? hvormed de ville give tilkiende, at de ere ligesom udi GUds Livrée, og derved distingvere sig fra andre. Mon det ikke var bedre ingen Helgen at føre om Halsen, men at have GUD udi Hiertet. Man haver ikke at lede efter fleere Exempler. Man haver ikkun at betragte den sædvanlige Altergang, hvorved 3 à 4 gange om Aaret giøres en højtidelig Pagt med GUD, som man strax bryder. Mon det ikke var bedre at giøre meere og love mindre. Her synes at man giør 4 gange om Aaret en Pagt med GUD, alleene for at bryde en

[1]) Han er en Hæbersmand og from som Faa forresten;
Han giver til sin Gud det som han ta'er fra Næsten.
U. O.

Pagt 4 gange. Hvad kand være selsommere? og hvad er dog almindeligere?

Jeg haver eftertænkt Aarsagen til saadan Devotion, men finder ingen nærmere end denne. Det synes, at de fleste bilde sig ind, at, naar de bede, saa bliver GUD dem noget skyldig, og naar de synde, saa blive de GUD noget skyldige, saa at de ansee deres Bønner som et slags Liqvidationer, og meene derved at kunde producere Ballance-Regninger paa Debet og Credit. Men det er at befrygte, at saadant Bogholderie intet stik vil holde paa den store Regnskabs-Dag, og at een Streg vil blive giort over den heele Pagina af Credit. Det synes af visse Folks efterladte skrevne Calendere, at de virkeligen maa have giort sig saadan Idée herom. Thi man haver derudi efter Dag og Datum fundet gode og onde Gierninger antegnede. Vel er sant, at der ere ikkun faa, som føre saadant i Pennen, og at de, som saadant giøre, holdes for daarlige Mennesker. Men deslige forargelige Dag-Registere give dog Portrait paa Menneskernes Opførsel herudi: og kand man sige, at Daarligheden er lige stor, enten Regningerne bliver skriftligen forfattede, eller de alleene giøres in mente.

Det synes derfore, at saadant rejser sig af en almindelig Vildfarelse, hvorved man tænker, ved eet Buds Efterlevelse at tilkiøbe sig Privilegium til at overtræde alle de andre. Denne Vildfarelse kand ved intet bedre hæves, end ved at forestille Mennesker, at det var bedre aldeles intet at bede, end at bede og synde vexelviis; og at det var bedre, ingen Pagt at indgaae, end at bryde den strax igien, for ikke at synde baade imod en almindelig Pligt og en særdeles Pagt.

Libr. 1.

Epigramm. 81.

Vincitur Hæreticus verbis, Fanaticus herbis;
Impius at solus non nisi verberibus. [1])

Ligesom Medici føle de Syges Puls, examinere deres Constitution og Sygdommens Natur førend de skrive Recepter: saa maa ogsaa en aandelig Læge nøje efterforske de Synderes Natur og Egenskaber, som han foretager sig at curere, og indrette sine Recepter efter Patienten og Sygdommen. Thi, ligesom en Svitzer cureres paa een Maade, og en Italiener paa en anden, saa behøves der ogsaa skarpere Lud til at toe een Synderes Hoved end en andens; og andre Erindringer maa giøres til eet Slags Mennesker, end til et andet. Thi at prædike een Slags Prædiken for alle Slags Tilhørere er ligesom at en Skolemester vil forklare een Bog for alle Lectier. Dersom han udi Mesterlectie tager sig for at conjugere Amo, belees Lærdommen, som ellers udi de nedrige Lectier er nyttig. Thi hvad som passer sig paa eet

---

[1]) Kue man kan en Kjætter med Ord, en Sværmer med Urter,
Men paa en ryggesløs Mand hjælpes der ene med Prygl.
U. D.

Subjectum, passer sig ikke paa et andet. En vis Skibs-præst, som var vant til at skrifte Matroser, betienede sig engang af sin sædvanlige Formular, da han af en Hændelse havde den Ære at betiene Provsten: hvilket ingen god Effect kunde have, saasom en Provst synder paa en anden Maade end en Matros, skiønt de begge ere Syndere. Derfore gik den Prædikant ikke ufornuftigen til verks, hvilken, efterat han havde holdet en dybsindig og eftertænkelig Tale, brød omsider af og sagde: Dette maa være nok for eder, som sidde udi de store Stole; nu vil jeg tale lidt for dem, som sidde paa Skamlerne. De Taler, de Erindringer, de Opmuntringer ere de kraftigste, som passe sig paa det Auditorium, som de holdes for. Dette have adskillige Oratores taget i agt, og ved korte og uformelige Taler have udvirket meere end ved lange og ziirlige Orationer. Der fortælles om en Engelsk Officier, at han opmuntrede sine Krigsfolk udi Spanien med saadan Tale: Det er jo en Skam for Eder, Engellænder! som æde det gode og feede Oxe-kiød, at lade eder slaae af nogle Spanier og nogle Canailler, som æde ikke uden Pomerantzer og Citroner. Og siges der, at denne Tale havde bedre Virkning, end om Anføreren havde udcopieret en af Demosthenis eller Qvinti Curtii Orationer. Saaledes, ligesom der ere differente Genier blant Mennesker, saa maa der bruges differente Maader at bevæge dem. De Patienter, som de aandelige Medici øve deres Kræfter paa, ere enten Kiettere, Fanatici eller Atheister.

Ved Kiettere forstaaer jeg Vildfarende, det er saadanne, som enten ved Læsning eller andre Persvasioner ere bragte ud af den rette Vej, saaledes at de troe en Lærdom at være ret, som dog kand være falsk. Thi jeg kand ikke antage den Distinction, som gemeenligen giøres imellem Vildfarende og frivillige Kiettere, Hæreticos judicii & voluntatis, med mindre man vil holde for, at visse Mennesker uden Interesse

hænge ved en Lærdom, som de vide at være fordømmelig, og derfor ligesom af Lyst renoncere paa deres Salighed. Hvilken Tanke man hverken bør eller kand have om noget Menneske, men maa heller her applicere hvad en Gammel heel fornuftig haver sagt: Errare possum, hæreticus fieri nolo. Det er: Jeg kand vildfare, men vil ej være Kietter. Jeg forstaaer derfor her ved Kiettere ikke uden dem, som af andres Persvasioner, Læsning og Uskiønsomhed mod deres Villie ere bragte paa vrange Veje; og henfører dem, som man kalder frivillige, heller til Bedragere, det er saadanne, som af Ærgierrighed eller egen Nytte forplante en falsk Lærdom, eller rettere, som intet troe. Det vare saadanne, som udi den første Christne Kirke alleene førte Navn af Kiettere, og med hvilke man ingen Samqvem vilde have. De andre derimod ansaaes, som skrøbelige Kirkens Lemmer, hvilke man heller ynkede, end hadede.

Jeg tager her Kiettere udi den Meening, som nu bruges, og forstaar derved alleene Vildfarende. Deres Omvendelse kand og bør ikke forsøges med Vold. Thi hvis voldsomme Midler bruges, tilveje bringes ikke Omvendelse, men Simulation af Omvendelse: og er det derfore ligesaa u-giørligt at vinde en Vildfarende med Riis og Svøbe, som at bestorme en Fæstning med Syllogismer. Man sletter en Fold ved at holde Jernet derpaa, men saa snart Jernet tages bort, kommer den gamle Fold igien. Man kand ved Vædsker giøre en Plet u-kiendelig; men, hvis Pletten er indgroed, lader den sig paa ny see, saa snart Vandet tørres. Det er ikke det vildfarende Menneskes Legem, som skal omvendes, men dets Sind, som ingen Pidske og Svøber er underkasted. Man kand tvinge en til at sige: Jeg troer; men man kand ikke tvinge ham til at troe. Man kand tvinge den Blinde til at sige: Jeg seer; men man kand med Hud og Slag ikke giøre ham seende. Blindhed maa cureres ved Øjen-Salve, Syg-

domme med Urter, og vrange Meeninger med sagtmodige Persvasioner. En hidsig og voldsom Convertisseur kand derfore lignes med en Qvaksalver eller Heste-Doctor, hvis Recepter ere verre end Sygdommen. Jeg vil ikke opholde mig længe herved, saasom mange store Skribentere udi vor Tiid med saadan Fynd have viset en voldsom Omvendelses U-billighed og U-muelighed, at de som tilforn have øvet Vold og forsvaret den udi Skrifter, begynde nu at skiemme sig derved, og at sette anden Farve derpaa, helst, saasom de see, at derved vindes ikke andet, end at giøre vildfarende Mennesker til fordømmelige Øjenskalke. Saaledes dømmede derom den Persiske Konge Skak Abas: og derfore, da han hørte, at man havde tvunget eller lokket nogle Jøder til at forlade deres Troe, tillod han dem at antage den Jødiske igien. Den store Rysiske Regent Petrus Alexiowitz gik herudi saavit, at man kunde tage Anledning til at criticere Gierningen. Da en Fremmed, som udi hans Tieneste var bleven General-Major, antog den Ryssiske Religion for at insinuere sig videre, gav Czaren ham Afskeed med disse Ord: vilde han ej være GUD troe udi den Religion, hvori han var opdragen, kunde man ej heller vente, at han vilde blive Keiseren troe. Enhver maa efter Behag dømme om denne Gierning: jeg for min Part anseer den som en Zirath udi denne store Regents Historie, hvilken ellers udi u-tallige andre Ting er forunderlig og opbyggelig. Samme store Lovgiver haver viset det Principium at være gandske falskt, nemlig, at differente Religioner kand ikke consistere med et Lands Fred og Roelighed. De som endnu tvivle derom, kand ikkun reise til Rysland, hvor de ville blive overbeviised derom. Thi den Forordning, at ingen maa disputere om Religions Sager, eller søge at indprente andre deres Religions Principia, haver udi Moscovien befordret ligesaa stor Fred og Eenighed, som Tvang og Forfølgelser

have opvakt Forvirrelse og U-roelighed i andre Lande. En grundig Tolerance kand ikke andet end have en god Virkning. Jeg siger en grundig Tolerance: saasom jeg derved ikke forstaaer stridige Secters Sammenstøbning, hvilket Erfarenhed lærer ikke at være giørlig. Derfore drev den U-trechtske Præst Hubert Dovehouse dette for vidt, i det han paa eengang agerede Pastor for tvende Meenigheder, saavel Reformerede som Catholske, saa at han udi samme Kirke holdt Messe om Formiddagen og en Calvinsk Prædiken om Eftermiddagen. Til en grundig Tolerance, som befordrer Fred udi et Land, hvor adskillige Secter ere, kand tiene til Modele den Constitution, som Mr. Locke forfattede for Colonien udi Carolina.

Jeg vil ikke tale meere her om, men begive mig til det andet Conversions Middel, som alleene haver Virkning hos Fanaticos. En Fanaticus er lige saa vanskelig at vinde med Ord, som en Vildfarende at overbevise med Hug. Thi det giør ingen gode at disputere om en Ting, naar man ikke er eenig udi Principiis. En Fanaticus følger allene sin indvortes Drift, som han kalder Samvittighed og Guddommelig Inspiration: og som han ikke tager Fornuft til Grundvold, saa spilder man ikkun Tiden med at raisonnere. Her behøves derfor anden slags Cur, end den man bruger med Vildfarende. En Doctor eller Chirurgus opererer her kraftigere end en Præst eller Missionarius. Thi her maa Urter forsøges, hvor Ord ikke kand virke, ligesom en Dosis China Chinæ giør bedre Effect udi en Feber, end hele Platonis og Aristotelis Philosophie. Man merker heraf, at jeg holder Fanaticismum for en virkelig Sygdom og en hysterisk Passion. Erfarenhed viser ogsaa, at de saa kaldne illuminerede Folk ere gemeenligen forsynede med en stærk Dosi af den sorte Galde, ja at mange ved virkelige Apotheker-Recepter saaledes ere blevne reformerede, at de have tabt

alle deres Prophetier, Enthusiasmos og Aabenbarelser, men tilligemed faaet sundere Legemer.

Jeg vil her videre ikke tale om en saa bekiendt Materie. Men alleene herved giøre en curieux Anmerkning: nemlig at Fanatici gemeenligen ere de ivrigste Convertisseurs, da de dog af alle Secter ere de som mest burde holde sig fra at catechisere. Alle andre kand tilegne sig en Ret at hverve Proselyter: Fanatici alleene have efter deres egne Principia ingen Ret dertil, skiønt de øve den ivrigst. Andre have tilfælles Fundamenter udi Skrift, Historie og naturlig Raison, hvorefter enhver formerer sit Systema, som han meener at være rettest, og søger af disse almindelige Fundamenter at overbevise andre. En Fanaticus derimod haver intet uden sin egen Samvittighed og indvortes Drift at beraabe sig paa, hvilken ingen Rapport eller Forbindelse haver med en andens Samvittighed. Hvorudover, saasom han ingen tilfælles Rettesnoer eller Fundament haver med andre, maa han lade enhver troe hvad han troer: thi vil han sige, at en andens Samvittighed er vildfarende, svækker han derved sin egen. Der kand derfor ingen Materie være til Tvistighed med Fanaticis. Thi, saa snart een beraaber sig paa sin Samvittighed, beraaber den anden sig iligemaade paa sin, saa at derfore Dispyten strax naturligen maa ophøre, og bringes til det, som man udi Spill kalder Remise. Og er saa intet kortere Middel til at komme udaf en Disput med en Fanatico, end at sige: Saaledes siger Eders Geist; min Geist siger tvertherimod: hvem skal man da troe? Naar Samvittighed settes mod Samvittighed, er det ligesom tvende Corpora af lige Vægt og Størrelse støde mod hinanden, og bliver da Virkningen denne, at de maa begge gaae tilbage; thi den samme Effect, som det eene haver udi Statica, haver det andet udi Religions Strid, saasom alle de Argumenter, som tages af indvortes Drift

og Samvittighed, ere alle af lige Vægt og Størrelse. Kort at sige, der er ingen Udkomst med en Fanatico, saasom man intet Systema haver at holde sig til. Han raaber, at man ikke maa forlade sig paa Fornuften, i det ringeste maa man bruge den med stor Varsomhed. Han siger, at de, som med størst Omhyggelighed leede efter den rette Vej, geraade snarest paa udveje. Men med alt dette raisonnerer han dog selv, naar der handles om at vise, hvor lidt man kand vinde ved at raisonnere. Hvoraf sees, at der er intet at vinde med de slags Folk.

Intet er derfore selsommere, end at finde den største Iver til at catechisere hos Folk, som af alle efter deres egne Principia burte være mest indifferente herudi. Men man kand sige, at alt hvad som findes hos slige Folk, er u-ordentligt. Hvad som foraarsager, at de af alle Secter ere mindst lided, er dette, at de af alle Secter ere mindst beqvemme til at leve udi Societeter. Thi illuminerede Folk kand være gode Mennesker, men blive aldrig gode Borgere. Det Mundheld, som de betiene sig af, nemlig, at man maa meere adlyde GUd end Mennesker, er i sig selv got, naar det tages i den rette Meening. Men saasom Fanatici ofte confundere GUds Villie med deres egen Villie, Samvittighed med Sindets Svaghed, guddommelig Inspiration med Vapeurs, Bestandighed med Haardnakkenhed, Gudsfrygt med Melancholie, saa er Mundheldet ilde grundet og farligt. Thi at adlyde GUd meere end Mennesker bør alleene at forstaaes, saa tit GUd expresse udi sit Ord saadant befaler, ikke saa tit min egen Aand tilsiger mig saadant, saasom der er mange slags Aander, hvoraf nogle ere gode, andre onde. Og kand man sige, at ingen drives af en god Aand, der alleene følger sin egen Drift, og setter GUds Love og Øvrighedens Befalning, som derpaa er grundet, til side.

Man kand derfore dømme saaledes om Fanaticis, at, endskiønt de ere gode Mennesker, der sige, hvad de meene, og uden Skye øve det, de holde for at være deres Pligt, saa ere de dog saadanne, som man mindst kand tolerere udi et Societet. Thi Fanatici lade sig ikke nøje med at troe, hvad de faae i Sinde, men de paastaae og ofte, at andres Samvittighed skal rette sig efter deres: hvilket er ligesaa ubilligt, som om en Spiller vilde paabyde, at de Kort skulle dominere eller være Triumphs, som han havde meest Forraad paa.

Jeg vil ikke tale om de sørgelige Virkninger, som man een og anden gang haver seet at flyde af fanatiske Paroxysmis, for ikke at gravere et Folk, som i sig selv kand meene GUd og sin Næste vel, og som derfor heller fortiene Medlidenhed end Had og Forfølgelse. Jeg vil derfor ikke tale derom, men siger alleene, at de af alle Secter ere saadanne, som mindst kand tolereres udi Regiering. Thi, endskiønt adskillige andre kand være meere vildfarende, saa iagttage de dog bedre en Borgers Pligt, og ere eenige udi det Principio om Lydighed mod Øvrigheden, naar dem ikke bydes at overtræde GUds Lov og Naturens Hoved-Bud. Men en Fanaticus setter sin vildfarende Samvittighed til Lov og Rettesnoer, og giør sig en Merite at være Martyr deraf; hvorudover han stedse kand ansees som en ubeqvem Borger, og som man ikke sikkert kand leve udi Societet med. Forestil dig for Exempel, at en Fanaticus eller Qvæker tager min Hustrue fra mig til sit Brug, undskyldende sig med sin Samvittighed, og holdende for, at alle Ting bør være GUds Børn tilfelles. Jeg kand ikke actionere ham med samme Eftertryk, som jeg kand actionere en anden Borger, der haver underkastet sig tilfelles Lov; Øvrigheden kand ej heller straffe Gierningen, men haver ligesom bundet Hænderne paa sig selv, ved at give Borgerskab til den, der ikke setter

Landets Lov, men sin Samvittighed til Rettesnoer. I den Henseende strekker min Tolerance sig ikke saa vidt, skiønt jeg ellers haver en naturlig Medlidenhed med alle Vildfarende: og holder jeg for, at, hvis de skulde tolereres, maatte de være paa separerede Steder, hvor deres U-ordentlighed ingen Forvirring kunde foraarsage.

Jeg befatter under samme Lov visse Roman-Catholske, sær Jesuiter, eendeel, saasom de samme selv ere intolerante med alle andre Christne Secter, eendeel ogsaa efterdi de med alle onde Midler søge at forplante deres Meeninger paa de Steder, hvor de nyde Frihed at opholde sig. Thi de som holde det for en Dyd at omkomme en Fader, for at bringe Sønnen under Pavens Lydighed, kand ikke protestere imod Haardhed, naar man negter dem Borgerret. De Bebreidelser ere derfor uden Grund, som giøres visse protestantiske Stæder, nemlig at de tolerere Jøder, som ere Christendommens Hovedfiender, og derimod veigre sig ved at give Borgerskab til Roman-Catholske, som ere Christne: thi her handles ikke om større og mindre Vildfarelse, men om visse Religions Principiis, som stride mod Regieringen. Her øves Haardhed, ikke saa meget af Had, som af Frygt. Det er ligesom en beleired Stads Besætning uddriver endeel Borgere af Frygt for Hunger og Oprør; eller som den, der ikke tillader mange Bevæbnede at reise igiennem sit Land. Det er dermed en vis Gierning undskyldes, som her tildrog i forige Svenske Kriig. En Jyde-Skude mødte udi Søen et Svensk Skib, som var bleven lek og vilde siunke. De Svenske anholdte om Hielp. Jyderne, som vare barmhiertige, bevægedes deraf. Men, da de merkede, at de Svenske vare eengang saa mandsterke som deres egne, foldede de deres Hænder og sagde: Siunker i HErrens Navn. Derpaa grunder sig den Haardhed, som af Protestanter øves mod Roman-Catholske, sær mod Jesuiter; og

kand man dermed igiendrive alle de Objectioner, som giøres af de sidste.

Den tredie Omvendelses Maade er i Henseende til ugudelige Folk og Atheister. Ved Atheister forstaaer jeg ikke theoretiske, det er saadanne, som saaledes have fordybet sig i Speculationer og Hedensk Philosophie, at de ere henfaldne til at tvivle ikke alleene om Revelation, men endogsaa om GUds Existentz: thi de samme kand i visse Maader befattes under den Classe af Vildfarende, efterdi de af onde Skrifters Læsning ere forførte til Vantroe. Men jeg forstaaer her ved Atheister de practiske, det er saadanne, som føre et ryggesløst og ugudeligt Levnet, og derfor finde deres Regning ved, at der er ingen GUd til, og at der er ingen Straf og Belønning at vente. Mod deslige Folk hielper hverken Ord eller Urter, saa at man for dem maa alleene catechisere med Riis og Svøbe: og viser Erfarenhed, at saadan Conversions Maade haver havt Virkning, hvor de andre ingen have havt. Jeg erindrer udi min Barndom, at en vis Præst blev beskyldet for at drive en Deel af sin Meenighed til Poenitence med Stok og Svøbe. Conversionens Maade kom Øvrigheden u-anstændig og selsom for. Men da man hørte af Præstens Beskrivelse, som var en heel fornuftig Mand, hvorledes Tilhørerne vare qvalificerede, faldt Beskyldningen, saasom man merkede, at en Finlap vilde cureres paa en anden Maade, end en Trundhiems Borger. Thi disse vare Præstens Ord, og derudi bestod hans Apologie; som blev befunden at have nogen Grund.

Hvad theoretiske Athei angaaer, da bør mod dem alleene bruges Prædikener og Persvasioner. Thi, saasom de af specieuse Skrifter og Taler kand være forførede til Vantroe, saa kand der være Forhaabning ved grundig Lærdom og Formaning at bringe dem paa rette Veje igien. Og er det i den Henseende og i det Haab man til en

Tiid kand tolerere dem udi en Republiqve. Jeg siger til en Tiid, saasom en bestandig Tolerance ikke kunde være tienlig. Thi jeg kand ikke bifalde Mr. Bayle, der holder for, at en Republiqve af Atheister kand bestaae. Thi en Atheus, som ingen anden Gud haver end sin egen Nytte og Høyhed, undseer sig ikke ved at bedrive de største Misgierninger, naar de ikkun kand blive skiulte. Derom vil jeg ikke meere tale, men slutte denne Dissertation med en rar Anmerkning: nemlig, at der blant Atheister ogsaa findes Convertisseurs. Intet er forunderligere end at finde Folk, der med Iver søge at bringe andre af en Troe, som de selv tilstaae intet at tabes ved, eller at bringe dem udi en Vantroe, som efter deres egen Tilstaaelse intet kand vindes ved. En overtroisk Nidkierhed er lastværdig, men en vantroisk Iver daarlig og latterlig. En Overtroende sveder og arbeider paa at bringe andre til Superstition: hvilket man kand begribe, efterdi han holder Superstition for en saliggiørende Troe. Han opofrer og undertiden andre udi samme sin Iver: hvilket man og kand begribe, efterdi han holder for, at man maa forderve Legemet for at frelse Siælen. Men en Atheus agerer Conversor, uden at kunne give nogen Aarsag dertil. Han søger at bringe andre paa en Meening, som han selv siger, er dem til ingen Nytte. Han lokker og frister uden at love noget: Han søger at hverve Proselyter, og siger tillige med, at de ingen Besoldning have at vente. Hvad kunde man dømme om den Krigsmand, der anvendte al sin Veltalenhed paa at hverve Soldater, men clausulerede sin Oration dermed, at de ingen Gage maatte vente sig? Hvor kunstig og zirlig end Talen var indrettet, saa kunde man dog ikke ansee den uden som en Samling af Ord, som ingen Betydning have. Anderledes kand man ikke dømme om en Athei Iver herudi. Man kand ligne en Atheistisk Convertisseur med en Spiller,

der sveder og bæver udi Tærning-Spill, skiønt der spilles om intet. Jeg haver exprimeret saadant udi et Latinsk Epigramma, som ikke er trykt, men lyder saaledes:

Est nimius zelus credentis, Sexte, notandus,
  Est Athei zelus stultus & insipiens.
Ille animam ut servet, conatur perdere corpus;
  Allicit hic, tentat, pollicitando nihil.
Conversorem Atheum Lusori comparo, qvi vel
  De nihilo ludens anxietate calet.[1])

Man seer ellers af denne korte Dissertation, hvorvidt min Tolerance gaaer, og hvorvidt jeg indskrænker den. Man seer, at jeg fordømmer all Haardhed mod dem, som mod deres Villie vildfare. Jeg distingverer mellem at straffe og hemme Vildfarelser, holdende for, at man ikke bør straffe nogen for Meeninger, men alleene hemme saadanne, som synes skadelige. En Atheist, som søger at forplante sin Vantroe, og derved stræber at underminere civile Societeters Grundvold, kand efter mine Tanker forviises en Stad: en ivrig Munk eller Jesuit, der stræber at kuldkaste den udi et Land ved Love stiftede Religion, kand ogsaa gives consilium abeundi. En hidsig Anabaptist, som holder det for en Synd at straffe Misdædere paa Livet, kand sættes fra Dommer Embede, og en Qvæker, som holder for, at defensive Krige stride imod GUds Ord, bør ikke betroes nogen Grændse-Fæstning, hvad Qvaliteter han ellers kand besidde. I det øvrige holder jeg Fred med alle Retsindige, som meene GUd og deres Næste vel. Vi kalde dem Brødre,

---

[1]) Dadle vel, Sextus, vi maae den Troende, som sig forivrer,
  Men hos den Vantroe er Sligt daarlig og taabelig Daad;
Hiin gjennem Legems-Forderv attraaer dog Sjælenes Frelse,
  Lokkende denne gaaer om, lovende slet ingen Ting.
I sit Omvendelses-Værk den Vantroe ligner en Spiller,
  Som er af Ængstelse varm, skjøndt der staaer Intet paa Spil.
U. O.

som ere eenige med os udi Meeninger og udvortes Confessioner. Men vi bør heller kalde dem Brødre, som ere eenige med os udi Dyd og Gudsfrygt, skiøndt de differere fra os i visse Meeninger. Ingen gudfrygtig og retsindet Mand bør gives Navn af Kietter; thi endskiøndt en saadan vildfarer, vildfarer han mod sin Villie, og, naar han lader see Docilitet, leeder efter Sandhed, og ikke veigrer sig for at høre andres Lærdom, bør man heller elske end hade ham. Den fortiener heller at kaldes Kietter, der fordømmer sin Næste, fordi han haver ikke Evne eller Begreb at fatte en Ting rett; thi han lader derved see Hovmod, overtræder Billighed og af lutter Orthodoxie forfalder til Kietterie. Det er saadant, som Skriften betegner med den Titel, og er det i den Henseende, at all hidsig Orthodoxie er Kietterie, og at enhver, som forfølger sin Næste for Meeninger, som reise sig af pur Vildfarelse, er en Separatist.

Libr. I.

Epigramm. 82.

Sæpe coqvis urbis sine causa irascitur Afer,
Qvod vitium stomachi est, imputat ille cibis.
In genus humanum sine causa armatur Amyntas,
Ægra ac saucia mens putrida cuncta putat &c. [1]).

Mit Morale gaaer fornemmeligen ud paa at vise de Vildfarelser, som dagligen begaaes blant Mennesker, i det at de tage Skyggen for Legemet, og ansee som store Dyder det, som ofte er ikke uden store Feil. Gierrighed faaer saaledes ofte Navn af Oeconomie, Haardnakkenhed bliver kaldet Bestandighed, Vrede Tapperhed, Rangsyge honete Ambition, Ødselhed Generositet, Falskhed Viisdom, Taabelighed Ærlighed, Tyrannie Rettens Handhævelse, Bidskhed og den sorte Galde Nidkierhed. Disse Vildfarelser findes ikke alleene blant læge men endogsaa blant lærde Folk, og reise sig deraf, at man ikke studerer paa at kiende sig selv. Jeg vil

---

[1]) Tidt uden Grund gjør Afer sig vred paa vor Hovedstads Kokke;
Det hvori Maven er Skyld, lægger han Maden til Last.
Tidt uden Grund gaaer Amyntas i Krig mod Menneske-Slægten,
Saaret og syg paa sin Sjæl troer han, at raadent er Alt.
U. O.

her alleene i Anledning af ovenanførte Epigramma tale om den Vildfarelse, som begaaes ved Nidkierhed, hvilken ofte confunderes med onde, skarpe og heede Legemets Vædsker. Det var let at komme af Vildfarelsen, om man nøje vilde examinere sin egen Constitution, og overveje, om Nidkierhed er een Dag den samme, som en anden, om den er større, naar man haver et Glas Viin i Hovedet, end naar man er fastende, større, naar man er syg, end naar man er frisk, om den haver sin Ebbe og Flod, voxer og aftager, drejer sig efter Legemet og flyder af Paroxysmis, eller om den er stedsevarende, det er, den samme udi Modgang, som i Medgang, udi Sygdom, som i Sundhed. Thi der findes mange, som med største Iver declamere mod Feil og Laster, naar de ere fastende, men efter Maaltid have aldeeles intet at sige paa Verden. Mangen Dommer fælder mildere Sententz om Eftermiddagen end om Formiddagen, og mangen Straffeprædiken grunder sig heller paa en Huusfortred, end paa en hellig Iver for Christendommen, og en Skolemester finder sine Disciple meer og mindre lærvillige, ligesom han er udi Humeur til. Alle holde en retmæssig Iver Motiv til deres Idretter, efterdi ingen kiender sig selv. Thi hvis enhver vilde holde Munstring over sine egne Affecter, vilde han ikke saa ofte tage qvid pro qvo, og giøre de hæsligste Feil til Dyder. Erfarenhed viser, at mangens utidige Nidkierhed er ved en Aareladen, ved et tempererende Pulver forvandlet til Kaaldsindighed; saa at det gaaer dem, som beskienkede Folk, hvilke saalænge den stærke Drik fermenterer, see alting dobbelt, men, naar Rusen er udsovet, see intet uden enkelt: eller som Febricitanter, der udi Sygdommens Heede see Gespenster, hvilke, naar Paroxysmus ophører, strax forsvinde. Ach hvor Verden er underlig! raabe mange, skiønt det er de selv, som ere underlige. En Gammel siger, at Verden ældes og tager af, og iagttager ikke, at han selv

ældes, og derfor ingen Smag meere finder udi Verden, og gaaer det til med ham, som den, hvis Mave er fordervet, hvilken skyder Skylden paa Kokken, efterdi Maden vil ikke smage, da dog Maden er den samme, som den pleyer at være, men Maven er ikke udi samme Situation. Enhver, som selv er fordervet, finder alting raadnet og fordervet, saa at derfore, naar han declamerer derimod, declamerer han fornemmelig mod sig selv.

Hvad kand være selsommere, end at høre en drukken Mand med Iver at prædike mod Drukkenskab, en Gierrig mod Gierrighed, en Ødsel mod Overdaad, en Euclio mod Gnieragtighed, og en Apicius mod Kræsenhed. Derpaa sees dog dagligen utallige Exempler. Det heder udi Ordsproget: Gryden sagde til Leerpotten: Bæ dig! hvor sort du est.

Qvis tulerit Gracchos?[1])

Man hører Prædikantere hver Dag at igiennemhegle Laster, som de hver Dag selv bedrive og agte meere at bedrive. Deres Straffeprædikener kand udi sig selv være vel grundede, saasom de fleste Tilhørere fortiene at høvles. Men naar man vil analysere dem eller forklare dem i anden Stiil, bliver Talen ofte denne: I grove Syndere, som fremture udi Ondskab og Vellyst, omvender eder, og følger ikke mit Exempel; thi jeg for min Part bliver ved min gamle Slentrian og følger Strømmen. Lad en Aristides tale imod U-retfærdighed, en Epictetus mod U-taalmodighed, en Diogenes mod Vellyst: de have Ære at tale med, og deres Straffeprædikener have Virkning, efterdi de ere overeensstemmende med deres Levnet, og derfore kand holdes for at være grundede paa en oprigtig Iver. Naar man

[1]) Quis tulerit Gracchos de seditione querentes?
Hvo tør med Oprørsfaklen i Haand anklage for Oprør? U. O.

seer Diogenem med en Løgte at leede efter Mennesker udi Athenen, hvis Vellyst og Forfængelighed havde taget overhaand, kand man holde saadan Scene at være vel grundet, efterdi han selv havde renuntieret paa al Forfængelighed. Men, naar man seer een med kruſed Haar, brodered Kiole, hvide Handsker og Klæder bestrøed med saa meget Hvedemeel, som en Fattig kunde have nok af udi et Maaltiid, udi en forgyldt Portechaise at bæres Gader og Stræder igiennem, for at omvende sine Medborgere, saa staaer det paa, om man kand holde sig for Latter, saa dømmer man, at Personen ikke kiender sig selv, og at hans Foretagende er heller Virkning af en Raptus end af en hellig Iver. Ja hvis han selv udi saadan Ferveur vilde kaste Øje paa sig selv, vilde han strax merke, at han forestillede et latterligt Skuespill, og sige: hvorledes er jeg kommen til at agere Convertisseur? Han vilde, som Borgemesteren udi Comoedien, forlade sit Dommersæde, og krybe under Bordet, forvandles af en streng Skolemester til en ydmyg Discipel, fra en myndig Censor til en fattig Synder, ja ansee alt sit forrige Forhold som Illusion, Drøm og Phantasie, og paa sin egen Ryg slide det Riis, som han haver flettet til andre.

Jeg siger, at saadan U-ordentlighed reiser sig af Mangel paa Egenkundskab, og taler herom af Erfarenhed, eftersom jeg selv en og anden gang haver confunderet et hidsigt Blod med Iver, og derfore ofte udi en Paroxysmo haver bevæbnet mig til Kriig mod det Menneskelige Kiøn. Men, saasom jeg haver merket, hvorudi Iveren haver bestaaet, giver jeg siden Tiid til Vædskerne at udfermentere, og merker da, at min Reformations Geist hører op tilligemed Paroxysmo, saa at det, som var kroget, bliver meere jævnt, og det, som jeg saae dobbelt, synes igien enkelt, ja jeg seer mig an, som een der haver været beskienkt, hvilken, naar Rusen er udi sin største Force, imaginerer sig alle Værelsers

Bevægelse udi Huset, da dog alting er stille, og Bevægelsen er alleene udi hans egen Hierne. Det er ikkun en u-ægte Devotion, som ved en Aareladen kand sagtes, og en u-ægte Iver, som ved en Clysteer kand fordrives. Her kunde vel nogle tage Anledning til at retorqvere alt dette paa mig selv, sigende: Autor skiemter med hidsige Reformatores, og selv ideligen skriver mod Feil og Laster: det er jo ligesom han vil tilegne sig Ret at moralisere alleene. Dertil svares tvende Ting: Først, naar jeg taler mod Daarer, forglemmer jeg mig ikke selv, men altiid befatter mig under samme Classe. Dette have saavel indlændiske som udlændiske Skribentere i agt taget og lagt mig til Roes, holdende for, at den, der med Oprigtighed bekiender sine egne Feil, kand autoriseres at tale om andres. Sandeligen, naar man med Fliid vil igiennemlæse mine Skrifter, skal man finde, at jeg mod ingen haver været haardere end mod mig selv. Hvad kand være meere oprigtigt end egne Feils Tilstaaelse? Det er jo Begyndelse til egen Reformation, som enhver Philosopho er anstændigt. Naar en drukken Mand udi Selskab heigler andre Drukne igiennem, taler han som en Daare, men naar han befatter sig selv under samme Classe, og bruger det Ord Vi i steden for Eder, taler han baade som en Censor og som en Poenitent. Derforuden de, som forekaster mig saadant, give ikke agt paa, at jeg ej agerer en Censor eller Postillant, men en Sandheds Eftersøger, der stræber at legge for Dagen de Vildfarelser, som jeg selv haver stukket udi, og hvori jeg merker, andre at være nedsiunkne, ja som en Pilot, der staaer med Lod udi Haanden, og forsøger alle Grunde, givende tilkiende, hvor jeg finder Vejen at være sikkerst.

Mit andet Svar er dette: Jeg haver udi mine Latinske Epistler ofte givet tilkiende, hvad Sigtet af mine Skrifter haver været, nemlig ikke saa meget at censurere Fejl og

Laster, som at give Specimina udi visse ziirlige Videnskabe, hvorpaa vi tilforn have haft Mangel; og haver jeg derfore maat skiære min Pen efter Materien. Saaledes, naar jeg skriver en Comoedie, bruger jeg Skiemt, ikke af Raadhed, men fordi Verket saadant udfordrer: thi et Skuespill uden Skiemt er intet Skuespill. Naar jeg skriver en Satyre mod det Menneskelige Kiøn, bruger jeg Salt og Peber, efterdi en Satyre uden saadanne Ingrediencer er ingen Satyre. Derom vil jeg intet videre tale, saasom jeg tilforn udi mine andre Skrifter haver anført saa meget derom, som behøves.

Libr. I.

Epigramm. 83.

Humanæ Sortis non tanta est, qvanta videtur
Disparitas: Felix nemo vocandus erit. [1])

Verdslig Lyksalighed og U-lyksalighed ere i mine Tanker Ting, som bestaaer meer udi det blotte Navn og Indbildning end udi Realitet. Dette Paradox haver jeg udført udi et Epigramma, som jeg siden udi min tredie Latinske Epistel haver forklaret; og er det samme Forklaring, som jeg her med adskillige Tillægg haver oversat paa Dansk.

Jeg tvivler ikke paa, at jo nogle ville holde denne Meening for ilde grundet, efterdi den synes at stride saavel mod Fornuft som Erfarenhed. Men man maa ikke fordømme nogen u-hørt. Jeg haaber, at, hvis man vil give sig Taalmodighed til at igiennemlæse den heele Dissertation, man vil finde, at, endskiønt mine Tanker herom ikke fortiene alles fuldkomne Bifald, saa vilde de dog ikke findes saa u-grundede, som de synes ved første Øjekast.

Jeg siger, at der er liden Forskiel imellem det som kaldes Lyksalighed og U-lyksalighed i denne Verden. At de

---

[1]) Ei med saa ulige Kaar, som tidt i Verden det synes,
Menneskets Lod er fordeelt: Ingen er lykkelig her. U. O.

Riges Vilkor lidet differerer fra de Fattiges, er ikke vanskeligt at bevise. De Fattige have ikke det de kand æde: de Rige derimod æde ikke det de kand have. Begge derudover lide Nød: de første af Mangel, de sidste af Overflod. Begge gaae med halve tomme Maver fra Bordet: hine, fordi der er intet, og disse, fordi der er formeget i Fadet. Hine finde lige saa stor Smag udi Kalluns-Suppe, som disse udi Pasteter. Alt er velsmagende for den Fattige, og alt er ildesmagende for den Rige. Thi den Fattige vrager ingen slags Mad. Det gaaer med ham, som Ordsprogget lyder, at den æder mest, som sidder længst fra Fadet, og den drikker mest, som sidder længst fra Tønden.

Nam pauper stomachus raro vulgaria temnit. [1])

Den Rige derimod maa have Krydder derpaa, at han kand faae den til Livs. Den Syracusanske Konge Dionysius vragede de Spartaners sorte Suppe, efterdi Appetiten, som er Madens Krydder, fattedes ham. Og Darius, som udi Flugten engang drak rørt og skidet Vand, sagde, sig aldrig at have drukket med større Fornøjelse. En som sielden har Leilighed at musicere, anretter en Concert med Bekostning: saadant derimod er en Byrde for en Musicant af Profession, ja ofte ligesaa stor Byrde, som at hugge-Brænde er for en Gaards-Karl, eller at tærske er for en Bonde. Ingen finder mindre Smag udi Sukker Confiturer end en Urte-Kræmmer-Dreng, og ingen seer et Fruentimmer med meere Koldsindighed end den, der haver et heelt Serail af Demoiselles, det heeder som Poeten siger:

Pinguis amor, nimiumque potens in tædia nobis
Vertitur & Stomacho dulcis ut esca nocet. [2])

---

[1]) Thi for den Fattiges Bug er ingen Føde for ringe. U. O.

[2]) Snart den ustyrlige Elskovs Fryd vil vendes til Lede;
Net som det evige Sødt volder vor Mave Besvær. U. O.

Videre, de Fattige ere sunde og rørige; thi det heeder: Fattigdom føder, men feeder ikke. De Rige derimod skrøbelige og tunge, saa at de have Møje at bære deres Legemer. Hine have intet, og disse have og intet, efterdi de have aldrig nok. Men, saasom de første have intet, saa fattes dem heller intet, eftersom Naturen lader sig nøje med lidet, eller med de Ting, som let og uden Møje og Bekostning kand erhverves. Men udi forfængelige Vellyster er hverken Maade eller Ende. Hvis den Fattige mangler kostbare Retter, saa haver han desmeere Forraad paa Helbred, og hvis han æder og drikker lidet, saa sover han desbedre. Saa man deraf seer, at det er vanskeligt at dømme, enten den Riges eller Fattiges Vilkor er best, efterdi det, som kaldes got, er ikke saa meget got i henseende til dets eget Valeur, som i henseende til den Priis man setter derpaa, og den Smag man finder derudi. Thi den samme Ting, som foraarsager Fornøyelse hos een, foraarsager Bemmelse hos en anden, og hvad som bevæger en maadelig, bevæger en anden heftig. Saaledes er skimlet Brød altid en fortreffelig Ret for den Fattige, og en Agerhøne ofte en maadelig Spise for den Rige; efterdi man om begge Ting maa dømme, som Scholastici sige ikke absolute, men relative, det er, ikke efter Tingen i sig selv, men efter dens Virkning. Det heeder: den Fattige æder hvad han haver, og qvæder hvad han veed: alting er ham got. Jeronimi Hustrue haver et Ansigt, som man kand skrekke Børn med. Jeronimus selv holder hende for en Skiønhed, og naar saa er, er hun ogsaa og bliver en Skiønhed for ham, ja smukkere end Lucretia, hvilken med al sin Beauté mishager hendes Mand. Saaledes kand man og sige, at alt Mad og Drikke er lige got, og at den Fattige holder ligesaa got Bord, som den Rige, efterdi den eene finder lige saa stor Smag udi det grove, som den anden udi det fiine. Endeligen, efterdi

Erfarenhed viser, at der ere faa som døe af Mangel, men u-tallige som døe af Overflod, saa kand man herudi prise de Fattige lykſaligere end de Rige.

Nu vil jeg begive mig til at examinere andre Ting, som give end større Oplysning herudi, og som legge end større Vegt til denne min Thesis. En Fattig og en Riig leve stedse udi Bekymring: den eene for sin Udkomst og Føde, den anden for sine Midlers Conservation. Den Rige er bange for Tyve, Røvere, Bedragere, skielver ved mindste Knarken han hører udi Huset, haver mange u-roelige Nætter, og er at ansee som en Skiltvagt, der ideligen staaer paa sin Post, og seer sig om, at ingen kommer ham for nær. Den Fattige gaaer uden Frygt heele Verden igiennem, saa at det er, som Poeten siger:

— Cantat vacuus coram latrone viator.[1])

Jeg haver selv udi min Fattigdom uden Geleide gaaet fremmede Lande igiennem uden mindste Anfægtning, da andre, som paa samme Tider og Steder have rejset med Escorter, ere blevne plyndrede. Jeg erindrer mig, da forhen ved 23 à 24 Aar siden Folk kunde ikke sove roeligen her i Staden formedelst de subtile Tyverier, som hver Nat skeede, jeg sov ligesaa trygt, som jeg plejede, efterdi jeg da havde intet som kunde stiæles. Jeg vil intet tale om andre Bekymringer og U-leiligheder, som rige Folk ere underkastede: thi det heeder, som Seneca siger udi Tragoedien: man spiser trygt ved et lidet Bord, og Gift drikkes ikke uden af Guldbægere:

Tutus in mensa capitur angusta cibus;
Venenum in auro bibitur.

Lader os ikkun nøje betragte en Fattigs og en Riigs Ansigt, Mine og Tilstand, vi ville finde den Rige bleeg, tankefuld,

---

[1]) Freidig med Sang for Røveren staaer en pengeløs Vandrer. U. O.

frygtsom og mistænkelig, den Fattige derimod gemeenligen lystig og uden Bekymring: og, naar han synes bedrøved, er det ofte ikke uden en simulered Bedrøvelse, hvoraf han betiener sig til at erholde Almisse. Og lad være, at begges Bekymringer ere lige, saa er den Fattiges ikkun kort, efterdi den med en liden Gave eller Almisse kand hæves. Den Riges Bekymring derimod er stedsevarende: thi ligesom Febren følger den Syge, enten man legger ham i en Træ-Seng eller Sølv-Seng, enten man legger ham paa Straa eller Edderduun, saa følger Bekymringen ideligen den Rige, saa at man kand sige, at Frygt, U-roligheb og Nattevagt ere hans bestandige Compagnons. Dette kand vises ikke alleene af et hvert Menneske udi sær, men endog af heele Nationers Exempler. Hvilket Folk er rigere end de Engelske, og blant hvilket Folk er Fortvivlelse og Egenmord almindeligere. Scyther leve udi stedsvarende Fattigdom, og dog have Livet kiert. Andre derimod leve udi bestandig Overflod og ere dog kiede af Livet. En af mine Lands-mænd haver fortaalt mig, at han kiendte en fornemme Engellænder udi Paris, hvilken beskrev sit daglige Levnet sammesteds saaledes, nemlig, at han om Morgenen drak sin Chocolade, om Eftermiddagen sin Caffee, hvorpaa han gik paa Comoedie eller Opera, derfra igien paa Promenader, og bortdrev den øvrige Tiid af Aftenen ud paa Natten med Spill; men sagde derhos, at han omsider var bleven saa kied af disse gode Dage, at han var ferdig til at henge sig selv: man fandt ham ogsaa om Morgenen hengende udi hans Sovekammer. Cicero taler om et Grav-skrift, som i hans Tiid fandtes over een ved Navn Cleombrotum, hvilken saasom ingen Modgang var hendet ham i Verden, kiedebes ved den bestandige Lykke og omsider druknede sig selv. Der findes blant Spanier rige og fornemme Folk, hvilke renoncere frivilligen paa deres egen Velstand,

og indrullere sig blant Stodere, som gaae Dør fra Dør og bede om Almisse, hvorudi de finde en slags Vellyst, saa at de dømme herudi som Ordsproget lyder: Den er Friherre, der maa betle hvor han vil. Ingen er fornøjed med sin egen Stand. Det heder som Poeten siger:

O fortunati Mercatores! gravis annis
Miles ait, multo jam fractus membra labore.
Contra Mercator, navim jactantibus austris,
Militia est potior &c.

Hvor man sig vender hen, og hvor man kaster Øjet,
Man seer fast hver og een at være misfornøyed:
Man søge, hvor man vil, man finder ingensteds
Den som med sine Kaar er froe og vel tilfreds.
Man seer en Kiøbmand ej sin Skibspart at forlise,
Han jo begynder strax Krigsstanden højt at prise:
Soldaten ønsker sig igjen Kiøbmandens Kaar,
Naar han en anden seer at trekkes hannem for.

Fattelse og Overflod kand incommodere ligemeget, ligesom hæftig Kulde brænder ikke mindre end hæftig Heede. De Fattige sukke vel undertiden, naar de see de Rige udi forgyldte Vogne at age igiennem Staden og at bestænke sig med Skarn; men det er ikkun lutter Øjens Forblindelser og Forfængeligheder, som lidet contribuere til Lyksalighed og Sindets Fornøjelse: thi det er ikke rart at see bedrøvede og fortredelige Ansigter inde udi Vognen, og derimod glade og fornøjelige bag paa.

Jeg vil gierne tilstaae, at der findes nogle faa Rige, som leve ideligen udi Vellyst, og som aldrig kiedes derved. Men hvor stor Tønder til Synd og Misgierninger er ikke Velstand? Herudover kalder Christus de Fattige lyksalige, og siger, at de Riges Salighed er vanskelig. Jeg vil ikke tale om andre Ting. Det er ey heller fornødent at beskrive vidtløftigen de Riges og Fattiges Vilkor, saasom den Materie er af adskillige andre omstændigen udført, og viset,

at de Fattiges Skiebne er ikke saa ond, som gemeenligen foregives. Vel forekastes herimod, at fattige Folk have ingen Venner, item at de udi Tretter og Tvistigheder, som de have med de Rige, komme gemeenligen til kort: thi det heder, at den, som binder sine Skoe med Bast, maa betale Lavet. Til det første kand svares, at de mange Venner, som de Rige brøste sig af, ere ikkun Mund-Venner eller rettere Hyklere. Hvad det sidste angaaer, nemlig, at den Fattige har ingen Ret, saa er det vel et almindeligt Ordsprog; men Ordsproget synes at være giort af de Fattige, og af dem dagligen at repeteres, og det med en fortreffelig Virkning. Thi der findes utallige devote Dommere, der holde det for en Pligt at dømme i Faveur af de Fattige, enten de have Ret eller ey: og viser den daglige Erfarenhed, at en Kierlings Taare og vaade Kinder virke undertiden meere end to Lovfaste Vidner. Jeg for min Part frygter meere for en Proces med en Fattig end med en Riig; og et Hospitals Lem kommer mig for at være en forfærdeligere Contrapart end en bemidlet Vexelerer, saasom jeg af adskillige Exempler haver merket, at mange søge beneficium paupertatis, ikke saa meget af Armod, som for at giøre deres Contrapart forhadt, og derved at bevæge en høyhiertet eller devot Dommer til en favorable Sententz. Ja Ordsproget haver ofte større Influence hos en Dommer end det vel burde have, og en Kiærlings Klynken er af større Vægt end en riig Jødes verificerede Indleg. Derpaa grundede en vis Herretsfoged sin Dom imellem en fattig Christen og en riig Israelit, dømmende den sidste til Processens Omkostning, eendeel efterdi han kunde taale at betale, eendeel ogsaa saasom hans Forfædre havde omkommet vor HErre. Jeg vil sætte at fattige Folk have ikke megen Forsvar og mange Venner. Men man maa derved tilstaae, at de kand nogenledes være forvissede om deres faa Venners Oprigtighed, da

derimod Rige og Mægtige kand ikke være forvissed om nogen, saasom Ære og Tienstfærdighed bevises ikke saa meget til Personen som til Personens Stand, hvilken haver sat ham ligesom uden for Commerce med Mennesker. Herudover sagde Keiser Julianus, da han hørte nogle at berømme sig: Hvis disse Berømmelser komme fra Folk, som turde frit laste og rose, vilde jeg glæde mig derover. Saa at man seer endogsaa heraf, at den Fattiges Skiebne er taaleligere end den holdes for at være.

Nu vil jeg begive mig til andre Ting, og eftersee den U-lighed, som er imellem Herrer og Tienere, hvilket kand skee ved at sammenligne de førstes med de sidstes Skiebne og Vilkor. Naar jeg betragter den Haardhed, de Hug og Slag, det Slæb og Arbeide, som Tienere ere underkastede, da synes mig, at deres Vilkor lit differerer fra umælende Creatures. Derimod, naar jeg seer dem friske og sunde, vel til mode, ja gladere end deres Herrer, falder jeg paa andre Tanker, og min Medlidenhed gandske ophører. Tienere udstaae vel fleere onde Ting end deres Herrer, men mindre onde, efterdi de taale dem bedre; thi en Plage er ikke en Plage, naar man taalmodigen bærer den. Store Herrer bryste sig af deres Rigdom og Frihed: men hvorledes kand de kaldes rige, der stedse hige efter meere Rigdom, og som Poeten siger:

Qvi cum possideant plurima, plura petunt.[1])

Og hvorledes kand de kaldes frie, hvis Inclinationer ere aldrig eenige med dem selv, og derfore ingen solide Fornøjelse kand have. Vi see Tienere undertiden at sukke under Aaget, vi see dem med Hug og Slag, samt haart Arbeide at trykkes: men vi see derimod Herrer af en eeneste suur Mine

---

[1]) Som, Ihvormeget de fik, Mere dog altid attraae. U. O.

og et u-mildt Øjekast af en Konge eller Fyrste at blive syge, at gaae til Sengs og aldrig at reise sig meere. Tieneres Plage kommer stødviis og haver snart Ende; thi saa snart Pidsken nedlegges, ophører Smerten. Store Herrers Plager derimod ere stedsvarende, og endes ofte ikke uden med Livet. Hvorledes, siger Cicero, kand jeg sige, at den er fri, over hvilken Sorg hersker og dominerer, hvilken af en u-formodentlig Hendelse lader sig strekke og nedslaa: thi, endskiønt den er under ingens Herredom, saa kand den dog ej regiere sig selv (Qui illum judicare possim liberum, cui dolor imperat, qvem repentinus casus perturbat, impellit, evertit? nam, licet nemini pareat, sibi tamen non imperat) Hvor mange Sorge og Bekymringer ere ikke store Herrer underkastede, som Tienere ere frie for. Naar vi betragte Regenteres Lyksalighed og ansee dem med philosophisk Øje, finde vi, at en Regent er Stadens eller Landets Vægter, hvilken maa vaage paa det at Undersaatterne kand trygt sove. Derfore sagde Kong Antigonus til sin Søn: Veedst du ikke, at vort Rige er et fornemme Slaverie? (An non novisti, fili, regnum esse nobilem servitutem?) Det samme kand siges om hver mægtig Huus-Fader, som Familiens Omsorg ligger paa Hiertet.

Det er derfore ikke uden i det blotte Navn, at Tienere differere fra Herrer. Thi vi see undertiden, at, endskiønt Standen forandres, saa bliver Sindet dog det samme. Velstand og Højhed, siger Epicurus, er ikke Standens Forbedrelse, men Standens Forandring, eller som Seneca siger, at det, som vi kalde Velstands Erhvervelse, er ikke vor Elendigheds Ende, men alleene Scenens Forandring. (Parasse divitias non miseriarum finis est, sed mutatio.) Hvorudover en vis Herre, da hans Tienere klagede over deres lange og besværlige Tieneste, og begierede deres Afskeed, svarede dem meget artigen: Bilder eder ind, at I ere

Herrer, saa ere I det virkeligen. Dette Svar var udi sig selv fortsvilligt, men tilligemed philosophisk. Saaledes en Acteur udi et Skuespill, som hver Aften agerer Keiser, differerer lidet fra en virkelig Keiser, undtagen derudi, at han sover roeligere om Natten, saasom han tillige med fine Keiser-Klæder nedlegger al Omsorg for Regimentet. Saaledes kunde Dionysius den yngre, der var stødt fra Thronen udi Sicilien, bilde sig ind, at han endda regierede, da han siden agerede Skolemester udi Corintho. Der er stor Forskiel imellem en Consul udi Aleppo, Smyrna, Helsignør &c. og en Romersk Consul; men, naar den første vil indbilde sig, at Værdigheden er den samme, ligesom Navnet er eens, saa bliver det og det samme. For nogle Aar siden havde nogle lystige Hoveder stiftet et latterligt Societet, som forestillede Paven med heele Cardinalernes Collegio. Den som skulde agere Pavens Person, blev saaledes underretted, at han udi Geberder og Tale skulde lade see en bestandig Gravitet. Den samme habiliterede sig saaledes udi samme Character, at han ved at efterabe en andens Natur, ligesom tabede sin egen. Thi, efterat Societetet var ophæved, og han engang havde en Sag at udføre for en vis Ret her i Staden, talede han med saadan Gravitet og Myndighed, at Assessores udi Retten, som ikke kiendte ham, meenede, at han var beskienket. Men, da de finge at høre af Præsidenten, som havde Kundskab om ham, at han nyligen tilforn havde været Pave, blev deres Fortrydelse forvandlet til Latter. Saaledes seer man, at Høyhed og Forskiel udi Stand og Vilkaar bestaaer ofte udi Indbildning, og at Manden havde ikke meget u-ret, der sagde til sin Tiener: Bild dig ind, at du est Herre, saa est du det.

Hvad som et Menneske mest har at bryste sig af, er Forstand og Sindets Gaver. Saadant er det eeneste som han eyer; thi Penge, Guld, Sølv, rige Mobilier &c. ere

alleene omkring ham men ikke udi ham. Sindets Gaver, som et Menneske alleene eyer, findes hos Tienere saavel som hos Herrer. Kong Henric 8. udi Engelland tillod all Mandkiøn udi sin Tiid at læse Bibelen, undtagen Lakejer: men det Forbud blev ophævet igien under Edvardo 6. saasom man holdt for, at mange Tienere kunde have meer Forstand end deres Herrer.

Nu vil jeg gaae videre frem, og examinere hvorledes og hvormeget en Syg differerer fra en Sund. Saasom alle holde Sundhed for en uskatteerlig Herlighed, og derfore her finde stor U-lighed udi Vilkaar og Skiebne, saa maa jeg her gaae sagte og ligesom Fod for Fod frem, uden at decidere. Jeg vil alleene derfor anføre, hvad som udi denne Materie kand siges pro og contra, og overlade andre at dømme, om den U-lighed er saa stor imellem Syge og Sunde, som den holdes for at være. Jeg haver udi min underjordiske Reise givet Afrisning paa dem, som ingen Sygdomme er underkastet, men som leve all deres Tiid udi bestandig Helbred. De samme kaldes gemeenligen lykſalige: men de skiønne ikke paa den Lyksalighed, just fordi den er stedsvarende, og de merke selv ikke, at de ere sunde, just fordi de aldrig ere syge. De bortdrive derfore deres Tiid udi bestandig Sundhed, og tillige med udi bestandig Lunkenhed, efterdi Menneskets Natur er saaledes beskaffen, at den kiedes end ogsaa ved gode Ting, naar de ere stedsevarende. Syge derimod, naar de blive deres Svagheder qvit, glæde sig og triumphere derudover, og naar Febren intermitterer, regne gode og onde Dage: og en dobbelt Glæde følger paa Sorg og Smerte. Dersom man derhos vejer de Sundes stedsvarende Lunkenhed med de Svages alternerende Sorg og Glæde, vil man finde, at Vægten bliver lige; thi, saasom de første ingen onde Dage regne, saa regne de ogsaa ingen gode: thi man skiønner ikke paa

got Vejr, uden man tilforn haver havt U-vejr. Man kand her sige det samme, som Naturkyndige have anmerket om Soelens Lys, nemlig at alle Jordens Indbyggere have lige meget Soel, eftersom de der boe nær ved Polen om Vinteren, vel see ingen Dag, men om Sommeren derimod have ingen Nat, saa at, naar det heele Aar bliver regned, befindes det, at de have havt ligesaa meget af Soelens Skin, som de der boe udi de varme Lande. Man haver ikkun at betragte dem, som leve udi bestandig Sundhed, man vil finde, at de ere hverken glade eller bedrøvede, men gemeenligen lunkne og lidet sociable: ikke at tale om, at det Temperament, som er Aarsag til deres Sundhed, betager dem all Fyrighed og Activitet. Thi Galde og Blodets Hidsighed skierper ofte Sindet, og Iver, som føder Feber, siges at være Dydens Slibesteen: thi hvad Activitet eller Dyd kand have Sted hos den, der stedse er lunken og følesløs?

Men hvis Spørsmaalet bliver om Sengeliggende, eller om dem, som ere bestandigen Syge: da bekiender jeg, at denne min Thesis bliver end vanskeligere at forsvare. Thi det synes i saa Maade daarligt at tvivle om den U-liighed, som er udi Menneskets Vilkor. Men endskiønt Knuden er heel vanskelig at løse, vil jeg dog ikke gandske give mig tabt eller vende Ryggen, men figte ligesom udi Retraite. Jeg vil lade mig nøje med at anføre noget, alleene dem til Trøst, som plages med stedsevarende Sygdomme. Erfarenhed viser, at alt Ont er heftigst udi første Angreb, og at Sygdomme, naar de have mistet deres første Heede, ere ligesom Insecter der have tabt deres Braad. All Smerte, som intermitterer og kommer igien, er skarpere end den, som holder stedse ved; thi, ligesom all kort Herredom er strengt, saa er ogsaa all kort Smerte heftig. Herudover merker man, at syge Mennesker med saadan Taalmodighed skikke sig udi stedse-

varende Svagheder, saasom paa den eene Side Sygdommen formedelst dens Langvarighed taber sin Styrke, og Patienten paa den anden Side ved lang Liden hærdes. Herudover siger Cicero: Dolor in longinqvitate levis, in gravitate brevis est¹). Videre Dødens Forestillelse, som indjager dem Redsel, der falde udi hastige Svagheder, trøster og vederqvæger de stedsvarende Syge, hvilke ansee Dødens Ankomst, som en Forløsers, der vil afbryde deres Lænker og aabne Fængslets Dør for dem. Thi vi gaae alle med Glæde ud af et fældigt og raadent Huus. Nemo, siger Seneca, tam timidus est, ut malit semper pendere qvam semel cadere. Det er: Ingen er saa frygtsom, at han vil heller stedse vakle, end eengang falde. Naturen selv, siger en vis Philosophus, rækker os herudi Haanden og indprenter os Mod: Hvis Døden er kort og hastig, gives os ikke Stunder til at frygte; hvis den er langsom, saa faaer man Afskye for Livet, ligesom man avancerer i Sygdommen: thi den Resolution at døe er vanskeligere for en Sund end for en Febricitant; med Lyst til Livet forminddskes ogsaa Frygt for Døden: og, ligesom beleirede Folk, der have udstaaet meget Ont, ere villige til at capitulere, saa er en Syg ogsaa ikke uvillig til at træde udi Capitulation med Døden. Thi den, som af Sygdom eller Alder er udmarved, kand heller siges død end levende. Hvorudover Cæsar, da en gammel og af Svaghed udmattet Soldat bad om Frihed at omkomme sig selv, spurte, om han indbildte sig at leve? Nunc enim vivis? Der fortælles om en Soldat udi Kong Antigoni Krigshær, der overgik alle udi Tapperhed og uforsagt Mod, men som derhos var af en slet Helbred; Kongen drog derfor Omsorg for hans Sundhed, saa at han ved Medicamenter fik fuldkommen Helbred; men

¹) Er Smerten lang, bliver den let; svær, bliver den kort. U. O.

man merkede, at han fra den Tiid tabte sin forrige Tapperhed. Hvilket, da Kongen engang bebreidede ham, svarede han, at Kongen var selv skyld derudi, efterdi han ved sin Helbred havde faaet Lyst til Livet, og Frygt for Døden. Saa at man deraf seer, at Sygdommen selv styrker mod Dødens Ankomst. Det heder her, som den Græske Poet siger:

Καλὸν τὸ θνήσκειν οἷς ὕβριν τὸ ζῆν φέρει.[1])

Hertil kand legges geistlige Beviisligheder, hvilke ere saa kraftige, og ere saadant Plaster paa de Syges Saar, saa at de Syge maa ansee stedsvarende Svagheder, som store Guddommelige Velgierninger.

Jeg slutter denne Materie med saadan Betænkning, at de Riges saavel som de Fattiges, Tieneres saavel som Herrers, Syges saavel som Sundes Levnet er gemeenligen ikke andet end en Kiæde af Elendigheder, og at de Elendigheder ere større og mindre, ligesom man tager sig dem nær til. Mange Ting, siger Seneca, synes utaalelige, ikke efterdi de ere utaalelige, men efterdi vi ere bløde og skrøbelige. Multa videntur intolerabilia, non qvia dura illa sunt, sed quia nos molles. Dersom een kand bære en Byrde af 1000 Pund ligesaa let, som en anden kand bære af 10, saa ere de begge lige meget bebyrdede. Sindets gode Ting ere de eeneste virkelige Herligheder, som Mennesket haver. De legemlige gode Ting derimod, endskiønt de udi sig selv ikke vare forfængelige, saa holdes man dog ideligen udi Frygt for at miste dem, og all Frygt er ikke andet end en Forventelse af tilkommende Modgang og Uheld.

Conditio atqve status sic differt nomine, non re:
Sorteqve contentum qvemlibet esse decet.[2])

[1]) Hvor skjøn er Døden, naar os Livet saaret har. U. O.

[2]) Meer af Navn end af Gavn paa Menneske-Kaar er der Forskjel;
Leve tilfreds med sin Lod, skikker sig bedst for Enhver. U. O.

Libr. I.

Epigramm. 84.

Qvicqvid ad ornatum facit Afer qvicqvid ad usum,
Excipitur sannis, ni bene facta sient.
At nota non eadem factum perstringit utrumqve:
Hoc grave, sed gravius Censor id esse putet.[1])

Alle Menneskets Gierninger ere Critiquer underkastede; dog ikke alle lige, endskiønt Gierningerne i sig selv kand være lige. Naar een af fri Villie uden Fornødenhed og alleene for at lade see sin Esprit og Behændighed, forretter noget, bliver det samme nøjere examineret, end hvad een giør af Fornødenhed. Thi det heeder med den første: Jeg vil giøre det som jeg vil; men med den anden: Jeg maa giøre det som jeg kand. Den første drives til en Gierning af Ambition, den sidste af sin Pligt. Thi at giøre en Ting ubeden, er ligesom man vil sige: Jeg kand giøre det bedre end en anden. Derimod at giøre en Ting, som man er forbunden til at giøre, vil ikke andet sige end:

---

[1]) Hvad du end gjør, om dreven af Lyst, om tvungen af Pligten,
Hvis du ei gjorde det godt, hilses med spottende Smiil;
Sikkert dog ei om din Daad med selvsamme Dom skal der dømmes:
Dette vil nok kaldes galt, Hiint dog langt værre forvist. U. O.

Dette er mig paalagt at giøre, man maa tage Villien for Verket.

Dette kand forklares ved adskillige Exempler. En bliver ombeden at synge eller dantse: Han undskylder sig, bliver paa ny presset, og endelig synger eller dantser, som han best kand. En anden derimod inviterer Folk for at høre sin Stemme, eller at see sin Behændighed i at skiære Caprioler. Begge acqvitere sig ilde. Den første haver milde Censores, efterdi han af Tvang giorde hvad han kunde; den anden derimod underkastes haarde Critiqver, efterdi han uden Tvang giorde, hvad han ikke kunde. Ja, endskiønt den sidste giør sine Sager bedre end den første, faaer han dog haardere Dom, efterdi man af frivillige Gierninger promitterer sig en Slags Fuldkommenhed: thi den første kand lignes med den, som giver noget, hvilket han ikke haver lovet; den anden derimod kand lignes med den, der giver mindre end hvad han haver lovet, saa at, endskiønt han giver meere end den første, giver han dog mindre, efterdi Gaven svarer ikke til Løftet. Videre, en Advocat gaaer i Rette for een, der haver Proces og betinger sig Salarium efter Sagens Storhed. En anden derimod vil intet Salarium have, men vil lade sig nøje med den Ære at blive applauderet for sin Veltalenhed. Den første lader ingen Generositet see, efterdi han tager Penge for sit Arbeide. Den anden derimod øver en Slags heroisk Gierning, efterdi han arbeider for intet. Men, u-anseet den eenes Egennyttighed og den andens Generositet, bliver dog den første mindre criticeret, endskiønt han agerer Sagen maadelig, end den sidste, endskiønt han taler bedre, saasom den første gaaer i Rette for at fortiene sit Brød, men den anden for at lade sig høre. Det er i den Henseende, at alle de saa kaldne Mesterstykker blant Haandverksfolk bliver nøjere examinerede end sædvanligt Arbeide. Og at Skribentere blive meere

igiennemheglede end andre Arbeidere; og det ikke uden Billighed. Thi, naar en Autor ubeden skriver en Bog, provocerer han den heele vide Verden til Critique; skriver han vel, takker ingen ham derfor, efterdi ingen bad ham skrive, og skriver han ilde, bliver han anseet, som en forfængelig og daarlig Mand, der giver sig ud for det, som han ikke forstaaer, og blotter sin Skrøbelighed, som ellers kunde blive skiulet. Thi det heder da: Si tacuisset, Philosophus mansisset[1]). Sandelig, naar en ubeden bringer et vanskabt Hiernes Foster for Lyset, saa er det ligesom han vil sige: Jeg er en Nar; men som det ikke er alle bekient, saa vil jeg ved dette mit Skrift notificere saadant for den heele Verden, paa det at saavel nu levende, som tilkommende Mennesker ikke maa tvivle derom.

Ligesom af alle Arbeidere mest exponeres Konstnere, det er de, som arbeide til Zirath, saa exponeres af alle Skribentere mest Poeter. Thi de samme, enten de skrive vel eller ilde, saa holder ingen dem noget til gode. Poesie er i visse Maader Egenroes, og al Egenroes gemeenligen bevæbner Folk imod sig. Thi, naar een arbeider udi Digtekonst og lader sit Arbeide komme for Lyset, giver han tilkiende en Slags høje Tanker om sin Geist og sit Hovet. Vel er sant, at Poeter ofte ved Fortaler søge at disculpere sig for saadant, i det at de tilkiendegive deres Geists og poetiske Aares Ringhed. Men saadanne Undskyldninger kand ikke ansees uden som pure Complimenter, hvorved intet meenes. Thi, hvis de virkeligen holdte sig for ingen poetisk Geist at have, toge de sig vare for at skrive, hvorudover deslige Undskyldninger ikke meere kand desarmere deres Censores, end naar een giver en anden en Ørefigen, og siger:

[1]) Ti stille, saa kan du fremdeles gjælde for Philosoph. U. O.

Med Permission. Excuser haver sted, naar man tvinges til at giøre en Ting, men ere u-rimelige, naar man giør noget af fri Villie. Thi da heder det: Lad blive at giøre, saa slipper du for at undskylde din Gierning, eller saasom Cato fordum sagde: Næ tu, Aule, nimium nugator es, quum maluisti culpam deprecari, qvam culpa vacare [1]).

Hvis Autores, sær Poeter, saadant nøje eftertænkte, vilde de i det ringeste blive varligere i at skrive, og ikke som Maaneds-Duer udlegge Eeg 12 gange om Aaret. Men, saasom Mennesker ikke kiende sig selv, og ikke veje deres Kræfter, saa seer man, at faa tage udi Betænkning at begive sig paa dette store Hav: ja Erfarenhed lærer, at, ligesom den, der ingen Stemme haver, synger gemeenligen mest, saa følger Skrivesygen dem, som mindst have Capacité til at skrive. Man kand ligne dem med drukne Folk, hvilke have allerstørst Begierlighed til at lade sig see iblant Folk, naar de have allerstørst Aarsag til at skiule sig. A, een af mine Naboer, der bræger som en Giedebuk, aabner sine Vinduer om Sommeren, for at lade sin Røst høre, og det meget ofte. B derimod, som haver en herlig Stemme, lader sig sielden høre. Begge incommodere mig: den eene med sin Sang, den anden med sin Taushed. Begge kunde derimod obligere mig lige meget: den første ved at tie, den sidste ved at siunge; eller den første ved at lukke sit Vindue til, og den sidste ved at lukke det op. Men dette er ikkun et forgieves Ønske: thi man merker af utallige Exempler, at Villie og Afmagt, Uvillie og Dygtighed gemeenligen boe sammen, og at de, som mindst kand giøre, anmasse sig mest Forretninger. Jeg veed fast intet Exempel paa en slet Orator, der jo haranguerer over den foresatte Tiid. Han

[1]) Du er dog altfor stor en Nar, Aulus, siden du hellere vil bede om Forladelse for din Skyld end være skyldfri. U. O.

kunde ved en kort Oration spare paa sin Tiid, spare paa sit Bryst, og obligere alle Tilhørerne, hvis han vilde være kort. Men det synes, at han vil tale længe, just fordi han taler ilde. Hvorofte er ikke N. N. derom bleven advaret? men alletider forgieves: det er troeligt, at om den høje Øvrighed selv bad ham derom, han dog ikke affortede een eeneste Periodum af sin Prædiken:

— — — Cæsar, qvi cogere posset,
Si peteret per amicitiam patris atqve suam, non
Qvidqvam proficeret. — — — [1])

Han kand ikke tie, just fordi han kand ikke tale. Man seer saaledes heraf, hvi de samme Gierninger blive meere censurerede hos een end hos en anden, og at Horatii Betænkning er ikke mindre sindriig end sandfærdig, naar han siger:

— — — Mediocribus esse poetis
Non homines, non Dî, non concessere columnæ. [2])

---

[1]) — — — Hvis Cæsar, som dog kunde tvinge,
Prøved engaug en ydmygelig Bøn for sin Faders og sin Skyld,
Intet han udrettet fik. — — — U. O.

[2]) — — — Taalelighed hos en Digter
Mennesker, Guder tilsteder saalibt som Boghandler=Bindvet.
U. O.

Libr. I.

Epigramm. 86.

Cur latet Artifices artis mysteria nosse,
Cum tamen ignaris singula qvæqve patent. &c.[1])

Store og prægtige Løfter giøres gemeenligen enten af Bedragerie eller Vankundighed: de første Løfter ere lastværdige, de sidste daarlige. Thi en Bedrager lover hvad han ikke agter at holde, og en Vankundig lover hvad han ikke kand holde. Den eene søger at bedrage andre, den anden bedrager sig selv: thi den eene giver sig ud for at giøre en Ting, som han ikke kand præstere, og den anden troer at kunde giøre en Ting, som overgaaer hans Kræfter. Hvoraf sees, at hine kand straffes, men disse hart ad ikkun belees. Man haver u-tallige Exempler paa Folk, der ved Projecter og prægtige Løfter have søgt at bringe sig til en Tiid udi Anseelse, eller at erhverve sig Belønning for Ting, som de hverken have agtet at giøre eller have haft Kræfter til at præstere. Derom vil jeg ikke tale, men alleene om de

---

[1]) Hvi blev for Mesteren dulgt den dybeste Løndom i Kunsten;
Mens den Ukyndige fik Klarhed og Syn for det Alt. U. O.

slags Løfter, som giøres af Vankundighed, saasom det er derpaa ovenanførte Epigramma sigter.

Jo vankundigere et Menneske er, jo mindre holder han en Ting at være u-muelig, og jo fornuftigere en Mand er, jo frygtsommere og tvivlraadigere er han. Den første kiender ikke sine Kræfter, og derfore troer sig sterk nok til alle Ting: den anden vejer sin Styrke og tilligemed sin Svaghed, og derfor ofte er tvivlraadig. Den første seer ikkun det yderste af en Ting, og derfor holder intet at være vanskeligt: den sidste derimod kiiger ligesom ind udi Indvoldene deraf, og derfore seer alle de Knuder, som behøver at løses. Beed et Barn at løfte en Byrde af 1000 Punds Vægt: det skal ikke veigre sig derfor; thi det kiender ikke sin egen Styrke, kiender ey heller Byrdens Vægt. Ach! hvis jeg et Aar var Borgemester! raaber mangen Haandverks-Mand, Staden skulde i en Hast faae en anden Skik. Derfore seer man vankundige Mennesker i Hobetal at løbe til Embeder, hvis Vanskelighed de ikke føle, førend de faaer dens Byrde paa Axlene. Hvis Phaëton havde været begavet med Egen-Kundskab, havde han ikke dristet sig til at regiere Solens Heste. Hvis den politiske Kandestøber havde examineret sin egen U-duelighed, havde han ikke taget sig paa at præsidere i Raadet. Derfor seer man dagligen de vankundigste Folk at galopere til Embeder, da de dueligste ofte lade sig trekke dertil. Finder man en Knude udi Theologien, da leer en Klokker eller Landsbye-Degn deraf: de Vanskeligheder, hvorover de grundigste Theologi sveede, ere for ham ingen Vanskeligheder: Tvivlsmaal og Scrupel heeder hos ham Daarlighed og Stupiditet; hvorudover man seer ingen med større Ferdighed at decidere udi Religions Sager, end den, der haver læset een Bog.

Consulerer man en erfaren Læge udi en Sygdom, som er incurable, bekiender han den U-muelighed, som han

finder i at curere: spørger man derimod en Qvaksalver til Raads, forsikkrer han strax den Syge om en hastig Restitution; det er ham ligemeget hvad Sygdom det er, og hvor meget den haver fæstet Rødder; et par doses kand i hans Tanker giøre alting got, og vil man ingen Troe fæste til hans Løfte, sætter han sin Qvaksalver-Salighed i Pant derpaa. Men Udgangen viser ofte, hvor meget han haver bedraget den Syge, og hvormeget han haver bedraget sig selv. Jeg siger: ofte; thi den Assurance og den frekke Mine, hvormed han giør sit Løfte, curerer ofte en Patient, helst den som haver en sterk Imagination. En stor Naturkyndig tilstaaer de mange og store Hemmeligheder, som findes i Naturen. En Lærling derimod finder ingen Knuder, alting for ham er let, jævnt og begribeligt; ingen Labyrinth er saa indviklet, han jo finder Udgangen, intet Chiffre saa vanskeligt, han haver jo Nøgelen. Hvis man derfore vil lede efter store Decouverter, maa man ikke addressere sig til lærde Societeter, som bestaaer af Lemmer, der deres heele Livstid have arbeydet derpaa: thi hos dem faaer man i visse Ting ikkun slet Trøst, og bliver afviset med et Ignoramus. En Grovsmed derimod kand med liden Møye udfinde den philosophiske Steen: hver Apotheker-Svend haver et Panaceum: hver Uhrmager væd at giøre et Perpetuum mobile: og hver Styrmand haver fundet Longitudinem. Hvad et heelt Collegium i 100 Aar forgieves haver eftersøgt, kand en Skipper udfinde medens han smøger en Pibe Tobak, og en Skiærsliber, medens han sliber en Kniv. Ligesom en Barbeer, medens han rager et Skieg, kand giøre Project til Kriig, Fred, Alliance, give Instrux til Generaler og Ministrer. Hannibal kom engang til Ephesum, hvor han hørte en Tale, som blev holden af den Peripatetiske Philosopho Phormio om Kriigs-Discipline og en Feltherres Pligt. Alle Nærværende anhørte denne Tale med For-

nøyelse, og spurte Hannibal, hvad han dømte derom. Hannibal, som derudi intet havde fundet uden Dumdristighed, dømte ham fra Forstanden, sigende, at intet større Tegn kunde være til Galskab, efterdi Phormio var en Mand, der hverken havde seet en Leyer eller Kriigshær. Deslige Folk vide saaledes alting, førend de lære at vide noget; men, saa snart de begynde at lære noget, begynde de tillige med at vide intet, saa at, ligesom de forfremmes udi et Videnskab, forfremmes de tillige med udi vanskelige Tings Ignorance. Thi, saasom de tilforn saae ikkun Skallen og Barken, og det inderste af Tingen var dem ubekiendt, saa vare de udi deres Tanker Doctores og Magistri, saa var alting let for dem og heelt begribeligt, saa tykkedes de over andre, og ansaae dem, som tykhovede Mennesker, der ved mange Aars Sveeden ikke kunde see det, som de selv ved første Øjekast kunde udfinde. Derimod, saa snart de begynde at nærme sig mod Kiernen af en Ting, og blive vaer de mange Knuder og skiulte Gange som møde, blive de af Doctores forvandlede til Disciple, saa at deres Alvidenhed forsvinder, ligesom den rette Videnskab tiltager. Intet kand være artigere og grundigere end hvad som Montagne herom taler. Det gaaer, siger han, med lærde og kyndige Folk, som med Kornstraae: De Spiire staar i Vejret ligesom med oprakt Hoved saa længe de ere tomme: men naar Axene komme til Moedhed, begynde de at ydmyge sig og at bukke med Hovedet. Naar Socrates bliver adspurt om hvad han forstaaer, svarer han, sig slet intet at vide; hvilket giver mig høje Tanker om Manden, og viser, at han ikke haver ladet sig nøje med Barken eller Skallen af en Ting. Naar derimod en af vore Tiders Philosophis giver sig ud for at vide alting, slutter jeg, at han veed ingen Ting, og er den Assurance, med hvilken han profiterer sin Polymathie et tilforladeligt Beviis paa hans Vankundighed. Ligesom det

Forsøg Børn giøre paa at springe over deres egen Skygge, er Beviis paa at de ere Børn. Dette er saaledes et u-fejlbart Kiendemerke, hvis I-agttagelse man maa recommendere alle Folk, særdeles høye Stands-Personer, at de ikke tage Skygge for Legemet, og Pralen for Lærdom, at de lade sig ikke forblinde af prægtige Løfter, men heller, at Løfternes Storhed maa tiene dem til Beviis paa de Lovendes U-videnhed.

Men denne Regel tages desverre ikke alletider udi agt, hvorudover man seer Pralere og Daarer udi Anseelse, naar fornuftige og skiønsomme Mænd gaae med nedslagne Hoveder, og ere foragtede, som uduelige Mænd. Tænk ikke, at mit Forsæt udi denne Dissertation er at declamere mod Daarer, thi det er Folk, som jeg aldeles ikke vil have til U-venner, og det saavel i Henseende til deres Mængde, som Importance. Jeg har merket udi andre mine Skrifter deres Fornødenhed udi en Republiqve, i Henseende til deres Activitet og Resolution. Og er det i den og adskillige andre Henseender, at jeg heller holder Venskab med en Nar, end søger at støde ham for Hovedet. Mit Forsæt her er alleene at forklare Aarsagen til visse Menneskers hastige Alvidenhed, og at vise, at samme Alvidenhed er et Kiendetegn paa den tykkeste Uvidenhed. Jeg haver udi en anden Dissertation viset, hvor lykkelige deslige Mennesker ere, i det at de troe sig at eje alting, da de dog eje intet, og at saadan deres Tillid ofte bringer dem udi Anseelse, saa at de blive agtede som Folk af Importance. Philosophi og Moralister tale med Bitterhed mod adskillige Ting, som det menneskelige Kiøn dog ikke kand undvære. Jeg for min Part skiøttede ikke om at leve udi et Land, hvor ingen Narre vare. Thi en Nar giør samme Virkning udi en Republiqve, som Fermentum udi et Menneskes Mave. Den er som et nyttigt Salvolatile, der bringer Blod og

Vædsker udi Bevægelse: ja kand lignes med en Stormvind, hvilken, endskiønt den undertiden river Huse og Træer ned, renser dog tillige med Luften, hindrer den fra Forraadnelse, og forekommer Sygdomme, som gemeenligen reise sig af all for megen Stilhed.

Libr. I.

Epigramm. 100.

Nos, qvid sit Deus, haud comprendere mente valemus:
Solo ex effectu novimus esse Deum.
Ignis sic formam neqveat cognoscere coecus;
Scit tamen esse ignem, corpora qvando fovet. [1])

Simonides en bekiendt Græsk Philosophus blev engang adspurt af den Syracusanske Konge Hiero, hvad GUd var. For at svare paa saadant Spørsmaal, bad han om een Dags Frist. Da Kongen spurte ham den anden Dag, tilbad han sig to Dage, og continuerede en Tiid lang med at fordobble Dagene. Dette forundrede Kongen sig over, og endelig vilde vide Aarsag dertil. Hvorpaa Simonides erklærede sig saaledes: Aarsagen til saadan Forhaling er denne: at jo meere jeg tænker derpaa, jo vanskeligere kommer mig Spørsmaalet for. Denne tilstandene U-videnhed er en stor Prøve paa Simonidis

---

[1]) Vel kan vor svage Forstand Guds inderste Væsen ei fatte,
Skabningen lader dog see, at der en Skaber er til;
Ret som den Blinde vel ei kan Ildens Skikkelse skjelne,
Men at dog Ilden er tændt, lærer dens varmende Kraft.
U. D.

Dybsindighed, og er det i den Henseende, at han med Berømmelse bliver citeret af store Philosophis. Thi det er et Beviis paa menneskelig Daarlighed, at ville beskrive et Væsen, som er og stedse vil blive u-begribeligt for Forstanden. Man kand herom sige hvad Pomponius Mela forteller om en vis Huule, hvis Angenemhed lokkede Vandringsmænd til sig, men jo dybere de komme derudi, jo større Skrek og Rædsel overkom dem, saa at en majestætisk Ærbødighed, hvormed de bleve slagne, tvang dem omsider til at give sig tilbage. Derfore siger Augustinus: Det er GUd, som siges og ikke kand siges, som agtes og ikke kand agtes, som lignes og ikke kand lignes, som beskrives og voxer udi Beskrivelsen (cum definitur, ipsa definitione crescit). Thi her er et non plus ultra for den menneskelige Forstand, og en Hemmelighed, hvilken, jo meere man vil udgrunde, jo tykkere Skyer finder man at møde sig; saa at enhver vil nødes til at sige med Simonide: jo meer jeg tænker derpaa, jo vanskeligere bliver det, og jo meer jeg aabner Øjene, jo mindre seer jeg. Det er et Chiffre, hvortil Nøgelen endnu ikke er funden, og neppe vil findes udi denne Verden, saa at man alleene kand sige, at GUd er GUd: qvicqvid est in Deo, Deus est.

Den almindelige Concept, som vi kand giøre os om det Guddommelige Væsen, er denne: Vi see for vore Øjen en Verden, som synes u-endelig. Vi see en forunderlig Bygning, som holdes vedlige. Vi see derudi over alt en Ordentlighed, Konst og Ziirlighed. Vi see, at alt dette kand ikke være af en Hendelse, men at det maa have en Skaber og General-Bygmester. Af dette giøre vi os saadan Concept, at der maa være et Væsen, som er ævigt, u-endeligt, almægtigt, allvidend, og som opholder alle Ting, og at det er saadant, som gives Navn af GUD. Med saadan almindelig Idée, som formeeres af de synlige Ting,

maa vi lade os nøje saaledes, at vi af Skabningen giør en løslig Concept om Skaberen. Men hvis vi herudi tage os for at ville subtilisere, og med endeel selvkloge Philosophis og Theologis eftersøge, om GUd er et udstrakt Væsen; hvorledes han opfylder alle Ting; hvad en Aand er; hvorledes den skilles fra Materien: om et udstrakt Væsen kand være uden Legeme; hvad GUds Evighed, U-endelighed, Alvidenhed, Alværenhed, Almagt er, drukne vi udi vore Undersøgninger, saa at jo dybere vi komme derind, jo mindre see vi. Jeg veed vel, at meenige Theologi ikke befalde saadant, ja at de fleste holde for, at Simonidis Svar haver reiset sig af en Hedensk Blindhed, hvoraf de Christne ved Revelation ere udkomne, og er det derfore, at Tertullianus taler herom, som om en klar Sag, sigende: Den U-videnhed, som Hedninge have været udi om GUds Væsen, er nu forsvunden, saa at enhver Christen Handverksmand seer og kiender GUD, (Deum qvilibet opifex christianus invenit, ostendit.) endskiønt Plato vidner, at Verdens Skaber er ikke let at finde, og naar man finder ham, ikke mueligt at beskrive. Jeg priser meer Euclidem, hvilken, da han blev spurt om nogle Particulariteter, GUds Væsen og Egenskaber angaaende, svarede: Derom kand jeg intet sige; Det veed jeg alleene, at GUd haver curieuse og nysgierige Mennesker, som dig om dine lige, der ville vide hemmelige Ting. Den gode Tertullianus haver med all sin Lærdom ladet see, at han haver selv været gandske blind udi de Ting, som han foregiver, hver Christen Handverksmand at vide, ja at han haver giort sig mange falske Concepter om GUd, hvilken han haver holdet for et legemligt Væsen, underkastet Affecter og Passioner. Mange andre af de saa kaldne høioplyste Fædre have ikke taget i Betænkning at tillegge GUd menneskelig

Gestalt, og derfore anseet som Kiettere dem der have holdet GUd for at være en Aand. Det var i den Henseende, at den gamle Serapion, da man havde overtalet ham til at forlade sin Vildfarelse, og at troe, at GUd var en Aand, og han derpaa engang skulde giøre sin Bøn, faldt han i Graad og raabte: man har taget min GUd fra mig! og det efterdi han havde ingen Skikkelse eller Figur at stille sig for Øjene. Vel er sant, at man siden Origenis Tiid gemeenligen haver lært, at GUd er en Aand; men det lader som Lærdommen haver bestaaet i det blotte Navn. Thi, endskiønt det er indført i alle symboliske Bøger og Catechismer, at GUd er en Aand, saa seer man ham dog paa alle Kirke-Tavler afmalet som en gammel Mand med et langt Skieg. Det er bekiendt, hvilken Bevægelse den Forordning om Skiegges Afskaffelse for nogle Aar siden opvakte udi Ryßland, hvor mange vilde heller miste deres Liv end deres Skieg, saasom de foregave, at det var efter GUd Faders Lignelse, hvilken de saae paa alle Kirke-Tavler med et langt Skieg. Det er just denne grove og kiødelige Concept man haver giort sig over GUd, som haver givet Anledning til adskillige Scrupler om den guddommelige Almagt og Providence. Thi den samme bliver i Henseende til dens U-endelighed des meere utroelig hos os, naar vi tillegge GUd Øjne, Hænder, Fødder og saadanne Organa, hvorved Mennesker virke, see og høre.

Mange have af Misforstand udi det Gamle Testamentes Forklaringer, hvor der tales om GUds Hænder, Fødder og andre Lemmer, samt om hans Vrede, Medynk, Fortrydelse og andre Affecter, giort sig en kiødelig Idée om GUd, ey eftertænkende, at GUd herudi haver accommoderet visse Talemaader efter et dumt Folks Begreb. Thi man haver ikkun at sammenligne deslige populaire Talemaader med andre Skriftens Steder, hvor der tales om GUd, som

et ubegribeligt Væsen, som ikke kand beskrives, for derom at blive overbeviset; saa at man seer, at Psalmisten og Propheter ere eenstemmige med Simonide. Jeg siger, at mange udaf saadanne falske Udtolkninger have giort sig nedrige Concepter om GUds Væsen, og forplantet dem paa Efterkommerne, og at, endskiønt de have læret, at GUd er en Aand, have de dog forestillet sig en Aand, som en Skygge eller tynd Hinde af et Legeme, saaledes som vor Orbis pictus afmaler Siælen for den studerende Ungdom.

Astronomien, efter de Decouverter, som i de sidste Tider ere giorte, haver givet Menneskene større Idée om GUd, end de havde tilforn, hvorudover man maa holde for, at Naturkyndige have højere Tanker om det Guddommelige Væsen, end den gemeene Almue, ja end mange Geistlige selv. Vel siges der, at hvor der ere 3 Mathematici eller Medici, der ere 2 Atheister (ubi tres Medici, ibi duo Athei) men man maa heller sige, at ingen retskaffen Naturkyndig kand være Atheist. Førend Astronomiske Decouverter bleve giorte, ansaae man vor Jord, som en stor Portion af Verden, ja af den Betydning, at alle Planeter, Soel og Stjerner vare skabte for Jordens skyld, og for at være ligesom dens Drabantere og Ministri. De holdte for, at Jorden, som det eeneste beboede og store Corpus stedse stoed stille, og at det heele Firmament var beskikket til i 24 Timer at velte sig derom, endeel for at vederqvæge Jorden og lyse for Menneskene, endeel og for at tiene til Zirath. Saadanne Tanker havde endog Astronomi selv giort sig om Verden. Almuen derimod ansaae Stjerner som smaa Kugle, fast ikke anderledes end de, som findes afmalede paa vore Kirkehvelvinger, og holdte for, at de samme circulerede om den store Jord, hvilken agtedes i det ringeste for den halve Deel af Skabningen; og var det derfor at de deelede alting udi 2 lige Parter, saa at under det Navn af Himmel og

Jord den heele Verden blev begreben. De samme Tanker, som de havde fattet om Jordens Vigtighed, foraarsagede, at de holdte for, hvert Menneske at have en vis Stjerne til Tieneste og Opvartning, at Soel, Maane og Planeter ved Formørkelser og andre Tegn gave tilkiende, hvad som skee skulde paa Jorden, og at Cometer med et langt Riis lod sig tilsyne, naar nogen U-lykke forestod, naar en Første skulde døe, en Fæstning skulde indtages, en Kriig begyndes, eller en fornemme Frue fare ilde. Ja denne Præsumtion er gaaen saa vidt, at man haver anseet himmelske Corpora, som Menneskers Opvartere; og fortælles der om en vis Helgen, at Soelen bar hans Handsker, naar han vandrede.

Nu omstunder derimod haver man ved Hielp af Perspectiver og andre Instrumenter faaet anden Oplysning; saa at den store Jord i Henseende til heele Verden er ikkun et livet Sandskorn, hvilken tillige med andre Planeter løber omkring Soelen, der er en Million gang større end Jorden, ja det som meere er, man haver merket, at den Hvirvel eller Vortex, hvorunder Soelen med Jorden og de andre Planeter befattes, giør ikkun tilsammen en liden Verden i Mignature, og bliver til en liden Punct at regne mod den u-endelig store Machine, som er den store Verden. Thi, naar vi forestille os, at vor Soel er ikke andet end den Stjerne, som er os nærmest, og at hver Stjerne er en Soel, der haver Planeter om sig, saa at, saa mange Stjerner, saa mange Verdener: Naar vi saa tillige med betragte Stjernernes Mangfoldighed, nemlig, at vi see nogle 1000 med vore Øjen, og utallige 1000 med Perspectiver, og endeligen imaginere os, om vi vare udi Melkeveyen, hvor vi med Perspectiver see de længstfraværende Stjerner, at vi vilde see lige saa lang Udstrekning og lige saa mange Verdener paa den anden Side, maa vi staae ligesom henrykkede over Skabningens Storhed, og sige: O hvilket

stort og ubegribeligt Væsen, der haver dannet og der underholder saadan Machine. Vi maa da bekiende med Simonide, at jo meere vi see, jo mindre see vi, og jo meere vi tænke derpaa, jo meere formørkes Forstanden: ja tilstaae, at der intet daarligere Foretagende kánd være, end at ville beskrive GUd. Jeg vil slutte denne Dissertation med de høye Tanker, som den Franske Philosophus Charron haver om GUd. Hans Ord ere disse:

Det er en dristig Daarlighed, at ville beskrive det Guddommelige Væsen, og sige, hvad GUd er: thi Menneskets Fornuft og Creaturernes Grændser strækker sig ikke saa vidt. GUds Væsen er noget, som ikke kand kiendes, end ikke fornemmes; Der er ingen Proportion imellem det Endelige og U-endelige, og ingen Adgang fra det første til det sidste. Det skarpsindigste Hovet og den stærkeste Imagination kommer her ikke nærmere end den svageste og ringeste. Den største Philosophus, den lærdeste Theologus kiender GUd ikke meere end den ringeste Haandverksmand. Hvor ingen Vej eller Tilgang er, er der intet kort eller langt. GUd, Guddommelighed, Evighed, Almægtighed, U-endelighed ere Ord, som tales hen i Vejret og røre os intet. Thi det ere Ting, som ikke manieres af den menneskelige Fornuft. Dersom alt det vi sige og tale om GUd, skulde dømmes efter Rigueur, blev det ikke uden Daarlighed og Uvidenhed. Derfore siger en stor og gammel Lærer, at det er farligt at tale om GUd, endskiønt man siger Sanden. Aarsagen dertil er, at, foruden deslige høje Sandheder besmittes ved at passere igiennem vore Sandser og vore Munde, saa kand vi dog ikke selv være forvissede om de

ere sande. Det er ligesom ved en Slumpelykke, at vi finde dem; thi vi ere blinde derudi, og vide ikke, hvad det er. Derfore at tale om GUd udi Tvivlsmaal og Uvisshed er farligt, og kand vi ikke vide, om GUd finder Behag derudi, undtagen at vi forlade os paa hans Godhed, og haabe, at han ikke regner os til onde, at vi tale om ham udi god Intention, og ære ham saa meget som vi kand. Men hvo veed ogsaa, om denne Tillid er ham behagelig. Hvorudover det sikkerste Expedient, som og er mueligt for Menneskerne, er, at Sjælen efter en almindelig Abstraction fra alting, opløfter sig over alting, saasom udi et Vacuo og U-endelighed med en dyb og hellig Taushed, med Forundring fuld af Frygt, forestiller sig en skinnende Afgrund uden Bund og Grendser, uden højt, uden lavt, uden at helde sig til noget, som kommer i Imaginationen, alleene lader sig drukne og opsluge i det U-endelige. Og stemmer dette overeens med Helgenes gamle Vidnesbyrd herom: nemlig, at Kundskab om GUd er en fuldkommen Ignorance om hans Væsen. At nærme sig til GUd, det er at erkiende et Lys, som man ikke kand nærme sig til, og at opsluges deraf. Det er nogenledes at kiende GUd, at føle, at han er overalt, og at han ikke kand kiendes. At prise GUd med Veltalenhed, det er med Forundring og Skræk at tie, og i Taushed at tilbede ham i Siælen. Men saasom det er vanskeligt, og hartad umueligt for Siælen at subsistere udi saadan Uvisshed, saa er det fornødent at forestille sig GUd alleene, som et got, mægtigt og fornuftigt

Væsen, der anseer vor Intention, og eftertænker, at det er ikke i Menneskets Evne at giøre sig en Idée eller Billede om den Guddommelighed, hvilken han dyrker og venererer som sin GUd 2c.

Saa vidt Charron. Om denne hans Betænkning ellers er orthodox, skal jeg ej kunne sige. Vist nok er det, at den giver os en høye Idée om GUD og indprenter os slette Tanker om vor egen Skrøbelighed og Afmagt, formaner os til Ydmyghed, og ikke at nævne GUds Navn uden med dybeste Veneration: ej heller at fremkomme for ham med Bønner uden med Sømmelighed. Dette tages dog ikke udi Agt, og vise de Adresser, som mange Mennesker giøre til GUD, at de have ikke den rette Idée om dette store og u-begribelige Væsen. En Skoemager adressérer sig til ham med en Syel i Haanden, en Skræder med sin Sax, en anden paa anden usømmelig Maade, saa at intet er alminderligere iblant Christne, end at tale med GUD udi deres daglige Handtering og Arbeide, og det ligesom en passant, for ikke at spilde Tiden: ligesom det ikke var U-magen værd at sette nedrige Forretninger til side, naar man forlanger Audientz hos Verdens store og u-endelig Monarch. Jeg drister mig ikke til at tale med nogen Iver herom, saasom det er bleven saa almindeligt, at man holder det for en merite at sye, væve, høvle 2c. og tilligemed at synge og bede, det er at andrage sit Anliggende for den store GUD og at tilbede sig hans Barmhiertighed. Jeg vil ikkun alleene sige dette, at enhver, som ikke var vant dertil, vilde forundre sig derover, og ansee det som en stor U-rimelighed. Man kand sige, at Mahomedaner, hvor lidet de ellers ere oplysede udi Religion, dog bede med behørig Andagt og Anstændighed; thi, naar de indstille sig med deres Bønner for GUD, sette de ikke alleene alle verdslige

Handteringer tilside, men staae ligesom henrykte, saalænge Bønnen varer. Adskillige Hedninge støde sig og over visse Expressioner udi Christne Bønner. Man seer af de Beretninger om Missionen udi Tranqvebar, at, da en Missionarius engang catechiserede for den nys omvendte hedenske Ungdom, satt Udtolken hans Ord i anden højere Stiil, saasom han syntes de vare ikke ærbødige nok i henseende til GUD. Jeg for min Part vil ingen Proces have med nogen derfor, saasom der er intet herudi mod Orthodoxie, og saasom nogle af saadanne populaire expressioner findes udi de hellige Bøger: alleene jeg kand ikke nægte, at, naar jeg hører for Exempel en Prædikant giøre Bønner for syge Hospitals Lemmer, og beder GUD, at han selv vil reede Sengen under dem, jeg jo gierne saae, at dette blev sat i anden Stiil. Hvad de aandelige Entretiens angaaer, eller den Syngen og Læsning, som skeer ved daglig Arbeide, derover haver jeg stedse stødet mig, en Deel, saasom ingen ret Andagt kand være til, naar man haver Tankerne fæstet til sit Arbeide, en Deel ogsaa, efterdi mig synes, at det er mod Anstændighed. Jeg veed vel, at de fleeste foregive, at man maa erindre GUD i alt sit Arbeyde, og at man ikke kand læse og synge for ofte. Men det er Spørsmaal, at, om een der er slagen af Frygt og Bævelse over sine begangne Synder og tillige med fuld af Tillid til GUds Barmhiertighed, eengang om Dagen med Tolderen siger: GUD vær mig Synder naadig! Jeg siger, det er Spørsmaal, om han ikke beder meere, end den der ved en Spinderok eller Bæv løber heele Kingos Psalme-Bog igiennem. Bønnen bestaaer ikke i Ordenes Mængde, men udi deres Vægt; og af hvad Vigtighed kand Bønner være, naar Sindet og Tankerne ere fæstede til Arbeidet, og Ordene alleene udøses til GUD. Jeg overlader dette til

andres videre Betænkning, og haaber en mild Critiqve af enhver, naar han giør sig den rette Concept om GUD, og eftertænker, udi hvilket vigtigt ærinde et ringe Menneske er, naar det fordrer et saadant stort og u-begribeligt Væsen til Samtale.

Libr. I.

Epigramm. 101.

Ad Janum Metaphysicum.

O te felicem! cui rerum noscere causas
Soli, Jane, datur, cui nihil abditum erit. &c. [1])

Materien hvortil dette Epigramma giver Anledning, haver Overeensstemmelse med den foregaaende, efterdi her handles om dem, som fordybe sig udi abstracte og transcendentalske Betragtninger, det er saadanne, som hverken ere magtpaaliggende at vide, eller som ved Menneskets Forstand aldrig kand udfindes: (qvorum naturam indagare nec interest, nec capit humanæ conjectura mentis) Man kand regne dette blant Menneskernes Daarligheder, at mange af dem sette til side magtpaaliggende Ting, og som ved Studering og Meditation kand udfindes, for at fordybe sig udi Speculationer, som enten er u-nødvendige, eller som stedse vil blive Hemmeligheder. Jeg kunde herpaa til Beviis anføre u-tallige abstracte Ting, paa hvis Udgrandskning man

---

[1]) Lykkelig, Janus, er du, hvem ene det gaves at kjende
Tingenes inderste Grund, du, hvem slet Intet er skjult.
U. O.

i nogle tusinde Aar haver anvendet alle Kræfter, uden at vinde noget derved. Men jeg vil ikkun her korteligen alleene tale noget om det, som kaldes Siæl eller Aand, hvorom findes store og vitløftige Beskrivelser, saavel af gamle, som af nye Metaphysicis, skiønt, naar man haver læset dem alle igiennem, er man i samme Stand, som man intet havde læset. Vi vide af Revelation, at Aand er noget, som er adskillt fra Legeme, og at Siælene ere u-dødelige. Det maa være os nok: ville vi derimod ikke lade os dermed nøje, men fordybe os udi Philosophiske Bøgers Læsning herom, begive vi os paa et stort Hav, fuld af Skiær og Klipper. Jeg veed nok, at mange holde det for en udgiort Sag, at demonstrere Siælens Natur og Egenskab af Naturens Lys; men det er gemeenligen saadanne Folk, som have ladet sig alleene nøje med at læse een Bog. Thi naar man vil examinere alle Philosophorum Meeninger eller Gisninger, seer man hvormeget de Dybsindigste af dem herudi have vaklet, saa at der ere blevne ligesaa mange Systemata, som Lærere, ja Christne Theologi selv have haft stridige Meeninger derom. At de ældere Kirke-Fædre ikke have haft nogen ret Idée om Englers eller Siæles Aandelighed sees af Kirke-Historien indtil det andet Nicæniske Concilium, da Johannis Thessalonici Ord uden Antegnelse bleve læsede; nemlig: pingendi sunt Angeli, qvia corporei. Det er: Englene kand afskildres, efterdi de have Legemer.

Man haver anseet det, som en stor U-held for Verden, at den hellige Anselmus døede for hastig, da han havde i sinde at forfærdige et Skrift om Siælen, hvilket han selv tilkiendegiver, og frygter, at ingen efter hans Død vil foretage sig saadant Arbeide. Men hans Død haver herudi foraarsaget mindre Uheld, end man indbilder sig; thi det er troeligt, at han ikke havde givet os anden Oplysning, end den man tilforn havde, og at hans Skrift om Siælen

ikke skulde være bleven uden en Afrisning, hvorover Efterkommerne vilde slaae en Streg. Man forundrer sig over, at de viise gamle Philosophi have brudt deres Hoveder saa meget med Siælens Beskrivelse, og giort saa mange selsomme Gisninger derover. Men man kand ikke forundre sig saa meget derover, naar man eftertænker, at jo større Begreb de have haft, jo fleere Vanskeligheder have de fundet. Hvormeget haver man ikke plaget sig med at udfinde Siælenes Oprindelse. Saadant haver været en Pinebænk for philosophiske Hierner, og end større den Eftersøgning om Tankernes Formation eller Dannelse: thi man seer, at Siælen haver en Evne til at tænke successive; men man begriber ikke, hvorledes den kand føres udi praxin. Og er det derfore den lærde Th. Bartholin siger om ovenmelte Anselmo: Jeg troer, om GUd havde lagt ligesaa mange Aar til hans Alder, som de han havde levet udi, havde han dog ikke kunnet give nogen Oplysning herudi (Valde dubito, si vel totidem annos, qvot vixerat, illi addidisset Deus vitæ Arbiter, ad finem qvæstionis dubiæ nunqvam potuerit pervenire).

Mange Philosophi have ingen Forskiel giort imellem Legem og Siæl, men giort Siælen til en subtile Materie, meer og mindre forstandig, ligesom Machinerne have været dannede, hvorudi den opererede. De have holdet for, at deraf rejser den Forskiel imellem meer og mindre Forstandige. Andre derimod have skillet Aand fra Legeme. Democritus, som holdes for den rette første Autor af den Atomistiske Philosophie, haver giort alting i Verden til Materie. De som have fuldt hans Systema, føre Navn af Corporealister. De samme troe Materiens Particler ved Middel af Organisation at perfectionere sig selv, indtil at erhverve sig Liv og Forstand: det er en slags Kundskab, som findes hos Dyrene, og Skiønsomhed, som findes hos

Mennesker. Efter dette Systema kand Siæl og Aand være legemlig.

Disse Corporealister deeles igien udi tvende Classer, hvoraf nogle med Democrito og Epicuro troe, at all Materie udi sig selv er død og uden Liv, men at den ved særdeles Disposition og Organisation bliver levende. De samme ere pure og grove Atheister, og ingen reede kand giøre for deres Systema, saasom døde Atomi eller Particler kand ved ingen Slags Disposition blive levende, og af en død Materie kand ved intet Middel dannes en levende Siæl. Dette have andre Philosophi merket, og derfore holdet for, at ved Materien hænger et Slags Liv, som i sig selv er uforgiengeligt. De samme føre Navn af Hylozoiter. Autor til denne Sect meenes at være Strato af Lampsaco, hvilken med Epicuro vel holdt for, at alting dannedes af Slumpelykke, og de smaa Particlers eller Atomorum Sammenmængelse, men derhos tillagde dem et Slags Liv, hvorudover han synes at have anseet Materien som en Slags Guddommelighed. Nogle have af den Aarsag regnet bemeldte Strato blant dem som troede, at der var en GUd, hvorvel han dog egentligen ikkun holdes for en Atheist. Thi, endskiønt han legger et Slags Liv til Materien, saa erkiender han dog intet almindeligt Væsen, som danner Materien, men holder for, at levende og fornuftige Creature ere dannede ved slige livlige Particlers Organisation.

Anaxagoras er den første, som haver skillet Materie eller Legeme fra Siæl eller Aand, og holdet for, at der var et fornuftigt Væsen distinct fra Materien, der dannede og styrede alting, saa at han er den, som haver giort Skaar udi de gamle Materialisters Systemata. Han er bleven efterfulgt af de sundeste Philosophis, som have viset, at Liv og Aande ikke kunde flyde af Materie. Men, endskiønt de have været eenige udi at skille Siæl fra Legeme, saa ere dog

adskillige Meeninger reiset sig iblant dem om Siælenes Natur og Egenskab, og det saa stridige, at man heller forvildes end oplyses af de Skrifters Læsning, som herom ere komne for Lyset.

Man haver twistet, om en Aand haver Extension eller Udstrækning. De fleste have negtet saadant, saasom det er ikke uden Legeme, som Extension kand tillegges, og som haver de saa kaldne 3 Dimensioner. Thi hvad som haver Extension, kand deeles, og conseqventer blive forbervet. Andre derimod have ikke kunnet begribe, at der kand være noget i Naturen, som ingen Extension eller Udstrækning haver, sigende: at, om man vil forestille sig Siælen saa liden, som et Solegran, saa haver den dog Extension. Videre er bleven disputeret om Siælens Udødelighed. Nogle have holdet for, at en Aand kand ikke forgaae, men alleene Legemer, som ere sammensatte af Parter, der kand løsnes. Andre have meenet, at, saasom Siælen er en Skabning, saa kand den og forgaae, saa at dens Udødelighed tilskrives alleene GUds synderlige Villie; og haver man seet en stor Theologum udi vor Tiid at være af den Meening. De have søgt at bestyrke denne Tanke af Dyrenes Siæle, hvilke ikke kand være Legemer, efterdi man udi dem finder visse Qvaliteter, som tillegges Aander alleene, og man dog ikke kand tillegge dem Udødelighed, efterdi deraf vilde flyde, at alle Ting maatte være opfyldte med afdøde Dyrs, Insecters og Fiskes udødelige Siæle. Knuden herudi er funden saa stor, at Cartesius, for nogenledes at løse den, haver foregivet, at Dyrene vare ikke andet end Machiner, og, hvor selsomt end dette Foregivende er, have dog mange fundet Smag udi denne Lærdom, for at reede sig ud af saadan Labyrinth.

Man haver ogsaa twistet om Siælen kand øve sine Faculteter og raisonnere uden Legeme. De fleste sige ja

dertil, saasom Legemet er ikke uden Sjælens Boelig, og meene de, at Siælen uden for Legemet øver sine Faculteter stærkere, hvilket de bevise af Ecstaser og Henrykkelser, hvorved Siælen ved Tanker abstraheres fra Legemet, og derfore raisonnerer stærkere, saa at den seer og kiender mange Ting, som den ikke kand see udi Legemet, hvor den er ligesom udi Lenker og udi et Fængsel. Derimod have andre giort adskillige specieuse Indvendinger, saasom at Erfarenhed viser, at, naar Legemet kommer udi U-orden og Organa derudi beskadiges, ophører Siælen at raisonnere; item at ligesom Legemet meer og mindre er fuldkommet, saa er og Siælen meer og mindre fornuftig, og at derfore et spædt Barns Siæl ingen Reflexion kand giøre, og at en ældgammel Mands er mindre fornuftig end dens, hvis Legeme er i sin Vigeur. Nogle have holdet det for en Ugudelighed at tillegge Materien Tanker og Følelse: Andre derimod have holdet det for en større Ugudelighed at nægte, at GUd kunde give Materien saadan Qvalitet. Begge Meeninger have været forfægtede af store Mænd. Cartesius, Malebranche og andre, have fægtet for den første, adskillige Kirkefædre, blant hvilke Tertullianus, og mange store Mænd i vor Tiid, blant hvilke den bekiendte Philosophus Locke, have stridet for den sidste Meening, og have i sær forundret sig over, at de, som holde for at GUd ofte vender op og ned paa Naturen og giør Mirakler i Faveur af Munke og Abeder, driste sig til at nægte, at han kand give Materien Tanker og Følelse.

Der have ej heller været mindre Tvistigheder om Siælenes Forplantelser. Nogle have holdet for, at de forplantes tillige med Sæden (per Traducem) hvoraf flyder, at alle Menneskers Siæle have været i Adam. Andre ere af anden Meening, og holde for, at hvert Menneskes Siæl dannes umiddelbarligen af GUd. Begge Meeninger have sine

Vanskeligheder. Den første Meening synes at føre en Slags Materialitet med sig. Den anden bliver anfegted, efterdi det synes at stride imod GUds Retfærdighed at skikke en pur og reen Siæl ind udi et besmittet Legeme, item mod Anstændighed, at saa ofte en Undfangelse skeer udi Hoer eller Blodskam, GUd skulde være reede til at skabe en Siæl, for at foreene den med Sæden.

Der disputeres ogsaa om Sjælens Boelig, og udi hvilken Part af Legemet den residerer. Nogle holde for, at den haver sit Sæde udi Hiernen; andre udi Hiertet; andre udi det, som man kalder Systole og Diastole: og findes der endeligen de, som holde for, at den udi ingen særdeles Part af Legemet residerer. Den største Knude er at udfinde, hvorledes den er foreenet med Legemet, hvorledes den derudi opererer, og hvorledes alle Lemmer bevæge sig, naar Siælen paaminder, og ligesom giver Nik.

Disse og andre Vanskeligheder have tilvejebragt mange adskildte og stridige Systemata, og er det troeligt, at Stridighederne ville vare til Verdens Ende, og indtil Forstanden udi det andet Liv bliver ret forklaret. Jeg veed vel, at mange herudi holde for, ikke at være saa stor Vanskelighed; man seer og dagligen unge Menneskers dristige Decisioner udi Metaphysiske Spørsmaal, og vil man spørge enhver Philosophiæ Candidatum, hvad Siælen er, tager han ikke i Betænkning strax at giøre en i sine Tanker accurat Beskrivelse derover. Men jeg haver forhen sagt, at alle de, som have ikkun læset een Bog, ere gemeenligen store Doctores. Jo meere man pønser paa de Ting, jo mindre seer man, saa at det gaaer her til, som med Turno hos Virgilium, hvilken, jo meere han fuldte Æneæ Skygge eller Gespænst, jo længer kom han fra Stedet, hvor Fienden var. Jeg kand her ikke forbigaae at anføre, hvad Autor til den bekiendte Tænkekonst herom taler. Den, siger han, som paa

eengang bekiender at han veed intet, avancerer meere udi eet Øjeblik end den, som udi 20 Aar raisonnerer over slige Sager. Den eneste Forskiel imellem dem er denne, at den, som stræber at udgrunde disse Hemmeligheder, falder en Grad dybere ned udi Ignorance, som bestaaer derudi, at han ikke alleene intet veed, men og at han troer sig at vide det han jkke veed.

Jeg forkaster ikke det Metaphysiske Studium, tvertimod jeg læser ofte Metaphysiske Skrifter, men bekiender derhos, at jeg liden Fremgang derudi haver kunnet giøre. Det var at ønske, at alle Philosophi vilde efterfølge den berømmelige Newtons Modestie udi Mathesi, og intet herudi dømme a priori: Jeg vilde, at de skulde entholde sig fra de Spørsmaal om Aandernes Egenskab, og Siælenes Skikkelse, deres Virkning, hvorledes de subsistere, om de forplantes ved Sæden, eller om de skabes umiddelbar, hvorledes de raisonnere uden for Legemet, om de ere Atomi, eller, om de have Udstrækning og de 3 Dimensioner &c. Jeg vilde, siger jeg, at de holdte sig fra deslige Eftersøgninger, hvormed Sindet alleene forgieves plages, og derimod alleene dømme a posteriori, det er, efter Siælens Virkninger, saa lærede vi i det ringeste noget lidet vist i Steden for utalligt uvist. Jeg vilde, at man herudi alleene vilde holde sig ved Revelationer, hvoraf vi lære at Siælen er skildt fra Materie eller Legem, og at den er udødelig. Hvad dens andre Egenskaber angaaer, da vide vi intet deraf, faaer ej heller noget at vide. Det heder her, som Poeten siger:

— — Incerta hæc si tu postules
Ratione certa facere, nihilo plus agas,
Qvam si des operam, ut cum ratione insanias.[1])

---

[1]) Ved blot Forstand du pønser paa forfængelig
At gjøre Vist det Uvisse; — videre naaer du ei,
End om med sund Forstand du dig til at rase gav. U. D.

Libr. I.

Epigramm. 104.

Crimina nonnullis æqvalia cuncta vocantur;
Nam qvæ recto abeunt, omnia curva putant. &c. [1])

De Stoiske Philosophi, fornemmeligen Zeno og Chrysippus, have holdet for, at alle Synder ere lige, og at der ingen Forskiel er imellem een Synd og en anden. Denne deres Lærdom have de søgt at bevise saaledes. Alle Misgierninger udflyde af een Kilde, nemlig af Last. Videre sige de, at ligesom intet kand være sandere end Sandhed, og intet falskere end Falskhed, saa kand een Synd ikke være meer Synd end en anden. Videre, hvad som ligger ti Miile fra et Sted, og hvad som ligger ikkun een Miil derfra, ligge begge fra Stedet, saa at derfore, paa hvad Maade end een synder, saa er han ude af den rette Vej. Alt hvad de herved tilstaae, er dette, at, endskiønt alle Synder ere lige, saa syndes dog ikke paa een Maade, ligesom all Løgn er Løgn, skiønt der lyves ikke paa een Maade.

---

[1]) Nogle forfægte den Tro, at Forskjel er ikke paa Synder:
Hvad ei er fuldkommen ret, kalde de fuldkommen krumt.
U. O.

Saaledes raisonnere Stoici: og synes det, at nogle Lovgivere have grundet deres Love paa denne falske Lærdom, som de Stoiske Philosophi siden offentligen have forplantet. Thi man seer, at Draco haver dicteret Livsstraf saavel for den der stial et Æble, som for den, der bedrev den største Misgierning. Jeg bekiender vel, at adskillige Synder blive lige højt straffede; men deraf følger ikke, at de ere lige: thi udi Straf seer man ikke saa meget til en Synds Storhed udi sig selv, som til et Societets Nytte og Sikkerhed. Saaledes blev Tyverie holdet for den største Misgierning blant de gamle Scyther: thi, saasom de levede under aaben Himmel og udi Telte, saa kunde ingen være sikker paa deres Gods og Midler, med mindre det ringeste Tyverie blev underkastet ligesaa stor Straf som Mord. Den samme Synd, som blant Christne straffes med Reprimande eller Remotion fra Embedet, straffes udi Tyrkiet og Persien med Strangulation, og det i Henseende til de Syndendes Art og Natur: thi man seer, at en mindre Straf haver ligesaa stor Virkning paa et Sted, som en større paa et andet. Saa at derfore Stoicorum Meening heraf aldeles ikke kand bestyrkes.

De ovenanførte Argumenter, som de betiene sig af, kand let igiendrives. De sige, at alle Synder flyde af een Kilde, som er Last; men saasom alle Kilder ikke ere lige giftige, saa bliver Strømmene, som flyde deraf, ikke alle lige skadelige. Hvad som ligger een Miil fra et Sted, er saa vel separeret fra Stedet, som hvad der ligger 100 Miile derfra: men deraf følger ikke, at begge ligge lige langt derfra. Alt hvad som viger fra Sandhed er Løgn, men ikke lige stor; thi en Løgn kand nærme sig meere til Sandhed end en anden: ligesom en falsk Stie kand føre en Vandringsmand længere fra den alfare Vey, end en anden, skiønt begge ere Udveye. Den vildfarer mest, som vandrer

paa en Stie, der fører længst fra Maalet: ligesom den tager mest fejl, der sejler for en Vind, som staaer lige fra Havnen. Thi, endskiønt Nord-Vest er ikke det samme som Nord, saa er den Forskiel dog ikke saa stor, som imellem Nord og Syd. Naar man derfore dette eftertænker, seer man, at den Stoiske Lærdom udi denne Post er ikke alleene falsk og ilde grundet, men endogsaa daarlig og barnagtig; og maa man forundre sig over, at saa mange anseelige Mænd med Iver haver forfægted den.

Hvad som kand have lit meere Skin end Stoicorum oven anførte Argumenter, er dette, at ved enhver Synd overtrædes en Lov, saa at derfore, naar een frivilligen overtræder et Bud, overtræder han Lovgiverens eller den høye Øvrigheds Befalning, hvorudover, saasom der syndes mod den samme Majestæt, saa kand alle Synder holdes lige store. Og er det paa saadant Fundament Theologi grunde all Strafs Evighed udi det andet Liv, efterdi der syndes mod en æfvig GUd. Men dette Argument kand ikke holde meere Stik end de forrige. Thi man seer verdslige Lovgivere overalt at proportionere Straffen efter Syndens Storhed, hvorved de udtrykkeligen give tilkiende, at de holde en Synd mindre end en anden, endskiøndt der syndes mod samme Øvrighed, og samme Lov overtrædes. GUd selv viser ogsaa, at der ere Grader saavel udi Straf, som udi Belønning. Vel kand siges, at, saasom all Straf udi den anden Verden er ævig, saa maa alles Misgierninger være agtede lige store. Men, endskiøndt man tilstaaer all Straf efter dette Liv at være ævig, saa følger dog ikke deraf, at all ævig Straf er lige stor: thi, endskiønt den er lige stor i Henseende til Varigheden, saa er den dog ikke lige stor i Henseende til Vægten, hvilken man maa holde for at proportioneres efter Misgierningernes Storhed. Man kand jo ikke sige, at all Fængsel paa Livstiid er lige stor Straf:

et Fængsel kand være taaleligere end et andet; thi at sidde sin Livstiid udi en mørk Huule, bunden med Lænker, er meere utaalelig, end at sidde sin Livstiid arresteret udi sit Kammer. Det synes derfor ufornødent at igiendrive denne Lærdom vidtløftigere; og kunde man sige, at det var aldeles Tidsspilde, hvis saa mange anseelige Philosophi med Iver ikke havde forfægtet den samme, og hvis nogle Theologi af de Ord: Hvo som synder mod et Bud, synder mod dem alle, ikke havde fingeret sig en Liighed udi Synder. Man kand gierne tilstaae dem, at hvo, som overtræder et Bud udi Loven, overtræder den heele Lov; men dette kand ikke forstaaes anderledes end saa: nemlig, at han synder imod den heele Lov i Almindelighed, ikke at han overtræder hvert Bud i sær. Thi deraf vilde flyde, at den, der krænker en Jomfrue, overtræder og det Bud om Mord, hvilket er at confundere tvende stridige Misgierninger, efterdi den eene, skiøndt paa en u-lovlig Maade, formeerer Verden, den anden derimod skiller den ved et Menneske. Man kand derforuden sige, at den, der synder mod mange Lovens Artikle tillige, ofte synder mindre, end den, der overtræder en eeneste, efterdi der kand være større Vægt udi Qvaliteten end udi Qvantiteten, ligesom en eeneste Blykugle vejer meere end 100 Papiir-Kugler. Saaledes, naar een tager et Æble af en formuende Mands Hauge, hugger en Green udi en anden Mands Skov, og bedriver adskillige Ting af samme Natur tillige, synder han dog mindre end den, der myrder et eeneste uskyldigt Menneske; med mindre man vil sige, at en Mands Arm eller Hoved kand settes i Liighed med et Træes Green. Man seer saaledes, at denne Meening om Synders Liighed er ilde grundet, og at den aldrig kand holde Stik.

Libr. I.

Epigramm. 107.

Prudenter vivis, nos vivimus, Afer, honeste,
  Te procerum studium, nos populiqve tenet.
Virtutisqve tuæ fructus sunt præmia, honores,
  Nostræ at Virtutis plebis inanis amor.[1])

Til * *

Mange øve Dyder udi lige Grad, men blive u-lige derfor berømmet: ligesom mange giøre lige Arbeide, men nyde u-lige Belønning. Een laber fremskinne faa Dyder, men kommer i stor Anseelse, efterdi han øver dem paa visse Steder og iblant visse Folk, der med Succes kand udbrede dem. En anden derimod øver større Dyder, men lidet eller intet bliver anseet, efterdi han øver dem paa u-frugtbare Steder og blant Almue, saa at den Reputation, han derved erhverver, bliver indskrænket udi det District eller udi den Gade, hvor han boer, og kommer ikke videre. Jeg haver kiendt en Embedsmand, der udi alle store Stæder var af-

---

[1]) Klogskab styrer dit Fjed; mit, Afer, styres af Æren;
  Du hos de Fornemme gaaer, Folket jeg færdes iblandt;
Du som Frugt af din Dyd har Æresposter og Gaver;
  Hobens fattige Gunst det er min Dydigheds Løn.   U. D.

malet med den hæsligste Farve, men udi det District, hvor han boede, var inderligen elsket af den heele Almue, og anseet som en dydig og duelig Mand. Da jeg forundrede mig derover, og spurte om Aarsag dertil, svarede han: Bønder og fattige Folk, som ere mig bevaagne, føre ingen Correspondence eller Brevvexling med de store Stæder, hvorudover mit Navn og Rygte kommer ikke uden for Amtet eller Herredet. Nogle fornemme Mænd derimod, mod hvilke jeg beskytter Almuen, og som derudover blive mig ugunstige, correspondere alleene med Hoved-Staden, saa at det er ingen Under, at jeg der passerer for en ond Mand. Jeg haver lagt denne brave og retsindige Mands Ord paa Hiertet, og merket, at mange andre, som have fuldt hans Fodspor, have haft samme Skiebne; ligesom jeg haver merket, at Folk, der have været detesterede og forhadte af den heele Almue udi det District, hvor de have opholdet sig, have udi Hoved-Staden været anseede, som Lysets Engle. Det er derfor en u-feilbar Regel, at, hvo der vil erhverve sig Navn og Berømmelse i Verden, maa arbeide paa, at hans Dyder og gode Gierninger flyde igiennem visse Canaler, der lede dem til rette Steder, hvor Frugter deraf høstes. Thi en eeneste anseelig Mands Venskab virker ofte meer end en talrig Almues. Det er her ikke anderledes end udi Skakspill, hvor en Springer eller et Castel er af større importance og Styrke, end alle Bønder i Spillet. Man seer og Verdens Børn at tage dette nøje udi agt, og at de befinde sig ikke ilde derved. Naar jeg haver Borgemester og Raad til Venner, sagde en vis Byefoget, saa blæser jeg af det heele Borgerskab; og tog han derudi ikke feil: thi, saasom Borgemester og Raad alleene correspondereде med de høje Collegier, saa vidste ingen at sige uden alt got med ham. Herpaa grunder

sig det bekiendte Munke-Ordsprog: Fac officium taliter qvaliter, & sta bene cum Domino Priore. Det er: Forret dit Embede løsligen, men hold Venskab med Abbeden udi Klosteret. Man seer herud af, at det Navn og Rygte, som mange have erhvervet sig paa somme Steder, er ikke at forlade sig paa, ligesom man ikke kand forlade sig paa de daglige publiqve Tidender, der kommer fra langt bortliggende Steder, og gaae igiennem visse Hænder, hvor de blive forfalskede, saa at en Forliis ofte bliver paa Vejen forvandlet til en Sejer, og en Skermytzel til en Hoved-Trefning. Vil man erkyndige sig om en Mands Forhold, maa man begive sig paa det Sted, hvor han boer, og indhente en tilforladelig Beretning, ikke hos Stedets Øvrighed, men hos hans Medborgere, blant hvilke han haver levet udi sit Naturel og uden Maske. Derfore seer man adskillige Regentere at have forklædet sig blant Almuen, for derved at erhverve sig en oprigtig og fuldkommen Kundskab om Ting og Personer. Det er blant Personens Ligemænd man bliver ret erkyndiget om Personens Characteer: Øvrigheds Personer kiende ham ikke uden af Rygte, hvilket bliver dem tilbragt enten af interesserede eller u-vidende Mænds Beretninger; eller de bedrages af Personens udvortes Anseelse og forstilte Væsen, og tage ham for andet end han er. Thi enhver Client eller Sollicitant er dydig og skikkelig udi Patronens og Beforderens Nærværelse: ligesom enhver Frier udi hans Frierie-Dage med Fliid skiuler sin Feil; og en Jomfrue, som vil giftes, er uden Lyde.

Jeg holder denne Erindring for den vigtigste, som kand gives Øvrigheds Personer og Sollicitanters Beforderere. Thi daglig Erfarenhed viser, hvor merkeligen man bliver bedragen af de Vidnesbyrd, som indhentes af visse Folk, der alleene autoriseres til at give Vidnesbyrd om Personernes Dyd og Duelighed, og at ingen sikker og tilforladelig Kundskab

kand faaes, uden hos dem, blant hvilke Personen lever uden Maske.

Men denne Regel tages lidt eller intet udi agt, hvorudover man seer Folk uden skye at bedrive Misgierninger og øve U-dyder blant meenige Mand, saasom de ere forvissede om, at ingen Hinder kand giøres udi deres Forfremmelse, naar de ikkun erhverve deres Venskab, der correspondere med høiere Øvrighed og alleene ere autoriserede til at give Skudsmaal.

Hvis derfore, kiære Ven! du tænker, at erhverve dig et stort Navn i Verden, og agter at blive til noget, da følg oven anførte Munke-Regel, hold Venskab med Abeden, og lad dine Medbrødre sige om dig, hvad dem lyster: Hvis du vil med Honneur udstaae et Examen, da læs ikkun maadelig, men insinueer dig med Fliid hos Examinatores: Hvis du vil være Magister og Doctor, da studeer paa at vinde Decanum, og hvis du vil have dine Skrifter saalte, da skriv, hvad dig lyster, men holdt Venskab med dem, som ere autoriserede til at censurere Bøger; thi deres Skudsmaal og Censure beskytter dig mod alle andres Critiqve. Hvis nogen vil tvivle om din Lærdom, da produceer din Attestatz; hvis nogen vil criticere din Graduation, da viis, at du est legitime creered; og hvis Folk vil vrage dine Skrifter, da leg dem en Journal for Næsen, hvorudi du opløftes til Skyerne. Dette vidste en vis Officier fordum at føre sig til Nytte, hvorudover, saa ofte nogen ville tvivle om hans Bravoure, pleyede han at sige: Hvad Mand jeg er, kand man see udi den — — Tome af de politiske Journaler.

Men, som intet moralsk Axioma er saa klart, at jo derimod kand giøres Indvendinger: saa kand herimod siges, at en eller to fornuftige Mænds Vidnesbyrd ere ofte tilforladeligere end en heel Almues, hvilken ofte af Vild-

farelse confunderer Dyder med Lyder, og giør de groveste Laster til heroiske Gierninger. Dertil kand svares, at man ikke kand forlade sig paa Almuens Skiønsomhed, men paa dens historiske Beretninger, og eftersee hvorpaa de grundes, hvoraf man selv maa formere sig Domme. Naar Almuen for Exempel giver en Skudsmaal af en dydig Mand, maa jeg dermed ikke lade mig nøje, men videre efterforske hans Forhold, for at høre, om Dommen er vel eller ilde grundet. Saaledes, naar jeg hører et Borgerskab at berømme sin Øvrighed, eller Bønder velsigne sin Siælesørger, maa jeg videre efterforske Aarsagen; og, naar jeg merker, Øvrighedens Berømmelse grunder sig paa Efterladenhed, som confunderes med Fromhed, og Præstens paa en u-anstændig Familiaritet ved at bivaane alle Bonde-Bryllupper, Barseler og Gilder, hvilket ofte confunderes med en Christelig Ydmyghed, saa haver jeg en fuldkommen Beretning; men af deslige Præmissis formerer jeg en langt anden Conclusion.

Paa andre faa Mænds Vidnesbyrd, skiøndt de ere autoriserede til at give Vidnesbyrd, kand den høyere Øvrighed derimod ikke tilforladeligen grunde nogen Dom, saasom Underretningen kand komme fra Embedsmænd, der enten af U-videnhed eller Interesse give falske Portraits. Thi mangen Fiscal giver Attest om en Mands Ærlighed, efterdi han haver deelt det u-retfærdige Mammon med ham, og mangen fornemme Huusfader giver skriftlig Vidnesbyrd om sin Piges Kydsthed, efterdi han selv haver nydet utilladelig Faveur af hende. Og andre lade sig bedrage af Folks Exterieur og Ansigter, efterdi de ikke see dem, uden naar de ere masquerede.

Det staaer derfore fast, at hvo der vil have en tilforladelig Kundskab om en Mands Forhold, maa eftersøge den blant hans Ligemænd, saasom andre Vidnesbyrd for-

medelst ovenanførte Aarsager ere svage og suspecte; og, som denne Regel sielden tages i agt, bliver jeg ved min forige Erindring, og siger, at hvis du agter at erhverve dig Navn og Anseelse, da holdt Venskab med de Store; hvis du derimod vil lade dig nøye med en god Samvittighed, da giør vel mod Almuen.

Libr. I.

Epigramm. 109.

Qvi multis eget, est, qvamvis sit dives, egenus:
Contentus paucis est opulentus inops.[1])

Velstand, Væstand, Armod, Riigdom, Sorg, Glæde er stor og liden, ligesom enhver skikker sig derudi: og kand man sige, at det, som kaldes ont og got i Verden, bestaaer ofte meer i Indbildning end Realitet. En liden Uheld anfægter ofte meer end en stor Modgang. En liden Fordeel kand foraarsage større Glæde end en stor Lykke: og slet Vand med grovt Brød kand fornøye een meere, end de delicateste Retter en anden. Lysander, da ham engang blev skikket en kostelig Ret, sagde: giver den til Heloterne, som vare de Lacedæmoniske Slaver; og lod han sig selv nøje med sin sædvanlige grove Spiise. Agesilaus iligemaade, da ham blev foræret adskilligt rart af ædende og drikkende Sager, beholdt han intet uden noget Meel, vragende det øvrige. Den viise Pittacus sagde fordum: den er rigest,

---

[1]) Den som til Meget har Trang, skjøndt rig, maa trængende kaldes;
Den, som kan nøjes med Lidt, er, omend fattig, dog rig.

U. O.

som ikke begiær ufornødne, og som ikke fattes fornødne Ting. Det er forgieves at ynke den, der ikke ynker sig selv, og daarligt, at prise den lykkelig, der holder sig selv u-lykkelig. Jeg kalder den riig, som udi sin Fattigdom synes at have overflødigt nok; og jeg holder den stedse lyksalig, der skikker sig udi all U-lykke. Ligesom jeg agter den fattig, der udi Riigdom aldrig haver nok, og den u-lykkelig, der lader sig anfægte af mindste Anstød. Den som er tilbøjelig til Gremmelse, bliver ved ingen Velstand glad, og den som inclinerer til Gierighed, lever stedse udi Fattigdom: ligesom den Graadige aldrig kand blive mæt, og den Vattersotige aldrig læskes. Lykken, siger en moderne Philosophus, er udi sig selv hverken ond eller god: det er ikkun Mennesket selv, som giør den saaledes; ligesom det er ikke de Klæder, som vi svøbes udi, der varme os, men Varmen kommer fra vort eget Legeme. Derfor heder det: enhver er Aarsag til sin egen Lykke: Faber suæ qvisqve fortunæ. Man hører Ulykker i Hobetal at nedregne paa en Mand; man beklager hans Skiebne; man stormer til hans Huus, for at condolere ham, men finder ham fornøyed og vel til mode. Kand man ynke saadan Mand? Ingenlunde! Man kand heller prise ham lyksalig, og ansee ham, som den, der Piileskud haver fløyet om Ørene, men intet have troffet, eller som den der ubeskadiget med Seyer er kommen af et Feltslag. Thi U-lykken haver ikke rammet, efterdi den ikke føles; saa at man i steden for at ynke ham, kand heller misunde ham, og ansee ham, som een, der staaer og træder sine Fiender paa Halsen.

Tvertimod: man hører ligesaa mange Lykker og gode Ting at have troffet et andet Huus. Man lader sig indfinde med Gratulationer, men finder Manden vred og ilde til mode. En Pige haver samme Tiid slaaet et Glas i tu, hans Mad er bleven sveden, hans Caffee for lidet brændt ꝛc.

Deslige smaae Hændelser komme ham til at glemme de store Lykker ham ere vederfarne. Gratulationer maa da forvandles til Condolencer, og det med Billighed: thi, endskiønt de Uheld, som ere hendede, ere af ingen Vigtighed udi sig selv, saa ere de dog store i Henseende til Personen, som legger dem paa Hiertet. Det er derfor ikke Tingen altid, som plager os, men den Tanke, som vi have derom; hvilket Epictetus tilkiendegiver med disse Ord: *Ταράσσει τὺς ἀνθρώπυς ὐ τὰ πράγματα, ἀλλὰ τὰ περὶ πραγμάτων δόγματα.* Naar vi bevæbne os mod det Onde, og giøre Modstand, lide vi mindst: Ligesom een, der med Tapperhed holder sin Fiende Stangen, nyder ofte en honorable Capitulation og taalelige Vilkaar. Ikke at tale om, at det er altid en Trøst og en Ære, at have begegnet det Onde med et frit Mod: thi ingen, som Seneca siger, kand lade see sin Dyd, uden i Fare. Avida est periculi virtus. Man haver ikkun for at demonstrere dette, at giøre en Mynstring blant Rige og Fattige, Herrer og Tienere. Man vil finde fleere glade Ansigter hos de sidste end hos de første. Hvad er almindeligere end at see en suurmulende Herre udi en forgyldt Portechaise at bæres af glade og lystige Porteurs. Det er ikke udi Palladser man skal leede efter Glæde alleene: man finder den ligesaa ofte udi smaa Hytter. Jeg erindrer mig, paa en Dag at have besøgt tvende Personer. Den eene havde beqvemme og prægtige Værelser med en skiøn Urtegaard. Jeg spurte, om han ventede god Frugt i Aar: han svarede sig intet derom at kunne sige, saasom han sielden kommer ud af sit Sengekammer. Jeg fandt den anden indskrænket i et lidet mørkt Cabinet: mig syntes, at han var ilde logeret, men han selv fandt adskillige Commoditeter, som jeg ikke kunde see. Han fortaalte mig, hvor roeligt samme Værelse var, at han ingen Soel havde om Sommeren, og ingen Vind var exponeret om Vinteren, og

at hans Vindovn herligen trok. Han visede mig blant andet sin Lysthauge, som bestoed udi nogle Urtepotter, som vare rangerede uden for hans Vinduer, og andre deslige smaa Ting, spørgende, hvad mig syntes derom. Jeg svarede ham, at han var kongeligen logeret, og at jeg derimod nyeligen kom fra en riig Mand, hvor jeg fandt ikke nær saa mange Commoditeter, efterdi han ikke skiønnede derpaa. Saadan en kand udi største Overflod siges at være nødlidende: thi Ufornøyelse udi Riigdom er, som Seneca viser, af all Armod den største: In divitiis inopes, qvod genus egestatis gravissimum est.

Man maa dømme om en Tings Storhed og Ringhed efter den Æstime en sætter derpaa, og undertiden meer gratulere een med en mindre Ting, som han sætter stor Priis paa, end med en stor Ting, som han ikke skytter. Een, der for Exempel, haver tilkiøbt sig en pur Titul, synes heller at fortjene Condolence end Gratulation, saasom han skiller sig ved noget, som holdes for virkeligt, og derfor intet haver faaet uden et blot Navn og Skyggen af en Ting; men, naar han inderligen glæder sig derover, er det ingen Skygge meere, men bliver til en Realitet. Thi det heder da: En Mands Villie og Lyst er en Mands Himmerig. Theodorus haver forlovet sig med en Jomfrue, med hvis Ansigt han kand skræmme Børn; men hun passerer for en Skiønhed udi hans Øjen. Det er alt nok: jeg lader hende derfor ogsaa passere for en Skiønhed. Qvisqvis amat Ranam, Ranam putat esse Dianam: det er, hvo som forelsker sig i en Skrubtusse, og seer den an som en Venus; saa kand man sige, at han haver troffet et got og lykkeligt Val: thi han haver faaet det som behager ham. Naar Kiøberen er fornøjet med sine Vahre, saa haver han giort et got Kiøb, hvordan end Vahrene ere qvalificerede. Naar een finder Smag udi en Ret Mad, saa er den vel for ham tillavet.

Ligesaa, naar en skikker sig udi en Uheld, og siger: Der kunde have hendet mig det, som er langt verre, er det ingen Uheld. Jeg erindrer mig herved en artig Maade, hvorved en Japoneser trøstede sin Ven, der besværgede sig over en paalagt Byrde. Keiseren, saasom han var født under det Himmeltegn af Hunden, havde fattet saadan Kierlighed til Hunde, at han befoel hver Mand, hvis Hund døede, at føre den selv hen til et vist Gravsted. En Mand, der mødte en anden, som bar saadan død Hund, og besværgede sig over saadan U-leilighed, trøstede ham saaledes: Vi maa takke GUd, at Keiseren er ikke født under det Tegn af Hesten, thi da havde Byrden blevet end tungere. Ingen gammel Græsk Philosophus kunde herudi have moraliseret med bedre Fynd.

Intet er underligere, end at eet Menneske vil, at det andet skal rette sig efter sin Smag; og intet er tilligemed almindeligere. Thi man hører dagligen en Naboe at criticere den andens Levemaade, skiønt man ikke kand sige, hvilken er bedst: thi enhver følger sin Inclination. Det heder udi Ordsproget: En Syg og en Sund haver ey een Mund. Og den, som lever efter sin Behag, lever stedse vel, endskiønt han udi sin Naboes Øjen synes at føre et elendigt Levnet. Det heder her: Seqvere naturam, det er: Følg din Natur eller Inclination, saa est du lykkeligst. Naar een censurerer den andens Levemaade, hans Tarvelighed udi Mad og Drikke, hans eensomme Levnet, hans Studia og andet deslige; er det ligesom han ville sige: Ret din Mave, skiønt den er af gandske anden Beskaffenhed, efter min; æd og drik, hvad du selv ingen naturlig Smag finder udi, men hvad som er en Vellyst for mig og andre got Folk, &c. Saadant er jo ikke andet end et Tyrannie, og foraarsager, at et Menneske er det andets Bøddel: thi at betage en,

hvad han finder Behag udi, er at berøve ham hans Frihed, og at bringe ham udi Trældoms Stand. De som ville rette andres Smag og Fornøjelse efter deres egen, opføre sig herudi som et Barn, der haver en Fugl, til hvilken det siger: Min stakkels Fugl! du skal sove hos mig i min egen Seng, og have lige saa got som jeg selv; hvorpaa det legger den paa sit Bryst, men finder Fuglen død om Morgenen, og qvalt af den Sovendes Aande og Heede, da den ingen Skade havde faaet, hvis den havde ligget paa Gulvet udi den kolde Luft. Hvor ilde grundede deres Prædikener ere, som søge at dreje andres Smag efter deres, sees ofte af deres egne Exempler. Thi hvad en udi Ungdommen haver havt Lyst til, finder han i Alderdommen Affmag udi, saa at han finder de Ting mest modbydelige, som vare ham tilforn mest behagelige. At tvinge ham derfore til sine forrige Vellyster, er ikke andet, end at stille ham ved hans nærværende. Thi det heder da: Andre Tider, andet Legeme, andet Sind og andre Lyster. Jeg haver tilforn havt Lyst til Dantz, Spill, Selskab og andet, som jeg nu finder aldeles ingen Smag udi. At legge mig saadant til Last er ikke andet end at laste mig, efterdi jeg er bleven ældre.

Dette have dog faa Folk for Øjen, hvorfore man hører dagligen et Menneske at declamere mod det andets Levemaade, og at man af Venskab og Kierlighed opmuntrer andre efter sit Exempel at giøre sig til gode; hvilket er ofte ikke andet end at berøve dem alt hvad de finde Smag udi. Det er jo saasom den Franske Poet siger:

A force de m'aimer tu me rends misérable. [1])

Titius ynker Sejum som en Stoder, efterdi han gaaer til Fods, da han dog haver Lejlighed til at lade sig bære eller

[1]) Din Kjærlighed det er, som volder min Elende. U. O.

at age; og Sejus igien ynker Titium som en Verkbruden, efterdi han lader sig bære, da han dog haver raske Been. Jeg for min part ynker hverken den eene eller den anden: ej den eene, efterdi han finder Behag i at lade sig bære; ej heller den anden, efterdi hans Lyst er at bruge sine Been. Jeg ynker end ikke Moscovitiske Koner, der faae Hug af deres Mænd, men priise dem heller lykfalige, efterdi de finde Smag udi saadan Confiture. Lyster haver Differente Virkninger udi Smagen, ligesom Medicine udi Legemet. Een finder Smag udi det som er sødt, en anden udi det, som er suurt: een haver Behag udi Harmonie, en anden udi Dissonancer. Polaker finde ikke Smag udi Sild, uden de ere blevne harske: En Engellænder ikke udi Kiød, uden det er halvraat. Adskillige præferere Frøers Qvæken for Nachtergalens Sang, og en vis Scythisk Feltherre fandt meere Angenemhed udi en Hestes Vrinsken end udi Basuner og Trompetter. Naar enhver faaer hvad ham lyster, saa faaer han og hvad som er best. Thi alt hvad som er got udi eens Imagination, er virkelig got; ligesom alt hvad udi eens Imagination er ont, er virkelig ont: Thi en indbildt Syge er en virkelig Syge. Ligesom en indbildt Herlighed er en virkelig Herlighed. Naar een glæder sig over en blot Titul, gratulerer jeg ham ikke i Henseende til Titulen, men til hans Glæde: ja, om end een efter indstændig Ansøgning erholdt af den høje Øvrighed Octroy eller Bevilgning at bære en Porcellaines Spølekumme paa Hovedet i steden for Hat, og han inderligen glædede sig derover, vilde jeg ikke tage i Betænkning at ønske ham til Lykke. Vi maa derfore ikke dømme andres Smag efter vor egen, og sige, at en Lyst er u-naturlig, efterdi den er mod vor Natur. Vi maa ikke censurere andres Inclinationer, efterdi de ere stridige mod vore, men heller bestyrke enhver udi sin Levemaade, og udi at følge sin Natur. Det er alleene mod syndige Incli-

nationer, og saadanne Lyster, som forderve Sind og Legem, som man maa prædike: thi udi deslige Lyster maa enhver renoncere paa sin Smag. I det øvrige er best, at enhver følger sin Natur, og at vi priise den lykkelig, som saadant uhindret kand giøre. Naar Diogenes boer fornøjet udi en Tønde, boer han ligesaa commode, som en Nabochodonosor udi et stort Palatz. Naar en Lacedæmonier finder lige saa stor Smag udi en sort Suppe, som en Apicius udi de kostbareste Retter, kand man sige, at de holde begge lige got Bord: thi Forskiellen bestaaer ikke udi Spisen, men udi de Spisendes Smag. Fornøjelse foraarsager, at alle ere lige rige og lige lykkelige, og at Velstand, Bæstand, Fattigdom, Riigdom er stor og liden, ligesom enhver skikker sig herudi.

Libr. I.

Epigramm. 116.

Bilem jure movet Censoris crisis acerba,
Inqve hostem calamum stringere, Qvinte, cupis.
Exspecta, ut videas cursum sortemqve libelli:
Judicio populi forsitan illa cadat. &c.[1])

Til * *

Jeg haver bekommet dit Forsvars Skrift, som du af en retmessig Iver haver forfattet mod en ubillig Censor, der haver skierpet sin Pen, og udøset sin Galde mod dit sidste Verk. Du beder mig med Fliid læse det igiennem, og at legge til og tage fra hvad som behøver at fratages og tillegges. Jeg finder intet at udsette i Særdeleshed, men drager det heele Arbeide udi Almindelighed. Jeg laster ikke Skriftet, men jeg laster alleene at det er skrevet. Jeg beder at du holder inde dermed, i det ringeste til en Tiid, for at

---

[1]) Censorens bidende Dom med Rette bevæger din Galde;
Og imod Fienden til Værn drager du, Qvintus, din Pen.
Vent dog, til du har seet dit Arbeids kommende Skjæbne:
Fælder først Folket sin Dom, hiin kan døe hen af sig selv.
U. O.

høre, hvad andre dømme om din Modstanderes Critiqve. Maaskee den vil falde af sig selv og fordømmes af publico: og i saa fald haver du ikke nødigt at hvesse din Pen. Du maa ansee deslige plumpe Skrifter, som rindende Bekke, hvilke rase mest, naar man vil standse dem. De kand med intet bedre svekkes, end ved at give dem deres fri Løb, og ved at lade dem rinde indtil de udtørres. Den Sejer er den Priisværdigste, som erhverves uden Sverdslag. Hvis dit Forsvars-Skrift kommer for Lyset, vil din Modstander ansee sin Critiqve, som et Verk af Importance, og dømme, at du maa være bleven saaret, efterdi du klager dig. Hvis du derimod tracterer den med Foragt, og tier stille, tænker han: jeg haver maaskee ikke træffet ret. Din Taushed vil i saa Maade gaae ham meer til Hierte end den skarpeste Apologie. Ingen criticerer ubeden en andens Arbeide, uden hans Hænder kløer, og han haver Lyst til Strid. Hvis du derfore tier stille, og lader Publicum alleene dømme, vinder du ved din Taushed dette: Din Modstander, som haver Begierlighed til Kriig, faaer ingen Leilighed dertil; og derforuden vil ansee de Piile, hvilke han engang haver udskudt, som Papiirkugle, hvilke ikke ere komne inden for den tynde Hud. En god Sag forsvarer sig selv, og behøver ingen Talsmand. Apologie opvækker ikkun Mistanke. Naar en Kræmer roser sine Varer, begynder jeg at tvivle om deres Vigtighed, og, naar min Debitor sværger paa, at han er en ærlig Mand, opsiger jeg ham Capitalen. Det er ikkun udi dubieuse og svage Sager, hvor man hører en Advocat at replicere og duplicere: naar Sagen er klar og rigtig, refererer han sig alleene til sin første Deduction, og dermed clausulerer sin Action. Lad Publicum dømme, som er tredie Mand imellem dig og din Modstander; hvor kraftig du end igiendriver ham, saa taler

du dog i din egen Sag, hvorudi du est ingen lovlig Dommer. Efterfølg derudi de Advocater, som have en god Sag, giør din Modstander ikke den Ære at replicere, men henskyd dig til dit Skrift, som du engang haver underkastet Publici Kiendelse. Derved vinder du tvende Ting. Først lader du see en Tilliid til din Sags Rigtighed, og ved din Taushed indprenter andre gode Tanker der om. Derneſt erholder du derved den tilstrekkeligste Hævn over din Modstander, hvilken anseer sig med Foragt, og sit Skrift u-værdigt at besvares. Bliver din Taushed af nogle ufornuftige Mennesker regnet til en Frygt, saa bliver den derimod af fornuftige Folk udtolket som en Moderation og Fuldkommenhed. Ja du bliver anseet som en klog Anfører, hvilken Fienden ved Spot og Skieldsord ikke kand udlokke af sin Fordeel. En vis General trodsede engang den Rommerske Feltherre C. Marium, sigende: Est du den store Marius, saa begiv dig ud af dine Forskandsninger. Hvortil Marius svarede: Est du den berømte General, saa tving Marium til at forlade sin Fordeel.

De beste Skrifter blive mest igiennemheilede, Triviale Bøger derimod blive gemeenligen u-ansægtede. Thi, som Censure rejser sig af Avind, saa haver en Erasmus, en Grotius, en Scaliger fleere Censores end slette Skribentere; thi af hvert Frøe de saae, opvoxe bevæbnede Mænd:

Crescit seges clypeata virorum.

Men jo fleere Modstandere der opreise sig, jo mindre bevæges de deraf. Man siger udi Ordsproget: Tyk Hud agter ey Loppebid. Det gaaer med dem, som med Manden udi Lilleput, mod hvilken heele Regimenter af Dværge stormede med Spyd og Piile, men kunde end

derved ikke forstyrre hans Søn, saasom han bildte sig ind, heller at være infestered af Lopper end af bevæbnede Kriigsmænd.

Still dig dette da for Øjene, og bild dig ind, at den bittre Critique mod dit Skrift er udpresset af Misundelse. Eftertænk, at det smukke, som man ey kand giøre efter, det sverter man. Eftertænk, at den som giøer mest, giør mindst Skade, og Hunden bieffer ad Maanen, men bider den aldrig. Eftertænk, at den vinder Seyer, der ligesom et stort og ædelt Dyr uden Bevægelse hører Hundene at giøe. Eftertænk ogsaa, at Vrede og Hævngierighed er Tegn til et svagt og skrøbeligt Sind:

— — — Qvippe minuti
Semper & infirmi est animi exiguiqve voluptas
Ultio. — — —

Keiser Constantinus Magnus blev engang advaret, at man havde handlet ilde mod hans Støtte, saa at Ansigtet derpaa var gandske skamferet. Men han, i steden for at hævne sig, visede dem sit Ansigt, at det var gandske heelt og holdend. De Lacedæmoniske Ephori, da dem blev sagt, at nogle Clazomeniske Gesantere havde af Spot svertet deres Dommer-Stole, som de sadde paa, lode alleene offentligen udraabe, at det skulde staae de Clazomenier frit for at være uhøflige. Arcesilaus blev engang udskieldet af en Poet; men, i steden for at svare ham, førte han ham hen paa et offentligt Sted, hvor alle kunde høre ham skielde. Hvis dit Skrift er got, forsvarer det sig selv, og hvis det er slet, kand det ved ingen Apologie blive got. Thi Apologier for et slet Skrift, er ikke andet end en ubestandig Fernis, som skiuler til en Tiid en Materies Fejl, men giør den ikke bedre.

Jeg for min Part haver haft størst Anfægtning formedelst mine beste Skrifter. Jeg haver tilforn med Iver figtet mod mine Censores, men, saasom jeg af Erfarenhed haver lært, at de mest desarmeres ved Taushed, haver jeg tiet stille, og ladet Publicum være Dommer. Giør du det samme, og lad din Modstander ikke faae sin Villie frem: han venter en Apologie, og maaskee haver allerede forsynet sig med Materialier til en Repliqve. Tænk, hvor ilde han vil blive til mode, naar han seer, at Krigen, hvortil han haver giort store Præparatorier, haver Ende. Det vil gaae ham, som den, der haver samlet paa Kalk, Steen og Tømmer til en Bygning, men siden merker, at Grunden, hvorpaa Bygningen skal settes, hører ham ikke til, saa at han derudover maa sukke og sige: Oleum & operam perdidi.[1])

Det holdes for en Tapperhed at gaae sin Fiende under Øjene: men det er en virkelig Mandhaftighed at foragte den. Socrates blev engang slagen paa Gaden, og, i steden for at slaae igien, lod tegne disse Ord paa sin hovne Pande: N. N. fecit. En brav Kriigsmand blev i vor Tiid skieldet for en Poltron: i steden for at hævne sig, spurte han de Nærværende, om de holdte ham for at have fortient saadan Titel. Da alle vidnede om hans Bravoure, gik den anden bort udi Fortvivlelse, ja meer, end om han virkeligen havde været prygled: saa at denne kaaldsindige Opførsel havde samme Virkning, som Socratis: Qvid si Asinus me calcitret.[2]) Mange bryde Fred med berømmelige Mænd, ikke udaf Had, men af Ambition, paa det at de som Dverge kand have den Ære at duellere mod Kiemper. Mit Raad skal derfor være, at hvis du endeligen vil besvare den haarde Censure, du lader Svaret alleene blive saadant: Saasom N. N.

---

[1]) Jeg har spildt min Tid og min Flid. U. O.

[2]) Hvad om et Asen sparkede mig! U. O.

haver nyligen ved en haard Critique søgt at sværte mit Skrift, saa beder jeg, at Læseren vil conferere Skriftet med Critiquen, for deraf at dømme, hvilken af os der haver ret.

FINIS.

Libr. I.

Epigramm. 117.

Vir bonus exercet virtutem, qvæ sine fructu est,
Heros hanc seqvitur, si sibi noxia erit. [1])

Dyders og gode Gierningers Øvelse flyde af adskillige Kilder. De fleste øve Dyder i Henseende til Belønning, og derfore kand heller kaldes verdslige Kloge end gode Folk. Jeg siger de fleste, saasom jeg med nogle Moralister ikke gaaer saa vidt at henføre all Dyd, som øves paa Jorden, til egen Nytte og Ærgierighed. Jeg siger derfore, at den største Deel udi slige Henseender giøre gode Gierninger, om de Gierninger ellers kand kaldes gode, som flyde af Egennytte eller Ambition. At udlaane Penge til nødtørftige Folk er en god Gierning, naar man giør det for intet: betinger man sig Tieneste derfor, saa bliver det til et Kiøbmandskab, og fordrer man store Renter, saa bliver det til et Aager. Derfor siger Plinius, at deslige Folk intet give, men heller kand siges at tage fra andre, ja at de ved Gierrighed søge at erhverve sig Navn af Gavmildhed (Hos ego non donare

---

[1]) God er den Mand, som Dyden er tro, skiøndt Lønnen ham svigter;
Men hvo til egen Forbærv følger den, han er en Helt.
U. D.

puto, sed viscatis muneribus aliena corripere: famam liberalitatis avaritia petunt) At tiene sin Næste, at arbeide for det gemeene Beste, er en Dyd, naar jeg dertil alleene drives af Kierlighed til mine Medborgere og mit Fæderneland. Hvis jeg giør det for at erhverve Roes, heder det Ambition, og hvis jeg øver det, for at erhverve Magt, Myndighed og Høyhed, bliver det til en listig og syndig Hovmod.

Dyder øves derfore udi adskillige Henseender. Om de ere ægte eller u-ægte, er ikke let at dømme, saasom alle, end ogsaa de, der have Egen-Nytte og verdslig Ære mest for Øjene, foregive sig alleene at øve Dyder, efterdi de ere Dyder. De fleste Mennesker ere masquerede, og ligesom Comœdianter paatage sig fremmede Skikkelser, saa længe som Spillet varer. Naar Rullen er spillet, og Masqven aftages, legges allerførst for Lyset, om det haver været skrømt eller Alvor. Saalænge derfor, som en souteneerer sin gode Characteer, maa vi være varlige i vore Domme, og tage os vare, at vi ikke giøre all Devotion til Øjenskalkerie, Venlighed til Falskhed, Ærlighed til Ambition, ꝛc. Thi, endskiønt vi af Erfarenhed dagligen merke, at mange Mennesker under Masqve af Devotion, Ærlighed og Venlighed søge egen Fordeel og verdslig Ære, maa man derfore ikke holde alle øvede Dyder og gode Gierninger mistænkte. Vi maa lade en Socrates passere for en retsindig, en Cato for en ærlig Mand, og en Lælius, for en oprigtig Ven, eftersom de udi deres hele Liv have souteneeret deres gode Characteerer. Dette alleene kand gives, som en Regel herved, at, saasom man ofte af Dyders og gode Gierningers Øvelse er bleven bedragen, man ikke haver alt for stor Tillid dertil. I det øvrige maa man ikke skiære alle over een Kam, og giøre alle Mennesker til Comœdianter, og derivere alle Dyder af syndige Kilder; thi saadant er alt for stor Misantropie: og

have visse Skribentere, sær en Autor udi vore Tider, ved saadanne Domme ikkun indlagt liden Ære.

Samme Autor er den der haver skrevet en Bog om Menneskets Dyders Falskhed (De la fausseté des Vertus humaines) hvorudi han giør alle Dyder interesserede, og deriverer dem af syndige Kilder, saa at Ydmyghed øves udaf Hovmod, Venskab af Interesse, &c. men man kand sige, at, hvis disse Theses end vare vel udførte, ere de dog libet opbyggelige, eftersom de tiene til intet, uden at opvække Mistillid, og indprente Mistanke til alle. Det verste herved er, at de samme ere lige saa ugrundede som forargelige. Saadant kunde vises ved at examinere hver Section udi sær; hvilket disse mine Materiers Korthed ikke tillader. Jeg vil alleene med faa Ord anføre, hvad bemeldte Autor dømmer om Forsigtighed. Han synes ligesom at raade Mennesker fra den Dyd, holdende for, at den er af liden eller ingen Nytte, efterdi Lykken og Hendelser gemeenligen confundere de med største Forsigtighed overlagde Sager; hvilket dog er falskt: thi, naar man vil examinere Udfaldet af forsigtige og uforsigtige Anslage, vil man finde, at de sidste bringe 10 gange oftere Uheld med sig, og, hvis man kand citere et Exempel paa et forsigtigt Anslags, saa kand man derimod vise 10 paa et uforsigtigts slette Udfald. Han meener, at det er nok, at man clausulerer alle sine Materier med Christelige Dyder, som han siger, alleene ere u-interesserede og reene. De Regler, som herved maa i agttages, ere 1.) At man maa ikke have alle gode Gierninger mistænkte. 2.) Endskiønt man kand have Aarsag at mistænke een eller anden Dyds Øvelse, maae man dog berømme Gierningen. Saaledes, naar en af sine egne Midler anvender en Deel til Publici Nytte, forbinder han sig et hvert individuum udi et Societet, og Publicum bør ansee saadan Gierning, som dydig, uden at examinere, af hvilken motif den kand flyde.

Jeg holder for, at der kand findes Mennesker, skiønt deres Tall er ikkun lidet, der øve Dyd og gode Gierninger, uden Henseende til Fordeel og Belønning. De som giøre gode Gierninger, alleene efterdi de holde det for en Pligt, og øve Dyd alleene for Dyders Skyld, ere de som kand kaldes gode Mennesker. Paa saadanne Mennesker giver Historier os et og andet Exempel. Man kand ogsaa henføre til denne Classe, og beære med saadan Titul, dem som distingvere sig udi Dyd, for at erhverve sig et simpelt got Navn og Rygte, naar ingen forfængelig Ære derved sigtes. Thi, endskiønt saadan slags Dyd synes ikke at være gandske desinteresseret, saa maa man dog herudi ikke subtilisere alt for meget. Man kand ogsaa sette udi samme Rang, dem der øve Dyd i Henseende til Belønning udi det andet Liv, med mindre man med nogle selvkloge Folk vil holde alle Christelige Dyder interesserede, efterdi de grunde sig paa saadan Belønning. Man fortæller om en fanatisk Qvinde, at hun løb paa Gaden med en tændt Brand udi den eene Haand, og en Spand Vand udi den anden; og, da man adspurte hende, hvad saadant skulde betyde, sagde hun, sig med Branden at ville sette Ild paa Himmelen og med Vandet at udslukke Helvede, paa det at Menneskerne kunde øve desinteresserede Dyder, og skye Synder uden Henseende til Belønning og Frygt. Men man kand sige, at dette var et fanatisk Indfald; og at de, som raisonnere ligeledes som denne Qvinde, rafinere herudi alt forsterkt; thi man maa holde den Dyd oprigtig og de Gierninger gode, som ikke grunde sig paa verdslig Fordeel og forfængelig Ære.

Men, som den kand kaldes en god Mand, der øver Dyd uden saadan Henseende, saa kand den kaldes en Helt, som vandrer paa Dydens Vej sig selv til Skade og Fortred. Hvis de forrige ere faa, saa ere disse gandske rare. Man

finder udi verdslige Historier een og anden, der for Sandheds Bekiendelse have opofret Frihed, Liv og Lemmer: vi finde end fleere udi Kirke-Historien. Den første Kirkes Martyres give merkelige Prøver herpaa. Nogle holde for, at man af de Christne Martyrers Exempler alleene kand vise saadan Heroismum. Men de gaae herudi maaskee for vidt. En Socrates, en Cato, en Phocion, &c. kand ogsaa her tiene til Beviis paa denne heroiske Dyd. Jeg veed vel, at mange tilskrive Hovmod og Egen-Roes alle de Dyder, som gamle Philosophi have øvet. Men de samme tage sig ikke i agt, at de derved kand underkaste sig fortredelige Retorsioner. Thi, naar een uden Beviis, alleene paa Mistanke henfører Socratis Dyd, Taalmodighed og Lidelse til Ambition og Hovmod: kand en anden give lige saadan Betænkning over en Christen Martyr; ja over den, der mindst haver forskyldt det. Mennesket kand og bør ikke dømme uden efter synlige Ting: ligesom en Dommer kand og bør ikke uden Beviis og klare Actis fælde nogen Sententz. Hvormeget end den anklagede Person kand være ham mistænkt, maa han dog erklære ham fri, naar Beskyldningerne ikke kand bevises. Enhver derfor, som øver Dyd og gode Gierninger sig selv til Skade, kand og bør ansees som en Helt, og det med langt bedre Titel end en Alexander og en Cæsar, hvilke opofrede det Menneskelige Kiøn for at blive store, da han derimod opofrer sig selv, for at conservere det Menneskelige Kiøn.

Men denne heroiske Dyd maa dog øves med Skiønsomhed: thi den kand i visse Maader ikke alleene miste sin Merite, men endogsaa forvandles til en Last. For Exempel, en nyttig og duelig Mand opofrer sig selv for at conservere et Drog og Jordens Byrde. Det er ingen Dyd, men en Daarlighed. Ja Tienstfærdighed i højeste Grad, som ellers kand passere for en heroisk Gierning, kand under-

tiden forvandles til en Synd. Saasom, naar een af Kierlighed byder sig til at duellere for sin Ven: det er, sætter baade Liv og Siæl paa Spill; med mindre man vil sige, at det er en heroisk Dyd at give sig Fanden i Vold for at tiene sin Næste. I det øvrige er det en Dyd udi høyeste Grad at øve gode Gierninger med sin Skade: thi ligesom de, der følge Dyden uden Henseende til mindste Fordeel, kand kaldes gode Mænd, saa kand disse kaldes store Helte.

Libr. I.

Epigramm. 146.

Hostes ne facias, magis est, Marcelle, timendum,
Qvam studeas socios conciliare tibi.
Nam proclivius est illis persæpe nocere,
Qvam semel est istis auxilio esse tibi. [1])

Det er fornødent for et Menneske at forsyne sig med Venner; det er end meer fornødent at forlige sig med Fiender: Thi, saasom Had er en stærkere Affect og af hastigere Execution end Venskab, saa kand een Fiende giøre meere ont, end ti Venner kand giøre got. Og heder det derfore i Ordsproget: Een Fiende er formeget, og 100 Venner ere ey nok. Thi min Avindsmand kand paa een Dag nedbryde mit Huus, som mine Velyndere et heelt Aar ikke kand opbygge, saasom hvad i en Hast nedrives, kand ikkun langsom igien oprettes, og en Plet kand snart paasættes, men ikke saa let aftoes. Oprigtigt Venskab er derfor-

---

[1]) Frygte, Marcellus, du maa langt meer at skabe dig Fiender,
End du beflitte dig bør Venner at vinde i Flok;
Lettere Hine formaae heel tidt at volde din Skade,
End det er disse forundt eengang at bringe dig Hjælp.
U. D.

uden rarere end alvorligt Had. En Damon og Pythias, en Scipio og Lælius ere udi Verden rare Fugle, og som sorte Svaner, saa at man kand ikke opfylde store Bøger med Exempler paa oprigtigt og bestandigt Venskab. Man finder ogsaa Venner udi Fristelsens Tiid at vakle og at frafalde, saa at det maa hede: Amicus certus in re incerta cernitur.[1]) Ikke at tale om masqvered Venskab, hvorpaa Historie og daglig Erfarenhed viser utallige Exempler. Had og Fiendskab derimod er alvorligt og bestandigt, saa at, naar en Fiende ikke giør ont, saa er det alleene af Mangel paa Evne, men ikke paa Villie. Det er ubehageligt, at leve uden Venner, men usikker og farligt at leve blant Fiender. Naar min Ven døer, slaaes jeg med Længsel; men, naar min Fiende døer, eller forliger sig med mig, befries jeg fra en overhængende Fare. De fleeste Venner ere saadanne, som kand giøre mig hverken ont eller got. Men den mindste og ringeste Fiende kand giøre ont; thi det heder: Ad nocendum omnes sumus potentes.[2]) De fare derfore groveligen vild, som stole formeget paa deres Venner, og sige: have vi nogle Fiender, saa have vi derimod mange Venner. Det er sikkere at kunde sige: Have vi ingen Venner, saa have vi ogsaa ingen Fiender. At forlige sig derfor med en ringe Fiende er større Fordeel end at erhverve sig en mægtig Ven. Thi hvor liden en Fiende er, er den dog mægtig til at giøre Skade. Vi maa derforuden ikke ansee, hvad een er, men eftertænke, hvad den kand blive. Daglig Erfarenhed viser, at mange, hvis Fiendskab vi have lidet skiøttet, ere ved en og anden Hendelse bleven os til en Skræk. Det heder udi Ordsproget: Slagen Fiende er ikke

---

[1]) Er Lykken utro, Vennens Troskab prøves bedst. U. O.

[2]) Skade kan vi alle giøre. U. O.

overvunden. Thi, ligesom man ofte i de gamle Eventyr finder, at en Kat er forvandlet til en Ridder, og en Askefiis er bleven en Førstes Svigersøn: saa seer man dagligen store virkelige Transformationer. Jeg raader derfor enhver at ansee den ringeste Person, som een, den han i fremtiden kand trænge til. Jeg haver af eget Exempel merket, hvor fornøden denne Erindring er. Jeg haver foragtet nogle af mine Fiender, som jeg haver anseet alt for afmægtige til at giøre mig skade. De samme ere voxne mig over Hovedet, og siden have giort mig Livet suurt. Hvorudover jeg er falden udi anden Extremitet; og gaaer nu min Præcaution saa vidt, at jeg fast er færdig at løfte Hatten for en Hest som møder mig, efterdi jeg udi gamle Historier haver læset, at en Hest engang er bleven Borgemester. Denne Frygt er vel noget stor; men, naar man engang er brændt, tager man alt hvad som glimrer, for Ild; naar man engang er afslagen af en Hoppe, tør man end ikke ride paa en Koe; og, naar man engang haver stødt sig paa en lav Dør, bukker man sig siden med Gaasen igiennem høye Porte.

Hvis man derfore ikke kand bringe en Fiende til Forliig, maa man i det ringeste arbeide paa, at Fiendskabet ikke ved nye Anledninger forøges; thi derved kand saa meget udvirkes, at, om min Fiende ikke gandske desarmeres, saa kand Hævnen dog formildes, om jeg falder i hans Hænder. Dog maa man herudi ikke gaae saa vidt, som en vis Engelsk Lord, om hvilken Seldenus udi hans Bordsnak (Table Talk) fortæller saadan Historie. Samme Lord blev engang erindret af sin Skrifte-Fader om sin Pligt, og blant andet blev formanet til at menagére sine Fiender, paa det at han kunde blive desmildere medhandlet, hvis han faldt udi deres Hænder. Han svarede sig stedse at have taget saadant i agt end ogsaa med Fanden, og haaber jeg derfor, sagde han, at hans Excellence Diævelen vil tractere

mig med en slags Discretion, hvis jeg falder i hans Hænder. Dette var at poussere et nyttigt Morale alt for vidt; hvilket ogsaa den ærværdige Fader med Billighed foreholdt ham, visende, at dette Præceptum havde ikkun Sted blant Mennesker. I det øvrige kand man sige, at Erindringen er nyttig; og seer man, at fornuftige Folk have taget den nøje i agt, og befundet dem vel derved. Socrates hørte engang berømme dette hos Cleomenem, at han havde sagt, at det var en Regents Pligt at giøre vel imod sine Venner, og ilde imod sine Fiender; hvorudover han sagde: det var bedre, om Cleomenes havde lært, at man maa gjøre vel imod sine Venner, og søge at forlige sig med sine Fiender: thi man kand med Høflighed og Taalmodighed desarmere sine største Modstandere. Den store Pericles blev engang igiennemheiglet af en Borger. Den samme continuerede med Skielden og Banden indtil mod Aftenen, da befoel Pericles, at man skulde lyse ham hiem, saasom det var bleven mørkt. Da Chrysippus med Skieldsord blev overfalden af en berygted Mand, sagde han: Jeg priser dit Forhold, efterdi du intet giør uden hvad som er din Character anstændigt. Giør vel imod din Ven, sagde den viise Cleobolus, at du kand forøge hans Venskab, og vel imod din Fiende, at du kand formindske hans Fiendskab. En fornuftig Krigsmand gaaer sin Fiende vel paa Livet, men søger derhos at tilkiendegive, at det er hans Embedes Pligt og ikke personligt Had, som driver ham dertil. Derved udvirkes, at, naar han falder i Fiendens Hænder, han ikke bliver tracteret som en Morder, men som en Kriigsfange, der haver efterlevet sin Pligt. Man seer derimod beleirede Stæder at være ødelagde, bevæbnede Mænd tillige med Qvinder og Børn at være nedsablede, efterdi man udi Beleiringen haver insulteret og opirret Fienden, da den alleene havde ladet sig nøje med Stadens Erobring, hvis Besætningen ikkun havde

brugt Sverdet og ikke Munden. Plutarchus giør en herlig Anmerkning herover i Anledning af en ved Navn Euthymus, hvilken Fienden havde sparet paa Livet, hvis han havde alleene brugt Haanden og ikke Munden: thi den Satyre, som han havde giort over de Corinthier, nemlig *Κορίνθιαι γυναῖκες*[1]), skildte ham ved Livet.

Man seer denne Regel udi ingen Ting mindre at i-agttages end udi Rettergang, hvor en Contrapart gemeenligen ikke lader sig nøje med at forsvare sin Sag, men insulterer tilligemed sin Modstander, og skriver til Personalia, hvorved en god Sag ofte forverres, og hans Modstander, som tilforn var alleene Sagens, bliver derved ogsaa Personens Fiende. Hvis Cicero havde ladet sig nøje med at forsvare sin egen og Republiquens Sag mod Antonium, hvis han ikke havde opfyldt sine Haranguer med Personalier, og paa den haanligste Maade udbredet samme Mands Laster, vilde hans Død maaskee være bleven mindre Tragoedisk. Det samme kand siges om utallige andre, hvilke have opirret deres Fiender, og udi deres Modgang og Afmægtighed have tracteret dem med yderste Foragt, ej eftertænkende, at en eeneste Conjuncture kand rive dem Magten ud af Hænderne, og legge den udi Fiendens. Ciceronis Exempel tiener fornemmelig til at bestyrke denne Thesin. Man seer ham at agte sin Fiende ringe: man seer samme Fiende i en Hast at voxe ham over Hovedet: man seer ham at have stolet paa sine mange Venner, man seer og, hvormeget han derudi blev bedragen: saa at de mange store Herrers Venskab, hvormed han havde befæstiget sig, kunde ikke beskytte ham mod en eeneste Mands Had.

---

[1]) De Korinthiske Kvinder. U. O.

Libr. I.

Epigramm. 161.

Affectata viri gravitas est corporis ingens
Arcanum, mentis qvo tegitur vitium.[1])

Keiser Carl 5. siges at have givet saadan Betænkning over de trende Europæiske Folk, nemlig Franske, Spanier og Italiener: De Franske synes at være galne, og ere dog kloge: Spanierne synes kloge, og ere galne: Italienerne synes kloge, ere og kloge. Denne Critique vil jeg lade staae ved sit Værd, dristende mig ej til at underskrive den, sær saa vidt den angaaer det Spanske Folk, hvorvel ikke kand negtes, at deriblant findes mange Daarlige, ja ligesaa daarlige, som de ved antagen Gravitet synes at være kloge. Man haver undertiden Ærbødighed for saadanne Folk, efterdi man af deres Exterieur tager qvid pro qvo, anseer en Gøgler, som en Cato, efterdi han haver en Catonisk Mine, og efterdi hans Daarlighed skiules under Viisdoms Kaabe. Men, naar man tager Kaaben

[1]) Paatagen Værdighed tidt var lig et dølgende Dække,
Hvormed, ved Legemets Hjælp, Sjælenes Lyde blev skiult.
U. O.

til side, og betragter Manden, naar man seer ikke efter Mandens Skiegg, men efter Mandens Gierninger, forvandles den store Æstime man haver fattet, til yderste Foragt; saa at Daarlighed, som udi sig selv er latterlig, bliver desmeere latterlig, efterdi den lader sig see under Ærbarheds og Viisdoms Kaabe. Hvad Syn kand meere divertere, end at see en Abe udi en Raadsherres Dragt. Scenen haver langt større Effect, end om den lader sig see udi sin naturlige Skikkelse. En Pikkelheering af Profession diverterer mig ikke meget, efterdi han præsenterer ofte en Person, som han ikke er; thi Tilskuerne, som lade sig bedrage, fortiene heller at belees, end Personerne, som ved forestilt Giekkerie komme dem til at lee. Jeg diverteres ti gange meer ved at see en ung Portugiis med sine Briller paa Gaden: thi udi ham seer jeg en Dreng at spille en gammel Mands Rulle; hvilket er det samme, som at see en Markat udi en Doctor-Kiole. Det maa være af den Aarsag, at man gemeenligen giver Pikkelheeringer Kraver om Halsen eller Cardinals Huer paa Hovedet, paa det at Personen ved saadant ærbart Insigne kand giøres desmeere latterlig. Naar den antagne Gravitet passer sig ikke paa Personen, er den ingen Prydelse, men een Vanheld. Thi det er ligesom en liden Dreng vil iføre sig en voxen Mands Kiole, eller en Bonde vil sætte en Gyldenstykkes Lap til en Vadmels Trøje.

Jeg tilstaaer vel, at een ved en affecteret Gravitet kand til en Tiid erhverve sig Navn af en ærbar Mand, ligesom en Stoder ved en laant guldbroderet Klædning kand ansees for en riig Mand, og en Dosmer ved Taushed kand passere for en Philosophus eller Statsmand. Det var ved saadan Taushed en vis Skriver erhvervede sig Navn af en stor Politicus, efterdi hans mysterieuse Opførsel gik saa vidt, at han holdt det for et Crimen at sige, om nogen af Raadet

havde hostet eller nyset, medens Retten varede, og at han blegnede, da han hørte, at det var bleven bekiendt i Staden, at Borgemesteren havde udi Raadstuen spildt Blek paa sin Klud. Dette og andet, som reiser sig af Daarlighed og Vankundighed, fører ofte Navn af Viisdom, Dybsindighed og politisk Præcaution, naar det skeer med en ærbar og spansk Mine. Mangen haver ogsaa ved en ærbar Taushed erhvervet sig Navn af Lærdom. Udi Molieres Liv og Levnet tales om en lay, ustuderet Munk, som engang var kommen udi en Baad, der førte Moliere med hans heele Bande over Floden Seine. Paa Vejen reisede sig en lærd Disput mellem visse Acteurs, som vare vel studerede. Munken blev imidlertiid staaende stille med en ærbar Mine. Acteurerne adresserede sig en og anden gang udi Disputen til ham, forlangende hans Decision. Han blev stedse ved sin Taushed: alleene ved en Nik eller Rynke i Panden lod som han bifaldt eller forkastede det, som blev ham forebragt. Denne affecterede Gravitet forøgede de høje Tanker de havde fattet om ham, saa at de ansaae ham, som en sublime Philosophus, der holdt sig før god til at begive sig i Discours med halv lærde Folk. Dette varede indtil de skulde stige i Land; da saae de af Munkens Vadsæk, som han tog paa Ryggen, at han var ikkun en lay Frater, det er saadan een, som gaae de rette Munke til haande udi Klosteret, hvorudover deres Ærbødighed blev forvandlet til Latter. Jeg kand ellers vise et Exempel herpaa udi mig selv. Jeg læsede udi min Ungdom flittigen Aviserne, og derved blant Almuen erhvervede Anseelse af en stor Politicus. Men jeg forlod siden det Studium, og slog mig til anden Læsning, som jeg holdt for at være meere solide. Efterat jeg udi nogle Aar havde holdet mig fra de publique Tidenders Læsning, saa at jeg ignorerede end ogsaa de Ting, som alle vidste omstændigen at tale om, hendte det sig engang, at en vis Borger, som

tænkte, at jeg endda var lige saa stor Statsmand som tilforn, nærmede sig til mig paa et Theehuus, og spurte mig, hvad Tanker jeg havde om en vis Artikel udi den Pragmatiske Sanction. Materien var mig da gandske ubekiendt; men, som jeg ikke vilde røbe min Bankundighed, svarede jeg intet dertil uden ved en suur Miine, saa at de høje Tanker Borgeren havde om mit Statsvidenskab, forøgedes derved, efterdi han ansaae mig enten som en heel Politicus, der vilde ikke give mine Tanker tilkiende, eller som den der holdt sig for god til at indlade sig udi Discours med en simpel Borger om Stats Sager.

Saaledes seer man, at een ved affectered Gravitet, ved en Catonisk Mine og en ærbar Klædedragt kand erhverve sig Anseelse af Viisdom og Ærbarhed udi Almuens Øjen, som seer efter Barken alleene og examinerer ikke Kiernen. Men for dem, som seer lidt dybere ind udi Tingen, bliver han des latterligere, efterdi hans Daarlighed præsenteres udi en ærbar Dragt. Plinius fortæller om Regulo, at han gemeenligen smurte sine Øjen med en vis Olie, paa det at man skulde troe, at han af idelig Læsning var bleven suurøjed. Saa megen Æstime, som han derved opvakte hos Almuen, der tilskrev saadant hans u-aflades lige Læsning, saa stor Foragt og Latter derimod opvakte det hos Plinium og andre, der kiendte Manden. Naar en Pikkelheering udstafferer sig med Bielder og Ræverumper, seer jeg, at det er en Nar, hvis han derimod lader sig præsentere udi en philosophisk Dragt, seer jeg at det er en Erke-Nar. At see en ung Dreng med et nedslaget Hoved og Briller paa Næsen, er et Syn ligesaa latterligt, som at see en gammel graahærdet Mand at ride paa et Kosteskaft eller at spille Top paa Torvet.

Ludere par impar, eqvitare in arundine longa. [1])

---

[1]) „Effen og Ueffen" spille og ride omkring paa en Kjephest.

U. O.

En Narrehætte er, som man siger, mindst latterlig paa et Narrehoved. En affectered Gravitet, hvorved Sindets Feil skiules, kand med intet bedre lignes end med een af Qvæksølv besmurt Kobberpenge, hvilken passerer for en Sølvmynt, indtil den bliver prøvet. Lader os herudi efterfølge Guldsmedene, hville intet Metal antage uden det haver passeret deres Prøvesteen. Lader os ikke dømme efter udvortes Skikkelse, men opsætte vore Domme, indtil vi merke, at Materien svarer til Formen. Lader os efterfølge den viise Mand, hvilken, da man visede ham een udi philosophisk Dragt med et langt Skieg, sagde sig alleene at see et Skieg. Man kand binde Ugelspeils Eventyr ind udi et Fløjels Bind, Bogen bliver dog den samme, ja des latterligere, efterdi den lader sig see udi en u-rimeligt Dragt, og Bindet passer sig aldeeles ikke til Bogen. Hidhen sigter Ordsproget: Klæder man Asnet udi Løvehud, saa forraades det dog af Ørene. Den er best prydet, som er mindst pyntet, ligesom det Fruentimmer lugter best, som lugter af intet. Gregorius Nazianzæus anfører en Fabel, som han siger sig at have hørt af en fornuftig Mand. Fuglene, siger han, tvistede engang om, hvo der skulde være Konge. Enhver lod sig indfinde paa Balldagen herligen pyntet. Ørnen alleene mødte udi sin naturlige Dragt, hvorudover, saasom han syntes smukkest, efterdi han var mindst pyntet, blev han af de fleeste Stemmer udvalt til Konge. Det er i den Henseende at Kiendere vrage de Skrifter, som ere satte paa Skruer, og hvilke lugte, som man siger, for meget af Olien eller Lampen.

De ærbareste Acter i Verden ere ofte, naar man anseer dem med philosophisk Øje, mest latterlige. Hvad kand have større Anseelse af Majestet end Statsforsamlinger? Man seer Riger og Republiquer at beramme en Congres: man anvender heele Aar paa dens Præparatorier: man skikker de

viseste Mænd til en Sammelplads. Man skulde tænke, efter den udvortes Anseelse, at der vilde handles om at støbe Verden i en anden Form, og at reformere det heele Menneskelige Kiøn. Men man seer der ofte Ting at foretages, som gemeen Almue holder sig at være for nedrige. Der disputeres om, hvilken Gesant der skal besøge hinanden først; hvor mange Skrit een skal gaae for at modtage den anden: om en Titul er skreven med Fracturbogstaver eller ej: om Creditiverne skal være paa Pergament eller Papiir; og andre deslige Ting: og det med saadan Iver og Hidsighed, at mangen Congres derover bliver brudt over tvers, og Hovedsagerne sættes til side. Da Diogenes merkede Bagateller med Gravitet at forrettes udi Athenen, rullede han sin Tønde igiennem Gaderne, givende dermed tilkiende, hvad Tanker han havde om de andres Arbeide.

Man haver ofte seet Forsamlinger af den heele Christendoms Geistlighed. Bispe, Prælater, Abeder, Doctores ere fra alle Jordens Ekker sammenkomne paa et Sted, for at deliberere om Religionens Velfærd. Hvad Syn kand være meere behageligt? Hvad kand indprænte større Veneration, end at see paa et Sted forsamlede alle Meenigheders Engle? Men, naar man eftertænker, hvad paa disse majestætiske Forsamlinger ofte er bleven forhandlet, og at man efter aflagde Devotion med største Gravitet haver delibereret om Geistlighedens Klædedragt og Skiægge; om Dage, paa hvilke man maatte æde Kiød, Fisk og Egg; om Kirkernes Rang, om Bispernes Titler, og andet deslige; forvandles den fattede Veneration til Foragt og Latter: saasom de forhandlede Materier synes heller at henhøre til Fruentimmer-Assemblées, end til Forsamlinger af hellige Kirke-Forstandere.

Hvad kand med større Gravitet forrettes end de hellige Processioner, som skee udi Pavedommet? man kommer ind

udi en Stad, finder Huuse illuminerede, og Gader beklædde med Tapeter: man seer en hellig Andagt afmaled paa alle Ansigter: Stadens Klokker ringe: den heele Geistlighed gaaer igiennem Gaderne med reglerede Skrit efter Tacten. Den omstaaende Almue, bevæget af saadant majestætisk Syn, falder enten paa Knæ eller Næsegrus. Hvo skulde vel kunde indbilde sig, at en saa høitidelig Act sigtede alleene til at bære et gammelt ubekiendt Been, en Skaldepande, &c. fra et Sted til et andet? jeg siger u-bekiendt, efterdi ingen for visse kand sige, om de ombaarne Reliquier ere ægte eller u-ægte. Burnet beskriver udi sin Engelske Kirke-Historie en Procession, som gav Anledning til Spot og Latter. Da den Romerske Geistlighed udi London, lavede sig til en stor Procession med det indviede Brød, listede nogle Protestanter sig uformerkede til Stedet eller Repositorium, hvorudi Hostia var lagt, og toge det bort. Derpaa skeede Processionen med sædvanlig Høitidelighed. Men, da den var til Ende, og man aabnede Repositorium, saae man, at Brødet var bort-taget, og at de havde ikke baaret uden et tomt Kar. Enhver kand slutte, hvad Critique der er falden over saadan Procession, helst saasom blant andet var siungen disse Ord: Surrexit, non est hic: det er: Han er opstanden, han er ikke her.

Høitidelige Academiske Acter ere af samme Natur. Man seer paa et Sted forsamlede alt hvad Apollo, Minerva og de ni Gudinder kand bringe til veje. Man seer en Rector geleidet af fire Faculteter: man seer Ministre med afpassede Skrit og Zepter udi Hænder: hvor man kaster Øjene, forestilles noget, som giver tilkiende, at Acten maa være betydelig. Fremmede Tilhørere, som dømme alleene efter Synet, vente at høre noget mærkeligt. Men denne Veneration haver hastig en Ende, naar de høre, at der

bliver med Iver disputeret om blotte Ord og Bogstaver, om gamle uddøede Nationers Klædedragt og andet deslige.

Hvor tit seer man ikke Skrifter komme for Lyset med prægtige Titler, kostbare Kobberstykker, nette Characterer, ja med alle de Tilberedelser, som kand give høje Tanker om deres Indhold? Thi hvo kand tænke, at, naar Bogen kommer ud i saadan Dragt, og Titelen giver tilkiende, at den er arbeidet paa i 30 Aar, det er 2 gange saa lang Tiid, som Alexander anvendte paa at undertvinge Verden, at det jo maa være et Mesterstykke? Naar man seer forgyldte Porte paa et Huus, venter man jo ikke at komme ind udi en Koestald eller en Svinestie? Men ligesom man ofte seer en Slyngel udi en brodered Klædning, eller som Ordsproget lyder: fuule Huude under hvide Klude; saa finder man ogsaa udi mange Skrifter intet uden Vind og prægtige Titler, saa at Kiøberen for sine Penge haver intet uden det puure Foderal.

Naar ingen Realitet er ved en Ting, bliver den intet uden et Skuespill, hvad Navn man end sætter derpaa, og med hvad Stads og Ærbarhed den forrettes. Vi havde for nogle Aar siden her udi Staden et paveligt Consistorium, som ugentligen blev celebreret med stor Gravitet. Hvad som udi det virkelige Romerske Consistorio bliver forhandlet, er mig ikke bekiendt; men udi dette handledes ikke uden om Galskab: hvorudover det med all dets udvortes Gravitet var ikke uden et Skuespill. Parlaments Herrernes Tienere rottede sig for nogle Aar sammen udi London, og stiftede et Lakei-Parlament, som de deelede udi Over- og Under-Huuset. Det samme blev holdet med saadan Alvorlighed, at Splid og U-eenighed, som udbrød til aabenbare Fiendskab, reisede sig blant Lemmerne udi Underhuuset, da der handledes om at udvælge en Orator eller Talsmand; men med all den Alvorlighed var det dog ikkun en Leeg, efterdi

der delibereredes alleene om Gisglerie. Man kand ligeledes dømme om mange anseelige Acter, og i visse Maader holde dem for Leeg og Skuespill, naar unyttige Ting derudi blive forhandlede. Thi det er ikke efter Apparencen og Formen men efter Materien man maa slutte en Ting.

Vi maa ikke troe, at den er altid en riig Mand, der ager i en forgyldt Vogn, at det er en lærd Mand, der haver et stort Bibliothec, at den er en viis Mand, der haver en ærbar Mine. Det heder her:

— — — Nimium ne crede colore. [1])

En Dverg er og bliver stedse en Dverg, endskjønt han gaaer paa Stylter, en Kroget stedse kroget, endskiønt han haver Titel af Velbaaren; en Kobberpenge bliver stedse en Kobberpenge, hvad Præg man end sætter derpaa; og en gammel grim Kierling bliver aldrig kiøn og ung, med hvad Farve og Sminke hun end illuminerer sit Ansigt. Man kand illuminere en Leervegg, men Grunden bliver den samme. Skal et Menneske omstøbes, saa maa der bruges Medeæ Cuur: det heele Legeme maa omkaages, det gamle Blod udtappes, og nyt Blod indblades.

Hic opus est succis, per qvos renovata Senectus
In florem redeat, primosqve recolligat annos. [2])

---

[1]) — — — Stol ej blot for Meget paa Farven
— — — (Sku blot ikke Hunden paa Haaret.) U. D.

[2]) Her haves Safter behov, hvorved al Elde forynget
Atter staaer frem i sin Blomst og tidligste Alder gjenvinder.
U. D.

Libr. I.

Epigramm. 160.

Corpora mellitis putrent, servantur aceto,
Qvod mordet, sanat; qvod placet, omne nocet. [1])

Last og Roes giøre ligesaa differente Virkninger udi et Menneskes Sind, som Sødt og Bittert udi et Menneskes Legem: Roes er som Honning og Sukker, der foraarsager Forraadnelse; Straf er som en bitter Essence, eller som en Viin-Edike, der conserverer fra Forraadnelse. Thi hvad som er sødt og behageligt, forderver, og hvad som bider, helbreder. Hykkerie er derfore som en sød Gift, og Satyre, som en bitter Lægedom: det første behager og dræber, det sidste mishager og heeler. Der fortælles om Jason den Thessalier, at een slog ham i Vrede med sit Sverd, og derved aabnede en Byld, hvorved han blev cureret. Saadant er ofte Virkning af en Satyre; hvorudover enhver, som deraf treffes, naar han deraf vil corrigere sig, kand ansee en Satyricum, som een, der haver taget en Plet af hans Klæder: thi enten Intentionen er ond eller

[1]) Legemer raadne ved Sødt; bevares bedst ved det Sure;
Sund er det Bidendes Kraft; usund det Lækkres Natur.
U. O.

god, er dog Virkningen den samme. Og er det i den Henseende, at en Fiende undertiden er os nyttigere end en Ven. Der fortælles om Hiero, at en af hans Fiender engang bebreidede ham, at han havde en ond Aande; hvorpaa han gik hiem og spurte sin Hustrue, hvi hun ikke havde advaret ham derom: Hustruen svarede dertil paa en høflig og complaisante Maade, at hun stedse havde tiet dermed, efterdi hun meenede, at alle Mandfolk havde ond Aande; saa at Hiero deraf merkede, at hans Fiendes Grovhed havde været ham nyttigere end hans Hustrues Taushed. En Hykler derfore synes at være det Menneskelige Kiøns Ven, og er dets Fiende: en Dadler synes at være det Menneskelige Kiøns Fiende, og er dets Ven. Den første synes velvillig, efterdi han giver end en Kniv til et daarligt Menneske, som beder derom: den anden synes u-villig, efterdi han med Magt river den af Hænderne. Man kand med ingen bedre ligne en Panegyrist, end med en Skiøge, der søger ved alle Caresser at bringe Ungdommen paa onde Veje; og en Dadler ved ingen bedre end en ivrig Skolemester, der med Svøben driver den paa rette Vej igien. Der findes onde og gode Mennesker i Verden: ved Hyklerie giøres de gode onde, og ved Satyre giøres de onde gode. Hvis ingen hykliske Poëter og Oratores vare, vare og ingen Ødeleggere, og hvis ingen Censores eller Dadlere vare, vilde Haardhed og Udyd end meere tilvoxe. Den viise Thales blev engang adspurt om, hvilke Dyr han holdt for at være de skadeligste, hvortil han svarede, at af alle vilde Dyr, var intet skadeligere end en Tyran, og af tamme Dyr intet skadeligere end en Hykler: og ligner en anden Philosophus de Mennesker, som falde udi Hykleres Hænder, med hankede Kar eller Skaale, hvilke man fører ved Ørene, hvor man vil.

Man kand ligne de fleeste Lovsange og heroiske Digte ved giftige Vinde, hvilke corrumpere og anstikke hvad de anrøre. Jeg siger de fleeste: thi det er saa langt fra, at jeg vil fordømme alle Taler, som holdes, og alle Skrifter, som skrives til Berømmelse, at jeg tvertimod holder dem af stor Nytte, naar ingen Misbrug derved skeer, og deres første Stiftelses Sigte derved i agttages. Pericles holdes for at have stiftet til Athenen Lovsange og Parentationer dem til Ære, som havde opofret dem selv for Fædernelandets Nytte; og vidner Historien, at deslige Parentationer have været af stor Nytte, efterdi de Levende derved opmuntredes til at følge de afdøde Heltes Fodspor. Saaledes kand man sige, at Plinii panegyriske Oration er opbyggelig, saasom Trajanus fortiener all den store Priis, som ham paalegges. Det samme kand og dømmes om adskillige andre, saavel Helte-Historier, som Lovsange, hvorved andre opmuntres til Dyd og Duelighed. Men denne nyttige Stiftelse er desverre henfalden til saadan Misbrug, at det er bleven til en almindelig Skik at berømme alle uden Forskiel, saa at det, som tilforn var en Belønning for Dyd, er bleven Opmuntring til Last og Udyd. Med andre Øjen kand man ikke ansee vore nu brugelige panegyriske Taler, Parentationer og Liig-Prædikener: thi, saasom de holdes saavel over onde som gode, saa er den Roes, som gives de Levende og Afdøde alleene et Beviis paa, at Orator er vel bleven betalt pro labore. Naar det skeer, bliver enhver Levende afmalet som et Mynster af Dyd, og enhver Afdøed siges at staae med Palmer i Hænderne. Derfore pleiede en Orator, som herudi gik reent til Verks, at sige: Ligesom Betalingen er, saa bliver og Liig-Prædikenen.

Men ligesom man ikke kand fordømme alle Lovsange og Berømmelses Taler, saa kand man ej heller approbere

alle slags Satyrer: thi nogle ere skadelige og strafværdige, andre nyttige og tilladelige. De tilladelige Satyres ere de, som ere almindelige, og ikke sigte paa Personer i sær. En Satyre, som angriber det heele Menneskelige Kiøn, er uskyldigere end den, der sigter paa en vis Nation; en der sigter paa en heel Nation, er uskyldigere end den, der angaaer en Familie; og denne igien mindre end den, der angriber visse Personer.

De utilladelige Satyres sigte enten paa uskyldige eller skyldige Personer: de første ere mest strafværdige, efterdi udi dem er Forurettelse: de sidste, skiønt de intet indeholde uden hvad sandfærdigt og beviisligt er, kand de dog ikke tolereres udi et Societet; thi udi saadan Satyre er en Straf eller Hævn, hvilken alleene tilhører Øvrigheden. Den er, siger en vis Autor, en hemmelig og forklædt U-ret, som er vanskelig at fordøje, efterdi den fører en slags Superiorite og Myndighed med sig.

En utilladelig Satyre skeer paa adskillige Maader. Nogle gaae reent til Verks, og criticere Personer uden Omsvøb. De samme kand derfor sættes til rette, og straffes. Andre bruge Omsvøb, saaledes, at de derfore efter Lovene ikke kand straffes, skiønt de undertiden bide sterkere, end de første. Saaledes criticerer een visse Folkes Gierrighed, Debauche og andre Fejl, og derfore straffes efter Fortieneste: andre giør det selv samme; men, som det skeer udi andre Personers Navn, bliver det ikke lagt dem til Last. Virkningen er den samme, og Intentionen undertiden slemmere: men Maaden, paa hvilken det skeer, befrier dem ikke alleene for Straf, men endogsaa fra Eftertale. Jeg haver for Exempel kiendt en medisante Kone, der dog ikke blev holdet derfore, efterdi hun aldrig lastede noget udi sit eget Navn. Naar hun vilde tilkiendegive, at hendes Naboerske var Coquette, plejede hun at sige: Den gode Dame

haver mange Fiender. Alle sige, at hun er sin Husbonde utroe. Det kand være hende paadigtet. Verden er ond, og andet deslige. Saa at hun ynkede og hudflettede tillige. Det er med Høflighed at sætte en Kniven i Struben, og som den Franske Poet siger:

C' est médire avec art;
Et c' est avec respect enfoncer le poignard.[1])

En saadan Satyre er skarpere end den, der siger reent ud:

Pastillos Rufinus olet, Gorgonius hircum.[2])

Thi Critiquen fæstes des meere Troe til, efterdi den synes at komme fra en medlidend Ven. Mange betiene sig af den slags Maade at satyrisere paa, og det med Succes: thi de berømmes for Discretion og Ømhed mod deres Næste, og faaer dog sagt alt hvad de ville have sagt til deres Bestiemmelse. Man kand ligne dem, som udaf Ondskab, skiønt paa en høflig Maade satyrisere, med Nabidis Machine, hvis Historie er denne. Den Lacedæmoniske Tyran Nabis havde ladet giøre en Machine efter sin Hustrues Lignelse, som han kaldte Apega. Samme Machine var saaledes indrettet, at den kunde bevæge sig, gaae og omfavne Folk: men dens Arme vare besatte med Jernpikker, saa at Faun-taget derudover blev blodigt. Nabis havde tit Bud efter een og anden Lacedæmonisk Borger, for at udpresse Penge af dem: hvis nogen med gode beqvemmede sig dertil, lod han dem gaae bort i Fred. De derimod som undskyldte sig, henviste han til Apega, sigende: min Hustrue kand maaskee med sin Veltalenhed meere udvirke end jeg. Apega blev derpaa frembragt, hvilken omfavnede

---

[1]) Bagtalelse med Konst maa Saadant nævnes vel:
Det er med høfligt Smiil at slaae en Mand ihjel. U. O.

[2]) Altid af Piller Rufin, af Sved Gorgonius stinker. U. O.

Borgerne saaledes, at deres Ryg og Sider bleve blodige, og at de derudover lovede meer end de kunde holde.

Der er endnu en anden Maade at satyrisere paa, som bestaaer i ufornødne Apologier og Forsvars Skrifter, hvorved foraarsages, at en Fejl, som tilforn var ikkun saa bekiendt, bliver kundbar for alle. En saadan slags Apologie fortælles at være giort af en Neder-Sachsisk Præst saaledes. En af hans Tilhørere beklagede sig for ham, at nogle udi Meenigheden skieldede ham for en Hanreder. Præsten bad ham at give sig tilfreds, og næste Søndag derefter holdt paa Prædikestolen saadan Tale: Saasom nogle her af Meenigheden haver foregivet, at N. N. er en Hanreder, da maa de vide, at saadant ham usandfærdeligen er paadigtet: og, posito, at derudi var nogen Virkelighed, saa gaaer det eder ikke an. Man kand let slutte, hvad Virkning saadan Forsvar kunde giøre, og hvor liden Tieneste den gode Mand derved skeede. Denne Apologie havde ikke bedre Virkning, end den Æresbeviisning, som skeede for nogle Aar siden Cardinal Mailly, Erkebispen af Rheims. Samme Erkebisp var forhadt udi Staden, efterdi han forfuldte alle dem, som ikke ville antage den bekiendte Constitutio Unigenitus. Blant hans faa Tilhængere var Stadens Skarpretter, hvilken engang ved et Indtog, for at lade see sin Æstime for samme Prælat, lod udhenge hans Billede for sine Vinduer. Ved hvilken Nidkierhed og Æresbeviisning den gode Cardinal intet andet vandt, end at Folk sagde, at Skarpretteren havde hængt ham in effigie. Adskillige saadanne Æresbeviisninger og Apologier have havt samme Virkning. Det kand være, at mange giøres i Eenfoldighed: men man kand have Aarsag til at troe, at den sterkeste Forgift ligger skiulet under de fleste.

Nogle satyrisere af Ondskab, for at hævne sig over deres Fiende; andre udaf Kaadhed, for at lade see deres Geist. Begge ere strafværdige: thi, endskiøndt Intentionen er u-lige, er dog Virkningen den samme. Pave Sixtus 5. forstod det ikke anderledes; thi, da en Poet ved Navn Madera udi et Vers havde kaldet en Romersk Dame ved Navn Fontana en Skiøge, og vilde undskylde sig dermed, at det var skeed alleene for Riimets skyld, efterdi Fontana riimede sig med Putana; dømte Paven ham til Gallejerne, sigende, at det var og for Riimets skyld, eftersom Madera riimede sig med Gallera.

Enten det skeer af Bitterhed eller Kaadhed, enten Intentionen er ond eller god, saa lider Personen, som treffes, ligemeget derved. Og kand her appliceres den sindrige Fabel om Frøerne. Nogle smaa Drenge stode engang ved et Vand, og exercerede sig med Steene at treffe Frøer, saa at adskillige bleve ihielslagne. Midt udi denne Leeg dukkede en Frøe op, og sagde: Kiære Børn! det som I her giøre for Tidsfordriv, koster os Livet. Keiser Caligula øvede mange af sine Haardheder alleene for Tidsfordriv. Derpaa vil jeg ikkun anføre tvende Exempler. Hans Farbroder Claudius havde den Vane at sove over Taffel, og naar han opvaagnede, at rive sig udi Ansigtet. For at divertere sig, lod han engang hefte hvasse Jernnagle til den sovendes Fingre, og derpaa vækkede ham op, hvorudover Claudius saaledes kløede sit Ansigt, at det blev gandske blodigt. Det var brugeligt paa Auctioner udi Rom, at den som bød paa de auctionerede Sager, gav sit Bud tilkiende ved et Nik. Caligula, som paa en Auction saae en fornemme Romer at sove og ideligen at nikke, bød Auctionsmesteren at slaae ham Varene til ved hvert Nik, saa at den gode Mand, da han opvaagnede, fandt sig udi en bundløs Gield. Saaledes satyrisere mange uden ond

Intention alleene for at vise deres Geist: men Smerten føles lige saa sterkt, som om det skeede af fiendtlig Forsæt. Thi et Saar er et Saar, enten det gives af en Ven eller en Fiende.

Heraf sees, at all den Satyre, som sigter paa visse Personer, er strafværdig, og et hvert Menneske, end sige en Philosopho u-anstændig. En almindelig Satyre derimod er ikke alleene tilladelig men endogsaa nyttig. Thi, saasom den sigter heller paa Laster end Mennesker, saa corrigerer den uden at saare. Men, saasom Satyrer ofte blive misbrugte, er Ordet gemeenligen bleven odieux. Petrus Alexiowitz lastede engang een der læsede Juvenalem, efterdi han hørte, at det var en Satyre: men, da Materien blev ham forklaret, befoel han, at den skulde oversettes. Vil man fordømme alt hvad som laster Synd og Ondskab, og viser det menneskelige Kiøns Daarlighed, maa man ogsaa fordømme alle Straffeprædikener: thi enhver Præst er en Satyricus. Et hvert fornuftigt Menneske, som hører de Laster at igiennemheigles, som han selv er befænged med, søger at corrigere sig, uden at forbittres derover, eftersom de samme Piile, som treffe ham, treffe utallige andre paa eengang. Det er ikkun Daarer som allarmeres over almindelige Censures. Thi ligesom Don Quichot bildte sig ind, at alt hvad som bevægedes udi Verden, indtil Vindmøller, sigtede paa at angribe ham, saa bilder en Daare sig ind, at hver Scene udi et Skuespill er giort for hans skyld. Og er det derfore, at deslige Folk fordømme all skiemtsom Morale som en Ugudelighed. Thi hver Comoedie er som en Comete for en Nar; og er han ligesaa bange derfor, som Trold er for Torden, og en Natugle er for Dagens Lys. Derfore siger man i Ordsproget:

Skurved Barn Kammen bider;
Skabbed Hest ej Skraben lider.

Libr. I.

Epigramm. 158.

In disceptando lex sacra scholastica mandat,
 Descendat Præses victor ut e cathedra.
Vincitur at, qvem nemo potest convincere verbis:
 Victum se fassus, Papile, victor abit.[1])

Blant mange Laster, som under det Navn af Dyd gaae i svang blant Mennesker, er en slags Stivhed at forsvare Meeninger, og at ville have det sidste Ord. Man maa desmindre forundre sig over denne Fejls Almindelighed, efterdi den udi Skolerne bliver indprentet, som en Hoved-Dyd: og var det derfore, at Doctor Diaphorius vidste ingen større Berømmelse at give sin Søn Thomas, end denne, at han heller lod sit Liv end gik fra sin eengang fattede Meening. Et Hoved-Skole Præceptum er dette: Forsvar dig som en Karl, og lad din Modstander ikke sette dig i Baroco; hvilket er paa anden Dansk: hav en forfængelig Ambition kiærere end Sandhed, og stop dine

[1]) Strengeligt Bud har os bragt de scholastiske hellige Love:
 I videnskabelig Strid sejerrig skal du bestaae!
Nej, overvunden er den, som vil ej overbevises;
 Sejrrig den der stod ved, at han beseiret gik bort. U. D.

Øren til mod de klareste Beviisligheder, saalænge som du staaer udi Cathedra. En saadan Information kand lignes ved den, som gives de Engelske Bulldogge, hvilke saaledes afrettes, at de indtil yderste Aande holde ved deres første Greeb. Et Menneske er et andet Creature, og derfor behøver anden Information. Hvad som recommenderes den studerende Ungdom som en Dyd, bør forestilles dem som den hæsligste Fejl. Men det er U-lykken, at de Studia, som giøre os til Mennesker, blive ikkun løsligen tracterede udi Skolerne, hvor man underviises meer udi Figtekonst end udi gode Sæder, og meer i Ord end udi Materie, saa at med alle de prægtige Testimoniis, hvormed man skilkes fra Skoler, veed man dog ikke meget. Det gaaer her som med en vis Doctor, hvilken gav alle sine Patienter Certificatz paa, at de vare friske, skiøndt han curerede ingen. Hvo kand være tient med at blive Lærd paa saadan Maade.

Hvis Studium Morale der med Iver blev exerceret, vilde man see den studerende Ungdom at forestille langt andre Scener, naar de komme paa de større Skueepladse, for at vise Prøver paa hvad de udi Skolerne have lært. Man ville see Ærbarhed i steden for Frækhed, Taushed i steden for Bulder, og Føjelighed i steden for Stivhed. Enhver vilde holde sig det for en Ære at staae fra sin Meening, saa ofte han anderledes blev overbeviset: ja en Præses vilde ofte clausulere sin Tale med Takſigelse til Opponentes, at de ved grundige Objectioner havde bragt ham af Vildfarelse; fornuftige Tilhørere vilde ogsaa priise ham derfore, og ansee ham nedstige af Cathedra, som en Overvinder, just fordi han bekiendte sig at være overvunden. Thi den, som med Stivhed forsvarer sin Meening til det yderste, viser sig at være Slave af en forfængelig Ærgierighed, og at agte højere en daarlig Almues Applausum, end sin egen Samvittighed, at opofre den rette Ære til en

ildegrundet Roes, og at rette sig efter Pøbelens Smag, hvilken oftest tager Lyder for Dyder, Brutalitet for Tapperhed, Stivhed for Bestandighed, Svadsighed for Veltalenhed.

Hvis slige Conferencer og Lærde Samtaler holdtes ikke, for at forsvare Meeninger, men for at høre, hvad derimod kunde siges, hvis Disputatores vilde som fornuftige Mennesker figte med Argumenter, og ikke som Hanen og vilde Dyr, med Sporen, Kløer og Tænder, vilde Sandhed komme for Lyset, og Tilhørerne vilde glæde sig over at see den triumphere.

Men, saasom det er en vedtagen Skik, at en Præses skal bringe ned med sig fra Cathedra, den samme Meening, som han bragte derop, saasom det legges ham til Last, hvis han gaaer klogere bort, end han kom; ja, saasom en Act termineres med Lykønskninger til enhver, der haver forsigtet en Meening, enten den er vel eller ilde grundet, saa kand heller Uheld derved promoveres end Nytte. Jeg vil herudi ikke disputere Lærde Folk deres Smag. Lader os som fornuftige Mennesker alleene eftertænke, hvor anstændigt det er at efterfølge umælende Dyr: lader os betragte, hvad Virkninger deslige Strids-Samtaler have haft og dagligen have: Vi ville finde, at Sandhed derover heller er bleven qvalt end bragt for Lyset: vi ville finde vrange Meeninger derved autoriserede, og de klareste Sager ved scholastisk og konstig Veltalenhed forbunklede. Der fortælles, at Fanden engang kom i Processſ med vor HErre. Og som hans Sag var saa u-rigtig, at han saae intet Middel til at besmykke den, gav han sig udi Skole, for at undervises i den scholastiske Philosophie og udi de Distinctioner og Terminis, som visse Disputatores betiene sig af, for at reede sig ud af en vanskelig Sag. Historien gaaer ikke videre. Man seer dog, hvad dermed tilkiendegives.

Jeg haver tilforn viiset, at hvis Samtaler eller Disputationer holdtes, for at udleede Sandhed, og ikke for at forsvare antagne Meeninger, vilde de være af stor Nytte. Men hertil behøves Føjelighed; hertil behøves, at man til side sætter en ilde grundet Ærgierighed, og at man søger ikke saa meget at slaae sin Modstander omkuld, som at tvinge sin egen Hovmod. Jeg kalder det Hovmod, endskiønt gemeenligen anden Farve sættes derpaa, saa at det heder, at man ikke maa spille Bold med vigtige Ting, og som Vejrhaner lade sig dreje efter hver Vind. Men at Hovmod er alleene Kilden til den Haardnakkenhed at forsvare Meeninger til det yderste, sees deraf, at der disputeres med ligesaa stor Hidsighed om Bagateller, som om Troens Artikler, eller de vigtigste Poster udi Morale, saa at en Begierlighed at gaae ned af Cathedra med det sidste Ord, er det, som antænder Ilden, og holder den ved lige. Det er med dem, som med visse Spillere, hvilke med ligesaa stor Hidsighed fortsætte deres Leeg, hvorudi der spilles om intet, og hvorudi Tab og Gevinst bestaaer alleene derudi, at en Streg udslettes eller sættes paa Spillebordet, som de der spille om store Summer.

Jeg vil her ikke tage deres Partie, der stedse vakle udi Meeninger: jeg vil med meenige Mand gierne kalde dem Vejrhaner. Jeg drister mig alleene at sige, at af dette Spottenavn ofte gjøres Misbrug. Meeningers Forandring rejser sig gemeenligen af Ydmyghed og Sandheds Efterlevelse: den saa kaldte, og udi Skolerne prisede Bestandighed derimod flyder gemeenligen af Hovmod og formegen Tilliid. Man kand ligne de første ved vandrende Folk, der ved hver Stie adspørge dem de møde om den rette Vej: de sidste derimod med dem, der undsee sig ved at give deres Tvivlsmaal tilkiende, og derfore heller gaae vildt, end tilstaae deres Uvished. Mon det ikke er bedre efter Ord-

sproget at spørge to gange end gaae eengang feil. Hvad philosophiske Meeninger angaaer, da er ingen Tvivl paa, at det jo er en Dyd at viige derfra, saa ofte man bliver overbevisét, at en anden Meening er rettere. De nyere Philosophi have ogsaa fundet for got at corrigere den Stivhed, som fandtes hos de Gamle, der alleene bekymrede sig om at forsvare sin Sects Meening. Een af vore Tiders Philosophis taler herom heel fornuftigen saaledes: Den visеste Mand er den, som oftest staaer fra sin Meening. Jeg, siger han, haver ideligen forandret Meeninger udi Morale og Politic: og holder jeg for, at enhver fornuftig Mand bør ikke have uden provisionale Meeninger, hvormed han altiid bør holde en Port aaben for Lærvillighed og Underviisning, og conseqventer for Sandhed. Der disputeres alleene, om saadan Føjelighed bør og kand have Sted i Theologie. Hvis Føjelighed er en Dyd, som pryder et Menneske, maa den recommenderes saavel en Theologo som en Philosopho, og hvis een er forbunden til at forlade sin gamle Meening udi mindre Ting, naar han anderledes bliver overbeviist, er han ogsaa forbunden dertil udi store Ting, som angaaer timelig og evig Velfærd. Thi hvis vi kalde den en Vejrhane, som efter nøje Examen forlader vor Meening, for at antage en anden, saa laste vi ogsaa den, der forlader en anden for at antage vores. Der siges vel, at enhver ærlig Mand bliver udi sin Fæderne Troe, og at det er ingen god Mands Character at løbe fra een Confession til en anden. Men dette maa forstaaes om dem, der uden Examen, og af Interesse forlade Fæderne Meeninger; thi saadanne kand kaldes Vejrhaner, og ikke de, som forlade en Meening af indvortes Conviction, med mindre man vil sige, at saa vidt een er en Philosophus, bør han

høre alting, men saa vidt han er en Theologus, bør han stoppe sine Øren mod alt hvad som siges; hvilket er at give en Theologo en slet Characteer. Jeg veed nok, at ingen gives Navn af Rettroende, med mindre han haver fæstet sine Meeninger, og ligesom sluttet Porten til for all videre Scrupel, som kand fremføres. Men jeg veed ikke, om det kand kaldes en ret Troe at renoncere paa all videre Docilitet, helst saasom et Menneske maa examinere, saa længe han lever. Man maa gaae en Middelvej imellem Vankelmodighed og stærk Assurance; det er en Skrøbelighed stedse at vakle, og det er en Daarlighed, at holde sig selv for at have erhvervet saadan Kundskab, at man behøver ingen Oplysning. Romancatholske bebreide Protestanter og Reformerede, at de saa ofte have forandret Artikle udi deres Troes Bekiendelser. Det er dermed en bekiendt Prælat triumpherer udi sit Skrift, kaldet: Variation des Eglises Protestantes. Han anseer saadant som Kiendetegn paa vildfarende Kirker. Mig derimod synes, at intet kand siges Reformatores meere til Roes: de gave dermed tilkiende deres Omhyggelighed i at efterlede Sandhed: de visede og hermed deres Ydmyghed i at holde sig for skrøbelige Mennesker. Det var at ønske, at de Romancatholske havde havt samme Principia, saa havde saa mange vanskabte Meeninger ikke bleven autoriserede. Den Lærdom, som er antagen om Kirkens Infallibilitet, haver givet Kirken dybe og u-lægelige Saar: og hver Concilii Canon kand ansees, som en Plet, der aldrig kand aftoes; saasom man kand ikke corrigere en Feil, uden tilligemed at kuldkaste det heele Systema; ligesom visse Pletter ikke kand aftages uden at gnave Hull paa Klædet. Tænk engang hvad Suiter saadant vilde have udi civile Ting, og, om udi Stats Sager blev en Grundlærdom, at hvad som eengang blev besluttet paa en Rigs-

dag, kunde aldrig forandres eller maatte røres ved. Man vilde derved intet tilveje bringe uden vanskabte Regieringer, og hvert Conseil eller Rigsdag vilde til intet tjene uden at legge nye Folder til de gamle.

Men herudi maa dog gaaes meget vaerligen til verks, saa at ingen uden allernøjeste Examen og stærkeste Conviction forlader en Theologisk Meening, saasom ingen Desertion kand skee, uden at foraarsage Bevægelse udi den Meenighed, hvoraf han er et Lem. Jeg vil derfore alleene sige, at ingen af Disputeresyge eller af forfængelig Begierlighed efter at triumphere over sin Modstander ved at have det sidste Ord, maa søge at forsvare sin Meening til det yderste, men naar han finder sig slagen af andres Argumenter, maa give sig tabt, og udi Theologiske Materier suspendere sit Judicium, og bede om Opsættelse til nøjere Eftersøgning. Derved efterlever han saavel et Menneskes Pligt udi Almindelighed, som et Christen Menneskes udi Særdeleshed. Hvis man opfører sig anderledes, imiterer man hidsige Qvinder, hvilke bruge Munden, indtil de blive hæse: og den af dem tilegner sig Laurbærkrandsen, som fører det sidste Ord.

Man seer ellers saavel af denne Dissertation, som af andre mine Skrifter, hvad Tanker jeg haver om Theologiske Stridigheder og geistlige Conferencer, og at jeg ikke fordømmer deres Brug, men alleene Misbrug. Jeg tilstaaer, at derudi kand undertiden være en Fornødenhed: men derhos, at de oftest ingen god Virkning have havt; og derfore kand i saa Maade ikke gandske fordømme det Svar, som for nogle Aar siden af den navnkundige Malebariske Eremit blev given til een af vore Missionarier. Thi, da han blev inviteret til en Theologisk Samtale, svarede han, at han heller vilde tale om de Ting, som anginge Dyd og Mo-

rale end om Religions Stridigheder: Thi, sagde han, enhver holder sin Religion for den beste, og aldrig staaer fra saadan Meening. En hellig Mand bør ikke tænke uden paa et helligt Levnet, og sætte Religions Tvistigheder til side.

Libr. I.

Epigramm. 164.

Est hominis sorte urbani nil tristius unqvam,
Pauperis Agricolæ commoda magna patent.[1])

Bondestanden holdes gemeenligen for den ufelste af alle. Men, saasom der er Vildfarelse udi mange menneskelige Domme, saa er der ogsaa udi denne. Bonde-Standen haver sine U-leiligheder, haver ogsaa sine Herligheder. Jeg vil her korteligen tale først om U-leilighederne, og siden om Herlighederne.

Jeg forstaaer her ved Bønder ikke Proprietarier, ej heller smaa Selvejer Bønder, det er saadanne, som ikke ere forbundne til personligt Arbeide, men kand lade deres Jorde drive ved andre: thi de samme ere ikke andre U-leiligheder underkastede end Kiøbmænd, nemlig Tab og Forliis, som reise sig af Vejrligt og andre Tilfælde. Den Forskiel alleene er, at de førstes, nemlig Bøndernes Handtering er mindre Hasard underkasted, og udi sig selv meer solide og ædel, saa at de kand holdes for de vigtigste og anseeligste Lemmer

---

[1]) Sørgeligt Livet gaaer hen bag en Hovedstads lukkende Mure;
Huusmandens fattige Dont Meer har af Lykken igjem.
U. D.

af et Societet. Det heeder udi Ordsproget: *Bondehandel ædel Handel.* Saaledes have de gamle Romere dømt om denne Stands Værdighed, saa at det derfore ikke er saa stor U-rimelighed udi den underjordiske Anordning, der sætter Bønder udi de første Rangs Classer.

Men, siger jeg, det er ikke saadanne som jeg her vil omtale. Jeg forstaaer her alleene ved Bønder saadanne, som udi vor Lov kaldes Tienere, det er Feste-Bønder, hvis Tilstand holdes slet og usel, saavel i Henseende til deres Fattigdom, som det Arbeide og Hoverie, som de ere underkastede. Men denne deres Uselhed er større eller mindre, ligesom de have mildere og haardere Herrer til, eller rettere, ligesom de staae under klogere og daarligere Herskab: thi een der ved for store Exactioner eller Arbeide ødelegger sin Bonde, kand heller kaldes en daarlig end en ond Hosbond. Man siger gemeenligen: *Hvo der elsker Skov, elsker Tiørne:* man kand iligemaade sige: Hvo der elsker sig selv, handler vel mod sin Bonde; saasom der er saadan Foreening imellem hans egen og Bondens Ødeleggelse, at de ikke kand separeres: thi enhver Bondegaard er som en Mands Spiisekammer og Kielder; hvad som derudi formindskes, er det heele Huuses Skade. I den almindelige Fattigdom, som findes hos Bønder, er dette dog en liden Trøst, at de ikke kand blive gandske nødlidende; thi deres Herskab maa hielpe dem udi Nød, om det ellers vil hielpe sig selv: saa at Husbonden haver meere at frygte for Bondens, end Bonden for Husbondens Armod. Thi, naar Jordens Grøde slaaer feil, haver Bonden mindre at give, og Husbonden mindre at tage. Naar en Koe eller Hæst døer, siges den at døe for den første, men døer virkeligen for den sidste; og, naar Bonden selv døer, taber Husbonden en Mand; men naar Husbonden døer, taber Bonden ikke uden et Navn, i det han faaer et nyt Herskab, som ofte kand blive bedre end

det gamle. Man hører ofte Husbonden at sige: Hvor skal jeg faae en Mand igien, der kan arbeide, som den forrige? men man hører aldrig en Bonde at sige: Hvor skal jeg faae en Hosbonde igien, der vil drive mig til Arbeide, som den gamle, der efter Sædvane vil modtage Landgilde, og lade mig nyde den Ære at giøre Hoverie dagligen i Gaarden, og at age sig til Kiøbstæden? Hvad deres Arbeide angaaer, da er det vel stort og uden Ophør, men dog ikke større end Handverksfolks Arbeide. Begge maa slæbe den heele Dag for Føde og Klæde. Den Forskiel er, at Bønder have Hæste og Stude til Medhielpere, som trekke deres Plove og age deres Vogne, da en Handverkskarl derimod maa giøre sit heele Arbeide selv.

Dette anfører jeg ikke for at sette Farve paa Bondestandens U-leiligheder, hvilke jeg gjerne tilstaaer herudi at være store. Jeg drister mig alleene til at sige, at en Handverkskarls Vilkor, som dog ingen ynker, er slettere. Men lad være, at deres U-leiligheder i Henseende til Fattigdom og Arbeide er større, end de som findes blant andre Stænder, saa følge derimod Bonde-Standen mange store Herligheder, ja saa store, at den heller kand misundes end ynkes. Disse Herligheder kand klarligen vises ved at sammenligne en Bondes Skiebne med Kiøbstædmænds eller fornemme Folks Vilkor.

Anseer man Fødselen, da er Bondens stor og ædel mod Kjøbstedmandens: thi der ere faa Bønder, som jo kand vise deres Ahner; da de fleeste Kiøbstedmænd derimod ere ikke andet end Mestecios, Trisalvos og Qvadralvos, som Spanierne kalde dem, det er, saadanne som ere sammenflikkede af particulis heterogeneis, eller adskillige Materier, og sammenstøbte af stridige Nationer, saa at de første ere virkeligen velbaarne, skiønt de sidste alleene føre Titul deraf.

En anden Forskiel ved begges Fødsel er denne, at Kiøbstæd-Børn fødes alleene som Mennesker, Bønderbørn derimod som characteriserede Mennesker, eller som Personer, der ved Fødselen have erhvervet Expectantz eller Succession paa Forældrenes Bestillinger og Værdigheder: thi, saa snart en Bonde-Søn fødes, er han en designeret Agermand, saa at hans Fødsel haver en slags Overeensstemmelse med en Greves og Friherres Søns Fødsel, hvilken saa snart han kommer til Verden, heder han Greve eller Baron. Kiøbstedbørn derimod kand ansees som entia in potentia, eller som Biørnens Unger, hvilke i Begyndelsen ingen Skikkelse haver, saa at enhver Fader maa sige: det staaer til Gud og Lykken, hvad min Søn skal blive i Verden. Saameget derfore, som en Arve-Succession til Embede er ædlere end en Værdighed udi Haabet, som skal erhverves ved Sveed og Arbeide, mange Aars Sollicitationer, onde og gode Midler, saa meget ædlere og ypperligere er en Bondesøns Fødsel mod et Kiøbstedbarns.

Betragte vi de spæde Børns første Opklækkelse, da have Bønderbørn og præference for Kiøbsted-Børn, med mindre man vil sige, at det er fornemmere at opklækkes med Skiøgemelk, end at die sin egen Moders Bryste. Saadan Ære vil et hvert Bondebarn overlade til en Junker eller fornemme Mands Søn. Jeg vil ikke tale om, hvilke Uleiligheder og Fare fornemme Børn underkastes ved at opklækkes af fremmede og ubekiendte Ammer, hvorpaa man seer een og anden gang bedrøvelige Exempler, sær udi Frankerige, hvor Børn, som skikkes ud paa Landet at opfostres, ere bleven forbyttede, saa at mangen Moder haver faaet en fattig Ammes Barn igien for sit eget. Og er det udi slige Henseender, at Engelske Damer, hvor delicate de end ellers ere, efterfølge Bønders Exempel udi at opfostre deres egne Børn.

Ved Fødselen er dette videre at merke, at enhver Bonde glæder sig over et Barns Fødsel: thi et Barn er lige saa stor Styrke for en Bondes Huus, som det er en Byrde for en Kiøbsted-Mands Familie; saa at det kand heede paa det eene Sted: dette Huus er velsignet med mange Børn; men paa det andet Sted: dette Huus er bebyrdet med mange Ædere. Udi de spæde Aar koster det vel begge at underholde Børn; udi Bondestanden behøves dog liden Omkostning, hvilken og ophører, saa snart Barnet er kommet saavidt, at det kand røre Lemmerne, da det strax giør lige for Føde og Underholdning. Kiøbsted-Mandens Børn derimod koste meer, og de Bekostninger, som derpaa giøres, vare længer, ja voxe til meer og meer med Aarene, saa at en fornemme Mand der haver mange Børn, er ligesaa meget at beklage, som en Bonde er at prise lykfalig. Hvad som truer den eene med Armod, tilvejebringer den anden Velstand. Hvis man vil ligne begge Stands Børn ved Creature, da kand Bønder-Børn ansees udi et Huus, som Høns, Giæs og Ænder, hvilke koste lidet at underholde, og dog bringe stor Fordeel. Fornemme Børn derimod kand ansees, som Paafugle, Markatte eller andre Dyr, som ere kostbare at underholde, og tiene til intet uden at fornøje Øjene.

Saa snart et fornemme Barn kommer nogenledes til skiels Alder, overleveres det til Lærere og Exercitie-Mestere, for under Riis, Ferle og Svøbe at underviises i adskillige Ting, som det siden skal glemme. En Bonde-Dreng derimod haver sine egne Forældre til Læremestere, og lærer intet udi saadan Skolegang, uden de Videnskabe, som tiene til Klæde og Føde, samt Gaards og Jords Vedligeholdelse og Forbedring, saa at derfore hans Information er langt grundigere end Junkerens, hvilken ofte underviises ikke alleene

udi unyttige Ting, men end ogsaa udi Videnskabe, som kand blive ham til Skade og Fordervelse.

Men hvad som fornemmelig viser Bondestandens Ypperlighed, er Giftermaal. Saasnart en Bonde-Karl er kommen til den Vext, at han kand fornøje en Kone, er han og udi Stand at forsørge en Kone. En fornemme Person maa oftest bortdrive saa lang Tiid med at sette sig i Stand til at forsørge en Hustrue, indtil at han er kommen af Stand til at fornøje hende. Hvorudover ligesom Frugterne af Bønders Giftermaal ere Børn, saa ere tit Frugterne af fornemme Ægteskab Horn. Videre, en Bonde-Karl fatter Kiærlighed til en Pige i Dag, og bringer hende udi Brude-Seng i Morgen. Fornemme Folks Giftermaal derimod skeer ikke uden foregaaende unyttige Formaliteter og Præparatorier. Et hvert fornemme Frierie er en Art af et Skuespill. Fire Acter maa ageres førend man kommer til Slutning, som er Indholden af den 5te Act; og hender det sig ofte, at Kierligheden kiølnes ved deslige lange præludia, saa at Comoedien falder ud til en Tragoedie. En Jomfrue, hvor ferdig hun end er at overgive sin Festning, capitulerer dog ikke uden foregaaende Formale Beleiring. Moden tilholder hende at disputere den, hun inderligen elsker, hvert Skrit. Maschiner maa oprettes, Miner graves og Stormstier appliceres, førend hun overgiver sig enten ved Accord eller paa Discretion. En Bonde-Karls Frierie derimod er uden for alle disse Formaliteter: alting gaaer ordentligen og naturligen til. De elskende Personer ere uden Masque, de selv foreene sig om Kiøbet, og Accorden sluttes uden Plenipotentiarier; hvorudover saadanne Ægteskabe have bedre Udfald, end de der giøres med Konst.

Naar tvende Hierter frivilligen foreene sig sammen, er det Ægteskab. Naar derimod andre have Commission at udlede mig en Hustrue, er det et Kiøbmandskab. Bondens

Plenipotentiarier, befuldmægtige

Søn vælger selv, og faaer derfor den, ham behager. Kiøbstedmandens Søn haver ofte ingen Deel udi Vallet, og derfor bekommer ikke uden den, som Commissairen eller Forældrene behager. Den første siger: jeg kiendte Pigen, og derfor ikke kunde tage feil. Den anden rapporterer sig til Forældrenes Kundskab, og siger: min Fader og Moder have besluttet, at jeg skal elske en Jomfrue, og Jomfruens Forældre have iligemaade fundet for got, at hun skal elske mig. Det kand maaskee falde vel nok ud: men dette **Maaskee** eller peut-être er ofte Aarsag til stor Uheld og multiplicerer Tamperrettens Sager.

Herudaf sees hvor meget de fare vilde, der have saa ringe Tanker om Bondestanden. Jeg haver tilkiendegivet dens U-leiligheder tilligemed dens Herligheder. Herlighederne ere store, og flyde end nogle af U-leilighederne selv, saasom Bondens bestandige Arbeide, som man kalder Trældom, tilvejebringer en bestandig Sundhed; da fornemme Folks Huuse derimod kand ansees som Lazaretter. Thi, hvis man vilde holde Mynstring over et Lands Indbyggere, vilde man mod een syg Bonde finde 10 velbyrdige Krøblinger.

Tamperretten, Ægteskabsretten.

Libr. I.

Epigramm. 171.

Uxorem, qværis, qvalem mihi, Dannaver! opto,
Ducere qvam vellem, si optio plena foret. &c.

Til * *

Dette Epigramma er saa omstændigt, at det behøver ingen Commentarie. Jeg vil derfor alleene lade mig nøje med at oversætte det paa Dansk udi solut Stiil. Det samme lyder saaledes: Du spørger mig kiære Ven, hvordan det Fruentimmer skulle være qvalificeret, som jeg vilde ønske mig til Hustrue. Jeg vilde have een, som var ej for meget stiv, ej heller een, som var for meget myg: thi den første kunde blive farlig for min Ryg, og den anden for min Pande. Jeg vilde ikke, at hun skulde være for meget grim, ej heller for meget kiøn: thi jeg kunde faae Afskye for den grimme, og den kiønne kunde fatte Afskye for mig. Jeg vilde ikke have een, som er bemidlet, ej heller een som er formeget fattig: thi den første kunde blive mig for myndig, og den sidste vilde blive mig til Byrde. Min tilkommende Hustrue maa

ikke være for alvorlig ej heller for letsindig: thi hvad som er formeget let, tynger og trykker ikke mindre end det som er for meget tungt:

Quæ levis est, gravis est; nam levitate gravat.

Min tilkommende Hustrue maa ej være formeget frugtbar, ej heller for meget ufrugtbar: thi den eene vilde giøre Skaar udi min Pung, den anden kunde giøre Skaar i min Reputation, og give Anledning til at tvivle om min Capacitet. Jeg vil ikke have en som er klog, ej heller en som er gal: thi den første vilde regiere, og den sidste vilde blive vanskelig at lade sig regiere. Kort at sige: jeg vil have saadan Hustrue, som neppe er at finde; det er at sige: jeg vil ikke gifte mig.

Dette er Indholdet af Epigramma, hvilket haver sine Behageligheder, som ikke kand exprimeres saavel paa Dansk. Man skulde vel deraf slutte, at jeg ikke var saadan Ven af Kiønnet, som jeg holdes for at være. Men det er ikke af et Poema eller nogle Stropher af Vers man maa dømme om et Menneskes Hiertelaug; ligesom man af et Skuespill ikke kand dømme om en Skribents lystige Sind. Det heeder hos mig:

Vita verecunda est, musa jocosa mihi. [1])

Ellers kand man ikke af mine Skrifter sige, at jeg haver været nogen Tilbeder af Qvindekiønnet. Jeg haver alleene opført mig som en billig og upartisk Dommer imod dem, der ideligen declamere mod dette ubevæbnede Kiøn: hvilket

---

[1]) Ærbart og sat er mit Liv, Musen kun lystig og kaad.
U. O.

fornuftige Fruentimmer have merket og skiønnet paa; saa at jeg haver vundet meere hos dem ved upartiske Domme, end andre ved bestandig Hykleri. Jeg haver ikke ophøjet dem, jeg haver ej heller nedtrykket dem formeget. Jeg haver talet om deres Dyder, jeg haver ogsaa talet om deres Lyder: jeg haver tilskrevet hine deres gode Naturell og disse deres særdeles Optugtelse. Derved, siger jeg, haver jeg vundet meer, end alle Byens Poëter ved deres prægtige Lovsange, ja saa meget, at jeg vil ikke raade dig eller nogen anden til at bryde aabenbare Venskab med mig; thi det er ikke Skiemt at legge sig ud med saa mange, skiønt ubevæbnede Creature: og garanderer jeg ikke for, at du jo derved kand faae din egen Hustrue og Dotter paa Halsen.

Jeg raader ellers ingen fra at gifte sig: jeg allegerer alleene mine egne Aarsager til eenlig Stand. Udi den Alder imellem 40 og 50 Aar var jeg ikke i Stand til at forsørge en Hustrue, og siden den Tiid haver jeg ikke holdet mig i Stand til at forsyne hende; da frygtede jeg for Armod, og siden haver jeg frygtet Horn. Saa at det er gaaet mig som en vis Philosopho, hvilken, da han blev erindret om at begive sig udi Ægteskab, længe svarede, at det var for tiligt, og siden, at det var for silde.

Jeg holder det for et hvert Menneskes Pligt at gifte sig; men Landets Moder forbyder ofte at efterleve saadan Pligt. Kone og Børn ere kostbare Meubler udi disse Lande; thi, ligesom at inviteres paa et Smørrebrød her ofte betyder 10 a 12 Retter Mad, saa befatter det Ord: en anstændig Huusholdning, store Ting under sig, og mange, som andre Nationer ikke vide at sige af. Naar en Mand her ved Ægteskabs Contract forbinder sig at leve som en ret Ægtefælle med sin Hustrue, er det ligesom han giør saadan Forskrivning: Jeg N. N. forpligter mig til at indrette min

Huusholdning efter samme Plan, som mine Naboers er indrettet, helligen at i agttage Landets Skikke og lovlige Sædvaner, og intet at efterlade, som kand give Anledning til andre got Folks Critique, hvor jeg end skal tage det fra. Saadan Forklaring kand giøres over vores Ægteskabs Contracter, hvorpaa Præsten siger: *Saa giver hinanden eders Hænder derpaa.* Herudover ere mange Ægteskaber gandske unaturlige, og hveranden Frier kand ansees som en Fribytter, der krydser alle Provincier igiennem, og efter Peder Paarses Exempel vover sit Liv paa de Callundborgske Smakker, for at attrapere een eller anden gammel riig Enke, med hvis Midler, Obligationer og Prioriteter, han heller kand siges at forlove sig end med Personerne selv. Fattige Jomfruer derimod ere og blive med all deres Dyd og Skiønhed fattige Sollicitantere, der liden Haab kand have til Promotion.

Men disse ovenanførte Vanskeligheder have dog ikke været Hovedaarsager til min eenlige Stand. En særdeles medfød Delicatesse haver fordømt mig til at være en stedsvarende Pebersvend. Og haver jeg efter nøje Examen befundet mig ikke stærk nok til at imodstaae een og anden U-leilighed, som Ægtestanden fører med sig. Jeg erindrer mig, at en vis Dame adspurte mig engang, om jeg stedse havde besluttet at leve udi eenlig Stand. Jeg svarede, at jeg intet Løfte havde giort, men at der stode mig mange Ting for Øjene, som holdte mig tilbage. Hun sagde, at de U-leiligheder, som følge Ægtestanden overbalanceres af mange Herligheder. En brav Hustrue kand lette en Mands Byrde i mange Maader; ja undertiden paatage sig dem alle. Derpaa begyndte hun at opregne adskillige Commoditeter, som Ægtestand bringer med sig. Jeg svarede dertil, at en Mand af 60 Aar finder alleene U-leilighederne, men skiønner ikke paa de gode Ting. Siig mig da, sagde hun,

hvilke ere de U-leiligheder som I frygte saa meget for. Derpaa spurte jeg hende, om hun snorkede i Søvne, og da hun tilstod saadant, sagde jeg, saadan ringe Ting var nok for mig til at paastaae en Skilsmisse Dom. Hvorpaa jeg gik bort, og efterlod hende i en heftig Latter. Du vil vel holde dette for at være Skiemt. Jeg tillader dig at tænke hvad du vil, naar du vil tillade mig herudi at giøre hvad jeg vil. Det skal staae dig frit for at give saadan Delicatesse, hvad Navn dig lyster. Du maa gierne kalde det Skrøbelighed; men du maa herhos vide, at een kand være underkastet adskillige smaa Skrøbeligheder og tilligemed besidde Fermeté og Standhaftighed. Mangen Krigsmand skyer hverken Ild eller Vand, men sveeder, naar han seer en Kat: ligesom en Løve frygter hverken for Dyr eller Mennesker, men løber for en Muus. Jeg kand skikke mig vel udi store Hendelser; men der ere visse smaa Ting, som andre foragte, hvilke jeg dog ikke kand imodstaae. Hvis du vil spørge mig om Aarsag dertil, saa er det mig ligesaa vanskeligt, som det vil blive dig at give Aarsag til, hvorfor du ikke kand taale at see røde Beeder, eller for din Svoger, hvi han ikke tør gaae i Mørke om Aftenen alleene, da han dog troer hverken Spøgelse eller Fanden. Jeg giver alleene tilkiende min Delicatesse udi smaa Ting, hvilke jeg frygter at ville incommodere mig i Ægtestand, og derudover finder det raadeligt at leve min øvrige Tiid udi Eenlighed. Jeg lader mig alleene nøje med at plante Træer, paa det at jeg skal synes at giøre noget i Verden. Jeg efterlader mig og Bøger, efterdi jeg ikke kand have den Lykke at efterlade mig Børn. Om dette kand undskylde mig, og om det sidste kand ansees som noget Eqvivalent, derom lader jeg dig og andre dømme. Jeg erindrer mig engang at have seet saadant Problema, nemlig, om det er meere fornødent udi et Societet at giøre Bøger end at giøre Børn, og at samme

Problema saaledes haver været besvaret: Hoc faciendum & illud non omittendum; det er: Det sidste maa giøres, og det første ikke forsømmes. Hvis Svaret er vel grundet, saa sees deraf, at det sidste holdes fornemmelig en Borgers Pligt. Jeg vilde ogsaa gierne underskrive saadan Dom, hvis det ikke kostede meer Konst og Umage at giøre Bøger end at giøre Børn. Men, saasom det sidste udfordrer hverken Umage eller Konst, og en Amager Bonde ligesaa let og ligesaa net kand forrette dette som en Keiser, saa dømmer jeg saaledes derom, at, hvis det sidste er af større Nytte, saa er det første af større Merite, helst om Bøgerne ere vel skrevne, hvilket jeg dog ikke kand sige om mine Bøger, og allermindst om denne Dissertation, hvis Merite alleene bestaaer udi dens Korthed.

For at bøde nogenledes paa den Maverhed, vil jeg derfor her som et Anhang føie et Forslag, som mig af en ubekiendt Person er tilskikked, saasom Forslaget er denne Materie vedkommende, og det synes at plaidere for mig og andre Pebersvenne. Om Forslaget er giort for Skiemt, eller om Projectmageren haver meenet det alvorligen, skal jeg ej kunne sige; vil derfore overlade det til andre Læseres Skiønsomhed. Det samme var af saadant Indhold.

Min Herre!

Saasom jeg selv ingen Adresse haver til Stadens Politiemester, og jeg veed, at min Herre haver Kundskab til samme gode Mand, saa beder jeg tienstlig, at dette mit Forslag angaaende Ægteskab maa ved eders Middel ham tilstilles. Jeg haver udstuderet adskilligt til det gemeene Beste, sær denne gode Stads Opkomst. Blant andre i mine Tanker nyttige Reformationer, som ved idelige Studeringer have avlet sig i mit patriotiske Hovet, er et Forslag, angaaende Ægte-

skab, hvilket jeg nu som min første Prøve lader udløbe af min Hiernes Bankestok. Forslaget er dette: Adskillige, saavelgamle, som nye anseelige Lovgivere, have holdet det for en Hoved-Nytte at forfremme Ægteskab og Afkoms Forplantelse. Det var i den Henseende at den store Lovgivere Lycurgus paalagde alle dem en haanlig Straf, som ikke ville gifte sig: det var og i samme Henseende, at Romerne gave særdeles Friheder til dem, som havde forøget Verden med tre Børn. Jeg vil ikke disputere mod slige Forordningers Nytte, kand ej heller med Billighed saadant giøre; thi ingen kand nægte, at et Lands Velfærd jo bestaaer udi Indbyggernes Mængde; men, som der er ingen Anordning, hvor nyttig den end kand være, der jo behøver at modifieres, og udi visse Ting at indskrænkes, saa synes mig, at denne Anordning kunde limiteres udi en vis Post, som jeg her vil anføre. Hvad som recommenderer en Stad er ikke mindre dens Ziirlighed og Prydelse end dens Folkriighed. Man seer derfor, at enhver fornuftig Politie haver Omsorg for begge Deele: thi, ligesom man beflitter sig paa at see Staden vel forsyned med Borgere, saa seer man ogsaa til, at den forsynes med ziirlige Bygninger, med reene Gader, behagelige Spadseergange, Skilderier, konstige Vandspring, Mobilier og andet, som kand lokke Fremmede til at reise didhen, for at fornøje deres Øjen; hvilket og nu omstunder er Hovedsigtet af Ungdommens Udenlandsreiser. Nu er det alle bekiendt, at intet pryder en Stad meere end smukke Fruentimmer, og at Døttrene udi Huset gemeenligen ere de herligste Meubler,

og som mest stikke udi Øjene. Men just, naar saadanne Jomfruer have naaet deres Væxt, og ere komne udi Blomster, saa at de staae ligesom prægtige Lilier udi en Urtegaard, anmælde sig strax visse Personer, der anmode Forælderne om Forbindelse med deres kiære Døttre, og derved love at rygte dem saaledes, at de udi en Hast skulle tabe all deres Forgyldning, saa at de af Roser og Lilier skulle forvandles til Neller og Tornbuske, og derved skille Staden ved de største Prydelser, som den haver at bryste sig af. At saadant ikke øves for sterkt, og at disse fordervelige Urtegaardsmænd eller Lugere ikke for hastigen oprykke slige Stadens Planter eller komme dem til at visne, synes mig, at Politien burde have Indseende med. Jeg for min Part, saa ofte jeg hører en dejlig og artig ung Jomfrue at forandre sin Stand, græmmer jeg mig derover ligesaa meget som naar jeg hører, at en prægtig Bygning er afbrændt, et konstig Vandspring af Vind er nedblæset, eller et forgyldt Crystallglas er sprukket: thi ved hver saadan Hændelse taber Staden een af sine Zirather. Jeg giorde forgangen Uge min Opvartning hos Mad. N. som jeg tilforn haver haft den Ære at conversere med under den Titel af Jomfrue Sylvia. Men hvilken Metamorphosis! jeg kiendte intet igien uden Sylviæ Røst. Skikkelse, Ansigtets Farve, Humeur og alt andet var saa forandret, ret ligesom Sind og Legeme havde været omsmæltet og støbt udi en nye Form. Hendes Purpur var forvandlet til Askefarve, hendes Kinde vare indfaldne, hendes Luth var forvandlet til en Vugge, og hendes

Tale, hvormed hun tilforn kunde ligesom fortrylle mig og andre, var ikkun om Torvkiøb paa Smør, Kiød og Ost. Dette Syn gav Sporer til min patriotiske Iver, og drev mig strax til at reenskrive dette Forslag, som jeg længe haver grundet paa til Publici Nytte.

Min Tanke er ikke, at alle kiønne Jomfruer skulle leve deres beste Tiid udi eenlig Stand. Jeg vilde alleene, at der ved fornuftige Anstalter saaledes magedes, at den Frihed at træde i Ægtestand blev saaledes modereret, at Staden stedse kunde være forsynet med et tilstrækkeligt Antall af kiønne, ugiftede og uskamferede Jomfruer; og at en vis Reserve-Rulle over dem blev giort, som stedse maatte holdes complet, paa det at Staden ved formegen Afgang intet maatte tabe af dens Glands og Zirath. Dette kunde skee ved at deele Stadens Jomfruer udi visse Classer, og det efter Grader af Skiønhed, og at de som ved Politiens Prøve og Stempel bleve erkiendte for at kunne giøre største Honneur og Zirath til Staden, skulde befattes under den første Classe, hvilken stedse maatte have sit fulde Antall og ansees ligesom et Corps af visse staaende Tropper, saa at ingen af samme Classe maatte tillades at gifte sig uden Tallet var overcomplet. Anordningen kunde efter min ringe Skiønsomhed forfattes saaledes: at ingen Jomfrue af Num. I. maa uden Politiens Tilladelse gifte sig, førend hun haver naaet sin 35 Aar, med mindre hun enten ved smaa Kopper, Tænders Fald, eller en anden u-lykkelig Hændelse haver tabt noget af sin Skiønhed; og have Stadens Medici at drage

Omsorg for, at de for deslige U-leiligheder vorde befriede indtil saadan Alder naaes. Hvad som herimod kunde siges, er at adskillige Jomfruer ikke ville finde Smag udi saadant Forslag: Men jeg haaber, at de fleste som oprigtige Patrioter, herudi gierne sætte deres Inclinationer tilside, for at beforbre Publici Nytte. Jeg underkaster dog dette til min Herres Correction, og forbliver stedse

Hans skyldigste Tiener
og Publici u-aflabelige Forbædrer
N. N.

Jeg meddeeler Læseren dette ligesaa varmt som det er mig tilbragt: og maa andre dømme, om derudi er nogen Soliditet, eller om Forslaget er giort for Skiemt eller Alvor. Jeg for min Part kand intet vist herom sige, saasom jeg haver seet mange alvorlige Projecter af samme Natur.

Libr. I.

Epigramm. 177.

Pars vitæ male agendo perit permagna, Leander!
Maxima agendo nihil, tota at agendo aliud. [1])

En Deel af Menneskets Liv bortdrives ved at giøre ont, den største Deel ved at giøre intet, og fast det heele Liv ved at giøre u-nyttigt Arbeide. Om de tvende første Levemaader vil jeg her ikke tale, saasom alle Mennesker er eenige derudi, at en stor Deel af Tiden anvendes paa onde Gierninger og spildes ved Dovenhed. Jeg vil ikkun melde noget korteligen om det sidste, saasom der findes utallige Mennesker der ere ideligen udi Arbeide, men som er til ingen Nytte. Og, saasom de samme i Henseende til deres u-afladelige Fliid og Vindskibelighed ansee sig selv som duelige Lemmer udi et Societet, da man dog ingen Frugter seer af deres Arbeide, da er fornødent at tilkiendegive den Vildfarelse, som herved findes, og at vise deslige arbeidsomme Folk, hvad Forskiel der er imellem nyttigt Arbeide og blotte Bevægelser, item at de ofte kunde giøre meere, hvis de giorde mindre. Visse Folks Arbeide er ikke af anden Betydning, end Diogenis, hvilken veltede sin Tønde igiennem Stadens

---

[1]) Menneskets Liv gaaer hen en Stund med at giøre det Onde,
Meest gaaer med Intet det hen, heelt fast med unyttig Daad.
U. O.

Gader og Stræder, eller som en gammel Magisters udi vor Tiid, hvilken bar sit Brænde op af Kielderen, for siden at bære det ned igien. Intet kand bedre hermed lignes end det som sees i daglig Levemaade. Man seer Folk at begiere Brændeviin for at varme sig, siden Vand eller tynt Øl for at ledske sig, og endeligen Brændeviin igien for at forsette Vandet, eller for at corrigere Øllets Virkning. Saadant er jo ikke andet end at giøre Knuder, alleene for at løse dem, eller at bygge alleene for at rive ned, og derfore ikke kand kaldes Gierning, men alleene blot Bevægelse. Hvad vilde man dømme om den, der steeg op i et Cathedra, løb frem og tilbage, slog med Hænder, og gav sig alle de Bevægelser, som Oratores gemeenligen give sig, men derhos talede intet uden at repetere disse Ord: Kiære og elskelige Tilhørere. Ingen kunde negte, at han havde jo haft et stort Arbeide, men derhos ligesaa unyttigt som besværligt. Sandelig, mange virkelige Taler, naar man vejer Materien eller Ordene, blive af lige saa liden Vigtighed, og mangen Prædiken, der varer udi halvanden Time, kunde ved Mynstring og Tautologiers Udeladelse reduceres til nogle faa Linier. Jeg haver for Exempel intet gammelt Academisk Programma seet, der andet haver givet tilkiende end disse Ord: **I morgen skal holdes en Grad**, og dog fylder det et heelt Ark paa Regal Papiir. Thi de mange Broderier om Apolline, Phœbo, de ni Gudinder og andre Ting, som kommer aldeeles intet Invitationen ved, maa fylde Papiret; saa at man herom maa sige det, som Alexander sagde om de mange Nationer, der fandtes udi Darii Krigshær: Nomina verius, qvam auxilia[1]).

Det vilde blive for vidtløftigt at examinere alle Menneskers Idrette: thi hvor man kaster Øyen, finder man

---

[1]) Navne meer end Tropper. U. O.

Ting af samme Beskaffenhed. Ja man finder ofte, at de arbeidsomste Folk giøre allermindst. Ligesom de Haner gale mest, som gale ilde; de Høner, som kagle mest, legge mindst Eeg ud; og de Katte, som miave mest, muse mindst. De derimod, som giøre mindst Allarm, giøre det største Arbeide. Roerknegtene udi en Baad bevæge sig hæftigen; men den som regierer Fartøjet, sidder stille ved Roret, og forretter det vigtigste uden Bevægelse. Man kand ansee en Vielgeschrey eller een, der er gescheftig udi intet, som en Beriider-Hest, hvilken giør sine Exercitier paa Gaden med Ophævelser og krumme Spring, saa at den staaer udi fuld Skum, og sveeder, førend den kommer til Gadens Ende. Jeg siger, det vilde blive for vidtløftigt at examinere alle Gierninger. Jeg vil derfore her fornemmeligen giøre en løslig Reflexion over Skrifter, hvoraf er en saa uhørlig Mængde, at Titlerne, og Fortegnelserne derpaa synes at kunde tiene til Beviis paa det menneskelige Kiøns Fliid og Vindskibelighed, allerhelst udi vort Seculo, da man seer fast ligesaa mange Autores, som Mennesker, og det Handverk at instruere Verden ved Skrifter, strækker sig indtil Bønder. Hvad, siger jeg, kand give høje re Idée om Menneskets Fliid og Arbeide? sær, naar man betænker, at det meeste giøres utvungen og af frie Villie. Thi hver Autor kand ansees som en Voluntaire, der af frie Villie og Generositet tilbyder Verden sin Tieneste; og, naar en af fri Villie underkaster sig Arbeide, holdes han for at arbeyde desmeere udi de Ting hvortil han er kaldet. Men, naar man legger disse mange Skrifter paa Vejskaal, bliver Vægten ikkun maadelig. Bondens Ager staaer ofte tyk og prægtig; men, naar Klinten og Heiren derfra tages, bliver ikkun lidet Korn tilbage. Een Sneemoos fylder et stort Fad, men bliver til intet udi en liden Mund. Naar 20 Autores udcopiere en eeneste Skribent, bliver der tilsyne 21 Bøger,

skiønt der i Gierningen bliver ikkun een og den samme: Og, naar fylde Kalk tages af et stor Skrift in Folio, bliver ofte intet uden Bindet og Titelen tilbage. Herudover sagde de gamle om Chrysippi Skrifter, at naar alt hvad han af andres haver giort til sit eget, fratages, bliver intet uden de reene Blade tilbage. Vi have derfor ikke nær saa mange Skrifter, som vi have Titler. Een giør den lærde Verden Present af staalne Koster, hvorpaa han alleene haver sat et nyt Stempel, for at giøre dem ukiendelige: saadan een er strafværdig, efterdi, han giør en andens Arbeid til sit. En anden opfylder Skrifter med unyttige Curiositeter: saadan een er lastværdig, efterdi han bryder sit Hoved med unyttige Ting, og lader see sin Konst og Adresse udi Børneverk. Anniceris lod engang offentligen vise Prøve paa sin Behændighed udi at styre en Vogn, og det saaledes, at han agede lige frem efter en Linie. Da alle Tilskuerne forundrede sig derover, rystede Plato med Hovedet, og sagde: denne Mand maa ikke have giort mange vigtige Ting, efterdi han haver anvendet saa megen Tiid paa Bagateller. En anden lod see sin Konst for Alexandro Magno ved at kaste Erte-Frøe igiennem et Naale-Hoved, saaledes, at det aldrig slog ham feil. Han ventede derfor en anseelig Belønning; men bekom intet uden en Skieppe fuld af Erter, saasom Alexander holdt for, at saadant Arbeide fortienede ikke anden Løn. En Lacedæmonier blev engang inviteret at høre een, der udi Lyd kunde imitere Nattegalen; men han svarede: Jeg har ofte hørt Nattegalen selv. Diogenes, da han saae, een brøstede sig af, at han havde vundet Priiser i at løbe, og at komme først til Maalet, sagde han: En Hiort løber end stærkere, og er dog et feigt og foragteligt Dyr. Han sagde ved en anden Leilighed: den er ikke Sejerherre, som slaaer en anden omkuld, men den, der bestrider Gierighed, Vellyst,

Hovmod og andre Laster, som ere Menneskets største Fiender. Endeligen for at vise, hvor daarligt det var, at krone dem, som havde holdet sig best udi Figten, Løben og Brydén, kronede han engang en Hest, der havde slaaet en anden Hest fra sig og beholdet Marken.

Mange Materier, som i sig selv ere aldeles u-nyttige, koste ofte meer Umag at udføre, end Ting af største Vigtighed. Derfor kalder en vis Poët dem difficiles nugas, det er: vanskeligt Sladder. Et Fruentimmer Coiffure for Exempel er af meget liden importance; men hvor megen Tiid, Umage og Behændighed vil der ikke til at sette det udi Skik? det heder: Dum moliuntur, dum comuntur, annus est[1]). Man har Exempel paa Skribentere, der have sat Helbred og Forstand paa at oplyse visse Ting udi Antiqvitæter, som intet fornuftigt Menneske bør forlange at vide. Jeg vil ikke tale om Ting, hvorudi mange med mig ere eenige, som om Romeres og Grækers Halsbaand, Skoe, Støvler, Hatte, Armbaand &c. hvorom findes utallige Skrifter. Jeg kunde og til Beviis herpaa anføre Materier, som de største og skarpsindigste Mænd have anvendt deres Tiid paa, og hvorved de have indlagt sig stor Reputation hos den lærde Verden. En Columbus, der haver opfundet den fierde Part af Verden, er ikke Navnkundigere end een, der for Exempel haver beskrevet Jerusalems Tempel. Det sidste Arbeid haver ogsaa kostet lige saa megen Umag som det første, skiønt Nytten er lige saa vanskelig at vise, som Materien er vanskelig at beskrive. Det er alleene et Beviis paa, hvad en Autor kunde giøre, hvis han vilde anvende sin Tiid paa meere magtpaaliggende Ting, og i Steden for at undersøge om en gammel Port, et Altar, en Støtte, eller

---

[1]) For Speilet mens de neie sig og dreie sig, et Aar gaaer hen.
U. O.

et Forhæng stod i Ost eller Vest, anvende sine Gaver paa at danne Mennesker, at bestyrke Societeter, og at opfinde de Konster, hvorved Menneskets Handteringer faciliteres. Der maa ikke spørges, om een er mest lærd, men om han er best lærd: ikke hvo der haver lært mest at tale, men hvo der haver lært best at leve. Men dette tages dog ikke udi agt: thi det gaaer, som Seneca siger: Non vitæ, sed Scholæ discimus: Vi studere ikke for at blive viise, men for at vide unyttige Curiositeter.

Jeg vrager dog ikke alle unyttige Ting; thi der gives visse Arbeider, som i sig selv ere unyttige, men som fornøje Sindet. Saadanne ere store Kunststykker udi Architecture, Skilderier, Musiqve, Poesie, &c. som kand være et Land til Zirath og Ære. Jeg befatter og herunder lystige og sindrige Skrifter, hvorved et Menneskes Geist opmuntres, og udi hvis Læsning jeg ofte haver fundet meere Lægedom, end udi virkelig Apotheker-Medicine.

Men utallige Skrifter komme for Lyset, som tiene hverken til Nytte eller Zirath, saa de hverken undervise eller fornøje, og kand lignes ved beeske og ilde smagende Piller, hvilke med Viderlighed maa nedsvelges, og dog ikke operere. Det allerforunderligste herved er at see lærde Commentarier over Ting, førend man er forvisset om, at de samme have været til in rerum natura, som om Basilisker, Salamandrer, Drager, den Fugl Phoenix; at bryde sig med Chronologiske Udregninger udi Materier, som ere mørke og ubeviislige, ja at udlede u-visse Personers rette Navne, at disputere om deres Bedrifter, som man kand tvivle om nogen Tiid at have været paa Jorden; og at forklare Aanders og Englers Natur og Beskaffenhed, hvor om ingen Idée haves eller kand haves. Med slige Skrifter ere dog alle Bibliothequer opfyldte, hvilke ere ikke til meere Zirath og Nytte, end Spindelvæve. Og kand Skribentere derudover

ikke lignes bedre end med Edderkoppe, der spinde sig selv til intet, og deres Arbeide med Spindelvæve, hvilke ere ligesaa unyttige, som ubehagelige udi et Bibliothek.

Man haver ikkun at igiennemløbe de Extracter, som aarligen giøres af publicerede Bøger, der end holdes for de vigtigste, for at blive overbeviiset herom. Man skulde finde mange tykke Volumina, som ved Mynstring vilde blive meget tynde. Man kand ligne deslige Skrifter ved unge Jomfruer, hvilke, naar de staae ved deres Toilette, ere af saa liden Circumference, at de fast kand gaae igiennem Husets Sprekker, men naar de ere ret i Klæder, indtage med deres 3 dobbelt skandsede Skiørte heele Gader, saa at der ere faa Porte, som jo blive dem for snevre. I gamle Dage, da Verden laborerede af Mangel paa Bøger, behøvedes Opmuntringer til at skrive: nu derimod, da vi have ligesaa mange Skribentere, som Fluer udi September Maaned, behøves at formindske deres Tall, og burte til den Ende alleene beskikkes Censores, for at eftersee, om et Skrift var en Copie eller Original, om det befattede vigtige Ting eller Sladder. Udi det Førstendom Potu vare adskillige nyttige Anstalter herimod. Ingen blev tilladt at skrive Bøger, uden han havde naaet den Alder og Capacitet, at man kunde være nogenledes forvisset om, at intet vanskabt Foster vilde komme for Lyset. Ligesom de Lacedæmonier fordum ikke tillode skrøbelige Mænd at ligge hos deres Hustruer, paa det at Staden ikke skulde opfyldes med Krøblinger. En anden Anstalt udi samme Land var, at Censores aarligen examinerede Boglader, for at eftersee, om unyttige Bøger havde indsneget sig udi Landet; efterfølgende derudi Urtegaardsmænd, hvilke ideligen luge Bederne for at rense dem fra Ukrud, og at befordre de gode Urters Vext. Ligesom man haver Omsorg for Legemet, at den Mad og Drikke maa forbydes, som skader et Menneskes

Sundhed: saa maa og Omsorg haves for Sindet, at det ved unyttige og u-rimelige Skrifters Læsning ikke bliver forderved. Thi man seer heele Nationers Smag ved triviale Bøger at være bleven saaledes depraveret, at de finde meest Smag udi Skrifter, som uden Skiønsomhed er sammenskrabede: ligesom visse Folk finde meere Smag udi Tran end udi Viin, og meer Behag udi Dissonancer end udi Harmonie. Og, naar saa er, maa man ikke forundre sig over at see gemeene Skrifter at debiteres med Succes, da nyttige Bøger derimod ligge skimlede paa Boglader. Man kunde herpaa anføre adskillige Exempler. Den Engelske Skribent Blakmore haver viset, hvor ofte den Engelske Nations Smag udi Skrifter haver været forandret. Hvorledes de Franskes Smag udi Spectacler i dette Seculo er bleven fordervet, vise de Prøver, som nu komme for Lyset, naar man ligner dem ved Molieres Skuespill, hvilke alle ansee med Admiration, da de nye af Fremmede ikke læses uden med Væmmelse.

Dannemark haver tilforn af Fremmede været censureret, efterdi saa faa Skrifter der komme for Lyset. Nu derimod er Scenen saa forandret, at vi laborere af Bøgers Mængde. Thi ikke at tale om de mangfoldige Dissertationer, som aarligen publiceres af unge Mennesker, førend de have faaet Skieg paa Hagen, saa findes der andre, hvilke ligesom Maanedes Duer legge Egg ud 12 gange om Aaret. Men u-anseet forrige Tiders Mangel og vore Tiders Frugtbarhed, saa kand man sige, at der skreves meere tilforn end nu omstunder. Hvad som haver tilveyebragt den store Mængde Skribentere i vor Tiid, er den Invention med Prænumerationer, hvilke have taget saadan Overhaand, at lærde Societeter have faaet Anseelse af Vexel-Banquer og Kiøbmænds Comptoirs, hvor Lagie betales forud. Den Forskiel alleene er, at de Latinske Handelsmænd beholde Lagien

eller de Penge, som gives paa Haanden, enten Vahrene due eller ey. Denne Prænumerations Handel, saasom den gaaer saa vidt, at man kand frygte, at den vil indsnige sig end ogsaa paa Børs og Kramboder, saa giver den Anledning til skiemtsomme Indfald. En Bogtrykker fik for nogen Tiid siden et forseglet Brev af saadant Indhold.

Min tienstlig Begiering er at notificere udi Avisen efterfølgende Insinuation:

N. N. Entrepreneur her i Staden haver i Sinde at anlegge et Manufacture og til Publici Nytte tilkommende Vinter at underholde 4 velbannede Demoiselles. De tvende deraf, som ere in Folio, koste for denne Vinters Brug 10 Rdl., de andre, som ere af mindre Format 7 Rdr. Prænumeranterne nyde Varene den fierde Deel ringere. Jeg forbliver ꝛc.

Jeg merkede strax, at dette var en fiin Satyre, som sigtede paa disse Lærde Bodmerier, og derfor bad Bogtrykkeren at forvare Seddelen som en Curiositet. Jeg haver ellers selv givet Anledning til Prænumerationers Indførsel her udi Landet: men da jeg merkede, at det blev til en slags Betlerie, og at unyttige Skrifter derved befordredes, tilstod jeg mig at have giort ilde, og strax dermed ophørede.

De samme Anmerkninger, som jeg haver giort over Skrifter, kand ogsaa giøres over andre menneskelige Idretter. Thi Forretninger ere ikke saa store som de synes at være; og den som klager sig over Tidens Knaphed, haver Tiid nok, hvis han vilde separere fornødne fra ufornødne Ting, og naar han vilde i agttage dette: hic Rhodus, hic salta. Jeg haver udført denne Characteer udi min underjordiske Rejse ved tvende Nationer, hvoraf den eene, som anvendte 10 Timer af 24 paa Søvn, forrettede meere, end den anden, der ideligen vaagede og arbeidede. De første havde

Tiid nok, efterdi de giorde ikke uden fornødne; men for de sidste var Tiden knap, efterdi de giorde saa mange ufornødne Ting. Man hører Folk i Hobetal at klage over deres Forretninger; men man kand ligesaa lidet ynke dem, som Sejlere, der lavere sig igiennem Søen, skiønt de have Vinden i Nakken, og kand seile lige frem. En Naboe haver ikkun nogle faa Skrit at giøre til en anden Naboe; men man kand gaae sig tret førend man kommer didhen ved at giøre Omsvøb igiennem andre store Gader. Den Stundesløse udi Comoedien klagede stedse over, at Dagen var for kort, skiønt en halv Time var meer end der behøvedes til hans Forretninger: ja man kand sige om visse Folk, at hvis de til Forretninger alleene vilde bruge den Tiid, som de anvende paa at klage over Forretninger, kunde alting blive giort. Det var at ønske, at visse Anstalter kunde giøres ved deslige Ting, ligesom ved Gader, Huuse og Skorsteene, og at der vare beskikkede en Art af lærde Skarnagere og Skorsteenfejere, der vilde giøre Munstring udi publiqve og private Forretninger, som ved u-vedkommende Ting og Vidtløftigheder saaledes tilvoxe, at Republiqver og Societeter deraf laborere, ikke mindre end syge Legemer af formeget Blod og formange Vædsker. Dette kunde skee en Deel ved Skrifters Censores, og en Deel ved Præsides udi Retterne. De første kunde ved Skrifters Examina, førend de komme til Trykken, reense Klinten fra Hveeden, det ufornødne fra det fornødne, saa at Publicum alleene kunde faae det sidste, og at Autores kunde beholde Klinte og Fyldekalk for dem selv. Det andet kunde skee ved Præsides udi Retterne, der kunde mulctere Advocater for deres vidtløftige Actioner og Indlegge, saa at de toge sig vare for, intet at frembringe uden de Ting, som vare Sagerne vedkommende: eller efter de gamle Grækers og Romeres Maade at regulere ved Time-Glas, hvor lang

Tiid der maatte bruges for begge Parter til at agere en Sag. Man har ikkun alleene at examinere Tings Forhør af Vidner, for at blive overbeviset om saadan Reformations Nødvendighed: thi finder man eet Spørsmaal, som henhører til Sagen, saa finder man 10, som ere aldeeles u-vedkommende. Ved saadant maa Tiden spildes, Dommerne plages, og Parterne, som skal have alle disse Excrementa beskrevne, settes i dobbelt Omkostning. Saadant kunde og burde iligemaade i agttages med Domme, Contracter, Tractater og andre publiqve Instrumenter, udi hvilke man gemeenligen finder Præludia og Repetitioner at giøre 2 tredie Deele. Det samme kand og siges om geistlige Prædikener, hvilke ved saadan fornøden Munstring kunde blive eengang saa korte, og dog indeholde det selvsamme. Jeg for min Part vilde glæde mig derover, saasom intet plager mig meer end Vidtløftighed, og jeg intet meere hader end de Skrivere, der endeligen ville have Arket fuld, item Oratores af lange periodi, hvilke giøre sig en Ære af at kunne udsige mange Ord udi et Aandedret. Jeg vilde ikke ønske de gode Mænd Lunge-Syge: thi det var et syndigt Ønske, men alleene lidt Trangbrøstighed, som kunde tvinge dem til at giøre deres Periodos lidt kortere; thi saadant Ønske kunde forsvares i Henseende til Publici Nytte. Det var fordum brugeligt i Ryssland at antage den til Messe-Præst, der kunde oftest repetere disse Ord: Hospodi Pomiglio uden at trekke sin Aande. Hvis mig derimod var betroet at antage Oratores, saae jeg mest paa dem, som havde stakket Aande, og mindst kunde sige udi et Aandedret: thi saadant vilde nøde dem til at bruge alleene fornødne Ord, og at indeholde med saa mange Vidtløftigheder, hvorved deres egne Brøste og Publici Øren læderes. Omne nimium nocet. Ved formegen Mad og Drikke forderves Legemet, ved formegen Snak og Vidtløftighed confunderes

Sindet, og den ædle Tiid spildes. Theophrastus beklagede i sin Tiid, at Krager og Hiorte levede saalænge, og at Mennesket derimod, som et langt Liv er magtpaaliggende, havde saa kort Leve-tiid. Men man kand sige, at Tiden er kort, efterdi man anvender den paa saa mange unyttige Ting, og at den vilde være lang nok, hvis man holdt sig alleene til det fornødne. Senecæ Betænkning herover er saa grundig, at jeg ikke kand efterlade den her at indføre. Han siger: den største Deel af Mennesker klager over Naturen, at den haver givet for kort Leve-Tiid; men vi anvende den ikke paa gode og fornødne Ting: thi, ligesom Riigdom og Midler, naar de falde udi Øderes Hænder, i en Hast forsvinde; maadelige Midler derimod, som tilfalde en god Huusholder, blive ikke alleene conserverede, men forøges. Saaledes er Livet langt, naar vi veed ret at bruge det; og den bruger det ret, som anvender det paa nyttige Ting. Vi maa derfor ikke stræbe saa meget efter at leve længe, som efter at leve vel, og naar vi leve vel, saa er Livet langt: Non ut diu vivamus, curandum est, sed ut bene: longa est vita, si plena est.

Jeg haver exprimeret dette ved et andet Epigramma saaledes:

Temporis haud pauci suspirant ob brevitatem:
  At vitio nostro portio magna perit.
Vita satis longa est, essent si tempora vitæ
  Transacta a nobis atqve locata bene.[1])

[1]) 2den Bog. Epigr. 140.
Faa er ei de, hvis Liv er et Suk over Livstidens Korthed:
  Dog ved vor Brøde det skeer, at den forødes saa tidt.
Nok er os skjænket af Liv, om blot vor Levestunds Dage
  Allenstund nytte vi maae, allenstund fuldbringe vel. U. D.

Libr. II.

Epigramm. 1.

Solum prudentem veteres dixere beatum:
Errant. Qvis stulto faustior esse qveat?[1])

De Stoiske Philosophi sige, at en viis Mand er alleene lyksalig. Dette underskriver jeg og i alle Maader, saa at hvis man beskylder mig at gaae ud af den alfare Vey, og at forfægte usædvanlige Meeninger, saa skal man finde, at jeg her er gandske orthodox. Jeg veed, at de fleeste Mennesker forarge sig over selsomme Meeninger. Jeg selv støder mig ogsaa ofte over de samme, helst naar jeg merker, at de anføres alleene for at lade see et slags Esprit, og at tilkiendegive, at man seer dybere ind udi en Ting end andre. Jeg underskriver derfor med andre dette Stoiske Axioma, og gierne tilstaaer, at en viis Mand er alleene en lyksalig Mand. Jeg holder og de Argumenter og Beviisligheder kraftige, som herom anføres af de Gamle, helst af Cicerone, hvilken med saadan Fynd haver udført denne Materie, at intet fast dertil kand legges. Thi hvilket fornuftigt Men-

---

1) Ikkun den Vise, man veed, de Gamle priste lyksalig:
Feil de dog dømte, thi hvo lykkelig er som en Nar? U. D.

neske kand vel negte, at jo de alleene ere rige, frie og lyksalige, som foragte Gods og Formue, som herske over sig selv, og som af ingen Modgang lade sig anfægte? og hvo negter, at de jo ere u-lyksalige, Trælle og Nødlidende, som ere Slaver af deres egne onde Tilbøyeligheder, som nedslaaes af mindste Fortred og Anstød, og udi største Overflod, saasom Tantali, hungre og tørste? Jeg indvikler mig derfor udi ingen Tvistighed for denne Materie: jeg følger her udi Strømmen, og priiser med andre dem alleene rige, frie og lyksalige, som besidde Viisdom.

Der er alleene herved en Knude, som jeg gierne vilde beede dem umage sig at løse, som uden Exception forfægte dette Axioma. Jeg vilde bede dem at giøre en nøje Beskrivelse og Afrisning over en viis Mand. Thi jeg tvivler ikke om en viis Mands Lyksalighed. Jeg tvivler alleene, om der virkeligen findes saadanne Creature, som Stoici kalde viise Mænd. Jeg tvivler, om de ere til i Naturen, eller om de ere alleene til udi Philosophorum Hierner. Jeg veed, at vi ere Mennesker, og at vi derfore ere menneskelige Vilkor underkastede. Jeg kand, siger den store Philosophus Crantor, ikke bifalde dem, som tale saa stort og prægtigt om en vis slags Koldsindighed og Indolence, da den dog hverken er eller kand være. Vi ere ikke dannede af Flintesteene, men der er udi vor Sind noget blødt, veegt og skrøbeligt, som let lader sig bøye. Man seer her af en Stoisk Philosophi egen Tilstaaelse, hvor ilde grundet den Qvalitet er, som tillegges en viis Mand, og at saadant ikke kand forstaaes om en viis Mand, som virkeligen saaledes er, men alleene om, hvorledes han burte være. Thi Cicero selv siger paa et andet Sted om saadan Mand: at han ligner ham ikke med Mennesker, men holder ham for at være Guderne liig (Hunc ego non cum summis viris comparo, sed Diis simillimum judico).

Saasom nu dette forholder sig saaledes, og Erfarenhed viser, at den Fuldkommenhed, den Sindets Styrke og den Følesløshed, som tillegges viise Mænd, ere heller udi Philosophorum Indbildning end udi Naturen, saa kand man sige, at den Lyksalighed, som tillegges alleene de Viise, heller findes hos Daarer. Dette kand videre forklares ved at sammenligne en Daare med en viis Mand, saaledes som een kand være, der bestaaer af Kiød og Blod, det er, som er et Menneske.

Der ere utallige Ting, som pine og plage viise Mænd, alleene efterdi de ere viise. Thi, som de kiende sig selv, saa see de, hvad de formaae og ikke formaae, saa see de deres Feil saavel som deres Dyder, deres Svaghed saavel som deres Styrke, saa see de og, hvad de besidde, og hvad dem fattes. Forbigangne, nærværende og tilkommende Ting staae dem ideligen for Øjene. De see de Feil, som de have begaaet, og frygte at begaae andre paa nye. Heraf kommer det, at de svæve stedse udi Bekymring, Fortrydelse og Frygt; hvorved den Lyksalighed, som bestaaer udi Sindets Roe og Hvile, ligesom formørkes og forstyrres. Saa ofte de bedrive noget uforsigtigen, fordømme de deres Uforsigtighed, hvilket ikke kand skee uden Sindet derved foruroliges. Saa ofte de forrette noget med Succes. saa ere de selv dermed ikke gandske fornøjede, saasom de udi de mest fuldkomne Ting see en Slags Ufuldkommenhed, dømme, at Tingen kunde have været bedre udført, beskylde sig selv, og frygte for andres Critique derover, saa at deres Viisdom og Skiønsomhed selv foraarsager, at de ingen fuldkommen Glæde og Fornøjelse kand have af deres egne Idretter. Aristoteles var selv ikke fornøjed med sine egne Skrifter, men befoel paa sit yderste, at de skulde supprimeres, skiønt alle ansee dem, som et stort Lærdoms Liggendefæ. Virgilius var plaged med

samme Bekymring, og derfor befoel at kaste paa Ilden hans Heroiske Poema, som Efterkommerne have anseet, som et af de allerprægtigste Verk, og som overgaaer fast et Menneskes Kræfter. En viis og eftertænksom General kand neppe med Alexandro sove roeligen paa samme Tiid, som et stort Feltslag forestaaer: Og en klog Minister skielver saa ofte han skal give et Raad. Thi at frygte og at betænke sig er enhver fornuftig Mands Characteer. Herudover, da een engang bebreidede Cleanthes hans Frygtsomhed, svarede han: Min Frygt vil foraarsage at jeg desmindre vil synde.

Fra deslige Bekymringer ere Narre befriede. Naar de forrette noget u-lykkeligen, skyde de Skylden paa Lykken; naar de begaae en Feil, vil de ikke tilstaae deres Forseelse; og naar andre belee dem, prise de sig selv. Naar nogen censurerer deres Ord og Gierninger, henregne de det enten til Calumnie eller Folks slette og forbervede Smag. Den Latter, som gemeenligen findes hos Daarer, og som følger paa deres Ord og Tale, tilkiendegiver, at de admirere sig selv, og viser, at de ere fornøjede med deres egne Ord; og naar andre derudaf ikke bevæges, holde de for, at man ikke ret haver fattet Talens Synd, og fundet Kiernen derudi. De ansee dem, der uden Bevægelse høre deres Tale, som tykhovede Mennesker, have Medlidenhed med dem, og bestyrkes udi den Tanke, at de alleene ere kloge. Naar de giøre Vers, give de ingen efter uden Homero, som Poeten siger, propter mille annos, det er, i Henseende til Skriftets Antiqvitet. Naar de skrive Historier, kiende de ingen uden Livius at være deres Overmand.

Naar derfore saaledes er, hvo kand da nægte, at den Egenkierlighed, som findes hos Daarer, jo opfylder deres Hierter med en bestandig Glæde og Fornøjelse, uden at man ogsaa vil nægte, at den Glæde, man haver udi Søvne,

er en virkelig Glæde. Hvis en Daare ingen Dyd besidder, troer han dog sig at være begaved med alle, og den Troe eller Indbildning er en Art af Possession. Thi ligesom den indbildte Syge er virkeligen syg: saa er ogsaa en indbildt Ejendom, saa længe Indbildningen varer, en virkelig Ejendom. Man kand ligne en Narr med den syge Mand, der bildte sig ind, at han ideligen hørte en himmelsk Musik for Ørene, og derfor nægtede at give Salarium til den Læge, som havde cureret ham, saasom han ansaae ham heller som en Fiende og Røver, der havde skildt ham ved al sin Glæde og Fornøyelse. Eller man kand ligne en Daare ved den Athieniensiske Giek, hvilken glædede sig over alle de Skibe, som indkomme udi Havnen, saasom han bildte sig ind, at de alle hørede ham til. Saaledes flatterer en Daare sig altid selv, hvor han beskuer sig; fra Hovedet indtil Fødderne seer han intet uden Skiønhed og Ziirlighed, og merker ingen Fejl. Thi Lyder selv komme ham for at være lige saa mange Fuldkommenheder. Narre tage og Skyggen for Legemet, løbe efter Dukketøy og forfængelige Titler og andet deslige, hvilke de ansee som solide Herligheder; og saasom de samme uden stor Møye kand erholdes, saa finde de ideligen noget, som fornøjer Sindet. Naar de see sig at være foragtede, og udelukte fra Embeder, tykke de sig ikke selv: thi, saasom de meene, saadant at skee af Misundelse, beklage de Republiqven, der undertrykker Dyd, og ikke kand skiønne paa dydige og duelige Borgere. Saaledes seer man, at Daarer ere meer bevæbnede mod all Anstød, end Viise.

Philosophi give os herlige Præcepta; de opmuntre os til Taalmodighed, ja til en slags Følesløshed, sigende, at Viisdom er et Skiold, hvormed man kand bøde for sig mod alle U-lykker, Fristelser og bedragelige Vellyster. De sige, at viise Mænd, som med saadant Skiold ere bevæbnede, ere alleene lykfalige. Om dette prædike de ideligen;

men, naar man beder dem at vise et Exempel paa Mennesker, hvorom de tale saa prægtigen, kand de blant det heele menneskelige Kiøn neppe vise nogen, som svarer til de giorte Afrisninger, det er, nogen, som er følesløs mod alle Anstød, eller som med Svanen døer syngende. Lader os betragte Cicero selv, lader os betragte Seneca, hvilke med største Fynd have talet om slige philosophiske Qvaliteter: man seer jo den eene af dem at henfalde undertiden til qvindagtig Skrøbelighed; man seer den anden ofte udaf Frygt at være stum og maalesløs; og man seer dem begge at hige efter Riigdom og verdslig Ære, saa at de vende Verden ikke Rygg, førend Verden vender dem Ryggen, og ere ferdige at dantze igien, naar Verden begynder paa ny at spille for dem. Man maa rose sig af sin Følesløshed, saa meget som man vil, saa er det dog ikke andet end en Stortalenhed. En Possidonius kand vel sige, at Smerte er ingen Smerte; men hans Sukke, hans Vriden og Venden med Kroppen viser, at han tilstrækkeligen føler den. En Arria kand med forstilt Mine rekke sin Hosbond Kniven, hvormed hun har saaret sig, og sige: Pæte, non dolet: Pæte! jeg føler ingen Smerte. Men med all den Grimace følede hun den dog: thi ingen bilder sin Rygg ind, at Spidsrødder ere behagelige; og ingen kand faae sin Mund til at troe, at Edike er Canarie-Sek. Men lad være, at der findes nogle, som ved Philosophie have naaet saadan Fuldkommenhed, saa ere de samme dog gandske rare, og saadanne, som ikke ret vide, om de besidde saadanne Qvaliteter virkeligen, eller om de ere forstillede. Tvertimod: Erfarenhed giver os store Lister paa Daarer, som skikke sig fortreffeligen udi alle Tilfælde, og imodstaae Modgang, Haanhed og Foragt langt bedre end de saa kaldne Viise.

Jeg siger, at Daarer skikke sig bedre udi Modgang, Foragt og Remotion fra Embeder og Værdigheder, efterdi

de troe, at alt hvad som hender dem, hender dem uforskyldt. Og har man ikke behov at lede efter Exempler af daglig Erfarenhed og af Historier, for at blive overbeviset herom: thi Exemplerne ere store og mangfoldige. Herimod kand vel siges dette, at Daarer vide mindre at regiere sig selv udi Medgang; iligemaade, at de i Henseende til deres Vanvittighed ere mest Foragt underkastede. Dertil kand svares, at der hos Daarer vel findes større Skrøbeligheder udi Medgang; men hvad Modgang angaaer, da staae de bedre derimod end de Viise, og det i Henseende til de Aarsager, som vidtløftigen ere anførte. Og hvad den Foragt angaaer, som man holder for, at de i Henseende til deres Vanvittighed og Udueligheb stedse maa leve udi, da kand derudaf intet Beviis tages til de Stoiske Meeningers Bestyrkelse: tvertimod, intet er sterkere til at kuldkaste de samme, end Daarernes Vilkaar og Skiebne. Thi de, som herudi beklage deres Vilkor og foragtede Tilstand, synes ikke at have Kundskab om Historier og om Tiderne, ja de synes at tale mod daglig Erfarenhed. En vis Philosophus blev engang adspurt, hvad han helst vilde ønske sig, om Vallet blev ham given, enten Viisdom eller Riigdom, hvortil han svarede:

Mallem me doctum, doctos nisi sæpe viderem
Nudos stultorum serpere vestibulis.

Det er: Jeg vilde heller ønske mig Viisdom, hvis jeg ikke saa ofte saae de Viise at giøre Opvartning og at hovere udi Narrers Forstuer.

Lader os stille for Øjene Societeters og Republiqvers Tilstand, lader os holde Munstring over Viise og over Daarer, lader os ligne de førstes Tilstand med de sidstes, saa ville vi strax see, hvis Skiebne er best, eller mest at beklage. Vi ville strax merke, at de Viise og Fornuftige sejle ligesom blant Skiær og Klipper, som ideligen true med

Skibbrud, da Daarer derimod ligesom for fuld Sejl, uden Fare og Anstød drives til Havnen: thi, saa mange Meriter, som findes hos de første, saa mange Hindringer udi deres Forfremmelse, og jo nærmere een er ved Maalet, jo vanskeligere og silbere naaer han det, efterdi alle rotte sig sammen mod Dyden og stræbe at lukke Ærens Dør til for de Viise, just fordi de have giort sig værdige til Ære. Det gaaer her ikke anderledes til end udi Leeg, helst udi det Kort-Spill, som kaldes Imperial, hvorudi de som have mest Stræge paa Bordet, og ere nær ved at vinde Spillet, tabe snarest, efterdi alle de andre Spillere foreene deres Kræfter mod ham. Taabelige og vanvittige Mennesker derimod finde ingen Hindringssteene paa deres Vey. Alle ynde dem vel, efterdi de ikke besidde de Dyder og den Capacitet, som kand opvække Misundelse. Man seer derfor at Daarer blive ligesom paa Folkets Skuldre baarne til Ære og Værdighed, just fordi de ere Daarer, og at de beklædes med Embeder, just efterdi de ere uværdige dertil. Det heder, som Chrysippus fordum sagde: Hvo som skikker sig ilde, mishager Guderne, og hvo som skikker sig vel, mishager Menneskerne. Heraf kommer det, at de listigste Mennesker, som mest tragte efter Høyhed, med stor Fliid søge at skiule deres Qvaliteter, paa det de des sikkere og snarere kand komme til Maalet. Thi det heeder: Den er undertiden viis, som veed at være uviis. Herudover gik Sixtus 5. krum og heldede sig paa en Stav, paa det at alle skulde troe, at han formedelst Skrøbelighed ikke kunde leve længe, eller i det ringeste, at han ikke vilde giøre mange krumme Spring, men lade sig trekke ved Næsen; og var det ved saadan Forstilling alleene, at han blev Pave. Historien viser ogsaa, at det var ikke uden Keiser Claudii Daarlighed, som frelsede hans Liv, og banede ham Vey til Thronen: thi han havde ikke levet saa længe, han havde

ikke blevet Herre over den Romerske Verden, hvis han havde havt sensum communem, eller hvis mindste Gnist af Forstand havde ladet sig see hos ham under Caligula, hvilken hadede og forfulte alt hvad som havde Navn af Dyd. Man seer saaledes, at de, som ere bevæbnede med Daarligheds Skiold, giøre store Skræv, og uden Hinder gaae igiennem Verden; ja ligesom de Viise maa slaae sig frem, saa drives disse frem af nogle, og andre jævne Veyen for dem. Derfore siger man udi Ordsproget, at galne Folk have ikke Pas fornødent, item at Lykken er Daarers Formynder. Det var derfore, at den, der kastede en Steen efter en Hund og rammede sin Stivmoder, sagde: Lykken er bedre end Forstanden:

Ταὐτόματον ἡμῶν καλλίω βελεύεται.

Lader os kaste Øjene videre om. Lader os examinere Kirkehistorier: vi ville deraf lære, at de Viises Vilkor er ligesaa haard, ja end haardere. Thi viise og skiønsomme Mennesker, saasom de holde for, at Naturens Lys og Siælens Forstand er en Gave eller et Pund, som GUd haver betroet dem til at udlede Sandhed, saa holde de det for en Pligt at efterforske alting med Omhyggelighed, saa studere, arbeide og svede de, og lade sig intet være suurt og fortredeligt for at finde det Liggendefæe, som de lede efter. De raisonnere saaledes med sig selv: hvis Biergmænd lade sprænge Bierge og Klipper, og grave sig med Livs Fare ned udi Jorden, for at leede efter Metall-Aarer, hvis Dukkere lade sig nedsænke til Havets Bund, for at finde en Perle: saa er det haanligt for Mennesker at være lunken udi deres Saligheds Sag og udi Sandheds Efterforskning. Men hvad er Høsten af saadan Bekymring og saadant Arbeide? Frugterne deraf ere gemeenligen, Forfølgelse, Landflygtighed, Baand, Fængsel, Gravsteds Nægtelse, ja saa vidt det staaer

udi Forfølgernes Magt, ævig Fordømmelse. Tvertimod: en Daare eller et tykhoved Menneske veigrer sig enten ved at meditere, paa det dets Roelighed ikke skal forstyrres, eller kand ikke efterforske formedelst Hiernens Sløvhed. Men just denne Udueligheb eller Dovenskab giver ham en riig Høst; just dette erhverver ham Navn af en redelig, gudfrygtig, stille og rettroende Siæl.

Hunc optant generum Rex & Regina; puellæ
Hunc rapiant: qvicqvid calcaverit hic, rosa flat.[1])

De Frugter, som Daarer høste, ere derfor Belønninger, Ære, Kierlighed, og alt hvad et Menneske kand ønske sig. En Daare elskes saa længe, som han lever, æres, berømmes og undertiden canoniceres efter hans Død.

Hvis nu de Stoiske Viise kand med Taalmodighed fordøje alt dette, hvis de med et glad og roeligt Sind kand ansee Had, Misundelse, Spot, Forfølgelse &c. som Ting, der angaae ikke dem, da vil jeg gierne prise dem lyksalige, ja desmeer lyksalige, jo fleere og jo større deres Sejervindinger ere, og jo større Tapperhed de have ladet see imod deres Fiender. Men, som Erfarenhed viser, at der gives ikkun faa slige Helte in rerum natura, og at den Heroismus eller u-overvindelige Sindets Kraft kand alleene tillegges dem, som GUd ved en besynderlig Naade bevæbner og begaver med meere end menneskelige Qvaliteter, saa kand dette Stoiske Axioma ikke holde Stik.

Vel er sant, at man kand anføre adskillige Exempler, som synes at kunne svække denne min Dissertation, og at man kand vise Philosophos, der med Tapperhed have begegnet alle U-lykker, og derfore have høstet rige Frugter af

[1]) Ham til Svigersøn helst baade Konge og Dronning sig ønske;
Pigerne rives om ham: hvor han gaaer, voxer der Roser.
U. D.

deres Dyder; ligesom man kand vise Daarer og uduelige Mennesker, der have ladet sig nedslaae af Modgang, og der stedse have levet udi Foragt. Men man kand anføre langt fleere Exempler, som vise Contrarium, og som bestyrke denne min Thesin. Det er derfore, at en moderne Philosophus siger: Hvis Viisdommen selv paatog sig Kiød og blev Menneske, vilde dens Puls slaae stærkere naar den skulde løbe Storm mod en Fæstning, end naar den skulde gaae til Bords at spise. Der fortælles om en viis lærd Mand, at han beklagede sin Fødsel, i det han var født af ægte Forældre; og at han ofte raabte: Hvi er jeg ikke fød en Horeunge? saasom han merkede, at deslige Folk giorde store Trin i Verden, og havde mest Lykke. En anden kunde med samme Føje sige: Gid jeg var en Nar! naar han merkede, at Lykken saa fortreffeligen bøder paa Forstanden. Den skiemtsomme Poet Horatius siger: Jeg vil heller være en Nar, naar mine Daarligheder enten foraarsage mig Fornøjelse, eller jeg ikke merker dem, end være klog og fortæres af Bekymring.

—— —— Prætulerim, delirus inersqve videri,
Dum mea delectent mala me, vel deniqve fallant,
Qvam sapere & ringi, —— ——

Man seer jo, at mange fornuftige Mennesker paatage sig Narremaske, og under den samme gaae videre fort end under Viisdoms Kaabe: og, hvis Narre ikke ere lyksalige udi andres Øjen, saa ere de det dog udi deres egne Tanker, i det at de ikke see hvad dem fattes, og i det at de giøre Børneverk til Heltegierninger. Hvo kand negte, at jo Don Quixot var lyksalig, efterdi han bildte sig ind, at den heele Verden skalv og bevede for ham, og efterdi han ansaae en Striid med en Vindmølle af større Importance end de største Sejervindinger, som Alexander Magnus havde erholdet.

Nogle maaskee ville vel dømme ilde om denne Dissertation, og ansee den som et Moralsk Kietterie: men hvis de med Agtsomhed læse den fra Begyndelsen til Enden, ville de befinde, at jeg udi den heele Materie er gandske orthodox; thi jeg underskriver alt hvad som Philosophi sige om de Viises Lyksalighed: jeg tvivler alleene om der ere saadanne Helte til, som uden alle Anfægtninger ere føelesløse. Jeg tilstaaer gierne, at der er Forskiel imellem Mennesker, og at eet Menneske er, som man siger, danned af finere Jord end et andet; men jeg veed derhos, at de ere alle dannede af Jord, og at derfore den Fuldkommenhed, som omtales, bestaaer fast udi Philosophorum Indbildning. Og saasom dette er af saadan Beskaffenhed, meener jeg, uden at synde mod Orthodoxien udi Morale, at dette Philosophiske Axioma kand inverteres saa, at man nogenledes kand sige:

Solos stultos esse beatos.

Det er, at Narrer alleene ere lyksalige udi denne Verden.

Libr. II.

Epigramm. 2.

Qværis, cur Venerem plebejam nauseat Afer;
Asse emitur gemino; displicet inde nimis &c.[1])

Menneskets Smag bestaaer meere udi Indbildning end udi Realitet, meere udi hvad en Ting siges at være, end hvad den virkelig er. Spæde Børn er de rette Dommere om Smagen. Man seer dem fast alle at finde Behag udi Melk, Frugt, Sukker ꝛc. hvoraf man maa slutte, at derudi er en naturlig Angenemhed. Voxne Mennesker derimod ere gemeenligen ubeqvemme Dommere herudi, efterdi deres Smag af Vaner og Indbildning er bleven saa forfalsket, at de ikke skatte en Ting efter dens naturlige Godhed, men efter den Priis, som andres Daarlighed haver sat derpaa. Sagernes høje Priis og Rarhed foraarsager, at de foragte de Ting, som Naturen haver distingveret udi Godhed, alleene fordi de kand haves uden Møje og Bekostning, og derimod finde Vellyst udi u-naturlige og ildesmagende Ting, alleene efterdi de ere dyre, og de uden Besværlighed ikke kand

---

[1]) „Hvorfor mon Afer vil kræsen ei søge sin Elskov blandt Folket?"
Nu, hvad der koster saa lidt, er ham af ingen Værdi.

U. D.

erhverves. Hvad haver for Exempel givet Caffee eller brændte Bønner behageligere Smag, end Melk? intet uden Prisens Forskiel: thi, hvis en Potte Melk kostede 1 Rigsdaler, og et Pund brændte Bønner 2 Skilling, vilde det sidste blive en Førstelig Tractament, og det første ikke bruges uden i Straahytter. Alt hvad som kommer fra Indien og China, smager vel, efterdi det ikke uden ved Reiser, som vare tvende Aar, kand os tilbringes.

Qværit se natura, nec invenit, omnibus ergo
Scorta placent, fractiqve enervi corpore gressus
Et laxi crines, & tot nova nomina vestis,
Qvæqve virum qværunt ecce! Afris eruta terris
Citrea mensa, greges servorum ostrumqve renidens.[1])

Herudover er Ordsproget: Koster det meget saa smager det desbedre. Det er derfore ikke i Henseende til Føden, men til Fødens Priis, at der giøres saa stor Forskiel imellem en riig og en fattig Mands Bord: ja man kand sige, at den sidste spiser bedre, men den første kostbarere. Thi, naar vi examinere den Riges Taffel, finde vi det bedækket med mange Slags Retter, som Mennesket haver maattet vænne Naturen til at æde, efterdi de ere fornemme. Paa den Fattiges Bord derimod findes intet uden de Ting, som man maa vænne Naturen til at vrage. Udi alle de Retter, som findes paa Bondens Bord er en naturlig god Smag, og haver man ikkun at giøre Forsøg med et spædt Barn, hvis Smag endnu ikke er bleven fordervet, for at blive overbeviset herom. Den Riges Gane er ved Mode og Vane

---

[1]) Unatur har i Sjælene Bo; see derfor Alverden
Finder i Skjøger Behag, og i svækkede Legemers Vaklen,
Lokker, flagrende vildt, og alleslags nymodens Dragter.
Kom lad os see, hvad der frister en Mand! Et Bord af Citrontræ,
Hentet i Afrika, Slaver i Flok og det straalende Purpur.
U. D.

bleven saa fordervet, at den æder heller en raaden og stinkende Beccasin, end det beste og saftigste Oxekiød, ja det er troeligt, at, hvis en Koekase kostede mange Penge, og med Besværlighed blev først syltet fra Indien eller den nye Verden, at den vilde blive en Hovedconfiture paa fornemme Borde. Det gaaer med Mad og Drikke ligesom med Klædedragt: hvis en Førſte hittede paa at gaae paa Stylter, vilde og andre holde det for en beqvem Mode, ja man haver til Venedig virkeligen seet fornemme Dames udi saadan Positure at gaae igiennem Gaderne, heldende sig paa tvende Opvarterſker. Man vænner sig til ildesmagende Ting og til ubeqvemme Moder, for at distingveres fra Almuen; og Vanen bliver siden til en Natur: saa at man finder Sødhed udi det, som er meſt suurt og bittert.

Man kand derfore ikke dømme om en Tings Godhed efter dens Priis, som af visse Folk derpaa sættes. En Courtisan giver sin Velfærd bort for en Jomfruedom, som en Jøde ikke vilde tilhandle sig for en Daler: thi den første dømmer efter Caprice; den anden derimod seer efter Tingens intrinsique Valeur. Hvad kand have mindre naturlig Behagelighed end Tobaksrøg? og dog seer man hele Nationer at have forelſket sig saaledes derudi, at de ikke kand leve uden det samme. Den store Persiske Konge Abbas søgte engang at vænne sine Undersaattere derfra; men forgieves: thi de foregave alle, at det var at betage dem deres Vellyst. Han inviterede derpaa nogle fornemme Persianer paa en Tobaks Collation, og lod Piberne fylde med tørt Gaaseſkarn og Koemøg, foregivende, at det var en rar Sort af Tobak, som han nyeligen havde forſkrevet. Da alle havde udsmøget deres Piber og roset den nye Tobak, gav Kongen dem tilkiende, af hvilke Ingrediencer den bestod, og derpaa visede dem, hvad Indbildning kand udvirke.

Jeg kunde opregne utallige andre Ting af ligesaa modbydelig Smag, som denne Urt, hvilke dog præfereres de bestsmagende Ting, enten efterdi deres Brug er kommen udi Moden, eller efterdi de ere dyre, og ikke uden Besværlighed kand bekommes. Et Æble, som ligger paa Jorden, gaaes forbi, og man klyver op i Træets Top, for at afplukke et andet, hvilket ofte, skiønt mindre moed, smager bedre, efterdi det med Møje plukkes. En Jomfrue, som villigen tilbyder sin Tieneste eller giver sig paa Discretion ved første Angreb, forkølner Frierens Kierlighed. Hvorudover et listigt Fruentimmer affecterer Kaaldsindighed, stiller sig til Modstand, og lader en Beiler frie paa Romansk, for derved at forøge hans Lyst, og des sikkere at naae sit Ønske. Dette practicerede den bekiendte Anne Boulen med Succes: thi hun havde aldrig naaet sit Ønske, hvis hun havde stillet sig meere tam mod Kong Henric 8. Hendes affecterede Modstand og Kaaldsindighed banede hende alleene Vej til Thronen. Jeg drister mig ikke at fælde samme Dom over den kydske Paméla, for ikke at faae paa Halsen et heelt Regiment af prude Matroner og Jomfruer, der ikke uden Graad læse hendes opbyggelige Historie. Men ingen kand ey heller lægge mig til Last, om jeg veigrer mig for at garantere for denne store Kydskheds Heltinde. Hvis Virkningen af hendes Opførsel havde været Forfølgelse, Fængsel og Død, vilde jeg gierne, for at insinuere mig hos vore Fruentimmer, canonisere hende: men saasom hun af en Bondepige derved blev til en anseelig Dame, suspenderer jeg herudi mit Judicium, og i det ringeste dømmer ikke med den Assurance, som i den Romerske Lucretiæ Sag. Elskov haver ingensteds større Virkning end udi Italien, Spanien og Orienten, hvor Qvindekiønnet indsperres, og til hvilket ingen uden ved Livs og Lemmers Forliis baner sig Adgang. Vanskelighed forøger Lyster, og hundrede listige Midler bruges for at

bestorme de Fæstninger, som ere mest fortificerede, saa at de Præcautioner Mændene bruge i at forvare og skiule deres Hustruer ere en Art af Invitationer til forliebte Personer, og mangen Mand taber sin Hustrue, just fordi han forskandser hende, og faaer Horn, just fordi han bruger for stor Præcaution derimod; saa at det gaaer med ham som med dem, der mister deres Helbred alleene ved for megen Medicine.

Man haver derfor ikkun at sette en høj Priis paa en Ting, eller at giøre dens possession vanskelig for at opvekke Begierlighed derefter; og man haver ikkun at giøre Adgang til en Ting let, og at vise Mennesker Forraad og Overflod paa Varer for at styre deres Lyst. Ingen haver mindre Lyst til Sukker end en Sukker-Bager, og ingen drømmer mindre om Rosiner og Svedsker end en Urtekræmer-Dreng. Dette vide Kræmmere, og derfore lade alle Kiister staae aabne for Drenge og Svenne. Mennesket er herudi, som udi andre Ting, selsomt og ubegribeligt: og bekiender jeg mig selv ikke at være fri for samme Daarlighed. Af alle mine Venner haver jeg ingen meere elsket end N. N. som boer 2 Miile fra mig, og hvis han end flytter 2 Miile længere bort, vil jeg maaskee elske ham end meere. Jeg haver stedse været en Elsker af Caffée, men finder nu omstunder ikke den Smag derudi, som da Pundet kostede 2 Rdlr., saa at jeg kand ikke andet dømme, end at Priisens Fald haver foraarsaget Appetitens Aftagelse, og at Lysten igien vilde voxe, naar Bønnerne kommer udi deres forige Priis. Hvi er det ikke en Synd at drikke kolt Vand (perche non é peccato di bevere l'aqva fresca) sagde en vis Italiener: saasom han meenede, at det i saa Maade vilde smage bedre. Saaledes kand man og sige: hvi er Melk, Smør, Erter, Rødder og anden Bonde-Kost ikke udi større Priis, saa vilde man ret skiønne paa dens Sødhed og naturlige gode Smag.

Libr. II.

Epigramm. 3.

Irarum fluctus tumidos & atrocia bella
Sæpe ciere mihi candida scripta solent.
Militis ira gravis, gravior tamen ira Magistri,
Iram qvi scriptis improbat atqve notat. [1])

Mine moralske og skiemtsomme Skrifter, endskiønt de saaledes ere indrettede, at de sigte ikke uden paa det menneskelige Kiøn udi Almindelighed, saa have de dog opvakt adskillige Bevægelser, og giort liden Frugt. Jeg haver viset paa et andet Sted, at det er vanskeligt at curere legemlige Sygdomme: men man kand sige, at moralske Svagheder ere fast incurable. Een som haver et svagt Legeme, haver Tillid til Lægen, troer hvad han siger om Sygdommen, og bruger det som han præscriberer. Een derimod, som laborerer af Laster, troer ikke selv, at han er svag, og derfore intet vil høre tale om Sygdom, langt mindre bruge Lægens Præscriptioner. Men af alle Stænder haver jeg ingen

---

[1]) Over mit Hoved saa tidt mine skjemtsomme Skrifter mig bragte
Hadets svulmende Strøm, Vredens forbittrede Krig;
Krigsmanden streng er i Vrede; dog ei som en Kristendomslærer,
Han der i Skrifter med Fynd drager mod Vreden tilfelts.
U. O.

funbet meere hidsig end den geistlige og lærde Stand, der bestaaer af Folk, som ideligen formane andre til Sagtmodighed, og prædike imod Had, Vrede og andre deslige onde Affecter; saa at man deraf seer, hvorlidet Menneskerne leve efter deres egne Principia. Man skulde af de Skrøbeligheder, som findes udi den geistlige og lærde Stand, slutte, at Boglige Konster tiene lidet til at danne Mennesker. Aarsagen er, at vi studere meere for at blive lærde, end for at blive gode. Os gives udi Skolerne Definition paa Dyder og Lyder, vi lære at tale derom, vi lære at sette andre til rette, og indbilde os, at det er nok; saa at Lærdommen begyndes med en simpel Theorie, og endes iligemaade dermed. Een, som haver udstaaet sin Skolegang, er derfore ikke andet end en Slibesteen, der giør Staalet hvast, men selv ikke kand skiære. Det heeder, som Poeten siger:

— — Fungor vice cotis, acutum,
Reddere qvae ferrum valet exsors ipsa secandi.

Man kand ansee dem som Staldknegte og Beridere, hvilke forstaae at temme Heste, men vide ikke at holde deres egne Affecter udi tømme. Vi komme ud af lærde Seminarier, som Cameeler, beladne med Bøger, saa at vi have Magaziner paa herlige Præcepta, som vi give andre, men selv ikke practicere. En Seneca declamerer idelig mod Riigdom, og tilligemed samler Penge med begge Hænder. En Cicero formaner til Bestandighed, og selv græder som et Barn udi mindste paakommende Modgang. Og en Horatius skiemter med Vegelsindede, og er ligesaa vaklende som en Tigellius. Man finder udi lærde Societeter herlige Formaninger og moralske Præcepta; men, vil man lede efter Exempler, maa man heller addressere sig andensteds: thi man kand sige, at de fleste Lærere distingvere sig ved Lærdom og Skrøbelighed; saa at de kand lignes med

musicalske Instrumenter, der give Lyd fra sig, som de selv ikke høre.

Af ovenanførte sees Aarsagen, hvi Boglige Konster føre saa liden Frugt med sig, og at Lærde udi Sagtmodighed lidet distingveres fra U-lærde. Men her spørges, hvi man finder fast større Hidsighed og større Skrøbeligheder hos de første end hos de sidste. Dertil kand gives adskillige Aarsager. De fleste Mennesker hovmode sig af Lærdom, og ansee sig selv, som en Qvint-essentz af det menneskelige Kiøn. Denne Skrøbelighed havde udi de saa kaldne barbariske Seculis taget saadan Overhaand, at Pedanter gave sig Navn af Seraphinske, subtile og Himmelske Lærere: ja nogle brugte saadanne Titler: N. N. forfaren udi det Græske og Latinske Sprog (utriusqve lingvæ peritus) alle andre indtil høje Stands-Personer bleve ved et foragteligt Navn kaldne Laici. Udi vore Tider er Prisen vel meget falden paa disse Græske og Latinske Helte; men meget af den gamle Surdei findes endnu tilbage, saa at mange ansee sig som venerable Mennesker, og saadanne, som man i det ringeste ikke maa skiemte med eller sige Sanden i aabne Øjen. Geistlige Mænd ansee sig, som himmelske Ambassadeurs, hvilke ere autoriserede til at tilrettesætte alle andre Mennesker, uden at høre et Ord af dem igien. Deraf reiser sig den særdeeles Delicatesse, som findes hos disse Folk, og at de allarmeres meere over en Critiqve end andre. Alle andre Mennesker, som der declamere mod det menneskelige Kiøn, vente sig Indvendinger, Modsigelser og Retorsioner. Men en Prædikant, saalænge han staaer i Cathedra, udfordrer et ydmygt og stiltiende Auditorium. En Orientalsk Gesant kom engang ind udi en Hoved Kirke udi Engelland, hvor han hørte en Prædiken, som varede en Time: da han forundrede sig over, hvi een talede stedse alleene uden Modsigelse, blev ham svaret, at det var Solens

Ambassadeur, saasom Orientalske Folk betegne geistlige Herolder ved saadanne Titler. Han kom derpaa en anden gang udi et presbyteriansk Forsamlings Huus, hvor han hørte iligemaade en Prædiken for en mindre Forsamling, hvorudover han sagde: denne maa nok være Maanens Ambassadeur.

Den Habitude, som de have faaet i at føre Ordet alleene uden Repliqve udi Cathedra, følger mange ofte udi andre Tilfælde, saa at de holde alslags Modsigelse u-anstændig, og ansee sig som Folk, der ere alleene beskikkede til at criticere uden at criticeres, ej eftertænkende, at de selv ere Kiød og Blod, og at den Titel af Geistlige eller Aandelige, som dem tillegges, ikke kand forstaaes efter Bogstaven. Jeg befatter dog ikke alle, ej heller de fleeste under den Characteer: thi jeg haver fundet og dagligen finder udi den Stand billige Folk, der holde for, at de ere Censure underkastede, saavel som andre, og derfore af velgrundede Critiqver ikke ophidses. Jeg siger ikkun, at jeg ved Anledning af mine moralske Skrifter haver fundet størst Skrøbelighed blant Philosophos og Geistlige, og søger alleene at give Aarsag dertil. Jeg haver ogsaa stedse med Moderation talet om den geistlige Orden, og liden Behag fundet i deres Skrifter, der søge at afmale Præste-Standen med de sorteste Farver, holdende det ikke mindre u-anstændigt end ubilligt. Hvis en Prædikant er en god Mand, haver jeg Ærbødighed for ham; og hvis hans Levnet ikke svarer til hans Lærdom, sparer jeg ham i Henseende til Embedet, efterfølgende derudi en vis gammel Matrone, hvilken giorde sin Sogne-Præst efter fuldendet Prædiken saadan Compliment: Jeg takker Eders Velærværdighed for god Prædiken; GUD give Eder sin Aand og Naade, at I maatte selv leve derefter!

Til den Skrøbelighed, som findes blant lærde Folk, contribuerer ogsaa ikke lidet Læreres og Informatorum Opførsel ved at indprente deres Disciple en forfængelig Ambition, og ved at opløfte dem til Skyerne formedelst deres Capacitet og Nemme, da de dog ikke burte rose dem for hvad de lære, men alleene fordi de practicere hvad de have lært, og at de lade see Frugter af deres Lærdom, som maa være Ydmyghed, Føjelighed, Taalmodighed ꝛc. Men, saasom dette ikke skeer, bliver Lærdommen meere til Vanheld end Zirath, og de mest studerede Folk ofte findes de mest uskikkelige, endskiønt de kand være oplært i de allersolideste Studiis, og saadanne, som mest danne Mennesker; hvilket dog sielden skeer. Thi den meste Ungdoms Tiid bortdrives gemeenligen med Ord, Gloser, Curiositeter og Disputer om unyttige Ting, som de lære at forsvare med yderste Haardnakkenhed, og giøre sig en Ære deraf. Det er i saa Maade ingen Under, at man finder større Skrøbelighed hos Lærde end U-lærde Folk: thi de sidste ere som en raa Materie uden Skikkelse, men de første, som en udarbeidet Materie, men udi en gal og vanskabt Form, saa at det er et simpelt Arbeide at giøre hine, men et dobbelt at giøre de sidste til Mennesker: thi een Fold maa slettes, førend en anden kand legges, og den gamle Skikkelse maa afhøvles, førend den nye paa Materien kand graves. Videre contribuerer hertil lærde Folkes alt for skarpe Syn, hvilket foraarsager, at de ikke alleene see de Ting, som ere, men endogsaa de, som ikke ere udi et Skrift. Man kand og ligne slige Folk med drukne Mennesker: thi ligesom drukne Folk for et Lys see tvende paa Bordet, saa see og de første alting dobbelt, finde mysteria og dobbelt betydende Meeninger udi alt, hvad som tales og skrives: (διπλῶν ὁρῶσιν) og, som de see, hvad andre ikke kand see, er det i saa Maade ingen Under, at de allarmeres over Ting, som ikke bevæge andre.

Man seer saaledes Aarsagen, hvi Lærde støde sig meer over Skiemt end Læge. Til disse Aarsager kand lægges end en anden, som reiser sig af deres Constitution og ormstukne Legemer. Thi det stille siddende Levnet, idelige Studeringer og Nattevægt tilvejebringer svage Legemer, og conseqventer delicat Sind; saa at en lærd Mand er som en skrøbelig Leerpotte, der ingen Anstød taaler, og derfor tiener ikke at røre ved. Derfor haver en vis Skribent ikke uden Grund sagt, sig heller at ville have et heelt Regiment Ryttere paa Halsen, end een saa kalden Philosophus: og sandeligen! vil man søge efter Philosophie og Kaaldsindighed, da vil man forgieves lede derefter udi lærde Societeter og geistlige Forsamlinger. Italienerne sige: Con toto mondo guerra, ma pace con Inghilterra. Det er: Kriig med heele Verden, men Fred med Engelland. Jeg siger, Kriig med heele Verden, men Fred med Philosophis og Geistlige, sær med dem, som give sig ud for Helgene: thi det er ligesaa let at giøre en Helgen vred, som det er vanskeligt at giøre ham blid igien; og de Krige man fører med deslige Folk, kommer man sielden vel fra. Thi, endskiønt man haver Ret, synes man dog ingen at have. Jeg forsvarer mig derfor mod enhver saa længe jeg kand: men, naar jeg faaer Tvistighed med en Devot, planter jeg Gevær, offererer Charte blanche, og giver mig paa Naade og Unaade.

Libr. II.

Epigramm. 41.

Mille parit dives rerum natura colores;
Lætatur tellus seminibus variis &c. [1])

Dette Epigramma handler om de Feil og den Udueligheed, som merkes hos de fleste Mennesker, og viser Aarsagen dertil: nemlig, at den U-liighed, som findes imellem Hoveder, reiser sig ikke saa meget af Naturens Gaver i sig selv, som af deres Direction, der ikke aptere Personerne efter Forretningerne. Jeg drister mig ikke til at sige, alle Hoveder at være af lige Capacitet: thi det var et Paradox, som vilde blive vanskeligt at udføre. Jeg holder alleene for, at der vilde findes gandske faa uduelige Mennesker, hvis et hvert blev sat paa sin rette Post. Af alle Stiftelser udi et Land, kunde ingen imagineres af større Nytte, end et Collegium af skiønsomme Mænd, hvis Forretning skulde være at examinere unge Menneskers Capacitet, og eftersee, hvorudi deres Styrke bestaaer, og til hvilke Studia, Embeder og

---

[1]) Har ei den rige Natur født tusind Farver til Verden?
Viser ei Jorden med Fryd vexlende Arter af Sæd?
U. O.

Forretninger de have mest naturlig Beqvemhed: deraf vilde flyde den store Nytte for en Stat, at fast alle vilde blive nyttige Lemmer deraf, og at Bestillinger vilde ikke lede efter beqvemme Embeds Mænd, hvilket man nu omstunder udi alle Lande seer at skee, efterdi Børn beskikkes til Studia, og ligesom immatriculeres til visse Embeder og Handteringer, førend de have naaet skiønsom Alder, ja undertiden strax efter Fødselen, saa at Forældrene tillige med Navne designere dem til visse Occupationer, hvorved de sielden treffe ret, og, naar det falder vel ud, saa er det ikkun af en Slumpelykke. Jeg erindrer eengang at have seet en Maler sætte adskillige Latinske Deviser under nogle Stykker, som han afmalede paa et Huses Vægge. Jeg spurte ham, hvorledes han saadant kunde giøre, efterdi han ikke forstod Latin: hvortil han svarede: Unterweilen trifts doch artig ein. Ligeledes gaaer det ogsaa til, naar man strax efter Fødselen designerer Børn til Studia. Hver Mand maa gierne have Frihed at sige: min Søn skal hede Peder eller Povel, efterdi min Fader havde det Navn; men at sige: han skal være Præst eller Dommer, efterdi han selv er en Præst eller Dommer, det er at storme mod Naturen, og ligesom at ville sige, endskiønt min Søn er fød med svage Been, saa at han synes af Naturen at være dannet til siddende Forretninger, saa vil jeg dog have ham til at være Løber, efterdi hans Farfader, hvorefter han er opkaldt, havde saadan Occupation; eller, endskiønt han er suurøjet, og ikke kand see langt, saa vil jeg dog sætte ham til Astronomien, efterdi hans Forfædre have været Stjernekigere. Intet kand være u-rimeligere, og intet er dog meere almindeligt; thi, hvis man examinerer Folkes Huse, vil man finde, at Forældre udi hvert andet Huus anmasse sig saadan Direction, ja at saadant kommer ofte an paa Mødrene, saa at en

Mand siger: Jeg vilde gierne have min Søn ved Pennen; men min Kone haver svoret dyrt paa, at han skal være Præst. Han bliver derfore ogsaa Præst, men prædiker, som man siger, og døber derefter. Der er funden visse Folk, der udi Embeders Distribution alleene have seet efter den udvortes Skabning. Saadant, naar vi læse og høre, belee vi, og det ikke uden Aarsag: thi hvad kand være selsommere, end at giøre en til General, efterdi han er visse Palmer høj, at giøre en til Borgemester, efterdi han haver en tyk Mave, eller som de Ægyptier, at giøre en Oxe til Gud, efterdi den er tegnet med en hvid Plet i Panden. Jeg siger, hvad kand være selsommere og meere usikkert: thi man merker jo, at udi et stort Legem kand være et lidet Hierte, og at en der haver en stor Mave, kand have en liden Hierne. Dette er dog ikke meere selsomt, end at beskikke Børn til Forældrenes Embeder, førend man seer, om de have noget af Forældrenes Qvaliteter. Det er derfore ingen Under, at man maa lede efter Mænd til Embeder, og at man seer saa mange ubeqvemme Embedsmænd. Man tilskriver saadant gemeenligen Landets Fejl, og siger, at det ikke er frugtbart paa gode Hoveder: da dog Landet og Luften ingen Skyld have, men Uhelden flyder af en daarlig Direction. Det var at ønske, at Øvrighed, Forældre og Lærere herudi vilde efterfølge Agermænd, hvilke examinere hver Jords Natur, førend de besaae den, efterdi den beste Sæd kand qvæles, naar den saaes udi en ubeqvem Jord. Naar saaledes Misvext skeer, er det ikke Sædens, men Sædemandens Skyld. Dette er ligesaa fornødent at i agttage med Børn, som ere Planter udi en Stat eller Republique, og, naar saadant skeer, kand et hvert Land blive frugtbart paa beqvemme Indbyggere, og en hver Stad have Forraad paa duelige Borgere.

Den Mangel, som et Land haver paa beqvemme Subjectis, reiser sig en deel af Forældrene, en deel af Lærerne,

og en deel af Øvrigheden. Af Forældrene, efterdi en Fader dømmer ikke efter et Barns Naturel, men efter sin egen Inclination, og søger at drive det frem imod dets Natur, hvilket haver den Virkning, at det fortreffeligste Subjectum kand blive det unyttigste Jordens Byrde, og at det, som kunde blive et Lands Ære, bliver til dets største Vandheld og Vanære. Thi mangen een, som med Spot og Forhaanelse sidder paa en Domstoel, kunde være bleven en anseelig Krigs Anfører, hvis man ikke havde lagt ligesom Bolt og Lænker paa hans naturlige Gaver, og tvunget ham til et, da dog Naturen havde dannet ham til andet. Man siger for et Ordsprog, at den, som er skabt til en Skilling, bliver aldrig en Daler: thi hvad udvortes Stempel man sætter paa en Ting, bliver dens Natur dog den samme. Hvis Børn lignede Forældre udi Sindets Gaver, som de ligne dem gemeenligen udi den udvortes Skabning, kunde saadant uden et Societets Skade practiceres; men, som Erfarenhed viser, at lige saa stor Liighed, som der er udi Lineamenter, saa stor U-liighed er der udi naturlige Qvaliteter, saa er det usikkert og daarligt at designere Børn til Forældrenes Studia og Forretninger. Herudover lastes det med Billighed hos de Chineser, at enhver Handverksmands Søn holdes til Faderens Handverk, og end meer hos de gamle Jislændere, at en Philosophi Søn ogsaa skulde være Philosophus.

Det lader sig ikke giøre med Børn, som med visse Dyrs Unger, hvilke man strax efter Fødselen kand beskikke til Forældrenes Bestillinger: En Støvers Hvalp kand strax efter Fødselen indrulleres blant Støvere, og en ung Myndе kand sikkert indføres udi Myndernes Matricul, saasom Erfarenhed viser, at de have de selvsamme Qvaliteter som Forældrene, ja at de tiene ikke til andet. Men, hvor ofte

seer man ikke blant Mennesker, at en Helt fødes af en Poltron, og en Poltron igien af en Helt. Aridæus og Alexander vare Brødre, men vare af gandske u-lige Qvaliteter. Det er ufornødent at anføre fleere Exempler af Historier, daglig Erfarenhed giver os Forraad nok herpaa. See ikkun til din egen Familie: din Fader var en ypperlig Musicus og havde en herlig Stemme, du selv derimod bræger som en Geddebuk: tænk engang hvad Musiqven vilde have vundet derved, om han havde beskikket dig til at være Cantor. Din Fader var herudi klogere: han vilde derudi ikke følge din Moders Raad, men sagde: vi maa først see an, om Drengen vil faae nogen Stemme. Bion Borysthenita en bekiendt Philosophus, da Kong Antigonus vilde betiene sig af ham, men først vilde vide, om han var kommen af got Folk, sagde han: Min Fader var en fattig Mand, der tørrede sig med sin Albue; han havde et Brændemærke i Panden, giftede sig med min Moder, som han tog af en Horekippe, og siden formedelst en Misgierning blev forviiset Staden. Men du, o Konge! maa ikke see efter, hvorfra jeg er kommen, men hvad jeg er. Naar du vil have en Skytte, spør du ikke, om hans Fader haver været en Skytte, men forsøger, om han selv kand skyde. Da Antisthenes blev bebreidet, at han ikke var fød af frie Forældre, svarede han: hverken min Fader eller min Moder vare Figtmestere, og dog er jeg det. Saasom derfor intet er almindeligere end at see Børn vanslegte fra Forældrene, saa holder jeg for, at det er udi intet, hvor Forældrenes Myndighed bør være meere indskrænket end herudi, og det i tvende Henseender: thi enhver Fader haver ikke den Capacitet, at han kand dømme om, hvad hans Søn best kand tiene til; han haver ey heller Villie til at sette ham paa

den rette Post, saasom det er ham meere om at giøre at forsyne sit Huus med en lydig Søn, end at forsyne Republiqven med en duelig Borger. Publicum maa derfore have Omsorg for Børnenes Lære, og Forældrene alleene for deres Education og Føde.

Den Uheld som heraf flyder, forøges ikke lidet ved Skolegang. Udi Skolerne foresettes alle et Maal, og een og den samme Vey vises for alle, hvilket foraarsager den store U-liighed, som findes hos Disciple, saa at nogle af dem af Lærerne opløftes til Skyerne, andre igien ansees som Misgeburt og Monstra, hvorudaf intet got kand blive, da de dog alle kunde være lige gode, hvis enhver blev sat paa sin rette og naturlige Post. Jeg erindrer mig, at udi min Skolegang vare tvende Disciple, hvilke ingen Discipline kunde bide paa, saa at de gandske forprøglede omsider bleve dimitterede. Da de komme til Hoved-Staden, og der bleve antagne blant Søe-Cadetter, overginge de alle udi Lærvillighed. Aarsagen dertil var denne, at Naturen havde givet dem ligesaa meget af Skiønsomhed, som den havde negtet dem af Hukommelse. Hvorudover saasom der udi Skolerne handledes alleene om at lære uden ad, og at faae Græske og Latinske Gloser til Livs, hvortil deres Hierner ikke havde Fugtighed nok, og nu derimod, da de bleve holdne til Mathematiqve, som udfordrer meere Skiønsomhed end Hukommelse, bleve de i en Hast forvandlede fra Dyr til Mennesker. Da een consulerede en Philosopho, hvad Studium han skulde slaae sig til, svarede han: seqvere naturam: det er, følg din Natur, givende dermed tilkiende, at han skulde examinere sine naturlige Qvaliteter, og udvælge de Studia, hvortil han fandt sig mest beqvem. Intet er almindeligere end at see fornuftige Mennesker confundere, hvad som Naturen haver ordineret, og at skiule de Qvaliteter, som den haver givet dem til Styrke og Zirath, da

umælende Dyr vide at betiene sig til Forsvar af de Lemmer, hvorudi deres Styrke bestaaer; som en Elephant af sin Snabel, en Biørn af sine Kløer, en Oxe af sine Horn, og en Slange af sin Braad. Hvis din Søn er meere behændig end sindriig, da set ham heller til et Handverk eller Konst, end til Philosophie: thi det er bedre og reputeerligere, at han bliver en duelig Maler eller Bygningsmester, end en daarlig Philosophus; bedre at han bliver en habile Kandestøber, end en uduelig Borgemester. Dig synes vel, at et Handverk er for ringe, eftersom han er af en god Familie, hvorudover du af Ambition ikke kand beqvemme dig dertil. Men jeg maatte gierne spørge om en habile Handverksmand ikke er fornemmere end en udygtig Raadsherre. Den rette Ambition er at kunde beklæde sit Embede med Ære.

Hvad som videre befordrer denne Uheld, som her omtales, er, at Øvrigheds Personer distribuere Embeder heller efter Affection end efter Billighed. Thi en saadan Oeconomie foraarsager, at, endskiønt et Land vrimler af habile Mænd, haver det dog ingen. Thi, naar en habile Konstner promoveres til en Raadsherre, og en fornuftig Raadsherre igien betroes Inspection over Konster, Bygninger og Maneuvres, blive ved saadan Metamorphosis tvende Mennesker forvandlede til Dyr. De habileste Comoedianter kand forestille den hæsligste Scene, og, naar saadant skeer, er det ikke Acteurernes skyld, men deres, der distribuere Rullerne. Directeurerne see derfor vel til, at enhver faaer den Rulle, som han er beqvemmest til at udføre. Saadant iagttages nøje udi Spil og Leeg, men forsømmes udi alvorlige og magtpaaliggende Ting. An histrio hoc videbit in scena, siger Cicero, qvod sapiens non videbit in vita[1])? Anti-

[1]) Skal da Skuespilleren paa Scenen have Øie for det, som Viismanden ikke kan see i Livet. U. O.

sthenes merkede udi sin Tiid den U-orden udi Athenen, hvorudover han engang anholdt hos Øvrigheden, at den ved en Anordning vilde beskikke Heste til at være Esler, og da man studsede ved denne Ansøgning, foregivende, at det var ugiørligt, sagde han, at saadant dog skeede dagligen ved Mennesker; hvormed han paa en fiin Maade tilkiende gav, at man uden Henseende til Personens naturlige Qvaliteter lod Embeder beklæde, saa at een som intet Hoved havde, blev Dommer, og een som intet Hierte havde, blev General. Det lader sig ikke her giøre, som udi Kortspil, hvor det koster ikkun at sige, at Hierter, Ruder, Spar eller Kløver skal være Triumphs; thi, saa snart Paabudet er skeed, blive de det virkeligen: men et Menneske eller en levende Kløver-Knægt, paa hvad Post man end setter ham, er og bliver en levende Kløver-Knægt. Det staaer ikkun til GUd at giøre Nat til Dag, og at sige til Mørket: bliv Lys; det er derfore sikkerst uden Anseelse af Stand, Fødsel, Religion, at bruge enhver til det, som han er beqvem. Naar man leder efter en Doctor, maa man ikke spørge, om han er orthodox udi Religionen, men om han er erfaren udi Læge-konsten. Naar man behøver en Handverksmand, maa man ikke tage den som haver best Skabning, men den som kand giøre best Arbeide. Og, naar man vil betroe nogen en Hemmelighed, maa man heller aabne sig for et taus Fruentimmer, end for en aabenmundet Philosophus. Det heder i saa Maade:

Mihi sic usus est; tibi ut opus est facto, face.[1])

Vel findes der visse Subjecta, der ere beqvemme til alle slags Forretninger; men de samme ere ikkun faa, de ere ogsaa

---

[1]) Det maa nu jeg, følg ogsaa du dit eget Kald.

U. O.

gemeenligen superficielles, saaledes, at de see ikke saa dybt ind udi Sagerne, som de der applicere sig paa en Ting alleene.

Jeg siger derfore, at intet kunde være nyttigere for et Land, end saadan Stiftelse, hvorved visse skarpsindige Mænd bleve beskikkede til at examinere unge Menneskers Qvaliteter, og derved at give Republiqven tilkiende, til hvilke Studia og Occupationer enhver havde mest naturlig Beqvemhed. Jeg siger skarpsindige Mænd, saasom Arbeidet blev af den Vigtighed, at det med Succes ikke kunde settes i Verk af enhver Skolemester. Men hvor vanskeligt det end kunde være, holder jeg det dog ikke ugiørligt. Dette kunde gjøres ved at foresette Ungdommen adskillige Prøver, og at continuere dermed indtil man blev forvisset om, hvorudi enhvers Styrke og Svaghed bestod. Nu derimod bortdrives den beste Ungdoms Tiid ved at lære de Ting, som man siden skal forglemme; saa at, naar den første Skolegang er ude, maa man begynde paa nye, for at legge Vind paa de Studia, hvortil man finder sig selv af Naturen at være danned: og maa man da beklage den beste Tids Spilde, som ikke kand igien kaldes, og sige: Oleum & operam perdidimus. At en Stiftelse af saadant Seminario ikke alleene er giørlig, men at den og med Succes haver været i Verk sat, vises af de gamle Persiske Love, hvorved Forældre ikke tillodes at opdrage deres Børn efter eget Tykke, men de vare forbundne at skikke dem til publiqve Seminaria, hvorfra de maatte ikke komme tilbage til Forældrenes Huuse, førend de havde naaet en Alder af 17 Aar. Directionen af disse publiqve Seminarier var ikke betroed til Skolemestere, som underviisede for Betalning, men til Mænd, som vare distingverede ved Dyd og Fødsel, og som underviisede Ungdommen heller udi Sæder end i Videnskaber.

Libr. I.

Epigramm. 143.

Perdit honorem Olus, nimium dum captat honores:
  Fit minimus, qvoniam maximus esse velit.
Servit enim multis, ut paucis imperet, ac sic
  Nomen jactura nominis asseqvitur.[1])

Dette Epigramma giver Anledning til at tale om Rangsyge: men som denne Materie ofte tilforn, saavel udi dette, som andre mine Skrifter er udført, vil jeg her alleene tilkiendegive en Vildfarelse, som dagligen herved begaaes, i det at man kalder Ambition og Hovmod det som heller bør føre Navn af Bassesse og et nedrigt Gemyt. For at oplyse dette, vil jeg ikkun af den gamle Historie forestille tvende Personer, nemlig: Alexander og Cæsar. Begge tillegges en Ambition uden Grændser: den første med Billighed, men den anden af Vildfarelse. Den første for at erhverve sig et stort Navn, søgte at gaae lige frem, at affrontere U-lykker, Fare, Død, heller at styrte end at gaae

[1]) Æreløs let bliver den, der tørster for stærkt efter Ære,
  Lavest netop, fordi højest han stille sig vil;
Thi til de Manges Træl han sig gjør, for Faa at beherske,
  Indtil et Navn han sig naaer, — kun med en Plet paa sit Navn.
U. D.

et Trin tilbage, heller at tabe alting end at vinde ved at opofre den mindste Ting. Cæsar derimod for at blive engang stor, maa giøre sig hundrede gange liden og foragtelig, for at dominere blant sine Ligemænd, maa lade sig træde under Fødder af sine Undermænd, hykle for Skummet af Folket, og opofre den rette Ære, for at erholde en forfængelig Titel. Saadant er ikke Ærgierighed men en yderlig Bassesse. En ærgierig Mand er vel ingen god Mand: thi han øver undertiden Vold, Tyrannie og Mord for at erhverve sig Høyhed. Men at begaae Bassesse for at komme til sit Maal, er ikke en Ærgierigs Characteer; thi saadant strider mod all Ambitions Natur. Hvis intet andet Middel havde været for Alexander til at blive stor, havde han aldrig naaet sit Sigte: thi, saasom hans høje Hierte tillod ham ikke at begaae noget som var nedrigt, for derved at erholde sit Sigte, eller at figte paa Tartarisk, for at vinde en Seyer, saa havde han af pur Ambition renonceret paa Høyhed, og Ærgierighed havde blevet den største Hindringssteen for hans Ærgierighed. Cæsar derimod er ikke nær saa delicat: intet Middel er ham for nedrigt for at komme til Maalet, han giør u-ret, bruger List, slaaer sig til onde Mennesker, hykler for den liderligste Almue, for at erholde en høy Post, og af en saa kaldet Ærgierighed styrter sig udi Bassesse, ja ligesom kryber paa Hænder og Fødder til Høyheds Throne; da Alexander derimod med oprakt Hoved gaaer dertil, og er sig stedse selv liig: thi det heder hos ham: jeg kunde nok gribe til visse Midler for at komme til Maalet, hvis jeg var Parmenio og ikke Alexander.

Man seer heraf, at en Ærgierig kand vel begaae alle slags Misgierninger for at fornøye sin Ambition, men ikke at betiene sig af nedrige Middeler dertil, og at det derfor er af Vildfarelse, man kalder dem Ærgierige, der paatage

sig alle slags Skikkelser for at beklædes med en Titel, og ligesom opofre Æren for at komme til en slags Ære. En Ærgierig og en Rangsyg confunderes gemeenligen sammen: men der er stor Forskiel imellem dem. Begge ere lastværdige, men ikke paa een Maade. Den første betiener sig af alle slags Middeler, undtagen nedrige, for at komme udi en høy Post: han kand ikke paatage sig en Slaves Skikkelse for at blive Herre, ikke tigge for at blive riig, og ikke lade sig træde under Fødder af hver Mand, for at herske over faa. Den anden derimod betiener sig af alle slags Middeler, endogsaa nedrige, underkaster sig Spot, Foragt, paatager sig Tieners Skikkelse, kryber som en Madik paa Jorden, og udi mange Aar med Taalmodighed modtager Næseknip og Ørefigen, for paa sin gamle Alder at kunde regalere andre dermed igien.

Still dig for Øyen tvende Brødre udi vort Naboelag: den eene er bleven Borgemester; den anden er ikkun en simpel Borger. Den eene holdes for ærgierig, efterdi han haver arbeidet sig frem til den Post, som han beklæder: den anden siges ingen Ambition at have, efterdi han er udi sin gamle Stand, og ikke haver kunnet sat sig supra vulgus. Den første haver familiariseret sig med fornemme Herrers Laqueier, Gaards-Karle og Kudske, for at faae Adgang til fornemme Herrers Huuse. Derved er første Trin giort til hans Consulat. Efter at han haver faaet Adgang til et Huus, haver han vugget Børn udi Ammens, fejet Gulvene udi Pigernes, børstet Klæder udi Tienernes Fraværelse, og ved deslige Tienstferdighed haver vundet Herrens og Fruens Yndest. Dette er det andet Trin til Borgemesterskabet. Den ved saadanne Midler erhvervede Yndest haver han forøget ved Lykønskninger, panegyriske Vers til Navne og Fødsels Dage, og derved haver vundet den Naade at spiise ved Herskabets eget Bord. Dermed er det tredie Trin giort til

Consulatet. Derpaa haver han udstuderet Herrens Sind og Tilbøyelighed, hvorefter han haver rettet sine egne, saa at han haver fundet i intet Behag, uden hvad Patronen haver behaget, ingen Meening haver havt, som strider imod hans Meening, ja haver end rettet sin Religion og Samvittighed efter det naadige Herskabs Samvittighed. Derved er han bleven en Favorit af Huuset, og haver saa fuldført den fierde Act. Endelig haver han forlovet sig med Fruens kiereste Pige: hvorved hendes Velbaarenhed haver taget sig hans Sag an som sin Velfært, og ikke holdet op at solicitere for ham, indtil han til Brudegave med Pigen haver faaet en Værdighed: hvilket er den femte Act af Comoedien; thi Skuespill endes gemeenligen med Ægteskab. Hans Broder derimod haver stedse næret sig ved sin ærlige Handtering og sine Hænders Gierninger, hvorudover han er og stedse vil blive den samme, nemlig en god, ærlig og ærekier Borger, ja ligesaa ærekiær som hans Broder haver været nedrig; thi begges Opførsel og Levnet viser, at den sidste er ærlig, men første alleene velbyrdig: ja at den sidste som siges at være uden Ambition, efterdi han endnu er ikkun en simpel Borger, haver havt ti dobbelt Ambition mod den første, der ved nedrig Opførsel haver erholdet en høy Post. Thi de gamle Pletter, hvormed han tilforn er besmittet, kand ved Borgemesterskabet ikke aftoes. Man siger: Skaden flyver aldrig saa høyt, at jo Rumpen følger med. Ja det som meere er, Pletterne ere derved bleven giorte meere kiendelige end tilforn, saa at det er gaaet med ham og andre deslige Folk, som med den grimme Abe, hvilken klavrede op paa et høyt Sted, og derved foraarsagede, at dens Grimhed blev des kiendeligere: qvo altior eo turpior.

De fare derfore vilde, som tænke, at de der betle om Rang og Titler, have Ambition; tvertimod saadant er jo Beviis paa de allernedrigste Gemytter. Ja man kand i visse

Maade regne dem blant en Stads publiqve Tiggere, hvoraf nogle betle om Brød, andre om Titler; thi det eene med det andet er Tryglerie, som reiser sig af Fattigdom og Mangel, der paa Brød, og her paa udvortes Ære. En Spansk Herremand, som gaaer med en sulten Mave, og lider heller Nød end arbeider, paa det at intet, som er hans Noblesse u-anstændigt, skal begaaes, han kand retteligen siges ærgierig, ja at have ti gange meere Ambition end en Cæsar, en Pompejus, en Crassus og andre saa kaldne ærgierige Folk udi Historier. Thi en Spanier vilde nok være Cæsar, men ikke gaae Cæsars Vey, for at nyde Cæsars Post. Det heder hos ham, naar han sulter af Armod: Gid jeg var en fattig Mand, at det kunde staae mig an at arbeide for Føden.

Lud. Holbergs

Moralske Tanker.

TOM. II.

Libr. II.

Epigramm. 84.

Obscœnum factu qvod non est, est neqve dictu:
Actio nam verbis turpior esse solet.[1])

Sømmelighed kaldes gemeenligen det, som overeensstemmer med antagne Moder og Sædvaner, og Usømmelighed det, som strider derimod. Det haver været mod visse Nationers Skik og Sædvane at bruge silke Stoffer, og at gaae med lange Klæder, som skiulede Fødderne, hvorfore ogsaa den Dragt hos dem haver været usømmelig. Blant adskillige Videnskaber, som de Lacedæmonier foragtede, var Music, som dog andre Græker holdte for et herligt Videnskab. Man seer at den fortreffelige Epaminondas lagde Vind paa Music, og Themistocles, der ikke vilde eller ikke kunde leege paa et Instrument, som ham i Giestebud blev offereret, holdes for grov og upolered.

---

[1]) Sømmelig Sag udi Daad er sømmelig Sag udi Tale:
Altid i urene Ting værre var Gjerning end Daad.

U. O.

Det hører den høje Øvrighed til at ordinere, hvad som skal holdes for sømmeligt eller usømmeligt udi indifferente Ting. Herudover saa snart det blev Romerne tilladt at bære silke Klæder, ophørede den forrige Usømmelighed. Man siger derfor, at udi indifferente Ting intet er u-anstændigt uden det forbydes: nihil est turpe nisi per impositionem. Men alt hvad som er nyt og usædvanligt, holdes for at stride mod den naturlige Sømmelighed, da dog mange Ting, som synes at være naturlige, grunde sig alleene paa Moder og Sædvaner. Saaledes, da her i Landet fordum handledes om Skæggenes Afskaffelse blant Geistligheden, ansaae Almuen saadant, som noget der stridede baade mod Religion og Moralitet, men da den Skik engang først er bleven indført, haver man uden Forargelse anseet ragede Kinder og Hager, ikke alleene paa Præste, men endogsaa paa Bispe.

Vi kalde u-anstændigt alt hvad som er usædvanligt, endskiønt det i sig selv er indifferent og undertiden nyttigt. Derimod ansee vi ofte Laster selv som Zirather, naar de samme ikkun ere i Moden, og almindeligen ere antagne. Saaledes, da det fordum udi disse Nordiske Lande haver været et Galanterie at drikke sig drukken, saa holdes det endnu got Folk til gode, om de drive heele Nætter bort med Pocaler, og drikke, indtil de blive ædrue igien, og gaae fra et Giestebud til et andet, da dog ingen Last er hesligere, og en Christen meere u-anstændig. Jeg vil ikke tale om andre Ting, hvilke legges ingen til Last, efterdi de ere udi Brug. De derfore, som holde Fraadserie og Drikken anstændigt, men som declamere mod Spil og Leeg, kand lignes med dem, der overgive Staden, men forsvare nogle af dens Skandser.

Der findes for Exempel de, som med Bitterhed tale mod Dantz, Spill, eller Legemets u-skyldige Bevægelser,

hvilke de holde ikke alleene for u-anstændige, men endogsaa for syndige. Man maa bekiende, at slige Domme ere dristige, helst saasom Materien stedse haver været omtvistet blant Lærde og Geistlige, og derfore kand regnes blant de Ting, hvorudi de Romerske Paver selv ikke driste sig til at decidere. Saadanne Decisioner reise sig derfor af Vankundighed udi Studio morali, efterdi man veed ikke at distingvere naturlig Anstændighed fra det, som alleene grunder sig paa Skik og Moder, men sammenblander det eene med det andet, følgende derudi den gemeene Almue, der holder det for Dyd og Anstændighed, som roses af de fleste.

Man maa, siger Cicero, bruge Spil, Sang og Lyst, naar man bruger det til Maade (cantu, fidibus, tibiis uti licet, dummodo ea moderata sint). Den ærbare Scipio undsaae sig efter Senecæ Vidnesbyrd, ikke ved at dantse (Scipio triumphale illud ac militare corpus movit ad numeros.) Sallustius lastede vel Semproniam, dog ikke fordi hun dantsede, men fordi hun dantsede for vel, det er, efterdi hun havde øvet sig formeget derudi. (Semproniam reprehendit, non qvod saltaret, sed qvod optime saltaret.) Det var og i den Henseende, at den Macedoniske Konge Philippus sagde til sin Søn: skiemmer du dig ikke at synge saa vel? Det var ikke Sangen som han lastede, men den alt for store Fliid, han merkede, at Alexander havde anvendet paa Synge-Konsten. Det er ligesaa selsomt at forbyde, som at befale indifferente Tings Øvelse; hvilket skeer dog, og haves særdeeles Exempler paa det sidste udi Engelland under Kong Jacob I. Regiering. Samme Konge, da han merkede, at de saa kaldne Puritaner fordømte all Tids-Fordriv, efter at Gllds-Tienesten var til Ende paa Sabbathen, da, i Steden for ved Tilladelse at corrigere saadan Rigueur, befoel han Undersaatterne paa visse Tider om

Sabbathen at dantse og spille, tilkiendegivende, at de, som saadant ikke efterlevede, skulde ansees som slette Christne.

Cicero anfører nogle, som sige, at hvad som er u-anstændigt udi Gierning, er og u-anstændigt udi Ord og Tale. Saaledes er det efter deres Sigelse ikke u-anstændigt at tale om Urin, efterdi det er anstændigt at kaste sit Vand. Naar derfor nogen fortørnes over saadan Tale, reiser Fortrydelsen sig heller af Hovmod end naturlig Blyeferdighed; thi dersom de samme Ord exprimeres ved andre Navne, opvække de ingen Fortrydelse eller Ekel. Over det Ord, for Exempel: at pisse, støde sig aldrig ens Ligemænd eller Undermænd, men Overmænd anhøre det med Ekel, efterdi det er brugeligt blant fornemme Folk at exprimere Tingen ved det Ord: at kaste sit Vand; hvilket dog er det samme. Jeg kand dog ikke approbere de Cyniske Philosophorum Talemaader og Gierninger, holder iligemaade for, at man maa forbyde Ungdommen visse gamle Poeters Læsning, formedelst den Uhømskhed, hvormed de ere opfyldte. Thi derudi findes adskillige Ting, som ikke alleene offendere høviske Øren, men som ogsaa ophidse til Løsagtighed. I den Henseende bifalder jeg ogsaa dem der have censureret deslige Ting hos Mr. Bayle, saasom der findes mange Ting udi hans Dictionaire, som er anstødelige og fortiene at lastes.

Men der ere utallige andre Ting hvilke holdes for at stride imod naturlig Anstændighed, da de dog udi sig selv er aldeeles ikke u-anstændige. Thi Anstændigheden grunder sig alleene paa visse Stæders Skikke og Sædvaner, hvilke have den Virkning, at de confunderes med Raisons, naturlig Anstændighed, Religion og Samvittighed. Og var det i den Henseende, at de Cretenser, naar de vilde ønske deres Fiender ont, bade Guderne, at de vilde indvikle dem udi nogen ond Sædvane.

Spartæ qvod gravitas, fastus dicatur Athenis:
Qvod decus est Græcis, dedecus Ausoniis.[1])

Hvad i et Land heeder Gravitet, heeder udi et andet Hovmod. Hvad som her kaldes Fripostighed, kaldes der Frekhed, og hvad som paa et Sted fører Navn af Kydskhed, kaldes paa et andet Sted u-rimelig Peenhed. Lobo udi hans Abyssiniske Reise fortæller, at fremmede Gesantere udi et vist Land i Africa ved deres første Audience til Høfligheds Tegn blive pryglede af de nærværende Kongel. Hofbetientere. Saadant vilde ikke ansees som nogen Civilitet ved vore Europæiske Hoffe. Men man vilde ansee slige Complimenter, som dem der giøres af vore Landsbye-Hunde, blant hvilke er vedtagen som en anstændig Mode at forfølge reisende med Bieffen og Skiælden indtil Byernes Leede. Men et hvert Land haver sine Moder, ligesom et hvert Menneske kand have sin egen Smag. En brakket kort Næse holdes for at ziire et Menneskes Ansigt paa visse Steder, krumme og lange derimod er en Zirat paa andre Steder. Montagne siger, at hvis umælende Dyr kunde skildre, vilde de afritze GUD udi deres egen Skikkelse. Herudover male visse Africanske Folk GUd sort og Fanden hvid; og er det troeligt, at en Natugle holder sin egen Stemme bedre end Nattegalens. En Hollænder laster andre Nationer for U-reenfærdighed, efterdi de spytte paa deres Gulve: andre derimod holde det meere uhøfligt at have deres Borde garnerede med Spytte-Potter. Naar vi see visse Folk at snyde sig med Fingrene uden Tørklæder, kalde vi dem Sviin: en Nation derimod, som veed ikke af Tørklæder at sige, vilde maaskee ikke mindre criticere os, naar den saae os at legge

---

[1]) Hvad der er Anstand i Sparta, kan godt i Athen kaldes Hovmod;
Hvad der er Ære paa Græsk, er paa Ausonisk en Skam.
U. D.

saadan U-reenlighed udi Linklæderne, og at forvare den udi vore Lommer. At offerere et Fruentimmer udi Spanien et Kys, er det samme, som at beskadige hendes Jomfruedom: men det som Spanierne kalde ukydskt, heeder en venlig Hilsen hos Engelændere og Frantzoser. Det var tilforn brugeligt, at en Jomfrue skulle skielve, blusse, ja daane, naar hun alleene hørte en Mands Navn nævnes: saadant holdtes da for et Beviis paa en Jomfrues Kyskhed. Nu derimod ansees det som et Beviis paa en u-rimelig Affectation. Jeg erindrer mig, at det udi min Barndom var u-anstændigt for en Jomfrue, der paa Gaden blev hilset af en ung Karl, at hilse ham igien: nu derimod bliver den holden for grov og incivilisered, der saadant forsømmer. Vore Efterkommere ville uden Tvivl neppe bare sig for Latter, naar de høre, at disse Tiders Mennesker have brugt saadanne Talemaader: mine Skoe og Strømper for høviske Øren at tale: min Skiorte med permission at sige: ja det vil synes dem ligesaa latterligt, som det nu vilde komme os for at være, om man hørte nogen exprimere sig saaledes: min Skomager, mit Ehren zu melden; salva venia, min Skræder, min Barbeerer.

Man seer saaledes, at Ting, som grunde sig alleene paa Skikke og Sædvaner, confunderes med naturlig Sømmelighed. Et Fruentimmer bliver i vore Lande ikke lasted om hun gaaer med blottede Bryste, efterdi Landets Mode saadant tillader. Derimod er det usømmeligt at lade see et nøget Fodblad, efterdi saadant af Moden ikke er autorisered. Hvis alamodisk Modestie var en Dyd, da vilde den virke ligesaa stærkt hos et Fruentimmer udi Mørke, som ved den lyse Dag. Vanen confunderes saaledes med Naturen. Dertil hielper og ikke lidet visse anseelige Mænds Autoritet. Det haver været de gamle Græker og Romere nok, at en Philosophus, til hvis Skole de bekiendte sig, haver decideret

herudi; og have de Christne begaaet samme Feil, i Henseende til de gamle Kirke-Fædre, hvis Sentencer de have anseet som Oracler, da dog udi deres Morale findes en Mængde af Vildfarelser. Clemens Alexandrinus kand alleene tiene til fuldkommen Beviis herpaa. Han holder for Exempel utilladeligt at æde hvit Brød, igiennemhegler Music og Sang, siger, at bære brogede Klæder er Tegn til Løgnagtighed, laster som en U-anstændighed at hilse en anden paa Gaden, og andet deslige. Lactantius fordømmer all Kriig, endogsaa at forsvare sig selv, taler ogsaa mod dem som laane paa Rente. Chrysostomus opmuntrer Qvinder at følge Saræ Exempel, der overgav sit Legeme til barbariske Folkes Brug, for at erhverve hendes Mand Sikkerhed.

Vil nogen ellers spørge, hvortil nytter denne Dissertation, og hvad ont er derudi, at man søger at binde Menneskets Tale og Gierninger til en slags Blyferdighed, da svarer jeg dertil, at det er en Lærers og Philosophi Pligt ikke alleene at bestorme Laster i sig selv, men end og at bestride alt hvad som kand giøre Mennesker latterlige: i sær efterdi Erfarenhed viser, at Bagateller ligge Mennesket meer paa Hiertet end vigtige Ting, og at unyttige Ting have givet Anledning til de heftigste Stridigheder. Hvilke Bevægelser have ikke fordum vore Lærere giort? hvor heftigen have de ikke tordnet mod Fruentimmerets Fontanges? hvilke de have lignet med Fandens Horn: ret ligesom det var Old magtpaaliggende, af hvilken Façon Fruentimmerets Huer vare, eller ligesom det var en klar Sag, at Fanden havde Horn. Jeg vil forbigaae utallige andre Ting, hvilke, endskiønt de ere af aldeles ingen Vigtighed, dog have foraarsaget store Bevægelser. Det er bekiendt, at en heftig Kriig haver fordum reiset sig imellem Munkene formedelst Figurene af deres Huer, og at samme Kriig derfore af de Franske haver været kalden Guerre des Capuchons, det er

Hætte-Krigen. Chineserne kunde skikke sig udi alle Haardheder under den Tartariske Regiering; men da der handledes om at lade deres Haar klippe, lode de sig massacrere, saasom de heller vilde miste Hovedet end Haarene. Hvilke Bevægelser haver ikke det Spørsmaal opvakt blant visse Folk, om det var rettest at kaarse sig med 2 eller med 3 Fingre. Der fortælles, at intet har været haanligere hos de Araber, end udi Selskab at lade en Vind løs, og at man regnede Aars Tall fra en saadan Hendelse. Det samme agtes endnu haanligere udi Japan end den største Misgierning, og vidner Historien, at en Hof-Jomfrue, som engang saadan Skrøbelighed paakom, tog en Gløb af Fyrfadet, som hun bar, og opslugede den, saasom hun bluedes ved at leve efter saadan Hændelse. Jøderne rebellerede, naar man oprettede et Æres Monument for Keiserne, eller bare Romerske Standarter igiennem Staden, paa samme Tiid som de undsaae sig ikke ved at begaae Mord mit udi Templet. Man haver seet visse geistlige Seminarister at twiste om Spenders og Skoeremmers Brug, ret ligesom man ærede Gud meer, om man hæftede sine Skoe med Spender end med Remmer.

Saasom derfore Mennesker ere saa ivrige udi Bagateller, og de mindst magtpaaliggende Ting ligge dem mest paa Hiertet, maa man ikke forundre sig over, at vigtige Ting derover blive forsømte, og at man skyer sig ikke for at bedrive de Synder, som man uden Skræk ikke tør nævne. Det er bekiendt, at Olympias Alexandri Magni Moder var ingen Lucretia: ikke desmindre seer man hende paa sit yderste at have taget Anstændighed saaledes udi agt, at hun skiulede sit Ansigt med sit Hovedhaar, og sine Beene med Klæder, paa det at ingen skulde see noget, som var blot paa hendes Legem. Cæsar iligemaade, hvis Hoved-Dyd ikke havde været Kydskhed, da han saae sig at overfaldes af

sine Banemænd, skiulede han Hovedet med sin Kaabe, og med den venstre Haand bedækkede sine Been, paa det, at han kunde døe paa en zirlig og sømmelig Maade. Det er ikke af peene Geberder og Tale samt af Klædernes Figurer og Farve man maa dømme om Mennesker. Man siger vel:

Culta puella nimis casta puella minus.

Jo meer en Jomfru Smykke bær,
Jo mindre Kydskhed findes der.

Vi have og et gammelt Danſk Ordsprog: Let udi Klæder, let udi Sæder, brogede Klæder, broget Sind. Men vi have derimod andre Ordsprog, som sige: man maa ey dømme om Hesten af Saddelen, eller om Manden af Klæderne: item at der ere gode Heste af alle slags Haar. Det er undertiden en Viisdom at rette sig efter Landets Moder, hvor underlige de end synes at være. En viis Mand vil ey være den første ey heller den sidste udi Moden. Thi det heder hos ham: man skal æde efter sin egen, men klæde sig efter en andens Smag; ligesom man maa leve efter gammel, men pynte sig efter nye Mode.

Libr. II.

Epigramm. 85.

Urbs qvicqvid credit, cæce qvoqve credit Anilo;
Dicitur hinc verax atqve fidelis homo.
Tu Theodore nihil nisi facto examine credis;
Diceris hinc mendax hæreseosqve caput.[1])

For et par hundrede Aar siden var Christendommens Tilstand saaledes, at det største Kiendetegn paa en ret Troende var intet at troe, det er, at stoppe sine Øren og lukke sine Øjen til Alt, hvad som sagdes og visedes mod det, som det Romerske Sæde fant for got at paabyde. Saadant kaldtes alleene Troe, og alt Examen blev henført til Vantroe og Kietterie. Mod dette Tyrannie opreisede sig omsider nogle kiekke og modige Helte, og søgte at kuldkaste et Herredom, som med Vold og List var Verden paakasted. De Argumenter, som brugtes til at bestorme det samme, toges af et Menneskes Pligt i at examinere, førend man troer, og at høre, førend man dømmer. Den Romerske

---

[1]) Alt hvad i Byen man troer, blindthen troes og af Anilo,
Derfor den ærligste Sjæl kalder man ham overalt; —
Du, Theodorus, alene vil troe hvad du nøje har prøvet;
Derfor benævner man dig Løgner og Kjætternes Chef.
U. D.

Geistlighed beraabte sig da paa Lærdommens Ælde, og fik til Svar, at en Vildfarelse kand være meget gammel. Den foregav videre, at alting efter nøje Examen tilforn var deciderет: dertil blev saaledes svaret, at ingen havde Ret til at decidere for en anden, over det som Skriften byder ham at troe; thi han sætter sig ellers udi Skriftens Sted, og vill, at andre skulle see med hans Øjen. Videre sagdes, at Skriften var mørk paa adskillige Steder, saa at det var ikke enhver Mand givet at udfinde dens rette Meening, hvorudover man maatte lade sig nøje med deres Udtolkninger, som havde udstuderet Grundsprogene, og vare forsynede med tilstrekkelig Lærdom. Dertil blev svaret, at alle de der havde studeret Grundsprogene, vare ikke eenige udi Udtolkningerne, og at een lærd Mand ofte sagde en Ting sort, hvad en anden lærd Mand sagde hvid. Endeligen, foregave de, at den Frihed, som gaves enhver at examinere, tilvejebragte adskillige vildfarende Secter. Dertil svaredes, at det var bedre, at have en vildfarende Troe, end ingen. Thi den almindelige Tilstand for Reformationen var saadan, at, naar man adspurte een af Almuen, kunde han ikke svare andet, end at han havde sin Sognepræstes, Sognepræsten Kirkens, og Kirken Pavens Troe. Men hvad Troe Paven havde, var ham ikke bekiendt, og kunde ingen dømme derom, efterdi de fleste havde aldrig seet Skriften, og nogle havde end ikke hørt tale derom, hvorudover nogle holdte for, at det Nye Testamente var en farlig Bog, som Luther havde sammenskrevet. Disse og andre Argumenter vare saa vigtige, at intet kunde siges derimod, hvorudover Reformationen gik før sig med den Fremgang, som er heele Verden bekient.

Udi den første Heede, og da alting endda vaklede, betienede sig Reformatores af de samme Vaaben, hvormed de havde erhvervet sig saa stor Fordeel. Men de havde saa snart ikke stiftet egne Kirker, og bestyrket sig saaledes, at de

frygtede for ingen Overmagt, førend man saae dem at vige fra deres egne Principiis, og at bruge de samme Vaaben mod andre, som affondrede sig fra deres nye stiftede Meenigheder, som den Romerske Geistlighed havde brugt mod dem selv. Dette skeede dog med en Slags Varsomhed, om ikke i Gierningen, saa dog udi Ord. De bleve ved deres sædvanlige Talemaader, at enhver maatte selv randsage Skriften, men dog med det Forbehold, at Decisionerne maatte i alle Maader være overeensstemmende med Lærernes, og at man efter et nøje og frit Examen maatte underskrive de Troens Bekiendelser, som udi Geistlige Forsamlinger vare forfattede. Hvilket var det samme, som at ville sige: Du maa troe, hvad du finder at være ret, men intet er ret, uden hvad vi troe; saa at den Frihed, som blev given til at examinere, bestoed ikkun i høflige Complimenter; ja det var ligesom man vilde slaae Fængslets Dør i Laas for en Fange, og tilligemed raabe igiennem et Hul til ham, at det stod ham frit for at gaae, hvor han vilde. De Romerske Geistlige glemmede ikke at føre sig dette til Nytte, og at bestride de Reformerede med deres egne Vaaben. De forekastede dem, at de hos dem selv stiftede en Infallibilitet, som de hos andre havde fordømmet, saa at Forskiellen bestoed ikkun i blotte Ord, da Tingen var den samme. Intet haver meere forvirret Protestanterne end denne Indvending. Man visede dem, at de handlede imod deres egne Hoved-Principia, og at den Tilladelse, som de gave enhver at examinere Skriften, bestoed ikkun udi en Talemaade, og at dermed intet andet gaves tilkiende end dette: Randsag og læs dog saaledes, at du intet seer, uden hvad vi see, og at din Troe i alle Maader retter sig efter vor Troe. Dertil søgte man først at opmuntre med Formaninger, men, saasom alle ikke vilde beqvemme sig dertil, gav man dem Confessioner, som de med Svøben over Ho-

vedet maatte underskrive. Dette foraarsagede, at de første Protestanter ynglede andre Protestanter af sig, og at selsomme Scener bleve forestillede udi Christendommen: thi de selvsamme, som mod et Parti raabte: randsag, raabte mod et andet Parti: troe og underskriv. Paa een Side maatte det heede: Luk Øynene op, og paa den anden, luk Øynene til, om du vil blive salig.

Man maa tilstaae de første Reformatorum Meriter: de bortdreve den Taage, som Christendommen var nedsiunket udi. De gave os Skriften i Hænderne, som var forbuden at læse. De rensede Lærdommen fra menneskelige Paasund; saa at Kirken fik i alting en bedre Skikkelse. Det er ogsaa troeligt, at Reformationen havde bleven almindelig, hvis de stedse havde holdet ved deres første Principia. Mange meene, at Reformationens største Hinder foraarsagedes af Secternes Mængde, og at det var saadant, som de Romerske mest forargede sig over. Men det er troeligt, at saadan Hinder reisede sig fornemmeligen af ovenmeldte Forandring udi egne Principiis. Thi Reformationens Grundvold var den Christelige Frihed i at randsage, førend man troer, og naar Grundvolden svækkes, falder den heele Bygning. Det maatte da heede, at Reformatores søgte at give os mange Paver i steden for een, og i steden for en infallibel Kirke stiftede adskillige andre med samme Myndighed; saa at Reformationen bestoed udi at forflytte et Herredom fra Rom til Tydskland, Engelland og Holland.

Vel er sant, at der i Anledning af Reformationen og Prædikener om den Christelige Frihed, reisede sig selsomme og u-rimelige Secter; saa at det blev fornødent at forfatte Confessioner til Underskrivelse. Saadant kunde ikke dadles, hvis Confessionerne havde alleene været offereret til Underskrivelse og ikke paabudne; thi Tvangen fordervede alting, underminerede Reformationens Grundvold, og giorde Lær-

dommen stridig mod sig selv. Men vil man sige: skal da gives alle Meeninger fri Cours, og tillades, at der bliver lige saa mange Religioner, som Hoveder? Dertil svares, at man herudi ikke kan betiene sig uden af Lærdom og Persvasioner; thi Tvang og voldsomme Midler ere baade unyttige og ubillige: unyttige, efterdi Troen ikke kand inddrives ved Hammerslag, og efterdi Erfarenhed viser, at Kietterier ved Tvang heller forfremmes end hæves. Man kand derforuden vel tvinge Mennesker til at giøre men ikke til at tænke; og naar man ikke kand tvinge dem til at tænke, saa udvirkes ved Tvangen alleene, at Mennesker drives til at sige andet end de meene, hvilket er at giøre dem af vildfarende Folk til Øyenskalke. Voldsomme Midler ere ubillige: thi intet kand være meere uforsvarligt end at tvinge Mennesker til at see hvad de ikke kand see, og begribe hvad de ikke kand begribe. De som saadant øve, kand lignes ved Qvinden, der vilde bringe hendes Mand til at troe hende paa hendes Ord imod sine egne Sandser, sigende: er det mueligt, at du heller vil troe dine egne Øyen, end din kiære Kone. Det er jo en selsom Begiering, at byde Folk sige sig af med Forstanden, hvilket man førnemmeligen seer at paastaaes udi Pavedommet. Herudover have de Italiener et Ordsprog, nemlig: il credere é di cortesia: det er, vi troe vore Lærere af Høflighed. Vel siges at visse Mennesker ikke ville see og ikke ville begribe, men jeg drister mig ikke at fælde saadan Dom, saasom det er ikke troeligt, at Mennesker af frie Villie antage fordømmelige Meeninger. En anseelig Roman-Catholsk Skribent, nemlig l'Abbé de St. Pierre haver nyligen dristet sig til at giøre en saadan Betænkning herover: Vor Næstes Vildfarelser, siger han, ere Fejl, men som flyde ikke af Villien: thi ingen vildfarer frivilligen. Herudover kand Vildfarelse undskyldes,

naar de ikke stride mod Retfærdighed eller andre Hoved-Pligte. Da Forfølgelser derimod ere altid frivillige: thi den som forfølger, vil og forfølge; hvorudover de ogsaa paa ingen Maade kand undskyldes. Vil man sige, at det er sikkere at troe hvad som efter nøye Examen af lærde Folk er fundet for Sandhed, end at forlade sig paa sin egen Skiønsomhed, og at derfore enhver Privat-Person giør ilde, der veigrer sig for at underskrive de ved Love stiftede Confessioner, saa indvikler man sig udi u-endelige Labyrinther: thi derved svækkes, som sagt er de første Reformatorum Argumenter mod den Romerske Kirke. Derved foraarsages, at den Tilladelse, som gives enhver Christen at randsage, kommer at bestaae udi blotte Ord. Derved autoriseres alle ved Love stiftede Religioner. Ja derved fordømmes endeligen vore egne Missionariers Foretagende i at omvende Hedninger og Mahomedaner, eftersom de derved opmuntres til at randsage, om de Religioner, som de ere opdragne udi, og som ved Love ere stiftede, ere vel eller ilde grundede. Naar vi agere Missionarier udi Hedenske Lande, formane vi Almuen ikke at forlade sig paa Landets Troe, men at høre vore Forklaringer: men udi vore egne Lande formane vi Almuen at holde sig ved Landets Troe og at stoppe Ørene til for fremmede Forklaringer, saa at det samme, som vi paa et Sted kalde en Pligt, kalde vi paa et andet Sted en Synd. Tænk hvorledes en Missionarius vilde confunderes, om en Hedning begegnede ham med saadant Argument, naar han vilde sige, hvad som paa et Sted er ret, er og ret paa et andet, og hvad som er Sandhed udi Europa er og Sandhed udi Asia.

Jeg vil herom intet mere tale, saasom ingen Materie udi vor Tiid er vidtløftigere udført. Jeg haver alleene anført løsligen dette, for at vise, hvorpaa min Tolerance udi

Religions Sager grunder sig, og hvor vidt den gaaer. Jeg veed, at mange liden Behag vil finde udi saadan Confession. Maaskee jeg kand vildfare saavel herudi som udi nogle andre Ting. Men jeg holder for at det er mindre farligt at vildfare, end at bekiende hvad jeg i Hiertet ikke meener. Jeg veed at jeg skal blive salig ved min egen og ikke ved min Sogne-Præstes Troe: jeg veed og at Religionen ikke som et Fidecommiss eller Arvegods forplantes fra Fader paa Søn, men at den maa grunde sig paa Examen. Og saasom det er hver Christens Pligt at randsage før man troer, saa er jeg forsikret, at naar en med Fliid leder efter Sandhed, at GUd tager Villien for Verket, endskiøndt han ikke finder den. De fleeste Mennesker ere opblæste af en Troe, som de aldrig have examineret, og som de ingen reede kand giøre for end af Fødselen og Education. Jo ukyndigere de ere, jo meere Infallibilitet tilegne de sig. De vide alting til Punct og Prikke, just forbi de vide intet, saa at det gaaer dem, som alle halvlærde Folk, hvilke ingen Vanskelighed finde udi Videnskaber, efterdi de alleene haver været ved Skallen deraf. Det forunderligste er, at de med Myndighed søge at paatrykke andre, der med Fliid have randsaget alle Ting, deres egne Meeninger, som de selv ikke have examineret. Saa ofte en saadan giver sig ud for Convertisseur, giver jeg ham det samme Svar, som til dem, der ville foreskrive mig Sundheds Regler, nemlig at jeg udi 40 Aar nøje haver udstuderet mit Legems Constitution, og derfor ikke kand rette mig efter hvad enhver præscriberer, der ingen Kundskab haver derom. En ung Munk lod sig engang indfinde hos Hertugen af Montmorency, for at erindre ham om sin Christendoms Pligt, og at vise ham Saligheds Vey og fik til Svar, at, saasom han allerede var 80 Aar gammel, saa havde han havt tilstrekkelig Tiid til at lære at døe. Man seer heraf hvilke

Tanker jeg haver om hidsige Convertisseurs, hvad jeg meener om den Christelige Frihed selv at randsage; item, hvorvidt min Tolerance strekker sig. Førend jeg gaaer videre frem, og taler om mine andre Religions Principiis, vil jeg giøre en særdeles Anmærkning over Tolerance, nemlig, at der findes visse Mennesker, der mest raabe paa Tolerance, og dog allermindst selv øve den. Saadan Opførsel findes gemeenligen hos de fleste Separatister, hvilke handle lige mod deres egne Principia. Naar man fordømmer deres Lærdom, tale de hæftig mod Tvang, men paa samme Tiid igiennemheigle alle Nationale og ved Love stiftede Religioner, fra hvilke de separere sig, og derved tilstrekkeligen give tilkiende, at de selv ville blive Forfølgere, hvis deres Evne svarede til deres Villie. Man seer, for Exempel: en G. Arnold ideligen at declamere mod Tvang, og tillige med at sværte alle nationale Religioner, og at igiennemheigle indtil indifferente Ting og Geistlighedens Klædebragt: saa at denne Freds-Herold fører en Palmegreen udi den eene, og en Stridsbasune udi den anden Haand. Men for at komme til mig selv igien, da giver jeg mig ikke ud for en Theologus, men saasom jeg ideligen laborerer af Svagheder, og ofte trues med Døden, saa tænker jeg maaskee oftere paa det tilkommende, end mangen ung Convertisseur. Jeg haver med Fliid underforsket alle Hoved-Poster, og efter nøye Meditation formeret mit Systema, dog saaledes, at jeg endnu hører fornuftige Folks Forklaringer, og corrigerer, hvad som jeg finder at behøve Correction. Jeg haver ogsaa med Oprigtighed udi mine Skrifter, sær i mine Latinske Epistler givet mine Tanker aabenbare tilkiende, og ligesom giort min Confession, hvilken ungefær endnu er den samme, og som jeg udi denne Dissertation vil befatte paa Dansk.

Saasom jeg holder det for et Menneskes Pligt at leede efter Sandhed, og saadan Kundskab ikke kand erhverves,

uden ved at høre hvad som kand siges pro og contra, saa haver jeg ikke taget i Betænkning tillige med gode Bøger at læse de som holdes for onde. Jeg veed vel, at saadant i Almindelighed fraraades, og at de fleste Mennesker ere saa bange for heterodoxe Bøger, at Bindet alleene deraf kand foraarsage dem horreur. Man anfører ogsaa til Beviis paa eens Christendom dette, at han stedse haver holdet sig fra deslige Bøgers Læsning. Jeg viger herudi noget fra den almindelige Mening, og regner ingen lærd Mand saadan Præcaution til merite. Thi det er det samme som han vilde sige: jeg vil aldeeles ikke bekymre mig med noget Examen, som kand sette mit Sind udi U-roelighed, men jevnt troe alt hvad de fleste got Folk udi Staden troe, og hvad mine kiære Forældre eller Amme haver troet. Om det kand regnes for en merite hos Skaberen, der haver givet os en fornuftig Siæl, og befalet os at bruge den, drister jeg mig ikke til at sige. Vel er sant, at onde Bøgers Læsning giver ofte Nysgierighed tilkiende, men den viser tillige med en slags Bekymring for det tilkommende. Vi berømme dem, som underkaste sig Sveed og Arbeide for at opfinde et ubekiendt Land; men vi laste og fordømme dem, som af Bekymring for det tilkommende randsage alting. Den Berømmelse, som gives de første, maa være alleene i Henseende til deres Mageligheds. Thi de, som i dette Livs Korthed ikke finde det Umagen værd at efterforske den Vej, som leder til Salighed, synes lidet at differere fra umælende Creature. Og hvorledes kand de siges at randsage, som stedse hænge udi een Bog, eller hvorledes kand de siges at troe, som aldrig have examineret Troen. Jeg gaaer herudi saavidt, at jeg undskylder meer Vildfarelse efter giort Examen, end Orthodoxie uden Examen. Thi den som uden foregaaende Examen troer ret, er Rettroende af en Hendelse,

og derfore ikke kand blive salig uden af en Hendelse. Og, eftersom saaledes er, kand man ikke støde sig saa meget over det som en vis Philosophus haver sagt, nemlig, at det er ved Brug af Naturens Lys og den sunde Fornuft vi blive salige. Thi naar Ordene nøje forklares, er intet derudi mod Orthodoxie.

Man seer deraf, hvor ubillige de ere, som uden Naade fordømme dem, der med Bekymring efterlede Sandhed, og i den Henseende læse alle Slags Skrifter. Hvad min Lærdom angaaer, da henger jeg stift ved 3 Principiis, som er 1.) intet at troe, som strider imod de almindelige Sandser. 2.) Intet at antage, som svækker Grundvolden af den Lærdom, som jeg profiterer. 3.) At forkaste alt det, som strider imod GUds Attributa. I den første Henseende kand jeg aldrig overtales til at antage den Lærdom om Transsubstantiationen, efterdi jeg hverken kand eller bør nægte, hvad jeg seer og føler; thi at troe noget, som er mod de almindelige Sandser, er at giøre alting u-vist og vaklende. Naar een kand overtale mig til at troe, at Brød, som jeg seer og smager for Brød, er Kiød, og at Lys er mørkt, at Skygge er Legeme, saa kand han og formaa mig til at sige, at en Cirkel er en Triangul, en Linie en Cirkel, ja at forkaste Historier, u-imodsigelige Vidnesbyrd og Demonstrationer, hvorpaa Religionen er grundet. Til saadan Troe, som er lige mod Sandserne, seer man dog de fleste Mennesker at beqvemme sig: thi den Begierlighed enhver haver at forsvare de Meeninger, som han er opdragen udi, haver samme Virkning paa Sindet, som en Feber paa Legemet. Feberen betager den naturlige Smag, saaledes, at Patienter ikke meere kand dømme derover. Den Begierlighed man haver i at forsvare Fæderne Troe, hvilket er Sindets Feber, foraarsager iligemaade, at det som er hvit, synes sort, og det som er ret, synes kroget. Videre, saasom jeg intet kand

troe, som strider imod Fundamenterne af den Lærdom, som jeg bekiender, saa kand jeg ikke bifalde dem, der ere for Tvang og Intolerance, saasom derved kuldkastes Grundvolden af den Evangeliske Lærdom. Thi at plaidere for Frihed, og selv at twinge, at raabe mod Forfølgelse, og selv at forfølge, at laste hos en anden det man holder for en Dyd hos sig selv, ere heslige Contradictioner, hvorved man desarmerer sig selv, og overleverer sig ligesom Hænder og Fødder bunden til eens Fiender. Endeligen 3.) saasom jeg intet underskriver, som er mod de guddommelige Qvaliteter, saa kand jeg aldrig bevæges til at antage den Lærdom om Skiebnen eller absoluto Decreto, efterdi den synes at giøre GUD Aarsag til Synden. Herudover, hvis nogle Expressioner udi Skriften forekommer, som synes at stride herimod, holder jeg for, at man maa vige fra Bogstaven. Fra disse tre Principiis kand intet overtale mig til at vige, og meener jeg, at det er sikkert at holde stift ved de samme.

Jeg kand ikke bifalde dem, som uden Forskiel fordømme alle Hedninge, alleene efterdi de ere fødde uden for Kirken. Jeg troer paa en GUD, som er god og det menneskelige Kiøns Ven, overladende andre til at dyrke en haard og umild Dommer. I den Henseende twister jeg og ideligen med dem, som fordømme all uskyldig Lyst, som recommendere Bedrøvelse, og ansee Slavisk Frygt som en Christelig Dyd: thi hvad er det andet end at fingere sig en Tordende Jupiter eller Manichæisk GUD.

En god Huus-Fader misunder sine Børn og Tiunde ingen uskyldig Lyst: han glæder sig over at see dem med tækkelige Ansigter om Aftenen, naar de have forrettet deres Arbeide om Dagen. Tvertimod suure Ansigter og nedslagne Hoveder er ham ubehagelige. Han anseer det første som Tegn til Fornøjelse og Kierlighed mod sin Person, men det sidste som Tegn til Had og Misfornøjelse. Nogle advarede

engang Cæsar, at han skulde tage sig vare for Antonius og andre, som dem der havde ont i Sinde mod ham. Cæsar svarede dertil, at Antonii tækkelige Ansigt og røde Kinder betog ham all Mistanke, men at han frygtede meere for Bruti og Cassii bleege Ansigter og suure Miner; og viser Historien, at han derudi dømte ret. Det Barn er ilde opdragen, som skielver, naar det seer sin Fader; det bliver ved saadan Education ikke meer et Barn, men en Slave, der sukker efter Frihed. At være Børns Fader er at overtale dem til at elske sig, hvilket skeer, naar de blive forsikrede om Faderens Kierlighed.

I Pietets Beskrivelse derfore er jeg ikke eenig med nogle. De samme kalde det en Frygt, og jeg kalder det en Kierlighed til GUd, som stedse er geleidet med Veneration og Ærbødighed. Den Vildfarelse, som nogle begaae udi Pietets Beskrivelse, foraarsager, at Melancholie ofte confunderes med Gudsfrygt. Jeg holder for, at GUd maa dyrkes med en sønlig Kierlighed og ikke med en slavisk Frygt. Videre synes mig deres Strenghed at være utidig, som søge at giøre det Christelige Aag tyngere, just paa en Tiid, da saa mange Fiender reise sig op mod Religionen, og søge at giøre Geistligheden forhadt. En saadan slibrig Tilstand udfordrer heller Moderation end Strænghed, og er det ved saadan Moderation den Engelske Geistlighed bevæbner sig mod de Naturalister, som i vor Tiid tordne mod Præsternes Myndighed, og under den Prætext søge at giøre Religionen forhadt.

Jeg forsømmer ikke at bede; men mine Bønner ere korte, saasom jeg holder for, at Gudsdyrkelse bestaaer meer udi Lydighed og Levnets Forbedrelse end udi Bønner. Dette haver jeg omstændigen forklaret paa et andet Sted udi dette Verk, og derfore derom her intet videre taler. Jeg vil ikkun

sige dette, at een Times alvorlige Meditation paa Levnets Forbedrelse er vigtigere end et heelt Aars reglerede Lovsange.

Jeg underskriver villigen alle fundamentale Troens Artikle, som findes udi vor Confession, skiønt jeg heller indskrænker, end med nogle forøger deres Tal. Thi jeg holder for, at der er visse Ting, som bestaaer alleene udi Theorie og Speculationer, hvilke uden Fare kand bejaes og benægtes, og at de samme bør tiene heller til at exercere Metaphysicos end Theologos.

Det er saa langt fra, at jeg paatrykker nogen mine Meeninger, at jeg ikke engang beder nogen at antage dem: jeg beder at randsage i Steden for at troe, saasom Forbindelse til at troe er vanskelig at fatte; thi enten troer man, hvad man begriber eller hvad man ikke begriber; troer man hvad man begriber, saa er det ingen Merite, efterdi man ikke kand troe anderledes, ligesom det er ingen Merite at see en Ting saaledes, som den stiller sig for Øjnene: hvis man troer hvad man ikke begriber, troer man, hvad man ikke bør troe, og i saa Maade troer galt, endskiønt man troer ret; thi ingen kand siges at troe ret, som troer mod sin egne Sandser. Jeg bifalder derfore ikke dem, der ideligen raabe: troe! troe! jeg seer heller, at de raabe: randsag! saasom det staaer udi et Menneskes Magt at randsage, men ikke at troe, eller at see en Ting anderledes end den synes, med mindre man vil tage det Ord: Troe, udi en vis Meening, og derved alleene tilkiendegive, at Mennesket maa til side sætte alle Præjudicia, og med Flid og Agtsomhed examinere hvad som læres. Hvis det ikke skeer i den Meening, byder man forgieves at troe. Jeg vil ikke tale om, at enhver ved Befalninger eller Opmuntringer til at troe, giør Troen suspect. En Kiøbmand der haver gode Varer, beder ingen at troe, men selv at prøve og smage: thi hvis han det ikke giør, maa man holde hans heele Kram suspect. Hvad kand være

selsommere end at recommendere Synens, Hørelsens og Forstandens Brug i alle verdslige Ting, men at fraraade den alleene udi Saligheds Sager. Jeg fordømmer ingen, som ønsker at blive salig og arbeider derpaa. Jeg fordømmer heller dem, der sætte andre til rette for det, som de selv hemmeligen approbere, eller dem, som offentligen bekiende det, som de hemmeligen belee; thi det eene er at fare vild, det andet er at bespotte GUd. Saadanne Meeninger haver jeg udi Religionen, som jeg dog ingen paatrykker. Om de samme ere vildfarende eller ikke, tilstiller jeg andres Domme. Hvis jeg vildfarer herudi, saa vildfarer jeg bona fide imod min Villie og efter nøje Examen, som undskylder en Vildfarelse. Thi jeg ligner en saadan Vildfarende med en aarvaagen Styrmand, der nøje giver Agt paa Vind, Strøm og Grund, og dog kommer libet af den rette Cours; en Rettroende uden Examen derimod ligner jeg med en doven og søvnagtig Pilot, hvilken ingen Agt giver paa sin Post, og dog af en Hendelse kommer udi Havnen. Hvad Dom man kand fælde over den eene og den anden, er let at begribe. Tertullianus siger vel: Si qvis qvid ignorat, suo vitio ignorat, det er: hvis nogen vildfarer, er det hans egen Skyld. Men dette er ikke altiid saaledes; thi mangen vildfarer efter nøje Examen, og kand jeg for min Part sige, at hvis jeg farer vild, saa haver det kostet mig meere at vildfare, end det haver kostet mange andre at troe ret.

Libr. II.

Epigramm. 89.

Inter convivas vulgo doctissimus ille est,
Impensis cujus cœna parata datur &c.[1])

De gamle Stoici foregave, at en viis Mand var og en riig Mand. Men, hvis dette Foregivende var rigtigt, kunde dermed heller betydes, hvad en viis Mand burte være, end hvad han virkelig er og agtes for: thi man seer Viisdom og foragtelig Fattigdom ofte at boe sammen, og at Verden haver saadant Forraad paa fornuftige Stodere, at man af dem kunde oprette det femte Monarchie. Skal man dømme efter Erfarenhed, da maa man heller sige, at en riig Mand er en viis Mand: thi een, som er bemidlet og tilligemed gavmild, er fast alting: han er viis, lærd, veltalend, deilig, ærlig, velbyrdig, og med et Ord, han er alting. Thi det heder her, som Ordsproget lyder:

Et genus & formam Regina Pecunia donat.

Paa gammel Danſk:

Eſt du krum og eſt du lam,
Har du Penge, saa gaaer du fram.

---

[1]) Altid Gjæsternes Flok vil holde for lærdest i Lauget
Den, af hvis gavmilde Pung Gildet betales idag. U. O.

Hertil sigter dette Epigramma, som ellers synes at være heel paradox: nemlig, at den, som tracterer Giesterne, er den lærdeste Mand i Lauget. Thi, saalænge det varer, er han Mester af Discoursen. De taknemmelige Giester lade ham begynde og ende Talen. Han haver gemeenligen Frihed at udvælge de Materier, som han er mest dreven udi, hvilken er en stor Fordeel, og kand give en Halvlærd Anseelse af Lærdom. Han proponerer, fortsætter Talen uden Modsigelse, og deciderer imellem andre. Giesterne, som Manden haver i Obligation, ere som Thermometra, eller Vejrglas, hvilke falde og stige, tie og tale, ligesom Aspecterne ere. De undsee sig ved at contradicere, og holde det mod Anstændighed at fremkomme med en Materie uden Leilighed gives: og, om nogen kommer ved Leilighed udi en Materie, hvorudi han hersker, staaer det til den tracterende Herre at afbryde Discursen, saa ofte ham lyster; thi, saa snart han kaster et Ord imellem, vende alle deres Øjen og Øren til ham, og kand han strax ex abrupto fremføre en nye Materie, og tiltrekke sig alles Attention. Han er derfore det store Hiul i Talen hvorefter alting drejes. Han taler mest, efterdi han haver Frihed til at tale alleene. Han taler lærdest, efterdi han haver Evne til at udvælge de Materier, hvorpaa han haver præpareret sig; og han taler fyndigst og deciderer med Succes, efterdi man lader ham have det sidste Ord. En Fremmed, der anhører saadant, kand deraf let blive bedragen, og uforskyldt tildømme en Mand Forstand og grundig Lærdom, ej i agttagende, at det er alleene Tiden og Stedet, som tilvejebringer saadan Lærdom og Veltalenhed, hvilke forsvinde med disse Omstændigheder, og forvandles til Ukyndighed og Taushed. Mangen Mand er derfore ikke lærd og fornuftig uden ved sin egen Bord-ende, ligesom visse Folk kand ikke figte uden paa deres Grund, og Børn ingen Courage have uden paa deres egen Boldgade. En

Præsident udi et Raad haver gemeenligen to a tre Vota, skiønt han voterer ikke bedre end de andre Assessores, men det er Sædet og Bord-enden, som giør hans Tale fyndig, og giver hans Stemme en tredobbelt Vægt. Tael med ham paa et andet Sted, saa skal du finde, at det er ikke i Henseende til hans Hoved, men i Henseende til den Bænk han sidder paa, hans Votum er saa fyndigt, som 2 eller 3 andres. Det er saaledes Stolen, som er fornuftig og ikke Præsidenten. Dette have Folk merket, og derfore, naar de føre Processer og udvælge sig Commissarier, søge ikke efter, hvo der er størst Jurist, men hvo der haver højest Characteer, ikke hvo der er mest vittig, men hvo der er mest velbyrdig, og conseqventer haver størst Myndighed, vel vidende af Erfarenhed, af hvad Vigtighed hans Stemme er, og at en fornemme og mægtig Mand er altiid en viis Mand. Hid passer sig det gamle Ordsprog: Naar Guld og Penge begynde at tale, maa fattig Mand tie qver.

Naar man dette saaledes i agt tager, er let at begribe dette anførte Paradox, nemlig, at den, som tracterer, er den Lærdeste ved Bordet. Thi, saasom han er Mester af Discoursen, og haver præpareret sig til hvad han vil tale, saa kand han ansees som en bevæbnet Mand blant ubevæbnede, eller, som den der er posteret paa et højt og fordeelagtigt Sted, hvoraf han kand beskadige andre, men andre kand intet Slag faae til ham igien. Jeg haver ofte selv admireret Folk, som have været udi saadan Situation, men siden haver fundet, hvorudi deres Lærdom haver bestaaet, og at de med Stedet haver tabt all deres Erudition. Den er ikke lærd, som taler hvad han vil: men den er lærd, som taler lærd, naar han bliver adspurt. Man kand derfore ikke dømme af en Præstes Prædiken eller en Professors Lectionibus om deres Lærdom, eftersom de tale, hvad de ville, og ingen maa bryde dem ind udi Talen: Lad dem

nedstige af Prædikestoel og Cathedra for at imodtage Spørsmaal, saa vil Prøven ret giøres.

Adskillige halvlærde Folk vide fortreffeligen at tage dette udi Agt, og ligesom store Generaler lede efter fordeelagtige Steder, eller Søemænd efter Vinden og Luven førend de slaaes, saa lade disse sig ikke høre uden ved fordeelagtige Leiligheder, saaledes, at de discourere ikke om lærde Sager, uden hvor dem Leilighed gives at tale alleene, og uden de ere paa de Steder, hvor de ikke underkastes Objectioner og Spørsmaal. Adskillige have derved med liden Lærdom erhvervet sig Navn af stor Erudition. Jeg siger adskillige, efterdi mange ikke vide den Konst at faae Anseelse af Lærdom med liden Bekostning. Jeg vilde derfor, at, saasom all den Fordeel Lærdom i vor Tiid bringer tilveje, bestaaer moxen alleene i det pure Navn, man i Skolerne, i steden for at plage Ungdommen med mange Præceptis, undervisede dem udi visse Regler, hvorved den med gandske maadelig Erudition kunde blive sprænglærd; thi hvad nytter det at være lærd, naar man ikke holdes derfor, og hvad skader det intet at vide, naar man ved intet kand erhverve sig Reputation af Videnskab. Det bekiendte malo esse qvam videri[1]), er nu ikke meer i Moden, og derfor af liden Nytte. Ungdommen maa fornemmeligen oplæres udi det, som kand i fremtiden være dem til Gavn og Fordeel. Nu omstunder kommer til pas den gamle Erindring:

Scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter.[2])

Jeg vilde derfore, at blant Hoved-Præcepta udi Skolerne skulde være disse, at studere ikkun løsligen, men arbeide paa, at man kand synes at være lærd, skiøndt man haver ikkun

---

[1]) Være heller end synes. U. O.

[2]) Intet din Viden er værd, naar en Anden ei veed, at du veed det. U. O.

ringe Forraad paa Lærdom; hvilket kand skee, naar ovenmelte Regler tages i agt, nemlig, at naar man vil discourere om lærde Sager, man nøye iagttager Tiden, Stedet og Personerne, som man taler med, saaledes, at man giør sig Mester af Talen og seer vel til, at man ikke exponerer sig til Objectioner og Spørsmaal; hvilket kand skee, naar man enten kand komme til at tale udi et Cathedra, hvor det er mod Anstændighed at modtage Objectioner, item at man ikke discourerer om lærde Sager uden med sine Undermænd og Clienter, eller, om man drister sig til lærde Discourser med sine Ligemænd, at det ikke skeer uden paa belejlig Tiid, nemlig naar man tracterer dem, og i saa Maade kand være forvisset om Ret og Privilegio at føre Ordet saa længe som Maaltidet varer. Hertil kunde legges et Hoved-Præceptum, som adskillige have fundet sig fortreffeligen vel ved, nemlig at sette alting til side, og alleene studere paa visse Materier, som ere en vogue, for Exempel, at læse flittig Aviserne, og at indfinde sig i Forsamlinger alle Postdage, da man kand være forvisset om, at de Materier blive mest omtalte. Videre, naar der lader sig see en Comete, og formodentligen derom fornemmeligen bliver discoureret udi Staden, da at læse noget om Cometers Egenskaber, og bringe det an udi Selskaber, saalænge som Cometen er Materie til Discours, og indtil Plads gives til anden herskende Materie ved andre Hendelser, som af Kriig, stor Formørkelse, Vandflod &c. da iligemaade at studere noget paa samme Tings Aarsag og Egenskab; thi jeg haver kiendt adskillige der ved dette Middel have erhvervet saa stort Navn af Erudition, at det haver været holden for Medisance og Misundelse at tvivle derom. Dette vilde jeg, at Informatores toge nøye i agt, saa blev Stien eller Gradus ad Parnassum ikke saa lang og vanskelig som den nu giøres. Den korteste Vey er den beste, og,

naar man ved en let Gienvey kand komme til Maalet, er det daarligt at gaae den lange og besværlige alfare Vey.

Hvad nytter det at vide meget, naar man ikke haver lært den Konst at bringe det an udi Selskab. Gert Westphaler vidste om intet at tale uden om sin Reise fra Hadersleb til Kiel, om Tyrken og de 7 Churfyrster: men vidste fortreffeligen at bringe det an, saa at hvorledes end Talen begyndte, og hvad Materie der end udi Selskab blev foregbragt, saa endtes Discoursen med een af disse tre Ting, saa at han holtes for en lærd Mand blant Almuen. Dette Arcanum eller hemmelige Konst vide ogsaa de, som lære en Hob Sentenzer uden ad af Græske og Latinske Autoribus og Poeter, saa at det koster ikkun at faae en eeneste Bog i Hovedet, for at erhverve sig Anseelse af Lærdom. Thi man kand i en Hast ikke andet end admirere deres Læsning, der ved alle Materier vide at citere, hvad en gammel Autor eller Kirke-Fader siger derom, helst naar Citationerne af Autorum Ord og Navne, ere rigtige; thi jeg kand ikke gandske bifalde dem der citere falske Ord og Navne, hvorvel det samme undertiden ogsaa kand have fortreffelig Virkning udi Selskabe. Jeg haver udi min Ungdom kiendt een der med Succes saadant ofte practicerede, og haver engang hørt ham til Beviis paa hvad han sagde, at citere den Autor Ristenium, hvorved han reddede sig ud af en Labyrinth. Autoris Navn var mig ubekiendt; men jeg fik siden at vide, at det var Mestermanden udi Trundhiem, som heedte Torfan Risten.

Jeg kunde vise adskillige andre compendieuse Veye til Lærdom; men hvad nytter det, naar ingen vil tage derefter. Skolemestere og Informatores henge udi deres gamle Slentrian, fra hvilken de ikke ere at bringe, endskiønt de af dagelig Erfarenhed burte vide, at det er ikke ved stor Læsning, men ved Konst at bringe en liden an, man erhverver An-

seelse af Lærdom. Jeg erindrer mig, at een af mine Lærere giorde en Hoved-Erindring til mig og alle dem, der bleve dimitterede fra ham, nemlig: Læs flittig Aviserne; og synes det, at han ved denne Erindring haver havt for Øyene dette som jeg her haver forklaret. Jeg tog ogsaa nøye i agt hans Formaning, og derudover kom i Udraab blant Almuen for en stor Politicus, og varede denne min Reputation, indtil jeg begyndte at slaae mig til de saa kaldne solide Studia. Virkningen deraf var denne, at jeg, som paa Postdagene tilforn havde været consuleret som et Stats-Lexikon, blev anseet som en Mand af liden Importance: ja efterhaanden tabte saaledes mit store Navn af Statslærdom, at man end ikke udi Landsbye Kroer toge mig meere for fulde: Og det ikke uden Aarsag; thi jeg, som tilforn paa Postdagene havde ført Ordet, maatte stiltiende høre paa, hvorledes Kroemænd, Forpagtere, Ridefogeder og Skrivere, som nu gemeenligen af Avisernes flittige Læsning ere blevne de største Politici udi Landet, affette Konger og Fyrster, igiennemheigle Generaler, og giøre Annotationer udi Allliancer og Freds-Tractater. Og er jeg endnu udi samme Stand: reiser derfor nu omstunder alle Landsbye Kroer eller Stats-Forsamlinger forbi. Jeg erindrer mig, at jeg for nogle Aar siden holt for en Kroe paa Landet, og der spurte Kielderſvenden, hvad got Nyt? jeg ventede at faae noget at vide om Tilstanden der udi Egnen; men han svarede mig, at Mirrveis var indsluttet udi Schirvan. Dette var for høit og uforstaaeligt for mig. Hvorudover jeg strax sukkende reiste bort, beklagende, at jeg ikke havde efterlevet min Lærers Erindring.

Libr. II.

Epigramm. 90.

**Judæos, Turcas damnans, damnabis eosdem
Nascendi ob sortem sæpius atqve locum.** [1])

Denne Materie er meer alvorlig end den forrige, skiønt den af nogle vil holdes ikke mindre paradox: thi der disputeres mod en almindelig Meening blant Almuen og visse Geistlige, som fordømme alle dem, der ere uden for den rette Kirke. Samme Meening synes at være des dristigere at imodsige og des vanskeligere at bestride, efterdi den er bestyrked af saa mange store Læreres Domme og Kiendelser, og synes at grunde sig paa den Hellige Skrift, som siger, at der er ingen Salighed uden for ret Troende. Jeg for min Part drister mig ikke til at fordømme dem, der føre saadan Lærdom, indvikler mig ey heller udi Tvistighed med nogen derfor. Jeg giver alleene herom mine Tanker tilkiende, hvilke jeg saavel udi dette, som i andet, underkaster andres Dom og grundige Correction.

---

[1]) Naar du fordømmer en Tyrk eller Jøde, du dømmer ham oftest
Blot for de Kaar og det Hjem, Fødselen gav ham i Arv.

U. D.

Jeg haver ved adskillige Leyligheder viset, at et af mine Hoved-Principiis udi Religionen er dette, nemlig intet at antage, som strider mod GUds Godhed og Hellighed. Samme Principium foraarsager, at jeg forkaster all absolut Prædestination: samme foraarsager ogsaa, at jeg dømmer mildere om Jøder, Hedninger og Mahomedaner end mange andre. Grundvolden til dette mit Temperament, er at jeg ikke kand conciliere deres Fordømmelse med GUds Godhed. Thi hvad kand dermed være meere stridigt, end at lade Menneskets Salighed og Fordømmelse dependere af Fødsel, Opdragelse, Uvidenhed og visse Hendelser, som det er underkasted. At fordømme en Chineser eller Mahomedaner alleene i Henseende til den falske Troe, som de bekiende, er at fordømme dem, efterdi de ere fødde udi Peking eller Constantinopel. Intet kand i mine Tanker give slettere Idée om GUds Oeconomie, og ingen Meening er derfore mindre antagelig. Hvad vilde man dømme om den Stads Øvrighed, der kiendte uden Forskiel alle de Borgere uværdige tilÆre og Embeder, som vare fødde udi visse Stadens Qvarteerer? Hvad vilde man dømme om den Kirke Lov, som forbød, at ingen, som havde sort Haar, maatte komme i Christen Jord, eller at intet Barn, som var fød imellem Juul og Paaske, maatte ved Daaben indlemmes udi Meenigheden. Man vilde sige: hvad kand Personerne dertil? hvi skal de straffes for Ting, som de selv ikke have giort, eller som ikke have været udi deres Magt at giøre eller lade.

Ligesom nu det strider imod Retfærdighed og Godhed at fordømme een formedelst hans Fødested, saa ubilligt er det ogsaa at felde saadan Dom, i Henseende til eens Education og Opdragelse; thi et Barn kand selv ikke udvælge sig Ammer og Læremestere, men maa lade sig nøje med dem, som det af en Hendelse faaer, saasom de spæde Aar udfodre, at det maa staa under andres Direction. Nu viser daglig

Erfarenhed os, at de Principia som man faaer ved Ammens Melk, og som af de første Lærere indpræntes, blive til characteres indelebiles, til Plette som ikke kand aftoes, og til Folde som ikke kand jevnes. Man seer dagligen spæde Christne Børn at bortføres til Tyrkiet, og der at opdrages udi den Mahomedanske Religion; man seer de samme stedse siden at hænge derved med saadan Iver, at de sette Liv og Lemmer til for dens Forsvar. At fordømme saadanne Børn, er at fordømme dem alleene formedelst den Uheld de have haft at blive bortførte udi deres spæde Aar; og at tilkiende deres Brødre eller Søstre Salighed efter dette Liv, er det samme som at aabne dem Paradises Porte, efterdi de have haft den Lykke, ikke at falde udi Røveres Hænder.

Det er ikke mindre ubilligt at straffe formedelst U-viidenhed. Enhver maa tilstaae, at der er Million Mennesker, som aldrig have hørt tale om den Christelige Troe, ja at de ere udi den Situation eller udi de Lande, hvor ingen Leilighed haver været at høre noget derom. Blant dem kand regnes visse Nationer udi America eller Indbyggerne af det sydlige Land: hos hvilke at finde Orthodoxie kunde holdes for et Miracle; thi hvis der findes utallige Mennesker der høre og der ikke troe, hvor vilde man da vente Troe blant dem, som aldrig have hørt. Ingen kand med Billighed fodre Regnskab af dem, som intet haver været betroet, og ingen kand straffe for en Lovs Overtrædelse, førend den er kundgiort. Et iblant Caligulæ mest vanskabte Foretagender var dette, at han lod forfatte en Lov udi smaa Characterer og sette den paa et højt Sted, saa at ingen kunde læse den. Vi bør have andre Tanker om GUd, hvilken den hellige Skrift ligner ved en from Huus-Fader, og kalder Mennesker hans kjære Børn. Vi maa holde for, at ligesom en god Dommer efterseer alle Sagens Omstændigheder ved en Gierning, førend han afsiger en Dom, saa

tager ogsaa GUD, som er Retfærdigheden selv, alt saadant i agt, og haver i Consideration Tiid, Sted, Personers Vilkaar, og i hvad Situation enhver er, hvilket han ogsaa giver tilkiende ved Lignelser, hvorudi vises Forskiæl imellem dem som meere og mindre er betroed. De bedrage sig meget, siger Tillotson, som ikke forestille sig, at et ugudeligt Levnet er det største Kietterie: thi det er saadant, som ret strider imod den Christelige Religions Sigte; ja de vildfare, som ikke eftertænke, at GUD tilgiver heller 100 Feil, som reise sig af Misforstand, end en eeneste Brøde som flyder af Villien. Plato siger derfor heel fornuftig: pœna errantis est doceri, det er: den Vildfarendes Straff er Underviisning.

Jeg for min Person er villig til at corrigere mine Meeninger, og lader mig ofte bevæge af grundige Argumenter. Men, om heele Verden blev eenig udi at giøre GUD til en arbitraire Dommer, der dømmer alleene efter sit Velbehag uden Henseende til Menneskernes Opførsel, saa holder jeg stift ved dette Principium, hvorudi jeg meener ikke at kunne vildfare, og om jeg end vildfoer, saa er Vildfarelsen saadan, som ikke kand andet end være GUd selv behagelig, ligesom en Regent ikke kunde fortørnes over den Undersaat, der nægter at han giør noget, som strider mod Landets Love, eller at han straffer og fordømmer nogen efter puur Villie og Velbehag; hvilket skeer, naar man fordømmer formedelst Fødsel, u-overvindelig U-videnhed og puure Hendelser: ja jeg extenderer dette udi samme Henseende saavidt, at jeg holder for, at GUD endogsaa tager i consideraion meer og mindre medfød Skrøbelighed, saa at han i samme Misgierning fælder mildere Dom over en Cholericum, end over een, der er fød med en tempereret Complexion, og udfordrer meere af een, som han haver distingveret med store Naturens Gaver end af en tykhoved

Person, ligesom Dovenhed mindre lastes hos en Værkbruden, end hos den, der haver føre og raske Lemmer.

Jeg veed ikke om det er Kietterie at have de Tanker om GUd, at han ogsaa reflecterer paa Omstændighederne ved et Menneskes Endeligt. Vi ere alle Syndere, og behøve alle at giøre Poenitentze, besynderligen paa vort yderste. Nogle døe hastigen og have liden Tiid til at bereede sig: andre døe af langvarige Svagheder, saa at de nyde tilstrekkelig Leilighed til at afbede deres Synder. Nogle døe af hidsige Sygdomme og Raserie: andre af tærende Svagheder, hvorved de beholde Forstanden til yderste Aandedræt. De første dømmes i Almindelighed ilde om: de sidste derimod prises salige. Jeg brister mig ikke at decidere herudi; men siger alleene, at GUD, som en retfærdig Dommer, haver alle Omstændigheder for Øjen, naar han affiger Dommen, saa at derfore et alvorligt Suk af den der henrykkes hastig, maa balancere mod en heelt Aars Poenitentze af den, der døer af langvarig Sygdom: thi man maatte ellers sige, at de, som døe udaf Slag og hastige Sygdomme, gemeenligen fordømmes; de derimod som døe af Svindsot, gemeenligen blive salige: hvilket er at lade Fordømmelse og Salighed dependere af Sygdommens Art og Egenskab. Man maa troe, at ligesom en Superieur, der byder sin Underhavende strax at lave sig til en Reise, udfordrer mindre Agtsomhed, end af den, som han giver en lang Tiid dertil; saa i agttager ogsaa GUD saadant herudi, saasom at døe er ikke andet end en Ordre til at reise, som enhver maa rette sig efter. Jeg underkaster ellers dette andres Skiønsomhed, men holder stift ved min Thesin, at GUD fordømmer ingen formedelst de Ting, som staae ikke udi et Menneskes Magt.

Dette kommer mig for at være saa klart, at jeg ofte haver forundret mig, hvi ikke alleene Almue, men end og den største Deel af oplysede Theologis kand falde paa de

Tanker, at GUd dømmer det menneskelig Kiøn, ikke i Henseende til dets Opførsel og Gierninger, men efter absolut Villie og Velbehag. De negte vel at have saadan Lærdom, men maa tilstaae, at det bliver en Consequence deraf. De sige, at GUd fordømmer ikke en Hedning eller Mahomedaner, efterdi de ere fødde af Hedenske og Mahomedanske Forældre, men efterdi de ikke bruge deres naturlige Forstand, og de Midler GUd haver givet dem til at efterlebe Sandhed, og efterdi de forsømme de Leiligheder, som dem gives at høre Ordet. Men daglig Erfarenhed viser, at alle, endogsaa de beste og mest moraliserede Nationer hænge udi den Religion, hvorudi de ere opdragne, og ingen Theologus drister sig til at negte, at, hvis han havde været fød paa et andet Sted, han ogsaa havde haft samme Steds Troe; thi saadant at negte var at tale mod Erfarenhed, og at disputere mod Erfarenhed er at renoncere paa sine Sandser, at giøre alting uvist og vaklende, ja at indføre en fordervelig Pyrrhonismum. Dette have adskillige merket, og derfore forladt dette Argument, grundende deres Thesin alleene paa visse Expressioner, som findes udi den hellige Skrift: som, at der er ingen Salighed uden ved Troen paa Christum, item at hvo som ikke troer, bliver fordømt &c. Men, saasom de samme tilstaae selv, at man udi Skriftens Udtolkning tit maa og bør vige fra Bogstaven: item, at man maa conferere et Skriftens Sted med et andet, for at udlede dens rette Meening, saa er dertil ingen meere Fornødenhed end herudi, hvor der handles om at conservere de Tanker, man bør have om de Guddommelige Egenskabe. Saa tit derfore, Skriften siger, at der er ingen Salighed uden for de Rettroende, maa vi ved Vantroe og Vildfarelser ikke forstaae uden forsætlige, og ikke extendere det til u-overvindelige Vildfarelser. Og, saa tit der findes, at GUd efter pur Velbehag kand skabe til Fordømmelse og Salighed, maa vi ikke troe, at han giør

saadant, ej heller, at hans Guddommelige Egenskaber tillade ham saadant at giøre; men at den Talemaade giver alleene tilkiende, at hvis GUd det giorde, eller saadant kunde giøre, maatte Creature ikke disputere derimod og sige: Hvi giorde du det? Saadanne Udtolkningers Fornødenhed vises af utallige andre Skriftens Steder, hvor der tales om GUds Kierlighed mod det heele Menneskelige Kiøn, og hans Forsæt at aabne Saligheds Dør for alle. Saaledes concilieres et Skriftens Sted med et andet, og GUds hellige Attributa conserveres.

Der ere fundne nogle, som have villet reede sig ud heraf paa en anden Maade, ved at foregive, at man maa ikke indskrænke GUds Almagt, item, at man maa ikke dømme om Guddommelige Dyder efter menneskelige; ja at GUds Retfærdighed bestaaer i at giøre, hvad han finder Velbehag udi. Men GUds Almagt indskrænkes ikke ved at sige, at han ej kand renoncere paa sin Hellighed og fornægte sig selv; og at giøre til Dyder hos GUd det, som han selv fordømmer, som han laster hos Mennesker, er ikke alleene at kuldkaste all naturlig Religion, men endogsaa den aabenbarede, som udtrykkeligen siger, at hvad han recommenderer Mennesket som Dyder, er hans egen Naturs Egenskab. Thi det heeder: Værer barmhiertige, ligesom eders Fader er barmhiertig. Man kand haabe, at disse haarde Meeninger med Tiden meer og meer vil formildes; og seer man dagligen een og anden at standse ved de Objectioner, som derimod giøres, og ved Suk at give tilkiende, at det er en Labyrinth, som de ønskede gierne at kunde udreede sig af, hvilket kand skee, naar Knuderne løses paa saadan Maade, som sagt er. Jeg for min Part holder for, at om Knuderne end ikke kunde løses, da at bruge Alexandri Sverd for at hugge dem over tvers. Thi ingen Lærdom bør staae ved Magt, som indprenter os en slet Idée om det Guddommelige Væsen.

Libr. II.

Epigramm. 94.

Non curare homines Numen, putat impius, orbem
Tot vitiis pressum, cum videt atqve malis. [1])

Denne Materie passer sig gandske vel til den foregaaende: thi ligesom jeg derudi haver disputeret mod de Principia, hvoraf onde Consequencer kand tages mod de Guddommelige Egenskaber, saa søger jeg her, at igiendrive dem, der virkeligen af deslige Principiis haver giort saadanne Consequencer, og deraf, samt adskillige onde Ting, som findes udi Verden, have enten negtet GUds Existentz, eller giort ham til det Menneskelige Kiøns Fiende. Thi det er virkeligen af de førstes Principiis en habile Philosophus i vor Tiid haver søgt at forsvare saadanne skadelige Theses, og betient sig af visse Christnes Vaaben, for at bestride Christendommen med. Det er klart, at hans Skrifter ikke havde kunnet foraarsage saadan Bevægelse blant Theologos, hvis nogle af dem ved deres egne antagne Principia ikke havde ligesom givet ham Sverdet i Haanden. Men jeg maa begive mig til Materien.

---

[1]) Forsynets styrende Magt benægter den Vantroe, naar Jorden
Altid staaer for hans Syn trykket af Laster og Ondt. U. O.

Saasom man finder adskilligt Ont at regiere i Verden, og det menneskelige Kiøn er underkastet megen Uheld, saa have Vantroende deraf taget Anledning til at bestride Religionen. Nogle have deraf taget sig den Dristighed at negte GUds Existentz, eller i det ringeste hans Forsyn. Andre have foregivet, at der maa være to lige mægtige Principia, nemlig et got og et andet ont, og at alle Uheld flyde fra den onde GUd, hvilket den gode Gud ikke kand hindre, saasom Magten er deelt imellem dem. Denne sidste Lærdom haver været forfægtet af de gamle Persiske Magis: den haver siden været forplantet af Manichæerne, og er opfaaget udi vor Tiid, fornemmelig af M. Bayle, hvilken vel aabenbare ikke haver dristet sig til at forsvare den selsomme Lærdom om de tvende Principiis; men foregivet, at det er fast umueligt at igiendrive Manichæernes Argumenter, hvilke han haver anført med saadan Subtilitet, at alle Theologi derover have været satte i Bevægelse.

Det Onde i Verden kand henføres til 3 Classer, nemlig 1) til det Onde, som reiser sig af Ufuldkommenhed. 2) Til det naturlige Onde, som bestaaer udi Lidelse, Sygdom, Død &c. 3) Til det moralske Onde, som Synd og Laster. Hvad det første, nemlig Ufuldkommenhed angaaer, da kand ikke negtes, at adskilligt jo synes ufuldkomment, helst, naar man ligner det eene mod det andet: saaledes er Englene ufuldkomne, naar man ligner dem med GUd, som er den høieste Fuldkommenhed. Menneskene ere ufuldkomne, naar man ligner dem med Engler; Dyr, naar man ligner dem med Mennesker; Træer og Planter i Henseende til Dyr, skiønt et hvert kand være fuldkomment udi sit Slag, en Engel, saa vit den er en Aand, et Menneske, saa vit det er et Menneske, og et Dyr, saa vit det er et Dyr.

Den Spanske Konge Alfonsus havde den Dristighed at sige, at, hvis han i Skabelsen havde været i Raad med

GUd, skulde Verden være bleven meer ordentlig og fuldkommen. Ingen Tale kunde være meere ugudelig, og tilligemed meere daarlig: thi den U-ordentlighed, som foregaves, bestod alleene udi hans egen Imagination. Intet er daarligere, end at spørge, hvorfor der er ikke meere end 7 Planeter; hvorfor de samme have en u-lige Gang; hvorfor alle Linier ere ikke lige rette, og hvorfor der er ikke en Lighed blant alle Creature. Det er af U-ligheden selv og Skabningens Varietet Verket mest recommenderes og Konsten fremskinner. GUd haver dannet Verden efter sin Velbehag, og, naar Skabningen er skeed efter hans Villie, kand intet siges at være ufuldkommet, og, om man kand sige, at een Skabning er herligere end en anden, saa viser dog det, som er mest herligt, intet andet, end at GUd vilde have en Forskiel imellem de skabte Ting, dog saaledes, at et hvert skulde være fuldkomment i sin Art. Et Træ kand ikke siges at være ufuldkommet, fordi det er ubevægeligt, et Dyr ikke, efterdi det ingen fornuftig Siæl haver, og et Menneske ej heller, efterdi det haver ikke saadan Fuldkommenhed som Engle. Blye er ikke saa god Materie som Guld, men hvert for sig kand være lige got, saa at man kand sige, dette er ypperligt Blye, ligesom dette er ypperligt Guld. Naar vi betragte Parterne i det største Mesterstykke og Konst-Bygning, finde vi, at een Part i sær er ypperligere end en anden, et Værelse prægtigere end et andet, skiønt et hvert for sig kand være fuldkommet. Thi vil man spørge, hvi et Kiøkken eller Borgerstue er ikke saa got som en Audience-Sal, svares der, efterdi det er et Kiøkken eller Borgerstue. Om en Fisk kunde tale og vilde spørge, hvorfor den ikke kunde flyve, kunde den svares: efterdi du est en Fisk; og en Fugl, der vilde besværge sig over, at den ikke kunde leve under Vandet, kunde svares: Du est en Fugl. Intet er derfor daarligere, end af et Creatures Herlighed frem for

det andet at ville dadle GUds Skabning, og henføre et og andet til Ufuldkommenhed.

Man haver derfore ikke stor Møye med at igiendrive denne første Objection: de andre derimod ere af større Vanskelighed; thi, naar man betragter de mangfoldige U-lykker og bedrøvelige Hendelser, som Jorden er underkastet, item Lidelser, Sygdomme og Død, som følge det menneskelige Kiøn, synes det, at der er Aarsag til nogen Klagemaal i Henseende til Creaturet; thi alle Elementer synes at være vore Fiender: Vandet drukner, Ilden brænder og fortærer alle dem, som komme den nær, Jorden frembringer utallige skadelige Planter og Urter, Luften foraarsager Sygdom og vrimler af Insecter; mod hvilket Mennesket haver stor Møye med at forsvare sig: ja, ligesom Qvæget gaaer og æder paa Marken, saa have smaat Utøy ligesom deres Græsgang paa vore tynde Legemer. Jeg siger derfor, at der synes at være nogen Aarsag til Klagemaal, i Henseende til Creaturerne, skiønt der ingen Aarsag kand være i Henseende til Skaberen, hvilken i Henseende til Jordens almindelige Conservation haver sat visse nødvendige Love, hvorved det heele maa holdes ved lige formedelst Parternes Forandring. Thi der er adskillige Ting, som ere incommode for Jordens Indbyggere, men tilføre ogsaa tillige med stor Nytte og Fordeel, hvilket af daglig Erfarenhed tydeligen kand vises, naar man vil examinere hvert i sær. Dette vilde blive for vidtløftigt, hvorudover jeg her alleene vil anføre nogle faae Ting. Nætternes U-lighed ere paa visse Steder, hvor liden Soel er, ubehagelig. Men det samme, som incommoderer paa visse Steder, foraarsager, at den heele Jord kand beboes; Thi, hvis Solen havde en lige Gang, vilde de, som boe under Æquinoctial-Linien forbrændes af Heede, og alt hvad som er mod Syd- og Nord-Polen reent forgaae af Kulde. Ved Solens u-ordent-

lige Gang derimod foraarsages, at alle Lande blive vederqvægede af dens Straaler, saa at der er intet Folk, som jo haver sin Sommer. Vindene nedslaae Huuse og Bygninger, foraarsage Skibbrud og andre U-lykker, reense derimod Luften, og conservere Vandene fra Forraadnelse. Jordskielv hendes, hvorved undertiden heele Stæder forgaae: men de samme Materier af Svovel og Salpeter, som saadant foraarsage, ere absolute fornødne for den heele Jords Conservation, som alle Naturkyndige maa tilstaae. Menneskene plages gemeenligen af Sygdomme: men jeg haver udi mine andre Skrifter viset, udi hvad Tilstand et Land vilde bringes, hvor en stedsevarende Sundhed regierede. Videre maa man bekiende, at et Menneskes Legeme er skrøbeligt, som Glas; det ringeste Stød, et Sting, et Fald kand fordervе det: men just i dets Delicatesse bestaar dets Fuldkommenhed, just efterdi, for Exempel, Hovedet er sammensat af smaa Been og subtile Organis, er det beqvemmere til subtile Operationer end Dyrenes, og just fordi Øyet er bedekket med en tynd Hinde, som let kand beskadiges, just derfor haver det Synets Herlighed. Dette haver den gamle Philosophus Chrysippus treffeligen udført udi det Spørsmaal: *Εἰ αἱ τῶν ἀνθρώπων νόσοι κατὰ Φύσιν γίνονται;* [1]) Videre, Mennesket maa med Sveed og Arbeide bringe Jorden til at bære Grøde; men, hvis alting kunde haves uden Møye, vilde Mennesket af Ladhed og Ørkesløshed forraadne. Ligedan kand siges om andre Incommoditeter, hvilke besværge enhver i sær, men er til Nytte, Frelse og Conservation for den heele Jord og det menneskelige Kiøn udi Almindelighed.

Nu staaer tilbage at tale om den sidste Objection, som tages af det moralske Onde. Denne maa man bekiende at

[1]) Om Menneskenes Sygdomme stemme med Naturens Orden. U. O.

være den vigtigste og vanskeligste at besvare: thi den store Corruption og de mange Laster som have taget Overhaand i Verden, synes vanskeligt at conciliere med GUds Viisdom og Godhed: og have Religionens Fiender deraf taget Anledning til at nægte GUds Forsyn, og at tilskrive alting en blind Skiebne. Thi man kand herom ikke sige, som om physiske onde Ting, nemlig, at de ogsaa ere fornødne, og at de contribuere til den heele Verdens og det heele menneskelige Kiøns Vedligeholdelse. De gamle Stoici have søgt at løse Knuden paa den Maade, hvilket sees af Cleanthis Bøn saaledes forfattet: O Jupiter! du som est alting udi alt, styr min Skiebne: jeg skal følge dig blindt. Enten jeg er nedsiunken i Laster, eller jeg skinner af Dyder, saa finder jeg mig ligemeget fornøden til Skabningens Fuldkommenhed &c. Men det er i steden for at løse en enkel Knude at giøre en dobbelt: Thi derved giøres enten den guddommelige Forsyn til intet, eller GUd bliver Aarsag til Synden. Epicurus betienede sig af saadant Argument for at nægte den guddommelige Direction. Hans Ord ere disse: GUd vil afvende det Onde, men kand ikke; eller kand, men vil ikke, eller han hverken vil eller han kand. Dersom han vil og ikke kand, saa er han et afmægtigt Væsen: dersom han kand, men ikke vil, saa er han et ont Væsen: dersom han hverken vil eller kand, saa er han ond og afmægtig tillige. Ergo er der ingen GUd. Thi dersom han baade vil og kand, hvilket tilhører en guddommelig Natur, hvoraf reise sig da de mange onde Ting, som tage overhaand i Verden?

Af dette Epicuri Argument have adskillige Vantroende siden betient sig, sær udi vor Tiid Mr. Bayle; hvilken haver vidst paa hundrede Façons at føre sig det til Nytte.

Og haver han af de Laster, som Mennesket er underkast, særdeles stræbet at vise, at det strider imod GUds Godhed at skabe Mennesker, hvis Ondskab han forud haver seet. Hans Modstandere derimod have viset, at det ikke strider imod GUds Godhed at skabe Mennesker med fri Villie, og at hans Forudseelse af Menneskets Synder imponerer ingen Necessitet til at synde. Derom ere komne udi vor Tiid store Skrifter for Lyset af de habileste Mænd; og, saasom ingen Materie nu omstunder er meere bekiendt, saa vil jeg her ikke repetere hvad andre derom i Hobetal have skrevet. Jeg vil ikkun korteligen sige dette, at man maa tilstaae, at GUd haver kunnet skabe Menneskene fuldkomnere end de ere, at han haver kundet skabe dem saaledes, at de ikke kunde synde (impeccabiles) ja at han ved sin Almagt eller virkende Naade haver kunnet hindre, at de ikke skulde overtræde Loven. Men, dersom de saaledes havde været dannede, havde de ikke blevet Mennesker, men Machiner, saa at et Menneske ligesaa lidet kunde roses for Dyd, som Vandet for Væde og Ilden for Heede. Og, dersom GUd ved sin Almagt og stedsvarende virkende Naade hindrede dem i deres Gierninger og udi Executionen af deres frie Villie: saa kunde han ikke meere være Lovgiver, saa kunde han ey heller meere være Dommer. Thi at give en Lov, og tillige med en absolut Almagt at hindre dens Overtrædelse er en Contradiction.

Intet er grundigere end hvad som herom er anført af den skarpsindige Engelske Philosopho Wholaston udi hans Betænkning over den Naturlige Religion. Hans Ord ere disse: Endskiønt vi ikke kunde give Aarsag til det Onde, som regierer i Verden, saa var det ikke uden en Prøve paa vor Vankundighed. Der kand være Aarsager, som kand være os ubekiendte, og de Vanskeligheder, som derved møde, kand ikke

bringe os til at forkaste visse Sandheder. Der ere ogsaa herudi mange Ting, som fortiene vor Attention. Hvad det moralske Onde og Gode angaar, da synes det eene saavel som det andet at dependere af os selv. Vi bør ikke skyde Skylden paa et andet Væsen, efterdi Laster og onde Ting flyde ikke af andet end af den Misbrug vi giøre af vor frie Villie og Evne. Hvad det naturlige Onde angaar, da maa man eftertænke, at vi uden det samme vilde tabe meget af det naturlige Gode, saasom det eene af Fornødenhed supponerer det andet. Tørst foraarsager, at vi med Fornøjelse drikke. Og hvis ingen Fattigdom var, kunde vi ikke skiønne paa den Sødhed, som man finder udi Rigdom. Vi maa ogsaa eftertænke, at der ere adskillige Ting, som synes onde, hvor om vi dog vilde have andre Tanker, dersom vi kunde see dybt ind udi Sagerne. Ellers kand man ikke sige, at der udi Verden er meer Ont end Got: tvertimod de gode Ting ere uden Disput fleere. Herforuden kand ikke negtes, at mange af de onde Ting jo reise sig af vore egne Feil, og ere der nogle, som os ere paalagde til Straf; andre, hvilke vi underkastes som en Medicine, og endeligen nogle, som føre os til Lyksalighed. Endeligen, hvis der er et andet Liv efter dette Liv, saa kand de Ting, som mangle udi det nærværende, erstattes udi det tilkommende. Man kand derforuden herom anføre adskilligt andet, besynderligen dette, nemlig: at, saasom intet der er materiel, kand være fuldkommet, saa er det Onde en Følge af Materien. Derfore, naar man spørger, hvorfor GUD tillader det Onde, er det det samme, som

man vil spørge, hvi han haver tilladt, at der skulde være en materiel Verden eller Mennesker, hvilke tillige med Forstandens Evne skulde have Passioner og legemlige Tilbøjeligheder. Det er jo fast det samme, som man vil spørge, hvi han tillader, at der er noget ufuldkommet Væsen. Spørsmaalet er dristigt, og ingen understaaer sig at kunne svare dertil. Hvis denne Verden er som en Figt-Skole eller Skueplads, hvorpaa Mennesker ere satte for at øve deres naturlige Gaver og Dyder, og derved at bane sig Vej til et andet Liv, saa maa der være nogle Vanskeligheder og Fristelser, som give Leilighed til saadan Øvelse. Med et Ord: der er onde Ting, hvis rette Oprindelse er os ubekient. Dette maa man tilstaae: men man maa og stille sig alvorligen for Øjnene de mange Tegn af Raisons, af Viisdom og Godhed, som vi paa saa mange Steder see og finde, og som vi fatte og kand begribe. Bør dette alleene ikke overbevise os, at de samme Fuldkommenheder findes udi de Ting selv, som vi ikke kand begribe? jeg læser en Bog, hvorudi jeg finder, at Autor haver disponeret sin Materie udi en herlig Orden, og tracteret den paa en lærd og fornuftig Maade, men hvorudi jeg tilligemed seer nogle Paginas skrevne paa et Sprog, som jeg ikke forstaaer. Jeg lukker vel da Bogen til; men jeg gjør det dog ikke uden at være fuldkommeligen forsikkred om, at den Fornuft, som regierer udi den heele Bog, ogsaa findes udi de Paginis af Bogen, som jeg ikke forstaaer, efterdi de ere skrevne paa et ubekiendt Sprog. Og er denne min Persvasion desbedre grundet, efterdi jeg à priori haver de Raisons,

som tillade mig ikke at tvivle om, at det jo er den samme Autor, der haver skrevet den heele Bog. Saavidt Wholaston.

Styrken af disse Argumenter haver Mr. Bayle merket, og derfore søgt efter habile Fienders Exempel at sette Splid iblant sine Modstandere og at bestride en Theologum med en anden Theologi Vaaben. Og er det saadant, som jeg i Materien af forige Epigramma haver viset, hvortil jeg Læseren vil henvise. Jeg vil ikkun her alleene sige dette, at hvor u-rigtigt den Roterdamske Philosophi Systema er, saa triumpherer han dog mod dem, der sige, at GUD alleene af pur Velbehag fordømmer og saliggiør: iligemaade mod dem, der holde for, at han straffer formedelst U-videnhed, hvorved de Fordømtes Tal saa merkeligen forøges, at det menneskelige Kiøn i Almindelighed synes at være skabt til Fordømmelse. Jeg haver viset, at man ved en sund Forklaring over Skriftens visse Expressioner kand herudi best bevæbne sig mod Religionens Fiender. Og hvad Helvedes Evighed er angaaende, da drister jeg mig vel ikke at hensflye til Origenismum, men lader mig alleene nøje med at sige, at GUD intet giør, som strider mod hans Retfærdighed og Godhed; item, at en Dommer kand uden Formindskelse af sin Retfærdighed og Sandruelighed indskrænke og moderere sine Trusler. Thi det er med Trusler anderledes, end med Løfter: hine kand modereres, men disse maa til Punct og Prikke opfyldes.

Libr. II.

Epigramm. 96.

Nomina Virtutum, Vitiorum sæpe novantur,
Ut ratio est hominum, temporis atqve loci. [1])

Dyder og Lyder ere stedse de samme, skiønt de i Henseende til Stederne, Tiderne og Personerne føre adskillige Navne. I Henseende til Stederne merker man, at hvad som paa et Sted kaldes Gravitet, kaldes paa et andet Sted Hovmod. Hvad som paa et Sted er sømmeligt, er paa et andet Sted usømmeligt. Hvad som i en Republiqve haver Navn af heroisk Dyd, kaldes udi et Rige Rebellion. Hvad som i et Land er Sandhed er i et andet Land Løgn. Hvad som visse Nationer kalde Troe, kalde andre Superstition &c. saa at man kand sige om Dyder, ligesom om herskende Meeninger, at der gives Virtutes locales, eller Dyder, som grunde sig alleene paa Stederne, og derfra vise deres Ankomst. I Henseende til Tiderne, da er det med Dyder og Lyder ligesom med Klædedragt eller Mad og Drikke. Hvad

---

[1]) Navne paa Dyder og Lyder evindelig skifte herneden,
Alt efter Menneske=Sind, alt efter Tider og Sted. U. O.

som ziirer een Tid, vanhelder en anden Tiid, og hvad som i forige Tider haver smaget vel, foraarsager nu Væmmelse, og det vice versa, saa at sødt bliver til suurt, og suurt igien til sødt, efterdi Smagen grunder sig ikke paa en Tings naturlige Qvalitet, men paa Tidernes Mode. I fordum Tiid var Søe-Røverie en Zirath for store Herrer, og betegnedes med et ærværdigt Navn af Fribytterie, men nu er det en Misgierning, som straffes med Steile og Hiul. Drukkenskab haver paa sine Tider været et Galanterie, paa andre Tider igien haver været regnet blant de hesligste Laster. Hvad een Tiid haver haft Navn af Modestie og Ærbarhed, haver en anden Tiid ført Navn af urimelig Peenhed. Dueller have paa visse Tider af Øvrigheden selv været anordnede; paa andre Tider ere de igien med Livs Straf reprimerede. Saa at der findes mange Gierninger om hvilke, naar der spørges til hvad Classe de skal henføres, enten til Dyders eller Lyders, man kand alleene sige, at nu omstunder er det en Dyd, eller i vor Tiid er det en Last, indtil ved Smagens Forandring Tingen faaer et andet Navn. Det samme, som anmerkes ved Gierninger, kand ogsaa tiene til Exempel udi Skrifter; og haver en vis Skribent antegnet, hvor ofte den Engelske Nations Smag derudi haver været forandret. Herudi maa man og rette sig efter Tiderne; og maa man holde for, at en Bog er vel skreven, naar den er skreven efter Tidernes Smag.

Dyder og Lyder have og andre Navne i Henseende til Personerne. Man maa vel sige, at, naar tvende giøre eet, er det derfore ikke eet, efterdi de samme Gierninger i Henseende til Personen blive ikke de samme, men faae et andet Navn. Dette kand oplyses ved adskillige Exempler udi Historien og af daglig Erfarenhed. Tvende Regentere, tvende Embedsmænd kand ved lige Qvaliteter, med lige Opførsel underkastes u-lige Dom. En ond Første bliver undertiden

holden for en god Regent, efterdi han succederer en Tyran. Og en god Regent underkastes ofte haarde Domme, og ikke kand regiere til Maade, efterdi hans Formand var et Munster af Dyd. Hvad som forøgede den Berømmelse Keiser Augustus ved sit gode Regimente erhvervede, var dette, at han blev succederet af Tiberio. Og hvad som formindskede det Had man havde fattet mod Tiberium var dette, at hans Successor vor Caligula. Derfore holdes begge disse Regentere forsetligen at have udvalt sig slige Sucessores: den eene, at han kunde blive meer elsket og berømmet, den anden, at han skulde blive mindre hadet og lastet. Herodes havde med alle sine Lyder og store Dyder. Hans Lyder ere afmalede med sorteste Farve, og hans Dyder haver man enten ikke villet see, eller forvandlet til Laster, efterdi han, som en fremmed, succederede Kongerne af det Asmonæiske Huus, som hos Jøderne var i stor Veneration. Det var en stor Uheld her i Landet for Kong Eric af Pomern, at han succederede den berømmelige Dronning Margaretha. Dette foraarsagede, at man var meere grandseende udi hans Feil end udi hans Dyder, og at han intet kunde giøre til Maade: ja Critiqven mod ham gik saavidt, at de lagde ham til Last, at Fiskeriet slog feil ved Skaane. Det var iligemaade en stor Uheld for Kong Jacob I. at han succederede Dronning Elisabeth: thi den første havde giort den Engelske Nation saa delicat, at den fandt Affmag i alt hvad som giordes af den sidste. Det haver her samme Beskaffenhed, som udi Mad og Drikke. Man kand finde Smag udi ordinaire Kiød: men hvis den første Ret er Agerhøns, bliver alt andet siden affmagende. Man siger derfore, at, naar to giøre eet, er det derfore ikke eet. Mangen bliver lastet for det selvsamme, som haver været berømmet hos en anden: ligesom mangen Lærdom holdes for Kietterst hos en nye Skribent, som agtes orthodox hos en gammel Kirke-

Fader eller hos en anden Skribent, som haver haft Publici Faveur. Ingen haver for Exempel lastet den comparaison, som Plutarchus giør imellem Overtroe og Vantroe med disse Ord: Jeg undrer mig, siger han, at de samme Personer, som holde Vantroe for Ugudelighed, dømme ikke ligeledes om Overtroe. Den som troer, at der er ingen Guder til, kaldes ugudelig; men de som tillegge Guderne store Feil og Skrøbeligheder, føre de ikke langt ugudeligere Lærdom? hvad mig angaaer, da vil jeg heller at Folk skal sige, at Plutarchus ikke er, eller haver aldrig været til, end at de skal sige: Plutarchus er en capricieux, ubestandig, fremfusende, hævngierig Mand, og som finder Behag udi Bagateller. Disse ere Plutarchi Ord: som aldrig have været censurerede. Men, naar en Bayle siger det samme, bevæbner han den heele geistlige og philosophiske Verden mod sig. Saa man seer, at disse stridige Domme reise sig af Personerne, og det, som taales hos den første, fordømmes hos den sidste, eftersom han ved anden selsom Lærdom haver giort sig mistænkt for Vantroe, hvorudover man med Billighed intet Qvarteer haver villet give ham. Alle fornuftige og u-partiske Mænd maa tilstaae, at Jansenius ikke haver ført anden Lærdom end St. Augustinus: men det som er Kietterie hos den sidste, kaldes en hellig Lærdom hos den første; saasom det er ikke i Henseende til Lærdommen, men til Læreren man dømmer om Ordene. Jeg kunde opregne utallige andre, som udi saadan Henseende alleene have udi Historien faaet andet Navn, end de have fortient. Enhver Historieskriver derfore, som vil give en Regents Portrait, maa have dette og andet for Øjene; thi ellers bliver han selv bedragen, og ved falske Beretninger bedrager Læseren. De udi Historien afmalede onde Regentere og Tyranner, som Diocletianus,

Julianus og andre kand blive forvandlede til store og duelige Førster, naar Tiderne tages i agt, paa hvilke deres Historier ere skrevne; ligesom Constantinus, Ludovicus Pius og andre, der ere afridsede som Mønstere paa Dyder, kand ved samme Middel tabe all deres Glands. Sær maa man tage denne Regel udi agt, naar man læser Munke-Krøniker: thi man kand sige, at derudi Dyd bliver giort til Last, og Last til Dyd. Man seer, for Exempel, udi deslige Krøniker een af de største Regentere, der nogen Tiid haver siddet paa Thronen, som Friderich den Anden at afmales som den hesligste Tyran; da uduelige Førster derimod opløftes til Skyerne. Saadant maa tilskrives Skribenternes Temperament, deres Acido og Alcali, hvorpaa fornemmeligen kand citeres til Exempel Procopius, hvilken udi de fleste af hans Skrifter afmaler Justinianum som en stor Regent, men udi et særdeles Skrift giør ham til et Monstrum: thi Regentens Characteer forandres efter Skribentens Humeur. Hvis Nicolai Damasceni Historie havde endnu været til, vilde man finde andet Portrait paa Herodes, end det, som gives ham udi Josephi Historie. Og hvis Hans Mikkelsen Borgemester udi Malmøe havde skrevet Christiani II Historie, havde samme Konge ikke været saa ond, som han findes hos Hvitfeld, og hos de Svendske Historieskrivere.

Man seer saaledes, at Dyder og Lyder forandre deres Navn og rette sig efter Conjuncturer, helst blant Almuen, skiønt de hos fornuftige og skiønsomme Folk ere og blive de samme. Thi en Maler kand afskildre en Venus som en Medusa; men hun taber intet af sin Skiønhed derved: thi Originalen bliver den samme, hvormeget man end defigurerer Copierne. De samme Gierninger bekomme ogsaa Navn af Dyder og Lyder, det er, blive rosede og lastede i Henseende til deres Udfald. Saaledes bliver Daarlighed kaldet Viisdom, og Viisdom igien faaer Navn af Daarlighed i Hen-

seende til Udfaldet. Mangen stor Kriigs-Anfører er ved de fortreffeligste og viiseste Anstalter kommen udi Miscredit, efterdi Udfaldet af puur Hændelse ikke haver svaret dertil, og mangen daarlig Raadgiver er kommen udi Udraab for Viisdom, efterdi hans daarlige Raad er bleven af den blinde Lykke seconderet. Og mangen Doctor er ved en Heste-Cur kommen i Reputation, og er bleven en Hof-Medicus, saasom Folk gemeenligen ikke dømme efter Gierningen, men efter Udfaldet. Catilina og Cæsar vare begge onde Mænd, begge søgte at bane sig Vey til Høyhed ved Republiqvens Undergang; men som begge vare ikke lige lykkelige, men de samme Gierninger havde u-lige Udfald, saa er den første afmalet i Historien som et Munster paa Udyd, den anden derimod er bleven til en Zirath udi Krøniker, saa at store Monarcher giøre sig en Ære af at føre hans Navn, og at lade sig kalde Cæsares eller Keisere. I Fald Catilina havde været lige saa lykkelig udi sine Misgierningers Execution, vilde de samme Monarcher have giort sig en Ære af at føre Catilinæ Navn, saa at den høyeste Titul i steden for Keiserlig Majestæt havde blevet Catilinariske Majestæt. Hvis Junius Brutus, der udrøddede den kongelige Familie udi Rom, havde mislinget udi sit Foretagende, havde hans Navn været bleven til en Exsecration udi den Romerske Historie, og i steden for et Æres Monument, havde en Skandstøtte for ham bleven oprettet. Een kand ved Hendelse blive riig og lyksalig, men ikke duelig og berømmelig: ligesom den, der udi et Lotterie trekker den største Lod, kand gratuleres men ikke berømmes; thi Gierningens Udfald kand tilbringe Velstand, men Gierningen i sig selv alleene Ære. En Helt af Hazard er ingen Helt, ja fortiener ligesaa lidet Navn af en Heros, som en Spaamand, der af en Hendelse spaaer ret, fortiener det Navn af Prophet. Men dette tage Menneskerne dog gemeenligen ikke udi agt: thi de opreise

Æres Støtter for Gierninger, hvorudi Personerne ingen Deel have havt, men som ere alleene Lykkens Virkninger: ligesom den Syge belønner en Doctor, naar Naturen haver cureret.

Saaledes seer man de samme Gierninger blive ikke de samme, men efter deslige Omstændigheder faae differente Navne ikke alleene blant Læge, men ogsaa blant Lærde. En ret Philosophus derimod setter alt saadant til Side, og betragter alleene Tingen udi sig selv, saa at en Dyd hos ham bliver stedse en Dyd og en Last stedse en Last, paa hvilke Steder, af hvilke Personer og paa hvilke Tider de end øves. Han dømmer enhver Ting efter dens naturlige Vægt og intrinseqve valeur, saa at han kiender de rette Dyder og Laster, udi hvilken Klædebragt de findes, ey rettende sig efter, hvad en Ting holdes for at være, men hvad den virkeligen er, og ey seende efter Præget men efter Materien.

Libr. II.

Epigramm. 97.

**Servus ab ingenuo non valdè distat, Anilo:
Estqve suo Domino subditus omnis homo.[1])**

Til * *

Jeg haver viset ved adskillige Lejligheder, min kiære Anilo, at de menneskelige Vilkor ere ikke saa u-lige, som de holdes for at være. En Tieners Tilstand differerer fra en Herres fast ikke uden i den pure Titul. Thi et hvert Menneske er et slags Herredom underkastet. Een domineres af Frygt, en anden af Ærgierighed; een udaf Vrede, en anden af Elskov; een udaf Gierighed, en anden af Vellyst: saa at enhver Herre haver en Herre over sig igien. Foruden disse og andre Affecter, som holde Mennesket udi bestandig Slaverie, plages det af Sygdomme, som paaføre ikke mindre Trældom. Jeg erindrer mig, at du engang prisede mig lykkelig, efterdi jeg i visse Maader var min egen Herre, saavel uden for, som inden for mit Huus. Jeg merkede,

---

[1]) Stor er Forskjellen ei paa den Fri og paa Slaven, Anilo;
Hver sin Herre jo har, under hvis Vælde han staaer. U. D.

at du derved vilde give tilkiende en Huus-Sorg, hvormed du selv plagedes, og som jeg var fri for. Jeg bekiender vel, at en myndig Hustrue er et fortredeligt Meuble udi et Huus, og at jeg derudi er lykkeligere end du est. Men mon jeg derfor er min egen Herre? mon der er ikke meere end een slags Huusplage til? Jeg haver en daglig Hofmesterinde, som dominerer stærkere end 10. Xantippæ eller myndige Qvinder. Jeg haver en Mave der holder mig udi bestandig Trældom, der foreskriver mig de haardeste Love, ja byder at hade mig selv. Eget-Had er Indholden af min Maves Lovbog, som ellers bestaaer udaf mange Capitler og Paragraphis, alle haarde og utaalelige. Jeg befales dagligen at renoncere paa min Appetit, og intet at æde uden hvad jeg finder naturlig Afsmag udi. Sukker, Frugt, Viin, Melk og utallige andre velsmagende Ting ere mig forbudne, som contrabande Vahrer. Hvad som mig alleene tillades er Vand og Brød, samt alt hvad der er bittert; og maa end det samme uddeeles udi smaa Portioner. Jeg tager undertiden Mod og Hierte til mig, og søger at afkaste Aaget: men den truer strax at skikke mig Feber, Coliqve, Obstruction, Dysenterie og andre Fiender paa Halsen; og, naar jeg fremturer udi mit Forset, skrider den til Execution, hvorudover jeg maa beqvemme mig til de haardeste Forliig, og overgive mig paa Nagde og U-naade. Det gaaer mig da ey anderledes end alle overvundne Rebeller, hvilke efter giort Opstand underkastes haardere Love end de forrige. Thi, i steden for at visse gode Ting tilforn bleve mig negtede, nægtes mig da alting. Naar jeg da spørger min Hofmesterinde, om jeg maa drikke et Glas Viin, svarer den ney: thi den hidser. Naar jeg spørger om Øl, faaer jeg samme Svar; thi det foraarsager Galde. Beder jeg om en Havre-Suppe, som tilforn haver været tilladt, heeder det, at den slimer. Beder jeg om Rug-Brød, siges der,

at det foraarsager Styrlighed: og forlanger jeg Hveede-Brød, foregives, at det stopper. Siger jeg: hvad skal jeg da nyde for at holde Livet ved lige? svarer min Hofmesterinde, at hun ikke er bereed paa hvad hun vil tillade mig. Og spørger jeg endeligen, om jeg skal faste, svarer hun, at det er ey heller tienligt. Hvilket Herredom kand være strængere, og tillige med meere Bizarre? jeg maa ikke æde, jeg maa ey heller faste. Jeg maa ikke vaage, jeg maa ey heller sove. Jeg maa ikke arbeide, ey heller være ørkesløs. Enhver maa tilstaae, at den er i en beklagelig Situation, som staaer ikke alleene under et strængt men end ogsaa under et selsomt Herskab, som intet kand giøres til Maade. Der er saaledes en bestandig Kriig imellem min Appetit og min Mave, om det ellers kand kaldes en Kriig, hvor en altid slaaer, og en anden altid faaer Hug:

—— —— Ubi tu pulsas, ego vapulo tantum.

Det kand rettere kaldes et Fiendskab, saadant som er imellem strænge Herrer og Tienere, og hvorved de sidste intet vinder uden at giøre deres Vilkor haardere. Man haver havt Exempel paa, at Lemmerne associerede sig engang sammen og erklærede Maven Krig; men Krigen faldt, som bekiendt er, u-lykkelig ud for de første, saa at de efter en kort Modstand maatte give sig paa Naade og U-naade. Dette Exempel og mit eget holde mig stedse udi en slavisk Lydighed, saa at jeg haber, men tilligemed frygter, ligesom alle de Undersaatter der ere under et haart Aag. Naar du dette overveyer, vil de Tanker, som du haver om min Lyksalighed, forsvinde. Ingen føler Smerten, uden den, som Skoen trykker. Enhver holder sin Incommoditet for den største, efterdi han ikke haver følet en andens. Jeg kand nok forestille mig, at det er et Kaars at have en myndig Kone. Men jeg er altid bereed til at giøre Mageskifte, hvis du vil give mig din Kone, og tage min Mave til dig igien.

Libr. II.

Epigramm. 146.

Numen qvando ores, orandi causa silenda;
Qvi causas profert, exprobrat, haudqve rogat.[1]

Jeg haver ved een og anden Leylighed givet visse Betænkninger over brugelige aandelige Bønner. Nogle af disse mine Betænkninger ere befundne ikke at være ilde grundede, andre ere blevne censurerede. Jeg haver udi Almindelighed viset, at, naar man indstiller sig som Supplicanter for den store GUd, bør det skee med all muelig Ærbødighed, og at Anstændighed bør iagttages saavel udi Ord som Geberder. Denne Thesis, som i sig selv er gandske orthodox, haver givet mig Anledning til at examinere de brugelige Bønner, saavel Materie som Form angaaende; og er da adskilligt mig forekommet, som efter mine Tanker kunde behøve nogen Correction. Jeg haver i Almindelighed ikke forkastet aandelige Sange; thi de, som saadant foregive, have ikke med behørig Attention læset mine Skrifter. Jeg haver holdet for, og er endnu af de Tanker, at et Te Deum eller en Tak-

---

[1]) Naar du vil bede til Gud, nævn ingen Grunde; thi ellers
Blier en Begjæring ei blot men en Besværing din Bøn. U. O.

sigelse for en Seyer med all Anstændighed kand udføres, saavel udi Sang som udi instrumental Musiqve. Jeg haver alleene løsligen giort nogle Erindringer, angaaende daglige Poenitentzes Bønner, eller saadanne, hvorved man enten tilbeder sig Naade eller afbeder U-naade. Saadanne Bønner eller Supplicationer haver jeg holdet meere naturligt at frembringe udi Tale end udi Sang, meere udi Sukke end operistiske Lob og Tremulanter. De, som giøre slige Anmerkninger til Kietterier, extendere Religionen for vidt, og giøre fleere Troes Artikle, end der virkeligen ere eller bør være. De holde det selv u-anstændigt for en Supplicant at fremføre deres Anliggende for en verdslig Herre udi Sang, men holde det gandske anstændigt i Henseende til GUd. Dette kand oplyses med en Historie, som her i Landet virkeligen er tildragen. En vis Cammer-Tiener udi en stor Herres Huus, som havde deslige Principia, blev een og anden gang af Pagernes Hofmester haardt derfore tiltalt, saasom han, nemlig Hofmesteren holdt Sang for en Troes Artikel, og i den Henseende ansaae Cammer-Tieneren som et ugudeligt og ryggesløst Menneske, efterdi han talede derimod. Cammer-Tieneren, som engang en Morgen havde et Ærende, frembragte det for ham udi Sang saaledes:

Guten Morgen! Herr Hofmeister! die Pagen wollen Stiefeln hahn;
Und wenn sie die nicht kriegen, so müssen sie barfuß gahn:
Ich bitte demüthiglich.

Hofmesteren blev da heed om Hovedet, og spurte, om han var gall: Hvorpaa den anden svarede: Der Herr Hofmeister kan es nicht leiden. Aber unser HErr GOtt muß es verlieb nehmen. Hofmesteren blev da slagen af sin egen Critiqve, saa at han holt for, der kunde være nogen Grund udi den andens Foregivende.

Jeg gaaer herudi ikke saa vidt, men jeg siger alleene, at det synes mig meer andstændigt at bede om Syndernes

Forladelse med Sukke end udi Sang. Hvad som jeg drister mig frit til at censurere, ere visse Melodier, som passe sig heller paa Springe-Dantze end paa Kirke-Sang: Iligemaade dette, at man undertiden applicerer et og det samme Ord til en halv Snees og fleere differente Toner, da dog Ordet udi sig selv ingen Emphasin haver. Saaledes udi den daglige Kirke-Sang: Vi troe, synges udi differente Toner lige saa længe paa den Particul Vi, som paa et halvt Vers. Hvorudover om een efter 3 à 4 Tacters-Sang af en Hendelse blev forhindret at continuere, havde han i al den Tiid intet sagt uden det Ord Vi. Det var i mine Tanker rimeligere at applicere hvert Ord eller Stavelse til sin Tone: saaledes giorde de Gamle, og saadant er endnu brugeligt udi Recitativer, hvorudi Sangen vel bliver Sang, men nærmer sig dog meere til Talen.

Disse og deslige Anmærkninger synes mig at kunne giøres uden Beskyldning af Heterodoxie: thi det er noget, som kand dadles eller forsvares uden mindste Skaar i Religionen. De andre Anmærkninger, som jeg haver giort over Bønner og Lovsange, er ikke af større Betydning. Jeg haver, for Exempel, anført som en Slags U-anstændighed den Sædvane at bede og arbeide tillige, eendeel efterdi den Ærbødighed vi ere GUd skyldige, udfordrer, at vi sætte alting til side, naar vi, som Supplicanter, indstille os for ham, eendeel ogsaa, efterdi den Attention vi have til Arbeidet giør Skaar i vor Andagt. Thi en retskaffen Bøn udkræver alle Menneskets Tanker. Herudover heder det: Difficilius est orare, qvam arare, i. e. det er vanskeligere at bede end at arbeide. Jeg forkaster derfor ikke de slags Bønner, men siger ikkun, at det er meere anstændigt at sette verdslig Handtering til side, saalænge Bønner varer. Dog drister jeg mig frit at laste visse Spinde-Kierlingers Devotion, der ved Spinderokken tale og synge vexelviis.

Thi jeg anseer saadant ligesaa lit for Bønner, som deres, der af en Sædvane sige: HErr GOtt! naar de strække sig om Morgenen: thi saadanne Bønner, saasom de skee taliter qvaliter, vil GUd ogsaa taliter qvaliter bønhøre. Man siger derfore udi Ordsproget: Hunde-Bønner fare ikke til Himmels.

Allermest er at laste deres Devotion, der bede og synde tillige. Thi mangen Skræder klipper sin Næste en Alen til Skade, medens han tillige med intonerer: Jeg vil din Priis udsiunge. Og mangen en Møller stiæler med Haanden, medens han lover GUd med Munden. Margaretha Dronningen af Navarra fortæller om en ung Printz, at han besøgte aldrig sin Maitresse, uden han udi en Kirke, hvor igjennem hans Vey faldt, giorde sin Bøn, saa vel paa Hen- som Tilbage-Reisen, og siger derfor, at han var en gudfrygtig ung Herre. Men det vil sige, at han havde den Qvalitet at kunne bede og synde paa eengang.

Jeg haver ogsaa giort Erindring om visse populare Talemaader udi daglige Bønner, dog uden at laste dem, efterdi de kand autoriseres med store Helgenes Exempel. Jeg siger alleene, at der ere visse Talemaader, som skurre i mine Øren: for Exempel: naar jeg hører een der beder for Syge, betiener sig af den sædvanlige Expression: reed du selv Sengen under dem; ønskede jeg heller, at Bønnen blev betegned med disse Ord: kast en Naades Straale ned for at vederqvæge dem. Og haver jeg paa et andet Sted viset, at en Malebarer stødte sig engang derover, da han hørte, at man undervisede Ungdommen udi saadan Stiil, og derover søgte at exprimere Meeningen anderledes.

Jeg forkaster ey heller de daglige Bønner, som giøres om Regn, Soelskin, god Vind &c. Jeg bekiender alleene, at om det mig blev overdraget at forfatte Bønner, at jeg ikke skreed til Specialia; og det af adskillige Aarsager. 1.) Efterdi,

hvad som kand være nyttigt for mig, er paa samme Tiid skadeligt for min Næste. Den samme Soelskin eller Regn, som vederqvæger min Ager, kand forderve andres; og den Vind, som bringer mit Skib frem, kand drive utallige andre tilbage. 2.) Efterdi jeg haver merket, at saadant haver givet Anledning til en slags Overtroe blant Almuen. Thi, naar en Præst beder forgiæves om Regn eller Soelskin, og paa en andens Bøn følge de ombedne Ting, heder det ofte hos Almuen, at det er stor Forskiel, naar Hr. Niels eller Hr. Jacob beder, endskiønt begge Mænd kand være lige gode og bede med lige Andagt. Jeg haver viset ved anden Leylighed, at det var brugeligt udi et vist Land, intet at ombede for sig selv, men alleene for Kongen og Landet, saasom man holdt for, at der var saadan Foreening mellem Kongen og Undersaatterne, at deres Velfærd ikke kunde separeres fra hinanden. Jeg siger derfore, at, hvis det var mig betroed at concipere deslige Bønner, bad jeg alleene om Jordens Grøde i Almindelighed, og en velsigned Høst: eller, hvilket var end sikkere; jeg bad, at GUD vilde give os det, som er os mest tienligt, og betienede mig af Agurs grundige Bøn, som findes Proverb. 30. v. 8. 9. HErre giv mig hverken Fattigdom eller Riigdom, men fød mig med mit daglige Brød, paa det jeg af Overflod ikke skal fornegte dig, eller jeg af Armod skal stiæle, og tage min GUds Navn forfængelig. Man finder saadanne slags Bønner at have været recommenderede end ogsaa af Hedninger. Joh. Damascenus vidner, at de Pædalii, en Indiansk Nation, tilbade sig intet af GUd uden Retfærdighed. Apollonius Thyaneus holdt for, at Bønner bør alleene være saaledes indrettede: Giv mig, o HErre! hvad som er mig tienligt. Socrates berømmer hos en gammel Poet saadan Bøn: O Jupiter! giv os det Gode, enten vi bede eller ikke bede derom, og giv

os ikke det Onde, endskiønt vi tilbede os det. Hid henhører de herlige Vers hos Juvenalem:

Permittes ipsis expendere Numinibus, qvid
Conveniat nobis, rebusqve sit utile nostris;
Nam pro jucundis aptissima qvæqve dabunt Dî:
Carior est illis homo, qvam sibi. — —[1])

Vor Religion er i sig selv beviislig nok, uden at den skal grunde sig paa Erholdelse af timelige Ting som vi bede om. Af saadan Indbildning flyder ofte den Uheld, at Almuens Troe svækkes, naar det, som ombedes, ikke erholdes: thi den lader sig ikke altid nøye med de Forklaringer, som da giøres, nemlig, at Bønnen ingen Kraft kand have for dens Synders skyld. Dog brister jeg mig ikke herudi at censurere de sædvanlige Formularier til Bønner: jeg siger ikkun alleene min Meening, som jeg underkaster andres Correction.

Med samme Præcaution haver jeg talet om de Lovsange, der holdes over Seyer, som erhverves over Fiender. Jeg vrager ikke saadanne Lovsange, skjønt jeg tilstaaer, at de komme mig anstødelige for, helst, naar de holdes udi alle Tilfælde, saavel udi offensive som defensive Krige. Thi saadanne Bønner og Taksigelser komme mig for, som deres, der med Andagt bereede sig til Dueller, og aflegge Taksigelse til GUd, naar de have fældet deres Modstandere. Mig synes, at det er sikkere at bede GUd, at han vil bøye vore Fienders Hierter til Fred og Forlig, end at frembære Bønner om Seyer, som ikke kand erholdes uden Blods Udgydelse, og heller at paatage Sørgeklæder end at triumphere over en saadan Fordeel. At bede om sin Fiendes

[1]) Tillad Guderne selv af egen Drift at bedømme,
Hvad der os anstaaer bedst og meest vor Tarv monne tjene;
Thi hvad os baader, det give de heller end hvad os behager:
Mennesket elske de meer, end selv han sig elsker. — — U. O.

Undergang er at bede og at bande tillige. Hvis den Ære af Prædike-Embedet var mig betroed, talede jeg og ikkun sielden om Fanden; men jeg skiød Skylden gemeenligen paa Mennesker selv: thi, at raabe ved alle Leyligheder paa Satan, er ligesom at ville frikiende sig selv. Ingen kand tvivle om, at jo Diævelen er en Skalk: men man kand, efter Ordsproget og giøre Fanden Uret. Man kand høyligen tvivle om, at GUd tager saadan Excuse for fulde. Man seer, at verdslige Dommere og paa det Fundament ikke moderere deres Domme. De lade Tyven citere Fanden, og dømme ham dog til Galgen.

Angaaende den rare Anmærkning, som er Indholdet af oven anførte Epigramma, da vil den maaskee finde mindst Bifald, efterdi den strider imod alle Landes og alle Tiders Praxin: ja holdes for en Concept, som ikke kand fødes udi en sund Hierne. Jeg tilstaaer gierne, at det er en særdeles Præsumtion at viige fra Meeninger, som uden Exception af det heele menneskelige Kiøn ere antagne, og ved en bestandig Praxin ere autoriserede. Men Erfarenhed viser, at hvor almindelig og hvor gammel en Meening er, saa kand den dog behøve Correction. Almindelige Meeninger have ofte deres Oprindelse af et eeneste Menneskes Hierne; og, naar en Lærdom først erhverver nogle faa anseelige Mænds Approbation, kand den let blive almindelig. Thi det gaaer her til, som naar een udi et Selskab gisper, saa gisper ved Sympathie det heele Laug med ham. Adskillige Lærdomme, som i nogle 100 Aar have været holdne for almindelige Axiomata, ere nu omstunder bekiendte Vildfarelser, saa at alle eenstemmigen forkaste det, hvorom ingen tilforn haver tvivlet.

Indholdet af omtalte Epigramma er dette: Naar du vil bede, maa du ikke give Aarsagen tilkiende, hvorfor du beder. Dette Præceptum tilstaaer jeg gierne

at være heel paradox, hvorfore jeg det og med ingen Haardnakkenhed vil forfægte. Jeg vil derfore ikkun eene lade mig nøye med at tilkiende give, hvad som kand siges til dets Forsvar. Saasom GUd haver befalet os at bede, saa ere vi forbundne til at efterleve hans Befalning: men, saasom han er alvidende, og vort Anliggende er ham bedre bekiendt end os selv, saa er ufornødent at tilkiende give Aarsagen. Thi GUd behøver ingen Oplysning i noget, efterdi alting er ham bekiendt. Saaledes kand een bede GUD om at redde sig af en Nød, uden at det er fornødent at specificere de Hendelser, som have bragt ham derudi. Adskillige Vildfarelser have indsneget sig udi Gudsdyrkelse, efterdi vi ikke have giort os ret Idée om det Væsen, som vi dyrke. Saaledes, efterdi mange have forestillet sig GUd som et Menneske, og givet ham legemlig Skikkelse, saa have de indrettet Dyrkelsen heller legemlig end aandelig. Herpaa grunde sig Ofringer, populaire Talemaader og andet deslige. Derudaf maa ogsaa reise sig dette, at adskillige Folk udi deres Sang og Bønner raabe med høy Stemme, ret ligesom de ere bange for, at GUd ellers ikke kand høre dem. Den samme kiødelige Idée, som man haver giort sig over GUd, kand endeligen og have foraarsaget disse heromtalte Forklaringer, som legges til Bønner. Thi, saasom man haver merket, at Ansøgninger til jordisk Øvrighed maa belegges med Forklaringer og Attester, paa det at en jordisk Øvrighed eller Dommer deraf kan lære, om deres Sag eller Ansøgning er vel grundet; saa have de og holdet saadant nødigt i Henseende til GUd, ey eftertænkende, at de adressere sig til et u-endeligt alvident Væsen. En anden og vigtigere Motif, hvorpaa denne Anmerkning grunder sig, er, at udi saadanne slags Bønner er en Art af Bebreidelse. For Exempel: en Tiener kand bede sin Herre om Klæder, Kostpenge, Løn og andet, uden at Herren fortørnes derover. Men, naar han

tilligemed giver Aarsagen tilkiende, nemlig, at han i lang Tiid ingen Løn haver faaet, og fremviser sine lappede og forslidte Klæder, er derudi en Art af Bebreidelse, som bliver Herren ubehagelig. Ligeledes, naar et Menneske beder GUd simpliciter om Hielp, er udi Bønnen intet anstødeligt: men, naar det tillige med anfører Aarsagen, og indretter Bønnen saaledes: Hielp mig HErre! thi jeg haver udstaaet mange U-lykker: er derudi en Art af Bebreidelse, og synes han dermed ligesom at ville besværge sig over GUd, der haver ladet ham geraade udi saadan Nød.

Jeg tvivler ikke om, at mange jo ville criticere denne Dissertation fra Begyndelsen til Enden, foregivende, at det vil blive vanskeligt at bede, naar alle disse Regler behøves at i agttages, og Bønner saaledes maa settes paa Skruer. De ville og maaskee sige: viis os nogen saadan Bøn. Men man kand reede sig ud derfra, ved at henvise dem til den daglige Bøn, hvilken GUD selv haver dicteret og givet os som en Modell at bede efter. Jeg meener ved denne Bøn: Vor Fader 2c. hvilken de fra Begyndelse til Ende ville fornemme at være overeensstemmende med alt hvad som herom er anført; og meener jeg, at ingen tager feil, der grunder alle sine Bønner paa saadant autentiqve Plan.

Libr. III.

Epigramm. 6.

Sexte, diu mecum morbo vexaris eodem:
  Humores acres nos cruciare solent.
Cum mihi sit morbus circum præcordia versans,
  Exosus, qverulus, difficilisqve vocor.
At te Ægrotantem plorant, miserantur amici,
  In pedibus morbi vis qvia tota sedet. &c.[1])

Af alle U-leiligheder og Plager, som det menneskelige Kiøn er underkastet, er intet at ligne ved Sygdom. Thi, naar Legemet ikke duer, saa duer ej heller Sindet, og naar Sindet lider, saa er all anden Velstand heller til Byrde end Fornøjelse. En saadan Patient kand lignes ved Dionysii Giest, der sad og svedede af Angest over et prægtigt Maaltiid, efterdi der hang et draget Sverd over hans Hoved ved en tynd Traad, som betog ham all Appetit. Det heeder: Qvid

---

[1]) Du, min Sextus, og jeg alt længst have lidt af det Samme:
  Vædsker, som hidse vort Blod, volder os begge Besvær.
Da nu mit Onde har taget sin Plads her tæt omkring Hjertet,
  Strax titulerer man mig: hadefuld, gnaven og tvær.
Du bliver Lidende kaldt under Vennernes Taarer og Klage,
  Blot fordi Sygdommens Braad stikker hos dig i din Fod.
U. D.

juvat aspectus, si non conceditur usus.[1]) Det kand ogsaa heede: Aspectus cruciat, si non conceditur usus.[1]) Hvad nytter det at svæve i Velstand, Riigdom, naar man ingen Fornøjelse finder derudi? og hvo kand finde Fornøjelse udi gode Ting, naar Sindet af Sygdom er nedslaget og væmmes ved alting? Velstand er i saa Maade ikke alleene til ingen Nytte, men endogsaa til Plage. Thi at eje det, som man ikke kand bruge, er en Byrde og ingen Ejendom. Her af kommer det, at man seer rige og mægtige Folk ofte ligesom fortabte og nedslagne, da andre gaae med oprakte Hoveder udi deres Fattigdom. Herved er dog at merke, at, endskiønt alle stedsvarende Sygdomme anfægte Sindet, saa anfægte dog ikke alle udi lige Grad: thi ligesom Sygdommen fæster sit Sæde, nu udi een, nu udi en anden Part af Legemet, saa kand Sindet finde sig meere og mindre besværget. Naar skarpe Vædsker sette sig udi Maven og for Brystet, graveres Sindet meer, end naar de sette sig udi Hænder eller Fødder. En Hypocondriacus bærer derfor sin Svaghed med mindre Taalmodighed end en Podagricus: thi, endskiønt begge plages af eet slags Vædsker, saa ere de dog hos den eene nærmere Hiertet end hos den anden.

Dette tage dog Folk gemeenligen ikke i agt, og derfor laste visse Patienter for deres Utaalmodighed, og priise andre for deres lette Sind. Last og Roes ere her lige ilde grundede: thi een lastes for Utaalmodighed, efterdi Milten er besværget; og den anden roeses for Taalmodighed, efterdi de onde Vædsker sidde udi Fødderne. Dette vises af dagligt Erfarenhed: thi man seer syge Folk at forandre Humeur, ligesom Sygdommen forandrer sit Sæde. Prøven legges for Øjene: men Folk fremture ikke desmindre udi deres

[1]) Hvad mon det hjælper os Tingen at see,
Tingen at see forvolder kun Kval, } naar Brugen os negtes.
U. O.

vrange Domme. Een derfor, der er plaget af Milt-Syge, haver en dobbelt Plage; thi han haver udi Sygdommen en indvortes, og udi Menneskenes Had og Eftertale en udvortes Bøddel. Det heeder hos ham ikke Sygdom, men Egensindighed og Morositet. Intet kand være ubilligere, og intet er dog almindeligere end saadanne Domme. Man undskylder en Verkbruden, at han ikke kand arbeide, man undskylder en Podagricum, at han ikke kand dantze, men man giver intet Qvarteer til en Hypocondriaco, naar han ikke kand være udi lystig Humeur og tækkelig udi Selskab. Her maa det heede: det er en Bizarre og vanskelig Mand, som ikke meriterer got Folks Omgiengelse, efterdi han ikke vil være Selskab liig, skiønt det er ligesaa vanskeligt for den Miltsotige at synge, som det er for en Podagrico at hoppe. At opmuntre en tungsindig Mand til at sette sig strax udi god Humeur, og en feig og frygtsom til Tapperhed, er ligesaa ugiørligt, som at befale en Dværg at giøre sig en Alen højere end han er. Det er en Haanhed at see Mennesker nedsiunkne udi Vildfarelser, som utallige daglige Prøver og Exempler legge for Øjene. Her lastes Villien, hvor der er ingen Evne. Her frikiendes, fordømmes, roses og dadles de samme Ting, og hvad som beskyldes hos een, undskyldes hos en anden.

Jeg tilstaaer gierne at Milt-Syge Folk ere ikke behagelige. Jeg fortænker ingen, der for Tiidsfordriv søger Selskab, at han holder sig fra deslige Folkes Compagnie. Jeg pardonnerer ogsaa en Jomfrue, om hun giver en miltsotig eller cholerisk Frier Kurven. Men det er ikke saadant, som jeg her censurerer: jeg laster ikkun de vrange Domme, som her fældes, jeg laster dem som beskylde deres Næste for et Temperament, som den selv ikke kand give sig. Et er at skye, et andet er at hade og fortale. En Herre kand veigre sig ved at antage en braknæset eller skiev-

beenet Karl udi sin Tieneste, men at have, fortale ham for Legemets Vanheld er umenneskeligt. Saadant seer man dog udi denne casu dagligen at skee, efterdi man ikkun løsligen anseer Tingen, og examinerer ikke Tingens Aarsag. Man maa vel forundre sig over, at, efter saa mange Experiencer og saa mange moralske Skrifter, som dagligen komme for Lyset, ikke alleene Læge, men end ogsaa Lærde kand hænge udi saa mange Vildfarelser, og at man tilskriver et Menneskes puure Villie det, som flyder af Sygdom, der er Villiens Capsun. Man undskylder hos en Febricitant det som fordømmes hos en Miltsotig: naar een raser udi en hidsig Feber, heder det simpliciter en Phantasie, som reiser sig af Sygdommens Heede; men naar miltsyge og hysteriske Passioner have saadan Effect, heeder det, at GUD haver straffet et Menneske, og gemeenligen betegnes med den Talemaade, at GUD haver taget sin Hellig Aand bort. Jeg kunde fremføre adskillige andre Vildfarelser, som begaaes udi deslige Domme, men det vilde blive for vidtløftigt. Jeg siger derfor alleene, at man maa forundre sig over, at saa grove Vildfarelser ved saa mange moralske Skrifter, som dagligen komme for Lyset, ikke for længe siden reent have været udrøddede. Men, saasom de fleeste Moralister agere heller Declamatores end Lærere, heller paa en oratorisk Maade afmale Dyder og Laster, heller beflitte sig paa pyntet Stiil og artige Indfald, heller rette sig efter enhver Nations Smag, end efter Raison, ja heller stræbe at behage end at undervise, og at legge for Dagen de Vildfarelser, som herved begaaes, saa hænger man stedse udi samme Vankundighed. Thi det gaaer her til, som med vore geistlige Prædikener; man opmuntres dagligen derved til Dyd og Christendoms Pligt. Men som deslige Taler sigte meer til Formaning end til Underviisninger udi Christendommens Hoved-Puncter, blive Tilhørerne derved vel gud-

frygtige, men derfor ikke tilligemed Theologi. Udi Prædikener maa vel være Opmuntringer, men fornemmelig Lærdom: Opmuntringer ere gode; men at repetere stedse det samme, som alle vide, er ufornødent. Thi, om en Jordbrott eengang om Ugen vilde erindre sine Bønder om at saae og pløje, og sige dem, at de maa saae udi Majo og høste i Augusto, vilde de holde saadan Erindring unødig. Jeg drister mig altid at sige, at een, der uden Forsømmelse udi tive Aar og derover haver freqventeret Fro-Prædiken, Høj-Messe og Aftensang, vil ikke desmindre staae Fare for Rejection, om han indstiller sig til Examen Theologicum, hvor han skal giøre reede for Christendommens Artikle. Udi de fleste udpyntede moralske Skrifter, som komme for Lyset, finde vi Opmuntring til Dyder, og Formaninger at holde os fra Laster: men vi lære ikke altid, hvorudi Dyder og Laster ret bestaae; i det ringeste undervises vi ikke ret udi de Vildfarelser, som derved begaaes. Thi man seer Folk udi Hobetal at practicere Udyd alleene af U-videnhed, og at de ikke kand giøre ret, efterdi de ikke vide hvad U-ret er.

Det er af saadan Uvidenhed, at et Menneske dømmer vrangeligen om et andet, roser een for Sagtmodighed, der ingen Galde haver, og fordømmer en andens Hidsighed, der laborerer af skarpe Vædsker. Nogle ville maaskee ansee denne Dissertation, som et Forsvars Skrift for Miltsotige eller Cholericis, og foregive, at saadant tiener ikkun til at bestyrke deslige Folk udi deres Hidsighed og Egensindighed. Dette er aldeeles ikke mit Forsæt: tvertimod jeg anseer det som en Lyde; jeg negter alleene, at det er en frivillig Lyde: thi ingen kand have Lyst til at giøre sig ubehagelig ved Morositet, saadant strider mod alle Menneskers naturlige Inclination. Jeg raader paa den eene Side deslige Folk at bevæbne sig mod deres Skrøbeligheder, saa vidt som

muéligt. Jeg raader paa den anden Side deres Censores at formilde deres Domme, og at see igiennem Fingre med en Skrøbelighed, som reiser sig af Legemets Constitution, helst naar de merke Morositet at være geleidet af Ærlighed, hvorpaa vises store Prøver af daglig Erfarenhed. Thi Ærlighed er gemeenligen en Suite af Morositet, saasom et tungsindigt Menneske, som krænkes af mindste Reproche, forløber sig ikke gierne meer end eengang, da derimod et tempereret og tækkeligt Menneske, som intet krænker, kand falde af een Bassesse i en anden. Det er for de tækkelige Mennesker og for de saa kaldne gode Gemytter man maa tage sig vare. Thi den, som med Kaaldsindighed kand fordøje en Reproche, eller som man siger, kand stikke et Ørefigen i sin Lomme, synder gierne meer end eengang: og haver man ikkun at blade lidt udi Historier for at blive overbeviset om, at de sidste ere ligesaa skadelige Mennesker, som de første ere ubehagelige Compagnons.

Libr. III.

Epigramm. 14.

Inter carnifices hominum numerandus erit, qvi
Leges carminibus primus in orbe dedit.[1])

Theophrastus siges at have beskyldet Naturen, efterdi den lader Hiorte og Krager, som liden Nytte kand have af Livet, leve saa længe, og derimod lader Mennesket, for hvilket et langt Liv er nyttigt og magtpaaliggende, leve saa stakket. Denne Beskyldning er ilde grundet: thi man kand sige, at Menneskets Liv er langt nok, hvis Levetiden blev vel anvendet. De mange unyttige Ting, som vi hænge udi, foraarsage, at vor Levetiid synes for kort; thi, naar man betragter menneskelige Occupationer, merker man, at de fleste Studia og Handteringer ere ikke alleene til ingen Nytte, men endogsaa til Skade og Besværlighed. Det er uforsvarligt at spilde den gyldene Tiid paa Unyttigheder, men daarligt tilligemed at spilde den paa vanskelige og besværlige Unyttigheder. Om deslige Slags Occupationer, hvorpaa

[1]) Vist mellem Menneskets Bødler kan den regnes med til de Værste,
Som var den Første, der gav Regler og Love for Vers.

U. D.

Occupationes, Inepte

opofres baade Tiid og Kræfter, er taelt paa adskillige andre Steder udi mine Skrifter, hvorudover jeg her intet derom vil melde. Jeg vil alleene herpaa anføre nogle Beviis af det poetiske Studio, hvilket, skiønt af liden Nytte, er i Henseende til de haarde Love og Regler, som det er underkast, bleven til det menneskelige Kiøns Pinebænk. Et Menneske haver alle Sindets Kræfter fornøden for udi Skrifter tydeligen, ziirligen og kraftigen at udføre en Materie. I steden for herudi at hielpe en Skribent, og at giøre hans Arbeide let og taaleligt, have visse Folk, som man derfore med Billighed kand kalde det Menneskelige Kiøns Skarprettere, opfundet og dicteret utallige Regler, hvorved et Arbeide giøres med tigange større Besværlighed end fornødent er.

Man haver først opfundet saa mange Sorter af Poesie, at man deraf kand formere en temmelig Catalogum. Nogle Vers kaldes Heroiske, andre Elegiaske, andre Sapphiske, andre Jambiske ꝛc. hvert Slags maa derfor være sine Regler underkastet; hvert maales efter sine visse Alen, have sine visse Pedes, ja hvert Ord maa ligesom examineres, efter Maal og Vægt, for at efterseees, om det kand staae paa sit naturlige Sted, eller om det maa forflyttes. Saadant er ikke andet end en Torture for en fattig Poet, hvilken ellers kand have Arbeide nok med de høje Tanker og det Sublime, som Poesie udfordrer. Vil man spørge, hvortil de mange Dactyli, Spondæi, Pedes og Mensurer, og andre Broderier, som med saadan Møje maa iagttages, sigte, saa sigte de til intet, uden ved en fingeret Orden at bringe alting ud af en naturlig Orden, at giøre vanskeligt, hvad som er let, uforstaaeligt, hvad som ellers kunde være tydeligt: thi førend Vers kand læses og forstaaes, maa man ligesom holde Munstring over Ordene, for at bringe et hvert paa sit naturlige Sted igien. Hvad Poeten binder, maa Læseren arbeide paa at løse, saa at det synes, at de første Inven-

tores af Misundelse have giort Talen til et Chaos, paa det at Læsere og Tilhørere ikke uden Møje skulde forstaae den. Man kand sandeligen ikke give anden Definition over Poesie, end at det er en Konst at forvirre Talen, og bringe Ordene af deres naturlige Orden. Udi denne Konst oplæres den studerende Ungdom med stor Møje, og Laurbærkrandse sættes paa deres Hoveder, der signalisere sig mest udi Talens Forvirrelse, og som ved en fingered Orden kand tilveje bringe en virkelig U-orden. Hvo skulde tænke, at fornuftige Mennesker skulde bryde deres Hoveder med deslige barnagtig Daarlighed? jeg siger, bryde deres Hoveder: thi mange sætte virkeligen deres Helbred til derpaa. Hvo skulde og kunne tænke, at Boglige Konsters Befordrere skulde sætte Belønninger for deslige Talens Forvirrere? Hvis Famulus af mit Bibliothek foretog sig at vende op og ned paa mine Bøger, saaledes at den sidste Tomus blev sat midt udi et Verk, og den første sidst, og derfor begierede Belønning, vilde jeg gierne give ham en Laurbærkrands, men tillige give ham Pas og Affkeed for at antage en anden, der var mindre activ.

Konsten er ellers meget gammel, saa at den tiener til Beviis paa, at Verden haver været længe gal. Posteriteten haver ikke alleene søgt at holde den ved lige, men stræbt at rafinere derpaa med nye tillæg og Krumspring. Thi i steden for de gamle Græker og Romere have ladet sig nøje med at vende op og ned paa Talen, for at bringe den udi en vis Cadence, saa have de sildigere Poeter søgt at tvinge den end meere ved Tillæg af Riim, og derved aldeeles opofret Materien. Om Riimenes Ælde ere adskillige Meeninger, hvoraf den grundigste er deres, som tilskrive Inventionen de Morer eller Araber, eftersom man haver merket, at der have været Arabiske Rime-Vers for Mahomeds Tiid. Fra de Spanske Morer have Rimene spreedet sig over Europa,

saaledes, at de ikke alleene ere indførte udi de brugelige Europæiske Sprog, men endogsaa udi Latinen. Ingen haver herudi meere konstlet paa det Latinske Sprog end een ved Navn Leonius eller Leoninus, hvorudover de Latinske riimede Vers bleve kaldne Leoninske. Det er ikke at beskrive, hvormeget de Tiders Mennesker, sær Munkene forelskede sig udi denne Daarlighed, saa at al deres Attention var fæstet til Rimene, hvordan det gik med Materien. Man haver ikkun at læse de første rimede Vers, for at see, at de ligne heller Papegoi-Snak end fornuftige Menneskers Tale. Thi, saasom Rimene, hvoraf en vis Autor antegner 9 Slags, bleve agtede som den mest essentielle Ting udi Poesie, saa have Versmagerne alleene haft deres Tanker henvendte dertil. Ja man haver saa forelsket sig udi disse Riim, at de omsider ere blevne doblerede og triplerede udi hvert Vers. Hvoraf man kand slutte, at Materiens U-rimelighed maatte nødvendigen blive proportioneret efter Versenes Riim; hvilket og er skeed: thi disse riimrige Vers ere af den Beskaffenhed, at man dermed fast kand forgive Rotter. Hvor stor Reflexion man ellers haver giort paa deslige Elendigheder, sees af de Talemaader, som endnu bruges udi adskillige Sprog, hvorved Talens Fynd betegnes ved Riim, saa at rimelig og fyndig er blevne Synonyma: thi, naar man siger, det rimer sig ikke, eller, det er u-rimelig Snak, gives dermed tilkiende, at der ingen Fornuft er udi eens Ord og Tale. Andre Talemaader ere lidt mildere: thi man dømmer undertiden saaledes, at derudi er hverken Riim eller Raison, hvorved Riim alleene associeres Fornuft; skiønt det heller burte hede: Disse Vers ere rige paa Riim, og derfore kand ikke andet end være fattige paa Raisons.

Man skulde have tænkt, at ved boglige Konsters Reformation slige unyttige Vanskeligheder skulde have været afskaffede. Dette er dog ikke skeed, hvilket viser, at adskillige

Ting endnu ere, som behøve Reformation. Man holder endnu ved at plage sig med den gamle latinske Prosodie, og udi de levende Europæiske Sprog tages Rimene endnu nøje udi agt. Vel maa man tilstaae, at der nu omstunder giøres adskillige gode rimede Vers; men det er Spørsmaal, at hvis man afskaffede Rimene, hvilke ere ikke andet end Capsuner paa Poeters Hierner, om ikke Verſene vilde blive langt bedre.

Italiener og Engellænder ere de første Europæiske Folk, som have afkastet dette Aag. Virkningen deraf er ogsaa denne, at deres poetiske Skrifter ere af alle de herligste. De Franske derimod have til andre Nationers Skade ikke villet stille sig ved dette Dukketøj: jeg siger til andres Skade, efterdi de samme spørge ikke saa meget efter, hvad bonsens er, som hvad der er Mode udi Frankrig: jeg tør sige, at det er ved denne Skrøbelighed alleene, at Riimene ere blevne conserverede udi Tydskland og Norden. Thi derefter rette andre Nationer Klæder, Sæder, Smag, Esprit, Talemaader ja end og Andagt og Devotion. Hvad Virkning Riimene have, sees fornemmeligen af vore Aandelige Sange, hvoraf mange formedelst Rimenes Tvang ere bleven saaledes defigurerede, at liden eller ingen Meening derudi findes. Man kunde for Exempel udi en bekiendt daglig Morgensang ikke have exprimeret sig saaledes: *Du Morgenstjerne, som Balsom sødeste Lugt*, hvis Poeten dertil ikke havde været tvungen af efterfølgende Riim: *O du velsignede Frugt*. Her, paa det at *Lugt* kunde rime sig til *Frugt*, haver man i Steden for at beskrive Morgenstjernen af sin Klarhed, beskrevet den af sin Lugt, da dog intet Menneske paa Jorden kand sige, hvad Lugt en Stjerne haver. Jeg vil ikkun alleene lade mig nøje med dette eene Exempel, skiønt jeg kunde anføre andre udi mange hundrede Tal, som

alle vise hvad Uheld disse Riim have foraarsaget, og at Ordsprogget er rigtigt, som siger, at Riimere ere Priimere.

Nogle have udi vor Tiid taget sig for at udføre den latinske Prosodie udi moderne Modens Sprog, og derimod at udelade Riimene. Men, saasom udi moderne Sprog fattes de Flexioner, som de Romerske og Græske Verba og Nomina have; saa befindes det, at de nu brugelige Sprog ingenlunde kand passe sig til den latinske Prosodie. Hvis det skulde succedere udi noget Sprog, maatte det være udi det Jislandiske, hvor Ordene forandre sig udi casibus og personis.

Jeg for min Part forkaster ikke Poesie, men holder for, at den alleene bør distingveres fra anden Stiil ved høje og nette Tanker; og, naar saaledes er, bør man afskaffe alt hvad som giør Hinder derudi, og hvad som kand indskrænke og captivere den poetiske Geist, for hvilken alle Leed og Lukker maa aabnes, at den desfriere kand øve sin Kraft og producere de Expressioner, hvorved en Læsers Sind settes udi Bevægelse. Saadant udvirkes ikke ved Cadencer og Riim, som tiene heller til at dysse udi Søvn end at opmuntre, og derfor heller bør have Sted udi Ammestuer, hvor de med Succes kand bruges ved Barnevugger, end paa Steder og ved Leiligheder, hvor der handles om at røre Affecterne. En Poet kiendes fra en Versemager derudi, at den førstes Arbeide ikke kand gandske tabe sin Dyd og Herlighed, endskiønt det bringes af sin poetiske Orden, og settes i simpel og solut Stiil, da derimod den sidstes Arbeide tillige med Stiil og Cadence taber all sin Herlighed, og bliver ligesom til intet. Det er dermed som med en grim Qvinde, hvilken ved Sminke og anden Zirath faaer Anseelse af Skiønhed, men naar dens Vernis udslettes, og dens Coiffure borttages, faaer sin naturlige Grimhed igien.

Libr. III.

Epigramm. 18.

Est divinus homo vates, cui scissa lacerna &c.[1])

Af alle Creature paa Jorden er intet ædlere og tilligemed intet uslere end en Poet. Den kaldes Apollinis Søn, de 9 Gudinders Kielebegge, dens Navn opløftes til Skyerne, dens Titel er guddommelig (divinus) den krones med Laurbærkrands, og med et Ord nyder alt det gode, som et dødeligt Creature kand ønske sig, saa at den intet fattes uden Føde og Klæder. En Poet derfor kand med intet Creature bedre lignes end med en Ederkoppe, hvilken er idelig udi subtilt, ædelt og konstigt Arbeide, spinder og væver indtil den selv bliver til intet. Andre Frugter høstes ikke af den ædle Poesie. Thi naar man betragter en Poet, hans Geist, hans høje Tanker, Konst og subtile Arbeid, kand man ikke andet end misunde ham de Herligheder, hvormed han af Naturen er distingveret: naar man derimod seer hans bleege og huule Kinde, hans indkrumpen Mave, hans fortørrede, og af lutter Been og Skind componerede Legeme,

---

[1]) Digteren er en Slags Gud, som gaaer med Kappen i Laser.
U. O.

kand man ikke andet end ynke ham; thi Ære og Hunger, Sindets Righed og Legemets Armod er her at finde udi lige Grad. Apollo siges at skienke fulde Bægere for Poeter, men deres Skikkelse viser, at det maa ikke være saadan Liqveur, som den skienker for Advocater og andre veltrivende lærde Mænd, ja at det ikke kand være andet end det pure reene Vand. De 9 Musæ siges at opklække og føde dem i deres Skiød: men, hvis saa er, saa maa man slutte, at de gode Jomfruer holde ikkun slet Bord, og at det er ingen Fordeel at være deres Kostgienger; thi en Poets Mave kand tiene til Beviis paa, at der er vacuum in rerum natura, saasom alting er øde uden Hiernen, som er fuld af Dactylis, Spondæis, Trochæis, Concepter og Indfald, hvilke om de alle bleve lagte i en Gryde, vilde ikkun give en maver Suppe. Paa en Poet kand derfor ikke giøres nøjere Afritzning, end den som Ovidius giør paa Hunger med disse Ord:

Hirtus ei crinis, cava lumina, pallor in ore,
Labra incana situ, scabræ rubigine dentes,
Dura cutis, per qvam spectari viscera possunt;
Est ventris pro ventre locus &c.[1])

Saadant Portrait passer sig gandske nøye paa en Appollinis Søn: hvorudover man ikke bør misunde ham de prægtige Titler, som ham tillegges, nemlig eximius ypperlig, clarus berømmelig, Phœbi Sacerdos Apollinis Præst, Musarum Comes de 9 Gudinders Compagnon ɪc. Jeg siger, at det er ubilligt at misunde ham Rang og Æres Titler, saasom

---

[1]) Haaret er strittende, Øjet er huult og gustent hans Aasyn,
Skidengraae Læber han har og rue, rustsmudsige Tænder,
Skindet er runkent og slunkent, Indvoldene sees derigjennem;
Mave-Sted kun for Mave han har; — — —

U. O.

han haver intet andet at trøste sig ved. Jeg erindrer mig, at et vist Handverks-Laug her i Staden gav engang dets Skriver Titul af Secretaire, og da det blev adspurt om Aarsagen dertil, blev svared, at det skeede, efterdi han ingen Løn fik. Poeters Løn er ey heller andet end en blot Titul og en af Bedbene eller Laurblade flettet Krone, udi hvilken ingen Kraft eller Føde er, ey heller nogen Varme eller Beskyttelse for Hovedet. Den kand ey heller, som foregives, være til nogen Zirath, saasom et kronet Hoved passer sig ilde til en pialtet Ryg. Poeten var bedre tient med en grov Hætte for Symmetriens skyld: thi Gyldenstykkes Lapper er ingen Zirath paa en vadmels Kaabe. Saaledes maa det ikke være den gode Poet nok, at han er fattig, han maa ogsaa ved et unyttigt og u-rimeligt Hovedsmykke prostitueres, skiønt Fattigdommen i sig selv er tilstrækkelig nok at giøre et Menneske latterligt:

Nil habet infelix paupertas durius in se,
Qvam qvod ridiculos homines facit. — —

Lobo udi hans Abyssiniske Reise fortæller at have seet de Abagners Konge nøgen at roe blant andre Roerskarle, distingvered alleene ved en Straa-Krone fra de andre: Et synderligt Spectacle! hvorved forestilledes, hvad Virkning Høyhed og Fattigdom kand giøre udi et Individuo; dog ikke meere selsomt end at see en forsulten kroned Poet. Men vil man sige, alle Poeter have ikke saa tynd Lykke: thi der er fundne de, som af deres Poesie have høstet gode Frugte. Men, naar man efterleder Historien, vil man finde, at deres Tal er gandske lidet, sær udi vore Tider, da det vel maa heede, som en vis Nordisk Poet, der blant sine Landsmænd var distingveret ved høy poetisk Geist og yderlig Armod, saaledes klager:

Buchananus bad om Føde, Taubman var en Snylte-Giæst:
Indtil Verden bliver øde, Irus gaaer Poeten næst.

De Gamle vide ogsaa at tale om Poeternes tynde Skiebne udi deres Tiid. Homerus selv flakkede om i Verden Sted fra Sted, for at vinde sit Ophold ved at recitere sine Vers: saa at den store poetiske Geist, hvoraf han skinnede blant alle Mennesker, tilveyebragte ham intet uden tørre Berømmelser. Andre store gamle Poeter have ikke havt bedre Skiebne. Statius maatte efter Juvenalis Vidnesbyrd selge sit poetiske Verk, at han ikke skulde døe af Hunger:

Statius esuriit, Paridi nisi vendat Agaven.

Ingen haver havt den Lykke, som Hiarno, hvilken Saxo Grammaticus vidner at være bleven Konge formedelst et Gravskrift som han giorde over Kong Frode. Man maa sandeligen tilstaae, han fik sit Vers rigeligen betalt, helst saasom det er intet Mesterstykke; og viser, at de gamle Danske have været store Elskere, men derhos slette Kiendere af Poesie. Naar man legger alle gamle og nye Poeters Drikkepenge sammen, vil det neppe komme saadan Belønning nær; thi de fleste have maat lade sig nøye med den Belønning, at slikke deres Patroners Tallerkener. Hvordan end de gamle Poeters Skiebne haver været, saa seer man at de nu værendes Tilstand er saaledes, at hvis de ikke have andet at nære sig af end Digtekonsten, maa deres Arvinger gaae fra Arv og Gield. Thi det er paa dem den gamle Satyrici Ord passe sig:

— — — — Nunc utile multis
Pallere, & toto vinum nescire Decembri.[1])

Naar jeg møder, sagde Manden i Comoedien, een udi en

---

[1]) — — — Nu er det tjenligt for Mange
At være bleg og ei smage Viin i hele December. U. D.

gammel sort Kiole med et Hierte paa Albuen, slutter jeg, at det maa være en Poet, og det ikke uden Grund: thi en Poet og en gaaende Stoder er fast det samme, saa at ingen Forskiel er imellem dem, uden at den eene tigger udi Vers, den anden udi solut Stiil. Der siges vel, at Poeternes Tale er Gudernes Sprog, men jeg haver forhen viset, at man i Henseende til Poeter er meget gavmild paa Titler. En Advocats Sprog kand med større Føye kaldes Gudernes Tale; thi hos ham koster Ord Penge, og intet falder unyttigt paa Jorden, men alt voxer op og giver hundredefold Frugt. Naar to giøre ret, er det ikke altid det samme. En Advocats Hoved-Qvalitet saavel som en Poets bestaaer udi at lyve; men endskiønt begge kand lyve lige sterkt, lyve de dog ikke med lige Succes: Forskiellen maa reise sig deraf, at den ene lyver for Skiemt, men den anden lyver virkelig. Hvorudover den sidste og faaer virkelig Belønning, da den første maa, end naar hans Arbeid bliver vel optagen, oftest lade sig afspise med tørre Berømmelser og Complimenter, hvorudi ingen Realitet er, og hvormed, som man siger, Skieppen ikke fyldes. Jeg siger, naar endog Arbeidet bliver vel optagen. Thi det hender sig ofte, at Blodet, naar Enthusiasmus paakommer, løber for stærkt udi de poetiske Aarer, saa at Geisten ikke kand standse udi sin Fart, hvorudover mangen Poet paa sin gamle Alder med Ovidio maa skrive Libros tristium, eller Klage-Skrifter. Den paaraabte Licentia poetica eller poetiske Frihed undskylder ikke altid, og haver ikke lige Virkning paa alle Tider og paa alle Steder. Den store Poet og Musicus Orpheus, der med sine Vers og Musiqve kunde fortrylle alting, og faae Træer og Steene til at bevæge sig, foraarsagede omsider, at Steenene dantsede for sterkt, og skildte ham ved Livet. Novimus plausum ingenii nostri: det er: jeg kiender Frugterne af mine Vers, sagde fordum

Eumolpus, da han stod paa Torvet og reciterede sine Vers, og merkede, at Steenene fløye ham om Ørene. Ingen maa tænke, at jeg agter ved denne tragiske Beskrivelse at hemme det poetiske Studium. Jeg raader ingen derfra, jeg siger heller, at Poesien er et ædelt og herligt Studium, og at en retskaffen Poet er all Ære værd, ja at han er lykkelig, naar han kand lade sig nøye med Æren alleene: thi naar han med Æren kand hungre og tørste, haver han ingen Nød. Hvor mange opofre ikke deres Midler for Høyhed, og leve fornøyede udi Rang og Armod? Hvormange underkaste sig ikke Døden, for at leve alleene udi Krøniker? og hvor mange gaae ikke udi gallonerede Klæder med tomme Maver. Det er ikke af Brød alleene, at et Menneske lever: Titler, Høyhed, Roes og Berømmelse foraarsage, at mange ikke alleene leve fornøyede, men endogsaa trives og blive feede udi Armod. Saa at man kand ikke andet end falde paa de Tanker, at der udi den saa kaldne honnete Ambition maa være noget, som virkeligen føder.

Libr. III.

Epigramm. 37.

Dum declinat homo vitia, in contraria currit:
Errorum facies fit modo in orbe nova. &c.[1])

Stæder og Societeter ere, ligesom Menneskets Legemer, adskillige Skrøbeligheder underkastede. Hvad som i Menneskets Legemer kaldes Sygdom, heeder udi Riger og Republiquer Statsfejl: hine cureres med Pulver og Draaber; disse med Love og Forordninger: og hvad som der heder Medicine, kaldes her Reformation. Saasom der nu er en stor Overeensstemmelse imellem en Lovgiver og en Læge, og Maaden at curere paa er een og den selvsamme, skiønt Recepterne ere differente; saa gaaer en Reformator fornuftigen til Verks, naar han udi at curere Statsfejl, betiener sig af samme Methode, som Lægen bruger i at curere Legemets Skrøbeligheder. Ligesom derfor en Læge maa gaae varligen til Verks med et sygt Legeme, saa maa ogsaa en Lovgiver med Delicatesse tractere et sygt Societet: thi det heeder paa begge

---

[1]) Let fra den Last, han flyer, i den modsatte Mennesket styrter;
Thi det er Stikkelse kun, Feilene skifte paa Jord.

U. O.

Steder: omne nimium nocet: det er: alt hvad som er formeget, fordærver. En fornuftig Læge, førend han foreskriver Medicine, examinerer Patientens Constitution, og derefter modererer Recepten. Efter samme Exempel maa ogsaa en Reformator nøye udforske et Societets Naturel og Egenskab, og derefter indrette sine Anordninger. Thi, ligesom et Legeme haver nok udi een Pille, men et andet vil have to eller tre af samme Vægt, saa kand et Societet lade sig nøye med en enkelt, et andet derimod udforder en dobbelt Dosin.

En almindelig antagen Regel er for Medicis, ingen violente Remedia at bruge, saasom Medicinen derved kand blive verre end Sygdommen. Thi det lykkes ikke med alle, som med en vis Svitzer, hvilken, eftersom han laae paa sin Reise, og havde ikke Stunder til at opbie de 8 Dage, som vare beskikkede til at medicinere, tog 8 Doses ind paa eengang, og befandt sig vel derefter. Jeg siger, at det er et Hovedprincipium udi Medicinen, ingen violente Remedia at bruge. Ligeledes maa det være en bestandig Regel for en Reformator, at han gaaer Skrit for Skrit frem, at han lemper Medicinen efter Statens Svaghed og Beskaffenhed, og giver ikke stærkere Doses, end den kand taale: thi daglig Erfarenhed viser, at ved præcipitante Reformation Staten heller forderves end forbedres, ligesom ved violente Medicine en Qvartan- kand forvandles til en hidsig Feber.

Utallige Exempler saavel af gamle som nye Historier vise, at Feil ved de fleste Reformationer heller blive forandrede end hævede: thi, saasom Menneskets Naturel er at falde fra een Extremitet udi en anden, saa succederer een Feil hinanden; ligesom man seer hos en Febricitant nu Heede nu Kulde at prædominere. En Gnier søger at corrigere sine Feil, hvilket er priisværdigt; men saasom han ikke kand standse udi sin Reformation, henfalder han omsider til Ødselhed. Derfore siger man, at, naar Fanden

bliver syg, vil han være Munk: hvilket er, at gaae fra een Yderlighed til en anden. Man haver seet ved saadan hidsig Reformation, Vantroe forvandles til Overtroe, Hidsighed til Feighed, Dristighed til Frygt, Sladderagtighed til latterlig Taushed. Jeg haver for Exempel kiendt en Mand der var saa frygtsom og forsigtig udi sin Tale, at han dristede sig ikke til at fortælle indifferente Ting, som alle maatte vide, førend han havde befalet sine Børn og Huusfolk at gaae til side: Da jeg engang med Forundring talede om samme Mands Taushed, fik jeg at vide, at han tilforn havde været en af de mest aabenmundede Borgere udi Staden, og at han eengang havde bødet 4 Rdlr. for sin Mund. Denne Mulct havde drevet ham til at corrigere sin Feil; men, saasom han ikke havde vidst at standse udi Reformationen, var hans dristige Snaksomhed bleven forvandled til en urimelig Taushed. Saaledes gaaer det og til med de fleste Reformationer: thi man løber saaledes fra Scylla, at man styrtes udi Charybdin. Det gaaer med dem ligesom med forhungrede Mennesker, hvilke holde ikke op at æde førend de sprekke, eller som med dem, der af Frygt for Fiendens Sverd styrte sig udi Ilden, og døe af Frygt for at døe: moriuntur, ne moriantur. Dyder selv kand forvandles til Laster, naar derudi ikke holdes Maade. Derfore siger Horatius: Den retfærdigste Mand kand faae Navn af u-retfærdig, dersom han øver Dyden med alt for stor Rigueur:

Insani sapiens nomen ferat æqvus iniqvi,
Ultra qvam satis est virtutem si petit ipsam.

Jeg for min Part, endskiønt jeg ønsker Verden alt got, saa glæder jeg mig dog ikke over hver Reformation, saasom Erfarenhed viser, at Tingen bliver ofte den samme, skiønt Scenen forandres, og at Sygdommen ikkun faaer et andet Navn, ikke anderledes end onde Vædsker udi et Legeme,

hvilke blive de samme, skiønt de betegnes nu med det Navn af Hovedpine, nu af Tandsmerte, nu af Podagra, og nu igien af Chiragra, ligesom de samme flytte sig, eller ved Medicine kand drives fra et Sted til et andet. Ligesom nu ingen kand siges at have cureret en Syg, ved at forvandle hans Podagra til Chiragra; saa cureres ey heller en Stat, ved at udrødde een Feil, for at give Plads til en anden. Jeg siger, at Tingen bliver den samme, skiønt den faaer andet Navn, det heder: Aliter non aliud. Det hender sig og ofte, at ligesom violente Remedia tillige med Sygdommen ogsaa giøre Ende paa Livet, saa kand og ved en outrered Reformation en Stats Undergang befordres. Det heder da, som det bekiendte Italienske Gravskrift lyder: Per star meglio sono morto [1]): eller som en vis Poet siger:

Han døde, det er sant; men Febren ham forlod.

Heraf skulde maaskee vel nogen slutte, at jeg var en Hader af all Reformation. Nej ingenlunde! tvertimod jeg holder for, at de fleste Steder og Societeter, samt hvert Menneske i sær, haver Reformation nødig. Jeg viser alleene, at enhver maa gaae frem med Tømmen i Haanden, og reformere sig saaledes, at han ikke falder fra een Last til en anden. Den, som gaaer langsom frem, kommer omsider til Maalet; men den, som galoperer dertil, kand entén styrte paa Vejen, eller udi Farten drives Maalet forbi, saa at han er ligesaa langt derfra paa hin Side, som han tilforn var paa den anden. Der fortelles, at en vis Vognmand paa Vejen adspurte en Bonde, om han kunde naae Staden inden Solens Nedgang, og at Bonden dertil svarede ja, hvis han vilde kiøre sagte. Vognmanden antog dette for Skiemt, blev vred, og lod Hestene galopere; men, som et Hiul udi Farten brødes i stykker, gik det ham efter Bondens Spaadom, at han ikke kom til Staden samme Aften.

---

[1]) Tiltagende Velbefindende blev min Død. U. O.

Naar een laborerer af formeget Blod, fraraader jeg ikke Aareladen, men saaledes, at det skeer med Moderation, paa det at det fornødne Blod kand blive tilbage. Naar et Huus er besværget med mange Domestiquer, raader jeg til at dimittere alle dem, som ere til Overflod, men at beholde saa mange, som behøves til Husets Tarv og Forsvar: thi, hvis Reformationen ikke skeer med Maade, falder man af een Uheld i en anden, og ofte af en mindre udi en større. En Konge udi Pegu, der en tiidlang havde været incommoderet af en u-roelig Almue, fandt for got at skille sig ved en anseelig Deel af Landets Indbyggere, paa det at han kunde holde de øvrige desbedre udi Ave. Da Landet ved saadan Reformation var bleven giort temmelig tyndt, førte Naboerne sig dette til Nytte, og uden Modstand bemægtigede sig Kongen med det heele Rige, saa at han alt for silde merkede, sig at have pousseret dette Statsgreb for vidt.

Det staaer derfor fast, at alt hvad som er for meget, skader; thi all Dyd bestaaer udi Mediocritet, og, saa snart den gaaer over de Grændser, bliver den metamorphosered til en Last. Den store Chinesiske Philosophus Confucius haver sammenskrevet et moralsk og politisk Systema, som han haver kaldet Medium Magnum, eller, den store Middelvej, hvorved han haver villet give tilkiende, at Middelvej er Grundvold til alle gode Ting, og den fornemste Regel, som Mennesket bør tage i agt. Den beste Ting kand blive til Fordervelse, naar den ikke øves med Maade. Jeg haver kiendt visse Personer, der ere blevne ødelagde ved Flittighed, og fattige ved Sparsommelighed. Activitetet er en stor Dyd, og haver herlige Virkninger. Den er som en nobel Hest, der vil holdes udi Tømme. Ja den er som en Vind, der kand føre Skibet frem: den kand og styrte det i U-lykke. Fornuften maa derfor være Styrmand, og see til, at man betiener sig af Vinden alleene til Nytte.

Man seer derfore, at mange med maadeligt og jævnt Arbeide udvirke meere, end andre ved stor Activitet. Jeg haver med stor Forundring merket, at Fruentimmer conserverer bedre Landgods, end Mandfolk. Jeg haver eftertænkt Aarsagen dertil, og fundet ingen nærmere end denne, nemlig, at der findes mindre Activitet hos de første, end de sidste; thi et Fruentimmer drister sig ikke til at entreprenere Reformationer, men lader sig nøje med at i agt tage de almindelige Regler af Oeconomie og Agerdyrkning. En Mandsperson derimod vil konstle paa alting, og ligesom Ederkoppen spinder saa længe og saa konstigen, at han omsider selv bliver til intet. Jeg følger derfor udi mit Landgodses Administration Fruentimmer Regler, og holder mig ved Landevejene, hvorved jeg befinder mig ikke ilde. Det heder: Compendia sunt dispendia. Og finder jeg, at det Danske Ordsprog: Frygt GUd, og følg Landevejen, er heel vel grundet. Thi de, som leede altiid efter Stier, og ville forkorte Vejene, komme ofte seeneſt frem. Og er det om saadanne konstige Vandringsmænd man her udi Landet siger, at de gaae Peer Gantes Gienvej.

Libr. III.

Epigramm. 38.

Olim Romani cum condere Jura volebant,
Leges conspicuis exposuere locis. &c. [1])

De gamle Romere iagttoge, førend en Lov eller en Anordning blev publiceret saadanne Formaliteter. Man lod Projectet opslaae paa et offentligt Sted, hvor det stod aabet for alle, og udi 27 Dage, eller 3 Markeder (tribus nundinis) paa det at ikke alleene Stadens Borgere, men endogsaa Provinciernes Almue, som kom til Markederne, kunde læse og examinere det. De habileste Advocater og Oratores talede da pro og contra, saa at enhver maatte høre alt hvad got og ont, som kunde siges om den projecterede Lov. Derpaa blev det heele Folk samlet, som efter Classer gik frem og voterede; og, naar saaledes Loven ved de fleste Stemmer var samtykt, blev den omsider af Raadet bekræftet og graven udi Kobber. Disse Vidtløftigheder kunde synes latterlige: men Virkningen deraf var denne, at Lovene bleve

[1]) Fordum, naar Romerne agtede Landet at bygge med Love,
Først til Skue for Hver stilled de Lovene frem. U. O.

ævigvarende; thi de have ikke alleene været ved Magt, saa længe som det Romerske Monarchie er bleven staaende, men have ogsaa overlevet samme Herredom, saa at de endnu efterleves udi de fleste Europæiske Stater.

En Lov eller Anordning, hvor let og simpel den synes at være, saa kand den ikke for meget driftes: iiler man dermed, saa er den ligesom umoed Frugt, som man for tiligen plukker af Træet, eller som Høe, hvilket man indhøster førend det bliver tørret, og derfore raadner udi Laden. Den store Konstner Apelles sat sine Konststykker paa offentlige Steder for at examineres af den heele Almue; og, da han engang fik at høre, at en Skoemager fant Fejl ved en Skoe, som han havde malet paa et Skilderie, og merkede, at Skoemageren havde ret, corrigerede han sine Fejl. Dette have ogsaa adskillige ypperlige Mænd iagttaget med deres Arbeide og Skrifter, hvorudover de ogsaa ere bragte til Fuldkommenhed.

Vel kand der siges, at for megen Tiid spildes ved saa langvarigt Examen, og det uden stor Fornødenhed; efterdi man enten ved Tilleg kand bøde paa det som fattes udi den publicerede Lov, eller man kand hæve den reent op. Men det er ligesaa farligt ved Love at giøre Experimenter paa Staten, som det er ved Medicine at giøre Prøve paa Menneskets Legemer: thi det eene saavel som det andet lider derved, naar Prøven ikke slaaer an. Man maa derfor ikke her, som udi andre mindre magtpaaliggende Ting sige, at det faaer at komme an paa et Forsøg, eftersom en U-orden kand lettere skee, end den kand hæves, ligesom et Huus kand lettere nedrives, end det kand igien opbygges. Det heder her: Interim patitur justus. [1]) Ligesaa fornøden derfore, som det er forud at være forvissed om Medicamentets

[1]) Imidlertid lider den Retfærdige. U. O.

Kraft, førend det appliceres paa en Patient, saa fornødent er det at examinere og drifte et Project, førend det giøres til en Lov.

Den mindste Lov eller Anordning udfordrer derfore et heelt Menneske og tilstrekkelig Tiid: thi en Lovgiver maa have adskillige Ting for Øyen. Han maa forestille sig 1.) Landets Beskaffenhed: 2.) Folkets Egenskab og Naturel. Han maa 3.) see sig tilbage udi den forbigangne Tiid. Han maa 4.) have for Øyen det tilkommende, og forestille sig hvad som kand hende. Jeg siger 1.) at han maa have for Øyen Landets Beskaffenhed; thi en Anordning, som er ypperlig udi et Land, kand være skadelig udi et andet: ligesom een Sæd kand være ubeqvem for en Ager, som er gandske beqvem til en anden. Eftersom derfore en Sædemand nøye examinerer Jorden, og smager paa den, førend han lader den besaae: saa maa ogsaa en Lovgiver nøye examinere Landets Natur og Beskaffenhed, førend han ved Love og Anordninger setter en ny Skikkelse derpaa, og vel see til at Materien er beqvem til den Form, som den kastes udi. Det heeder udi Ordsproget: Et slags Klædebon og Lov skikker sig ey paa alle Steder. Da en Philosophus blev adspurt, hvilke Love vare de bedste, svarede han: de som passe sig best til Landet; thi den nyttigste Lov udi Athenen kand være den skadeligste udi Lacedæmon. En Skoemager tager Maal af Foden, før han giør Skoen, og en Bygningsmester seer efter Grunden, førend han bygger: thi, hvis Grunden er ikke beqvem, bliver den herligste Bygning ikke alleene til ingen Nytte, men kand ved dens Fald foraarsage Skade og U-lykke. Og en Skytte seer efter, hvor han skal skyde, førend han spender Buen.

Han maa for det andet have for Øyene Folkets Naturel og Egenskab: thi et Folk kand undertiden være af det Naturel, at det kand skikke sig udi de haardeste og besvær-

ligste Reformationer, men derimod kand bringes udi Bevægelse over smaa og indifferente Ting. Chineserne for Exempel underkastede sig med Taalmodighed alle de Love, som Tartarerne, deres Seyer-Herrer paabøde: men kunde ikke finde sig udi den Forandring om deres Haars Afskiærelse; thi mange satte Livet til derfor. Den Ryssiske store Reformator Petrus Alexiowitz kunde uden Møye faae Rysserne til at forlade alle deres gamle indgroede Skikke og Sædvaner; men, da der handledes om at rage deres Skiegge, kom det heele Land i Bevægelse. Man seer ogsaa, at den Anordning om Exorcismi Afskaffelse, som i sig selv er en indifferente Ting, haver sat heele Lande i Fyr og Flamme, og haft større Virkning end fundamentale Troens Artiklers Forandring. Hvor absolute de Persiske Konger end ere, driste de sig dog ikke til at afskaffe det skadelige Opium og Røg-Tobak: og hvor myndig end høystbemelte Ryssiske Monarch var, dristede han sig dog ikke at forbyde Brændeviin; thi det var at sette Rysserne Kniven paa Struben; da de dog af Ærbødighed for deres store Monarch, hvis Befalninger de ellers ansaae som guddommelige, renoncerede paa alle deres andre Inclinationer. Saa disse og andre Exempler kand tiene til Regel for Lovgivere, at de udi Reformationer have Folkets Naturel og Egenskab for Øyene: thi hvad som koster ikkun et Ord og et Nik udi et Land, kand med Sverd og Ild ikke udrettes udi et andet. Derfore heeder det: Loven skal maales efter Folket, og ey Folket efter Loven.

For 3.) maa en Lovgiver kaste sit Øje til fremfarne Tider, for at eftersee, om det han paabyder haver tilforn været forsøgt, og hvad Succes det haver haft: thi man kand af det foregaaende spaa om det tilkommende. Naar derfore en Stiftelse 10 gange ingen Fremgang haver haft, saa kand man være forvissed om, at den ej heller vil lykkes

den 11te gang: ligesom man af de Piller eller Draaber, som man forgiæves haver brugt tilforn, ingen Virkning videre kand vente. Den forbigangne Tid er den største og sikkerste Læremester. Og er det i den Henseende, at Historiens Læsning fornemmeligen recommenderes Regentere, Ministrer og Krigs-Anførere.

Den store Monarch Petrus Alexiowitz, som omstøbte Ryßland udi en anden Form, brugte dog ved alle sine Reformationer saadan Præcaution, at han intet vilde reformere uden at være forvisset om, at der kunde vindes noget ved Reformationen. Det var i den Henseende han ofte citerede et Svar, som Kong Wilhelm af Engelland ved en vis Leilighed havde givet. Høistbemelte Konge blev til Regensborg anmodet om at antage den nye Stiil udi Almanakken. Han bad om Tiid til at raadføre sig med sine Astronomis derover. Han spurte dem, om man ved denne nye Stiil kunde undgaae alle Skud-Aar og visse andre U-ordener, og, da han blev svaret saadant ikke at kunne skee, sagde han, at det i saa Maade var ligesaa got at forblive ved den gamle. Denne Historie citerede Czaren, saa tit nogen foreslog ham en Reformation, hvorved han saae, at det gamle ikke merkeligen kunde forbedres. Det er derfore best at blive ved det gamle, naar det ved Reformation ikke kand forbedres, ja det er gandske fornødent, hvis af en Forandring, som er god i sig selv, kand flyde Uheld. En Stat er som en Bygning, der er sammensat af adskillige Stykker, og saa sammenhængende, at man ikke kand røre ved et Stykke uden at den heele Machine derved vakler. Det var i den Henseende, at Lycurgus tog de Lacedæmonier i Eed, at de intet skulde forandre udi hans Stiftelser, hvilket de ogsaa troeligen efterlevede, og det med saadan Omhyggelighed, at da Phrynis vilde forbedre de Lacedæmoniske Luthe med to nye Strænge, lode Ephori eller

Øvrigheden dem afskiære. Men man kand sige, at det er og at gaae alt for vidt: thi Tidernes Omstændigheder udfordre ofte at sætte en gammel Anordning til side. Herudover berømmes det hos Agesilaum, at han udi en vis Tilfælde befoel, at Loven skulde sove i 24 Timer, item dette hos Alexander, at han for en vis Aarsag skyld befoel engang, at Junii Maaned skulde være Maji. Herudover roeser Plutarchus ogsaa dette hos Philopœmen, at han vidste ikke alleene at commendere efter Lovene, men endogsaa at commendere Lovene selv, naar Fornødenhed det udfordrede. I det øvrige maa ovenanførte Regel i agt tages, saa at ingen Forandring skeer uden Nødvendighed eller merkelig Nytte.

Endelig maa man 4.) forestille sig Ting, som kand skee, og Hendelser, hvorved en Anordning ikke alleene kand giøres unyttig, men endogsaa blive skadelig. Vel er sant, at man ikke kand præcavere sig mod Hendelser, det er mod Ting, som man ej kand forud see. Ikke desmindre maa man dog i Anordninger og Stiftelser have saadant for Øjene, og fingere sig de Hendelser, hvorved Stiftelsen kand giøres til intet. Thi en Øvrighed, Minister, eller Anfører maa ikke sige: Dette tænkte jeg ej paa; eller: Dette var en uformodentlig Hendelse, efterdi enhver bør at tænke paa Hendelser og bevæbne sig imod de samme. Thi hvo som ikke laver sig paa Hendelser, begaaer lige saadan Feil, som Manden, der saae, at Vejen var jævn og Vejret var got, og derfore holdt for, at han kunde giøre Reisen udi sine Tøfler, ej eftertænkende, at der kunde møde ham Moratzer, og at han kunde overfaldes af Slud og U-veir. Dog, saasom derudi undertiden gaaes for vidt, meener jeg herved ikke uden ordinaire Hændelser; thi at forestille sig gandske usædvanlige og rare Hændelser, som for Exempel: om Himmelen faldt ned, om Biergene flyttede sig; er ikke fornuftig Præcaution, men utidig Frygt, hvorved de beste Stiftelser

kand hindres. Utidig Præcaution er ligesaa skadelig, som ingen Præcaution: den første foraarsager, at en god Ting kand forgaae; den anden, at den ikke kand existere. Thi man kand blive syg, ja døe af lutter Præcaution. Hid henhører det bekiendte Italienske Gravskrift, som blev giort over en Mand, der ved daglig Medicine præcaverede sig saaledes mod alle Sygdomme og Hændelser, at han døde af Præcaution.

Man seer i det øvrige, hvad Skiønsomhed, Agtsomhed, Tiid og Betænkning der udfordres til at giøre en Lov eller Anordning, item, at saadant er ikke een Mands ej heller een Dags Arbeide. Dog saasom udi alting maa holdes Maade, saa er best at tage en Middelvej imellem Franske og Spanske Deliberationer: det er, ej at gaae udi Galope, ej heller at krybe frem; thi for lidet og formeget fører lige stor Uheld med sig. Et hastigt Raad er som umoed, og et alt for langsomt, som ormstukken Frugt. Thi man kand fiile og gnie saa længe paa en Ting, at den bliver til intet: Lima magis atteritur qvam splendescit.[1]) Og gaaer det ofte til som Ordsproget lyder: medens Græsset groer, døer Koen. Det hender sig ofte, at Conjuncturene ingen Forhaling lide; og er i saadan Fald en ufuldkommen Anstalt bedre end ingen. Det er derfore best at betiene sig baade af unge og gamle Raadgivere: af de første, naar noget maa giøres i en Hast; og af de sidste, naar noget skal giøres til Gavns.

---

[1]) Ved Filen bliver den mere slidt end blank. U. O.

Libr. III.

Epigramm. 40.

Inscitiam produnt aut fraudem Pseudoprophetæ,
Crasse dum pingunt regna beata poli. [1])

Naar man betragter det menneskelige Livs Korthed, og den tilkommende Tiids Evighed, item den Straf og Belønning for gode og onde Gierninger, men tilligemed finder saa liden Gudsfrygt paa Jorden, maa man fast tænke, at der er ingen Troe blant Mennesker, ja at alle bære Tvivl om det tilkommende Livs Vished. Thi der ere faa Mennesker, som jo ved Løfte om en liden verdslig Belønning drives til Arbeide og Flittighed, ja at renoncere paa sine Hoved-Inclinationer. En Dranker kand drives til Ædruehed, en Opsetsig til Lydighed, en Utroe til Troeskab, en Løsagtig til Kydskhed, og en Doven til Arbeide, naar en Konge eller Første vil ikkun inden en vis Tiid love en anseelig Belønning derfor; ja man seer, at mange end udi u-vist Haab derom twinge sine Affecter og ligesom fornægte sig selv. Da

---

[1]) Grov Ukyndighed eller Bedrag lod falske Propheter
Male det himmelske Lands salige Riger saa grovt. U. D.

derimod den store Himmelske Konge, hvis Løfter ere u-rygge-lige, og hvis Belønninger ere ævige, kand ikke bevæge Mennesker for en stakket Tiid at forsage Synden, og tvinge deres onde Begierligheder. Heraf, siger jeg, kunde man bringes paa de Tanker, at det menneskelige Kiøn bær Tvivlsmaal om det Tilkommende, og at den Troe, som man beraaber sig paa, bestaaer alleene udi det blotte Navn: thi at troe et andet Liv efter dette Liv, item ævigvarende Straffe og Belønninger, og aldeeles ikke at leve efter saadan Troe, er et Paradox, som er vanskeligt at begribe.

Vil man sige, at der er aldeeles ingen Troe blant Mennesker, saa er Knuden let at løse: men, som denne Beskyldning er alt for stor, efterdi der ere fundne Mennesker, og endnu findes, som have beseiglet og endnu beseigle Troen med deres Blod, skiønt de samme dog udi deres Liv og Levnet have givet Tømme til deres Begierligheder, og gaaet den alfare syndige Vej: saa bliver dette endnu et Paradox og en Knude, som er vanskelig at løse.

Jeg for min Part seer intet Middel at reede sig ud af denne Vanskelighed, end at forestille sig et særdeeles Egenskab, som findes hos Mennesker, hvilket bestaaer derudi, at ringe Ting, som ere synlige og nærværende, operere sterkere hos dem end store Ting, som ere usynlige og fraværende. Det er af den Aarsag, at, endskiønt alle vide, at de skulle døe, saa skrækkes de dog ikke for Døden, førend Døds-Tiimen er for Haanden, og de ligesom see Døden for deres Øjen. En anden Aarsag er denne, at, saasom Mennesker ere componerede af Kiød og Blod, saa bevæges de meere af legemlige Straffe og Belønninger end af Aandelige. Disse menneskelige Egenskabe have visse falske Propheter merket; og er det besynderligen i Henseende til den sidste, at de have fabriqveret kiødelige Himmeriger, hvorudi de have lovet Mennesker alle de Herligheder og Vellyster,

som de mest have fundet Smag udi i dette Liv. Dette have de meenet at kunne giøre større Virkning udi Mennesker, end Løfter om Aandelige Ting, efterdi kiødelige Creature ikke ville ansee Aandelige Ting, som en Realitet, men ville have noget hvilket de ligesom med Hænder kand tage og føle paa. Falske Religions Stiftere have derfore opfyldt de lovede Paradiser ikke alleene med kiødelige Vellyster, men endogsaa med saadanne, som en hver Nation udi dette Liv haver haft mest Tilbøjelighed til. De Nordiske Folk, for Exempel, have fundet Behag udi Striid og Kamp, udi sterkt Øll og Miød; hvorudover man haver for dem giort saadan Afrisning paa de tilkommende Othins Boeliger, nemlig at de der skulde have samme Kriigs Exercitier, som udi dette Liv, og at Miød med stærkt Øll skulde i Overflod for dem skienkes. Andre Nationer, som have fundet størst Vellyst udi Omgiengelse med Qvinde-Kiøn, have af deres Propheter faaet Løfte om Paradiser fulde af deilige Jomfruer, hvormed de udi det andet Liv skulde forlyste sig.

Ingen haver taget dette meer udi agt, end Mahomed. Den samme havde nøje udstuderet Arabernes Tilbøjelighed, nemlig, at de funde størst Vellyst udi kiølige Vinde, udi rindende Bekke, udi Viin og Fruentimmer, og derfore haver opfyldt alle Himmeriges Værelser med slige vellystige Ting. Det er derfore troeligt, at, hvis samme Prophet havde stiftet en Religion i andre Lande, havde han i det andet Liv lovet andre slags Vellyster og anden slags Spiise: han vilde, for Exempel, have lovet Engelænder et Paradiis, forsyned med saftig Oxekiød: de Franskes Paradiis skulde være bleven opfyldt med Urter og Hvedebrød: de Hollænderes med stoppede Tobakspiber: de Tydskes med kraftig Brunsviger Mumme: de Spaniers med Lehnstoele, hvorudi de Troende skulde sidde med Hænderne i Kaars: for de

Danske havde han fabriqveret et Himmerig af Smør; og udi det Moscovitiske Himmerige skulde Aqvavit-Floder have passeret.

Blant mange store Beviis paa den Christelige Lærdoms Rigtighed er dette, at de Troende loves ikke uden Aandelige Belønninger, nemlig, at de skulle mættes og vederqvæges af GUds Ansigts Beskuelse. Dette er noget, som kiødelige Mennesker ikke kand giøre sig let Idée over, førend de skille sig ved deres Kiødelighed, og udi Aanden blive igienfødde. Thi man seer, at mange have hænget og endnu hænge udi materielle Idéer og Betragtelser, forestillende sig GUD udi menneskelig Skikkelse, Englene som vingede Creature, Paradiis som en prægtig befæsted Stad, hvis Gader og Stræder ere broelagde med Guld, og hvis Muure ere broderede med Ædelsteene. Slige materielle Ting, som stride mod den Christelige Lærdoms Purhed og Aandelighed, maa man søge gandske at udrødde, og udaf Skriftens andre Steder vise, at hvor der tales om GUD, om Engle og om Himmerig paa saadan Maade, saa er det ikke uden Metaphoræ og Lignelser. Jeg vilde derfor ønske, at de med Guld paverede Gader, og de med Ædelsteene besatte Grundvolde vare udkradsede af vore aandelige Sange. Thi det som paa nogle Skriftens Steder, helst udi Aabenbaringen bliver omtalt som Syn og Lignelser, bliver udi visse Bønner og Sange giort til en Realitet: Guld og Blye, en Graasteen og en Diamant ere lige kostbare udi GUds Øjen. Thi det er ikke uden Menneskets Forfængelighed, der haver sat Priis paa saadanne Ting. Vi bebreide andre Religioner, som giøre slige materielle Beskrivelser over de lyksalige Boeliger; og vi bebreide dem det med Billighed, efterdi de tiene til Beviis paa falsk Lærdom, og tilkiende give, at den ikke kommer fra GUD, men er opspunden enten udi daarlige eller listige Menneskers Hierner.

Den Christelige Lærdom er Aandelig, og anseer Verdens største Herlighed, og hvad som kand have Rapport dermed, som Daarskab og Forfængelighed. Hvorudover saadanne prægtige Beskrivelser ere heller Pletter end Zirather udi Religioner, og tiene ikkun til at confundere den sande Lærdom med ugrundede Religioner, der trænge til slige Broderier, for at skiule deres Uselhed og slette Grund.

Libr. III.

Epigramm. 41.

Maxima pars hominum laudatrix temporis acti
Secula prisca minus flagitiosa putat. [1])

Blant curieuse Spørsmaal, som fortiene at examineres, er dette, om Verden forværres eller forbedres. Vil man rette sig efter det almindelige Mundheld, saa er Sagen decideret; thi man hører alle Mennesker eenstemmigen at dømme udi Faveur af den gamle Verden, som Poeterne kalde Saturni Alder eller den gyldne Tiid, hvilken de vide heel prægtigen at afmale. Men, saasom det er ligesaa usikkert at forlade sig paa almindelige Mundheld, som paa poetiske Fictioner, saa er fornødent af historiske Exempler herudi at søge Oplysning, og derpaa at grunde sine Domme.

Menneskene have, førend Stæder og Societeter bleve stiftede, og førend Love bleve skrevne, levet udi den naturlige Stand. Derom vide vi meget lidt at sige, saasom den allerældste Historie er mørk, u-efterretlig og grunder sig paa

[1]) Det er saa Menneskens Skik at prise de henfarne Tider,
Svundne Secler dem staaer som i et renere Lys. U. O.

poetiske Digt. Det seer man dog, at Synd og Ondskab udi samme Stand haver saaledes prædomineret, at Mennesker for tilfelles Sikkerhed have opofret deres kiereste Klenodie, som er Frihed, stiftet Societeter og underkastet sig Herredom. En saadan Medicine viser, at Sygdommen haver sterkt raset, og at det er gaaet de første Mennesker ligesom visse Patienter, der af Nødvendighed maa lade sig et Lem afskiære for at redde det heele Legeme. Antiqvarii og Poeter maa derfore tale saa prægtigen som de ville om den gamle gyldne Tiid og den hellige Hyrde-Stand, saa viser dog Societeters Stiftelse, Kags, Galges, Fængsels frivillige Oprettelse, at Standen ikke haver aldeeles været saa simpel og hellig, som den foregives. Man seer ogsaa, at den naturlige Stand haver ikke varet ret længe; thi vi finde Riger og Societeter stiftede kort efter Syndfloden; saa at Regieringers Ælde vise den naturlige Stands Korthed.

Fra den Tiid vi have nogenledes tilforladelig Kundskab af Historier, finder man, at Verden haver haft sine gode og sine onde Tider, sin Flod og Ebbe, men derhos, at den stedse haver været ond, endskiønt Scenerne ofte have forandret sig: thi en Fejl, en Ondskab er ikke saa meget bleven hæved, som den haver gived Sted til en anden. Hvad som efter mine Tanker fornemmeligen haver givet Anledning til de haarde Domme, som fældes over den sidste Verden, er dette, at Mennesket ikke seer efter det heele, men efter Parterne, det er, examinerer ikke Jorden udi Almindelighed, men et og andet Land udi Særdeleshed: thi, naar man betragter et hvert Riges og Republiqves Historie, finder man, at de fleste have været sunde kort efter Fødselen, ere blevne syge udi Fremvæxten, og endeligen reent fordervede imod Enden, saa at Fejl og Laster, som have taget Overhaand, omsider have befordret deres Undergang. Heraf flyder den Idée, som man haver giort sig over det heele

menneskelige Kiøn udi Almindelighed, saaledes, at man haver deelt Verden udi dens Ungdom, Mandom og Alderdom, og giort den sidste Alder til den skrøbeligste og syndigste. Men, at den Consequence, som man giør af Rigers og Republiqvers Historie er falsk og ilde grundet, sees, naar man haver for Øyene Jordens heele Historie. Et hvert Rige, enhver Republiqve er strax efter Stiftelsen gemeenligen god; thi enhver Stifter giør sig en Ære af at holde sin Stiftelse ved lige og at conservere sine egne Hænders Gierninger: thi man siger, at nye Koste feje altid best; og seer man derfor at alle Embedsmænd ere mest duelige og flittige det første Aar. Men, som af et forfaldet og sygt Rige kand udspire en nye og sund Republiqve, og af en forfalden og syg Republique kand reise sig et sundt og nyt Rige igien, saa vises deraf intet andet, end at gode Love og Anordninger med Tiden svækkes og ligesom ældes, og at de med Tiden igien kand oplives og komme til forige ja undertiden til større Kraft igien.

Dette kand vises af mange Exempler udi Historien: thi man seer undertiden de selvsamme Societeter nu at have været Munstere paa Dyder, nu igien paa Laster, og atter igien paa Dyder; saa at det gaaer dermed til ligesom med syge Folk, hvilke efter store og desperate Sygdomme komme ikke alleene til forrige men end ogsaa til større Helbrede igien. Man seer og ofte, at, naar Dyd reent undergaaer blant et Folk, reiser den sig blant et andet. Rom, Italien og Grækenland var i gamle Dage de Steder, hvor heroiske Dyder øvedes udi høyeste Grad: men de samme Steder ere nu ligesaa frugtbare paa Poltrons, som de tilforn vare paa Helte og Philosophis. Derimod kand vises Lande, hvor i gamle Dage var ingen Gnist af Moralitet, men som nu ere Zirather paa Jorden. Man haver ikkun at ligne Ruslands forrige og nu værende Tilstand for at blive fuld-

kommen overbeviſed herom. Det kand og hende ſig, at Tyrkiet, hvilket nu anſees ſom et Barbarie, kand blive boglige Konſters Sæde, og at vore Efterkommere kand reiſe til Conſtantinopel, Tunis, Tripolis eller Algier, for at blive underviſet udi Videnſkabe, Konſter og Politeſſe. Det er ſandelig ikke større paradox, end om man for nogle Aar vilde have ſpaaet at Videnſkab og boglige Konſter ſkulde tage deres Sæde udi en Flek i Ingermanland. Man kand derfore af viſſe Stæders Fald og Forbærvelſe ikke dømme om Verdens Corruption udi Almindelighed. Thi Laſter og Dyder ere de ſamme, ſkiønt de ligeſom Vædſker udi Legemet flytte ſig og fæſte Sæde nu paa et nu paa et andet Sted.

En anden Aarſag til denne Vildfarelſe og de haarde Domme, ſom fældes over den nye Verden, kand tilſkrives gamle knarvurne Mænds daglige Declamationer: thi det er med dem, ligeſom med Febricitanter og Melancholici, der ſynes, at Luften er fuld af Spøgelſer: de dømme Verden efter deres egne Vædſkers Corruption, og, ſaaſom de ſelv ere raadne, ſynes dem, at alting er raadent; hvorudover man hører dem ideligen at tale om de forrige Tiders Herlighed; hvilket Poeten haver merket, naar han giver en gammel Mand ſaadan Character:

Difficilis, qverulus, laudator temporis acti. [1])

Alt hvad derfor man med Upartiſkhed kand ſige herom, er dette, at Verden er faſt den ſamme, ſom den haver været; ſaa at om een af de gamle Patriarker ſtod op fra de Døde, vilde han finde de ſamme Synder under andre Navne, han vilde finde Hoer, Mord, Kriig, U-ret at øves udi faſt lige Grad, ſkiønt paa anden Façon. Materien er den ſamme,

---

[1]) Knarvorn, klynkende gaaer han og priſer kun forrige Tider.
U. D.

skiønt Formen er forandret. Og er det fornemmeligen derved, som den nye Verden giøres noget kiendelig fra den gamle. Vore Forfædre sloge Folk ihiel, ligesom vore Tiders Mennesker; thi man seer, at Cain omkom sin egen Broder strax efter Skabelsen. Den Forskiel er alleene, at vore Forfædre ginge lige til Verks, men den nye Verden giør det meere subtilt, og myrder med en slags Høflighed. Joab, der efter foregaaende Kys og Hilsen myrdede Abner, haver ligesom banet Veyen til subtile og høflige Mord; og er han derudi af andre bleven efterfult, saa at det udi de sidste Tider er bleven til en ziirlig Mode at myrde under Venskabs Skin, og som Poeten siger:

— — Tenui pulmone rubetæ.[1])

Eller som den Franske Satyricus:

Avec respect enfoncer le poignard.[2])

Den gamle Verden haver ført u-retfærdige Krige, ligesaavel som den nye. Der er ikkun Forskiel udi Maaden: De Gamle begyndte u-retfærdige Krige uden at sette Farve derpaa. Vore Tiders Mennesker derimod advare ved Manifester, og derudi helligen bevidne, at de ere høyt tvungne dertil; ja de bede ligesom om Permission til at giøre ont, og at paaføre Vold a). Derimod, førend Feltslag holdtes,

a) Herpaa kunde anføres til Beviis utallige af den nye Verdens Feidebreve, hvorudi Fredsbrydere kræve Gud til Vidne, at de ere tvungne til at gribe til Gevær, og hvor hierteligen ont det giør dem, at de maa bryde Fred med deres kiære Naboer. Tænk om Alexander Magnus havde krævet Jupiter til Vidne om sit fredelige Hiertelav, og udi et Manifest havde bevidnet, hvor hierteligen ont det giorde ham, at han maatte bryde Fred med

1) — — med en Smule forgiftede Frøer. U. O.
2) See Side 173.

advarede de Gamle derom, saasom de holdte det u-anstændigt at forraske en Fiende, og derfore berammede Tiid og Sted til Feltslag. Saadant foragte vore Tiders Anførere, holdende det for en Daarlighed at give Fienden sine Anslag tilkiende; men søger heller at overrumple ham uformodende for at giøre Seyeren sikker: saa at hvad den gamle Verden practicerede udi Krigens Drift, iagttager den nye Verden udi Krigens Begyndelse, og vice versa. Hvoraf sees, at, u-anseet dette hysteron proteron, Tingen er den selvsamme: thi den nye Verden vrager ikke egentligen de gamle Synder, men alleene de gamle Moder. Det kand hende sig, om Verden staaer længer, at de gamle Moder igien kand blive optagne, ligesom man seer, at det skeer med Klædebragt.

Multa renascuntur qvæ jam cecidere, caduntqve. [1])

Dette kand man dog sige udi Faveur af den nye Verden, at den haver ophæved den barbariske Maade, som de Gamle brugte at føre Krig paa: thi det haver været brugeligt end og iblant de mest moraliserede Nationer, at skiænde, brænde og myrde alt hvad man fandt i Fiendens Lande, saa at end Børn ofte bleve ikke sparede, og haver saadant Barbarie varet indtil forrige Seculum, da man først haver begyndt at føre Krig paa en mere honete Maade.

Ukydskhed gik i Svang i gamle Dage lige saavel som nu omstunder. Den gamle Verdens Nympher og pæne

sin kiære Broder Kong Dario. Tænk, siger jeg, hvad i saa Maade de Tiders Philosophi, sær hans gamle Læremester Aristoteles vilde have dømt derom. Jeg for min Part kan heller lide Cingiskan, Tamerlan og andre deslige, der herudi have gaaet reent til Verks, og ladet Gud være uden for Gierninger, hvorudi han ingen Deel hverken kand eller vil have.

---

[1]) Meget gienfødes paany, som længst forsvandt og forsvinder. U. O.

Hyrdinder blegnede vel af Fortrydelse, naar en ung Karls Navn blev nævnet for dem; men man merker dog, at det ikkun haver været pro forma, og at Listerne paa casserede Jomfruedomme have da været lige saa store som nu. Man kand ligne den gamle Verdens pæne Møer ved visse Commendanter, der ikke ville overgive deres Fæstninger paa første Anmodning, men opbie det første Skud, paa det at de ikke skal siges at have givet sig uden Modstand. Tingen er vel den samme, enten en Jomfrue strax giver sig uden Capitulation, eller hun siger til sin Beiler: Jeg falder ikke uden du blæser mig omkuld. Forskiellen derfore imellem de nye og gamle Jomfruer er alleene denne, at de første uden vitløftige Præludier gaae til verks, da de sidste derimod have i agt taget en Slags Bienséance, og ikke uden methodice og efter Regler have villet skille sig ved deres Jomfruedomme.

De nu brugelige Borgerlige Love ere grundigere og fornuftigere end de gamle. Thi hvor prægtigt man taler om gamle Græske og Romerske Love, saa findes dog derudi utallige selsomme og vanskabte Anordninger. Man haver ikkun at blade udi de gamle Nordiske Love, for at blive fuldkommeligen overbeviised herom. Man seer at Dueller eller Eenekamper vare ved samme Love anordnede; de anklagede maatte bevise deres Uskyldighed ved at bære gloende Jern. Efter de Frisiske Love bleve de, som havde plyndret Templer, gildede og opofrede til Templets Guder. Efter de Bayerske Love blev en Horekarl alleene tilholdet at give 160 Skilling til den Mand, som han havde giort til Hanreder. Tyverie blev paa nogle Tydske Steder straffed paa Livet, da man derimod bødede med Penge for Mord paa Forældre og Brødre. Ved en gammel Engelsk Lov var beskikket, hvad man skulde betale en Skiøge for hver Nat; og ved en gammel Dansk Anordning giordes Forskiel imellem

Mord, som begikkes paa en Hollænder og en Siællandsfar. Den saa kalden Sachsenspiegel, item Schwabenspiegel vise en stor Mængde af u-rimelige Ting. Derudi finder man, at GUd haver givet 2 Sverd, et til Paven, et andet til Keiseren, item at der skal være 6 Verdener, hvoraf enhver skal vare 1000 Aar ꝛc. Dette maa være nok til Beviis paa de mange u-rimelige Ting, som findes udi de gamle Love, og hvoraf man seer, at de nu brugelige Love ere langt grundigere, og at den nye Verden udi den Post er forbedred. Det staaer ikkun paa, om vore Tiders Mennesker i agt tage og efterleve de fuldkomne Love med større Iver end de Gamle have efterlevet deres ufuldkomne Anordninger.

Trætter og Processer synes at være større nu omstunder end udi de gamle Dage; men vore Forfædre afgiorde paa een Dag med knyttede Næver, hvad som nu procederes om udi heele Aar. Hvis det Juridiske Studium da havde floreret som nu, og hvis den gamle Verden havde været forsyned med saa mange brave Advocater, som den nye, vilde Processerne have været lige mange. Thi man finder, at de Gamle have været lige saa hevngierige som disse Tiders Mennesker, og tvivler jeg paa, at heele Europa nu omstunder vilde giøre et Tog til Asien, og udholde en 10 Aars Krig for at hevne den U-ret, som var vederfaret en eeneste Hanreder. Vel er sant, at der nu omstunder tvistes om ringe Ting, helst blant Geistlige, som vore Forfædre have ikke bekymret sig om. Men Theologien var da ikke kommen til den Fuldkommenhed som nu omstunder. Thi endskiønt de Gamle vel havde meere Troe, saa havde de dog ikke saa mange Troes Artikle.

Løfter bleve da meere helligholdte end nu; thi de Gamles simple Ja, eller Hænders Rekkelse, var sterkere end svorne Contracter udi vor Tiid, Simulation var og mindre udi den gamle Verden: thi da kunde man nogenledes kiende

en ærlig Mand fra en Skielm. Nu derimod er det en Mode at masqere sig, saa at Bedragerie skiuler sig under Ærligheds- og Ugudelighed under Gudsfrygts Kaabe. Pragt og Stats, især blant Almue, haver taget saadan Overhaand udi de sidste Tider, at Verden paa et hundrede Aar er bleven fast ukiendelig. Titler have og i disse Tider saaledes tiltaget, saa at, hvis det stedse vil blive udi samme Gang, ville Keisere og Konger med Tiden have sig intet forbeholdet. En Tieneste Pige vil heede Demoiselle, en Jomfru Frøiken, en Dommer skiæmmer sig ved den gamle Titel af velviis, og vil alleene være velbaaren. Den som tilforn var agtbar, er nu ædel, og den, som var ærlig, er nu velbyrdig. Jeg holder derfor for, at man i Tide maa være betænkt paa nye Titler: thi, naar Almuen bliver velbyrdig og Øvrigheden Vel- eller Høybaaren, maa Førstelige Personer forskrive Titler fra Orienten, saasom Europa haver ikke Forraad paa fleere og høyere.

Kiærlighed til Fæderneland og Nidkiærhed for det gemeene Beste findes at have været større i gamle Dage end nu omstunder; man seer, hvilke heroiske og fast utroelige Gierninger saadant haver tilveyebragt. Nu derimod merker man faa at opofre sig selv, sine Børn, sin Velfærd for Landets Ære. En saadan Ambition er efter Haanden formindsked, ligesom Egennytte og en u-ægte Ambition haver tiltaget, saa at en Borgers Herlighed og Ære nu omstunder bestaaer i at gaae paa sin Medborgeres høyre Haand udi Freds- og at paastaae Frihed for alle Byrder udi Krigstider. Det er troeligt at den gamle simple Verden ikke havde villet have høyre Tanker om slige Borgere. Derimod haver den nye Verden corrigered adskillige Laster, som herskede udi den gamle Verden. Deriblant kand regnes Drukkenskab, hvilket da var et Galanterie, men nu er en Haandhed. Fraadserie gik da ogsaa meere i Svang: et

Barsel, et Bryllup sat da heele Gader udi Bevægelser, og kunde man undertiden foræde sig 10 gange, og sove 10 Ruus ud, førend saadan Fest havde Ende. Nu derimod tracteres der udi Bryllupper og Velkomster ofte alleene med varmt Vand; og findes der de, der alleene afspise deres Giester med en tør Brudevielse og en Priis Tobak. Saa at man maa tilstaae, at den nye Verden er meere sober og ædrue end den gamle. Thi, endskiønt nu omstunder ved visse Leyligheder ofte sees fleere Retter paa Bordet, saa tvinges dog ingen til at æde og drikke over sin Formue. Klammerie og Slagsmaal, som i fordum Tiid holdtes for en Zirath udi et Menneskes Liv og Levnet, er nu omstunder og kommen temmelig af Brug, og kand holdes for en Virkning af Drukkenskabs Afskaffelse. De gamle Skuespill vare ublue og fulde af Obscoeniteter: saadant haver den nye Verden temmelig corrigeret: thi man haver ikkun at ligne de gamle Comoedier og Satyres med dem, som giøres i vore Tider, for at blive overbeviset om, at grove Skandskrifter og ublue Tale er forvandlet til fiint Morale.

Ungdommens Optugtelse finder man og gemeenligen at have været slettere udi gamle Dage, da Skolemestere heller lignede Skarprettere end Lærere. Forældre havde da ogsaa et ilde grundet Principium i Henseende til deres Børn, for hvilke de opofrede Familiers og Landes Velfært. Man seer Regentere da over alt at have deelt deres Lande imellem deres Børn, hvorved mægtige og blomstrende Riger have været bragte udi bedrøvelig Tilstand. Og have de mange sørgelige Exempler ikke kunnet moderere denne utidige Omsorg for Børnenes Arv. Thi den Skik at deele Land, haver været i almindelig Brug indtil forrige Seculum, da Førstefødsels Ret eller Jus Majoratus allerførst udi de fleeste Lande er bleven stiftet. Udi Poesie, Veltalenhed og Historier haver den nye Verden ikke kunnet opnaae den gamle.

Dette tilstaae de fleeste: men de, som sige, at den nye Verden aldrig kand komme til den Fuldkommenhed, gaae for vidt. Fontenelle siger: eftersom de nye Træer ere lige saa store, som de gamle, saa kand endnu fødes en Homerus, Plato og Demosthenes.

Man maa i det øvrige tilstaae, at Videnskabe og boglige Konster i Almindelighed nu florere meere end udi gamle Dage, skiønt saadant ikke kand legges den gamle Verden til Last, helst saasom de Gamle have givet Anledning til mange store Videnskabe og nyttige Inventioner, som vore Tiders Mennesker have forbedret. Thi det heeder: facile est inventis addere;[1]) og er Videnskabers Fuldkommenhed en naturlig Virkning af Verdens Elde, saa at, naar disse Tiders Lærde og Konstnere agte deres Videnskab større og grundigere end Forfædrenes, kand man svare dem det samme, som Clitus svarede Alexandro: du haver vundet, men med din Faders Soldater. Men man kand og sige, at, hvis den nye Verden veed fleere Ting, saa veed den og tilligemed fleere unyttige Ting. Thi man kand i visse Maade applicere paa vore Tider det, som Cleanthes sagde om sin Alder; nemlig: de Gamle studerede paa Ting, men vore Tiders Mennesker paa Ord (olim res maxime, hodie verba curant homines). Ellers ere nogle af de Tanker, at de Gamle have forstaaet store Videnskabe som nu ere ubekiendte. Hvis det er sant, som fortælles om Democrito, at han ved første Øyekast kunde see om et Fruentimmer havde sin Jomfrudom eller ey, maa man tilstaae at han havde et stort Fortrin for vore Tiders Naturkyndige. Men man kand sige, at det er en Lykke for vort Fruentimmer, at disse Tiders Physici ere ikke saa lærde.

---

[1]) Det er let at forbedre, naar Opfindelsen først er gjort.

U. O.

Overtroe haver i Almindelighed været større udi den gamle end udi den nye Verden: thi nu hører man ikke nær om saa mange Jertegn, ey heller seer man saa mange Gespænster, som udi fordum Dage a). En sund Philosophie

a) Jeg siger at man nuomstunder ikke seer nær saa mange Gespænster som i gamle Dage, saasom jeg brister mig ikke til med en Deel Mennesker at nægte, alt hvad som derom er fortaalt, helst, naar der er fleere end et Vidne paa de Ting, som ere hørte eller seete paa eengang. Thi at giøre til pur Illusion, hvad man selv tilligemed andre hører eller seer, er at renoncere paa sine Sandser, at kuldkaste den sunde Philosophie, og at indføre en fordærvelig Acatalepsie eller Pyrrhonismum. Hvad saadanne Gespænster og Apparitioner ellers egentligen kand være, derom brister jeg mig intet at decidere. Jeg vil alleene sige dette, at ingen Meening herom synes mig at være meer ilde grundet, end deres, der henføre saadant til Fandens Koglerie. Saasom jeg udi mine philosophiske Betragtninger binder mig ikke til autoriserede Meeninger, ey heller lader mig indtage af Personers Mængde og Qvalitet; saa rangerer jeg herudi mig heller under gamle Kierlingers end lærde Mænds Standard, saasom jeg udi de førstes Meening finder langt meere Rimelighed, end udi de sidstes. Efter den raa Almues og gamle Kierlingers Systema ere Spøgelser ikke uden Gienganger, og derfore gemeenligen kaldes Døbninger. Denne Meening, hvormeget den end af Lærde og Geistlige belees, kand den dog med bedre Skin forsvares. Thi, saasom de fleeste Spøgelser fortælles at være seete paa Kirkegaarder, udi Kirker og paa øde Steder, hvor døde Been ere fundne, saa kunde man bringes paa de Tanker, at dette maatte være døde Menneskers Genii, helst saasom vi ikke vide, hvad Geister ret ere, og derfore intet tilforladeligt kand sige om deres Egenskabe og Operationer uden for Legemerne. De Lærdes Meening derimod, efter hvilken alt saadant henføres til Fandens Koglerie er gandske u-rimelig, og strider mod det Portrait, som de Geistlige selv give os over Fanden. De sige, at han er en listig Aand, og tilligemed her giøre ham til en Abekat eller kaad Dreng, der ligesom af Kaadhed løber og stimer paa øde Steder, uden at have noget Sigte dermed. De sige, at han er det menneskelige Kiøns farligste Fiende, og tilligemed afmaler ham som een, der lader sig see, og giør Grimacer for at skræmme Mennesker og at opvække dem til Gudsfrygt. Saa at de derved tillegge ham stridige Qvaliteter,

haver renset Huuse, Kirker og Kirke=Gaarde fra Spøgelser og Døbninger, og giort samme Virkning paa deslige Steder, som Katte udi Kiøkkener og Kieldere, der vrimle af Muus og Rotter. Men man kand herom sige som om adskillige andre Ting, at man er falden fra et Extremitet til et andet, saa at Overtroe hos mange er forvandled til Vantroe.

Dette og andet er hvad som kand siges pro og contra den gamle og nye Verden; hvoraf sees, at hvis begges Sag skulde ageres for en Ret, vilde en Dommer være tvivlraadig, hvad han skulde dømme. Jeg for min Part, hvis jeg af begge Verdeners Advocater var antagen til Commissarius, visede jeg Sagen bort, og dømte Omkostningerne at ophæves paa begge Sider.

afmale ham som en Statsmand og en Giæk, som en listig Slange og som en ung Kalv, som det menneskelige Kiøns Fiende og som dets Ven paa eengang. Jeg for min Part deciderer intet herudi, og underskriver hverken de U=lærdes eller Lærdes Meening, men siger alleene, at de førstes er mindre u=rimelig end de sidstes.

Libr. III.

Epigramm. 46.

Hei, vitæ cursus, qvam sit miserabilis! Aucte,
Ingredimur mundum qvestibus ac lacrimis &c.[1])

Menneskets Liv er kort i Henseende til Aarene, men langt i Henseende til de mange Elendigheder, som det er underkasted. Et Foster kommer til Verden med Graad og Skriig, og derved synes at ville ligesom tilkiendegive de mange forestaaende onde Ting. Man kand sandelig blant alle Creature intet forestille sig uslere end et nyefød Barn, hvis Fødselsdag uden andres Hielp vilde blive dets Døds Dag. Thi hvis andre Mennesker ikke rakte det Haanden, og med Konst og møye søgte at holde dets Liv ved lige, kunde det ikke ansees andet end en Masqve udi et Opera eller Skuespill, der præsenterede sig alleene paa Skuepladsen for at holde en Klage-Sang, og derpaa forsvandtes. Med all den Omsorg som drages for et Barns Liv, saa trues det dog hver Dag og hver Time med Døden, saasom Legemet i Hen-

---

[1]) Ak hvor er dog vort Liv saa fuldt af Elendighed, Auctus,
Vel maae vi træde herind alt under Taarer og Skrig!
U. O.

seende til dets yderlige Delicatesse er ikke andet end en Vand-Bulle, hvilken af mindste Anstød brister og forgaaer. Det maa Nat og Dag oppasses, og ligesom et skrøbeligt Glas omgives med et Futteral eller Svøv; og kand en Amme ved at synge sig hæs, neppe holde det udi Humeur. Saadan er Tilstanden ved Fødselen, og udi de spæde Aar, og ligesom Tragoediens første Act.

Neppe er et Barn afvant, og Ammen haver faaet sin Afskeed, førend det overgives udi en Skarpretters eller Skolemesters Hænder, hvilken med Riis og Ferle søger at hærde dets tynde Hud. Hiernen maa da pløjes, harres og rispes, førend den med Ord og Gloser besaaes; og, er Hiernen ikke fugtig nok til at beholde dem, maa Hænder og Ryg derfor være ansvarlige. Denne Disciplin kunde dog være taalelig, hvis den øvedes alleene til Nytte: thi, ligesom Patienter beqvemme sig til at indtage beeske Piller, saa kunde og Disciple vel skikke sig herudi, saasom dem bliver indprændet, at hver blodig Stribe af Riiset, hver Buule udi Panden ere Kierligheds Tegn; hvorvel mangen derover haver Aarsag at sige med Poeten:

A force de m'aimer tu me rends miserable.[1])

Jeg siger, Disciplinen kunde dog i saa Maade være taalelig. Men Erfarenhed viser, at Skolemestere finde meer og mindre Docilitet hos Disciple, ligesom de selv ere i Humeur til, og at Riis og Ferleslag regleres og modereres efter deres Acidum og Alcali; saa det synes, Skolegang at være anrettet ikke mindre for Lærerens end for Disciplernes skyld, og at Stiftelsen haver et dobbelt Sigte, hvoraf det eene er, at Skolemesteren paa andres Ryg kand nogenledes indem-

[1]) See Side 140.

nisere sig for de Prygl, han tilforn udi sin egen Skolegang haver været underkasted. Efter at en Discipel udi nogle Aar saaledes er oplærd eller rettere opprygled udi fornødne og ufornødne, udi nyttige og unyttige Ting, bliver han omsider sat udi Frihed. Og heeder det da, at han skal høste Frugten af sit langvarige Arbeide. Men den Glæde, som reyser sig af dette Slaveries Ophævelse, er som et Vejrlys, der lader sig see og forsvinder paa eengang. Thi paa Hug og Skoletvang følger Sindets Bekymring, saa at man kand sige, at den paafølgende Stand er den sørgeligste Act udi et Menneskes Tragoedie. Nogle Aar og undertiden den beste Tiid maa da bortdrives med at søge Patroner. Man merker da, at hvad man haver lært i Skolerne kommer nu lidet eller intet til pas; thi Veyene, som leede til store Herrers Forstuer, ere af langt anden Beskaffenhed end de, der leede til Parnassum. I steden for Græsk og Latin, maa man bevæbne sig med Ydmyghed og Taalmodighed: i steden for de 9 Gudinder, som man tilforn dyrkede, maa man studere paa at vinde store Herrers Cammerpiger. All Ambition maa tilside settes, ingen Bassesse spares. Hykle-konsten er da af større Vigtighed end alle nii boglige Konster; og det Studium, at vinde en stor Herres eller hans Domestiqvers Yndest, bliver et Hoved-Studium og Solicitanternes store Catechismus. Kort at sige: En Solicitant er blant alle Dyr det som mest ligner en Madik. Den maa liste sig krybende til fornemme Porte, slaae sig udi mange Bugter og Folder, og taale, at den træbes under alles Fødder.

Endeligen, naar det usle Brød, hvilket man ligesom igiennem Ild og Vand leder efter, er erhverved, møde andre Bekymringer; da handles der om at sette Boe, hvortil udfordres Møje, Tiid og Bekostning, og, naar man haver faaet alting efter Ønske, og er kommen udi en slags saa

falden Velstand, er Lysten ofte forgaaed. Hvilken elendig Skiebne! naar man haver Lyst, haver man ingen Evne, og naar man haver Evne, haver man ingen Lyst meere; saa at det paafølgende Forraad er ligesaa fortredelig som den foregaaende Mangel: thi intet at have og paa intet at skiønne, er fast det samme. Naar Maven knurrer af Hunger, savnes Maden, og naar Maden vises, savnes Lysten: ligesom, naar man er i den Alder, at man kand føle den Sødhed Egteskab fører med sig, er man ikke i Stand til at føde en Hustrue, og naar man kommer i Stand til at føde en Hustrue, føler man intet uden de Besværligheder, som Egteskab fører med sig.

Velstand og Afsmag for Velstand voxe til udi lige Grad ved Alderen, og hvad Alderen ikke udvirker, udvirke Sygdomme, som er Alderdommens bestandige Compagnons; thi det er Alderdommen, hvor alleslags U-leiligheder, som en gammel Philosophus siger, søge Havn og kaste Anker (Senectutem omnium malorum esse portum.)

Saadant er gemeenligen det menneskelige Levnets Løb: saadan kand jeg sige min cursus vitæ haver været; og saadan seer jeg at være de flestes. Andre komme til Maalet igiennem andre Veje; men faa ere uden Torne og Tidsle: thi Menneskets Levnet er ikke andet end en Lidelse, skiønt Lidelse differerer udi Maaden. Alle Veje ere ujævne, snævre og knortede, og det almindelige Maal, hvortil man igiennem slige Veje sigter, er Døden. Endeligen, ligesom Livet begyndes med Graad, saa endes det og med Graad.

Hvis nogen synes, at denne Beskrivelse er for sterk og tragisk, saa priser jeg ham lykkelig, i det at han med mindre Møje haver frembragt sit Liv og heelskinded er kommen igiennem Verden. Jeg for min Part synes ikke at den er outreret, saasom de gode Dage jeg haver haft i Verden ere let tallte. Den største Part af mit Liv er henbragt i Be-

24*

kymring, Sygdom og Affmag udi alt det som Verden kalder Got. Hvis andre kand tælle flere gode Dage, skal det være mig kiært: thi, endskiønt man er udi stedsevarende Lidelse, bør man ikke misunde andre deres korte Fornøjelser. Man bør herudi ikke efterfølge et vist slags Mennesker, hvilke nægte sig selv intet, men nægte deres Næste alting.

Af de mange Elendigheder, som det menneskelige Liv er underkasted, kand ellers tages et Beviis paa det tilkommende Liv: thi, hvis der ingen anden Verden var efter denne Verden, maatte man sige, at GUD havde skabt Mennesket i sin Vrede, og giort det til det uselste blant alle Creature. Thi, skiønt umælende Dyr ogsaa er Elendighed og Døden underkastede, saa ere de dog fri for Sindets Bekymringer: just den Fornuft, som Mennesket haver faaet til Deel, distingverer dem udi Elendighed fra umælende Dyr, hvilke plages ikke uden af det nærværende, da Mennesker derimod have det forbigangne, det nærværende og tilkommende Onde for Øjene. Men det tilkommende Livs Haab kand forsøde alle de Bitterheder, som det nærværende Liv fører med sig; hvorudover vi maa have vore Tanker stedse fæstede dertil, ansee de jordiske Gienvordigheder som ingen Gienvordigheder, og forestille os, at jo større Lidelser vi udstaae i de forgiengelige, jo meere ville vi skiønne paa de lovede Lyksaligheder udi de ævigvarende Boeliger.

Libr. III.

Epigramm. 54.

Cur dubitas hirtam tibi falce recidere barbam,
Cum cernis barbas deposuisse viros.[1])

(Til N. N.)

Hvi tager du udi Betænkning, min kiære Ven! at lade dit Skieg afrage, naar du seer det heele Menneskelige Kiøn at gaae med blotte Hager? Hvorfore vil du giøre dig latterlig, og give dine Uvenner Anledning til at drive Spot med dit Skieg, og sige: at du holder det ved lige alleene for ikke at ligne Mennesker. Du holder det vel for Anstændighed at blive ved de gamle Sædvaner, og at efterfølge de ærværdige Forfædres Fodspor, hvilke havde deres Skieg saa kiert som deres Liv, holdende for at Skiegget ærede Manden. Men det kommer mig for, at du ikke nøje haver overvejet hvad Anstændighed er. Det er anstændigt at klæde sig som andre, og u-anstændigt at iføre sig en Dragt, som ingen meer bruger. Det er latterligt, at bistingvere sig ved gamle af-lagde Moder; thi hvad som i gamle Dage var en Zirath,

[1]) Hvordan falder du paa dit strittende Skjæg at beholde,
Mens du seer, at Enhver rager for Tiden sig glat. U. D.

kand nu være en Vanheld. Det var en anstændig Mode i fordum Tiid at gaae med smaae Kraver om Halsen; men nu seer man ikke uden Pekelheringer udi den Equipage. Gamle Mænd bare da ogsaa alle Kaaber, men nu bæres de ikke uden af Matroner. En Urtepotte er smuk af Anseelse og ziirer Folkes Huse, naar den sættes udi Vinduer; men vil nogen bære den paa Hovedet igiennem Gaderne, bliver det til ingen Zirath, men til Vanheld, efterdi det er usædvanligt. Hvo som først optager en Mode, er en Nar, og den, som holder den længst ud er ikke et Haar bedre. Det er fornuftigt, ja philosophisk, udi Klædedragt og Levemaade at rette sig efter Landets Moder. Naar Arlequins smaae Huer ere udi almindelig Brug, er det en Nar, som alleene vil bruge Doct. Baloardi store Hatte; og naar Baloardi store Hatte er i Moden, er det daarligt at bruge Arlequins Huer. U-anstændighed bestaaer ikke udi Klædedragten selv, men udi Klædedragtens Singularitet. Om en Præst forrettede Tienesten udi borgerlig Dragt, vilde alle med Billighed støde sig derover, og det ikke i Henseende til Dragten, men til dens Usædvanlighed. Jeg siger, ikke i Henseende til Dragten: thi man seer af Kirkehistorien, at de første Geistlige vare udi Klædedragt ikke kiendelige fra andre Borgere. Man seer vel Skilderier, hvorudi de ældste Kirkefædre afmales i geistlig Dragt; men de samme Skilderier ere ligesaa u-efterretlige, som det, hvorudi man seer Pilatus afmalet med en Cardinals Hue paa Hovedet, eller det Jødiske Paaskemaaltiid hvorudi man seer en Westphaliske Skinke paa Bordet. Da man engang adspurte en gammel viis Mand, hvi han dantsede, svarede han: efterdi den heele Stad dantser. Herudover, naar min Skræder spørger mig, hvorledes jeg vil have mine Klæder skaarne, svarer jeg: efter Moden; og meener jeg, udi saadant Svar at være større Philosophie, end om jeg beder ham at skiære dem

efter mit Hoved: thi det første viser en Slags Kaaldsindighed udi indifferente Ting; det sidste derimod tilkiendegiver en Bekymring og Omsorg for mit Legems parure, item, at jeg vil have mine Klæder saaledes afpassede, at, om jeg ikke behager andre, jeg dog kand behage mig selv. Jeg veed vel, at man henfører gemeenligen det sidste til Philosophie; men jeg haver viset ved adskillige andre Leiligheder meenige Mands Vildfarelse udi Dyders og Lyders Definition, og at Philosophie confunderes med Egensindighed og Capricer. Thi een, som udi Levemaade og Klædedragt vil distingvere sig blant andre Mennesker, tilkiendegiver heller Hovmod end Ydmyghed, heller Egensindighed end Fornuft. Diogenes, da han saae nogle fra den Øe Rhodo udi prægtig Eqvipage, sagde han: det er Hovmod; og da han siden saae nogle Lacedæmonier udi grove og skidne Klæder, sagde han: det er ogsaa Hovmod. Jeg for min Part, hvis det blev en almindelig Mode at fæste en Ræverumpe til sin Ryg, tog jeg aldeeles ikke udi Betænkning at beqvemme mig til samme Mode, for at være andre liig. Man siger vel, at en-viis Mand bør distingvere sig fra Almuen, og ikke see efter hvad som er brugeligt, men efter hvad som er fornuftigt: det var i den Henseende, at Diogenes trængede sig at gaae ind udi en Skueplads, da alle ginge ud, og da han blev adspurt om Aarsagen dertil, sagde: det pleier jeg stedse at giøre: men dette kand ikke forstaaes om indifferente Ting, som om Klædedragt og Moder; thi at distingvere sig udi saadant fra alle andre, er en Daarlighed. Da den bekiendte Niels Klim merkede, at han udi det Land Martinia blev anseet som et Monstrum, efterdi han ingen Hale havde, beqvemmede han sig til Landets Mode og derudover uden Critique og videre U-leilighed omgikkes med Indbyggerne.

Jeg beder derfore, kiære Ven! at du dette nøje overvejer, og beqvemmer dig til efter alle andres Exempel at aflegge dit Skieg: thi, saasom denne Mode ikke bruges meere blant Mennesker, men alleene blant Gedebukke, saa tiener den til intet andet, end at exponere dig til adskillige ubehagelige Critiquer; thi det er ligesom du derved vil sige: Jeg beholder mit Skieg, paa det at jeg ikke skal confunderes med Mennesker, men at man maa tage mig for en Gedebuk. Det verste er, at du med all denne Præcaution end ikke kand faae Borgerskab blant Gedebukke: thi du haver Skiegget, men du haver dog ikke Hornene, i det ringeste ere de ikke synlige; saa at du derfor blant begge Nationer, saavel Mennesker som Gedebukke bliver anseet som et Monstrum. Jeg lader dig ingen Roe have, førend du skiller dig ved denne umenneskelige Parure: thi ligesom stridende Partier ofte ikke slutte Fred med hinanden uden med de Vilkaar, at Fæstninger skal raseres, saa faaer du ikke mit Venskab, uden du indgaaer den Artikel, at din Hage skal sløifes.

Libr. III.

Epigramm. 68.

Non tam de Studiis, qvam de ratione studendi
Lites cum doctis scis mihi sæpe dari.[1])

Saasom jeg ved een og anden Leilighed haver skiemtet med lærde Exercitier, saa have nogle deraf taget Anledning til at afmale mig som en Foragter af Studeringer, ej i agttagende, at det er ikke med Lærdom, men med Maaden at lære paa, som jeg haver skiemtet. Hvad andre holde for Studeringers Befordrelse, holder jeg for deres Sinkelse, og hvad andre ansee som boglige Konsters Zirat, anseer jeg som deres Vanheld. Jeg er af de Tanker, at man med mindre Bevægelse kand hastigere komme til Maalet, at det heller er ved Taushed end ved Bulder, heller ved Tanker end ved Tale, at man bliver lærd. Thi ved det første faaer man alleene Navn af Doctor eller Magister, men ved det sidste bliver man det virkelig. Naar man betragter de store Bevægelser, som dagligen skeer paa høje Skoler og Gymna-

---

[1]) Ei om Studiet selv, men kun om Studeringens Maade
Veed du, at mangen en Gang jeg med de Lærde har Strid.
U. D.

sier, naar man hver Time hører de lærde Klokker ringe, item Auditoria og Cathedræ at snurre, kand man ikke andet end forestille sig stort og frugtbart Arbeide. Men alt hvad som haver Apparence, er derfor ikke Realitet. Man kand sveede og trettes ved en stærk Gang, men naar man gaaer alleene frem og tilbage, kommer man aldrig til Maalet, men med all saadan Bevægelse er og bliver paa det samme Sted.

Materien bliver gemeenligen den samme, saa at det er Formen alleene, som forandres. Taler, Dissertationer, Programmata, Invitationer ere uniforme udi Idéer, men skilles alleene fra hinanden udi Expressioner, saa at hvad een haver sagt een gang, det selv samme siger en anden paa nye en anden gang. En hver Act kand være god for sig, men den beste Sang kand dysse Folk udi Søvn, naar den repeteres for ofte. Jeg priser dem lykkelig, der kand finde Smag udi saadant, og der med Lyst og Behag kand anhøre de selv samme Ting repeterede udi en anden Stiil. Jeg for min Part kiedes ved monotonier: og troer jeg, at mange andre ere og af samme Smag.

Det er et stort Præjudice imod de gamle Europæiske høje Skoler, at de ere stiftede paa de Tider, da Verden var nedsiunket udi tykkeste Vankundighed; af hvilken selsomme og underlige Smag samme Tiders Stiftelser saa vel udi geistlige som verdslige Sager haver været, sees af de Tiders Historier, item af de Levninger, som endnu ere tilbage, og som ikke ere eller have kunnet reformeres indtil denne Tiid. Det er bekiendt, hvilket Arbeide Lutherus og de fleste Reformatores udi Religionen have haft ved at skille Klinten fra Hveeden. Mange have ønsked, at der vilde og opreise sig en Academisk Lutherus, der udi de fri boglige Konster vilde foretage sig at reformere paa samme Maade. Thi, endskiønt adskilligt i de sidste Tider er forbedret, saa er dog

meget af den gamle Surdei endnu tilbage. Man kand dømme om de Tiders Tilstand efter deres Bygninger, da en Gothisk Smag havde taget Overhaand, saa at man saae ikke uden ubehændige og vanskabte Bygninger med mange u-rimelige Zirater; ligesom af de samme sees endnu mange Levninger: saa er endnu mange Levninger tilbage af den subtile og unyttige Scholastiske Lærdom, hvorved saavel Religion som Videnskabe have faaet Vanskabning, og tabt deres naturlige Simplicitet. Man kunde indskrænke visse Studia, hvorved Mennesker vel blive lærdere men ikke klogere, og derimod med desstørre Iver drive paa andre, som ere nyttige for Kirke, Stat, og udi almindelige fornødne Handteringer. Man kunde afskaffe adskillige Ting, hvilke langt fra at indprente Ærbødighed for boglige Konster, heller tiene til divertissement og at give dem Anseelse af Spectacler. Det er paa slige Strænger jeg ofte haver spillet, og er saadan Censure bleven lagt mig til Last, skiønt den heller tilkiendegiver Ærbødighed end Foragt for Studeringer.

De nye Academier, som udi dette og forige Seculo ere stiftede, synes at være anrettede for at bøde paa den Mangel, som findes hos de gamle Universiteter. Og kand man sige, at man haver samme Academier at takke for den store Fremgang, Videnskabe have haft udi vor Tiid. De ere Societeter, som bestaae af lærde Mænd, hvilke samles paa visse Tider, for at communicere hinanden deres Tanker, saaledes, at enhver lader sine Inventioner og Skrifter see og corrigere af det heele Societet. De foresette og curieuse og vanskelige Spørsmaal at resolvere, og uddeele Belønninger til dem som ere lykkelige i at løse Knuderne. Det er bekiendt, hvormeget Videnskabe ved saadant Middel ere forbedrede, og hvor mange skiulte Ting derved ere komne for Lyset.

Men, endskiønt disse nye Academier ere af stor Nytte i Henseende til Videnskabers Forfremmelse, saa kand man dog dermed ikke lade sig nøje alleene: thi en høj Skole bør have tvende Sigter, nemlig Videnskabers Perfection blant Lærerne, og den raa Ungdoms Information. Dette sidste fattes her, hvorudover almindelige Universiteter, som i begge Henseender ere anrettede, ikke kand undværes. Mine ringe Tanker er derfore, at Universiteter maa conserveres, men med en Correction, som kand befordre disse tvende Hoved-Sigter, saavel i Henseende til Lærere som Disciple. Udi den første Henseende havde man ikkun at udcopiere de nye Academier og at følge den Plan, som de samme have lagt: saaledes, at Lærere skulle communicere deres Arbeide og Skrifter til deres Medbrødre, og intet at lade komme for Lyset, førend det af samtlige Societet var examineret og driftet, saavel i Henseende til Materien som Stilen. Naar dette skeede, kunde man være forvissed om, at ikke uden gode Bøger bleve publicerede. Af de aarlige Dissertationer derimod, som skrives paa egen Haand og paa visse Tider, og hvormed Skribentere ofte iile, at de kand til forordnede Tiid præstere præstanda, kand ikke ventes nogen Fuldkommenhed, hverken udi Stiil eller Materie; thi det heeder da: fac officium taliter qvaliter.[1]) Ja mellem de første og sidste Skrifter vil blive ligesaa stor Forskiel, som mellem en Haandværksmands daglige Arbeid, hvilket han til en vis Tiid haver lovet at fuldfærdige, og et Mesterstykke, som han giør for at vise Prøve paa sin Konst.

Disse Regler ere i Henseende til Lærerne. Hvad Disciplerne angaaer, da kunde end større Præcaution herudi med dem bruges; thi et Lands Ære bestaaer ikke derudi,

---

1) Gjør din Pligt saa som saa. U. O.

at der skrives mange, men at der skrives faa og gode Bøger. Saadant kand naturligen ikke ventes, naar unge Mennesker i fleng holdes til aarligen at publicere Skrifter, og naar man siger: giør dit Skrift færdig til Trykken, om du vil have din Kost og dit Stipendium. Thi det er let at slutte, hvordan de Bøger blive qvalificerede, som udi en Hast og af Fornødenhed skrives af unge Personer, der hverken have Tiid eller Evne dertil. Der ere adskillige andre Prøver man kand paalegge Ungdommen, hvorved den kand exerceres, uden at Publicum skal lide derved. Jeg haver ofte givet mine Tanker derom tilkiende: jeg haver ogsaa ved en vis Leilighed søgt at remedere denne Uheld, og at bringe det dertil, at den studerende Ungdom exercerede sig udi Cathedra heller ved Theses end ved ordentlige og udarbeidede Dissertationer, saasom jeg af Erfarenhed var forvissed om, at det sidste var over deres Evne. Thi ligesom en ung Medicus tillades ikke at giøre sin første Prøve paa Konger, Førster og høje-Stands-Personer, saa maa en Discipel ej heller tillades at giøre ligesom sin første Prøve paa Publicum: thi hvad som eengang ved offentlig Tryk er kommet for Lyset, kand ikke kaldes tilbage igien. Det heeder derfor: videant censores ne respublica qvid detrimenti capiat.[1]) Thi ved umodne Skrifter lider ikke alleene den der skriver, men end og den, der tillader eller byder at skrive.

Jeg haver foruden denne Erindring angaaende Ungdommens Information giort adskillige andre, hvilke jeg her vil igientage. Jeg vil ikkun alleene insinuere et nyt Project, som jeg ved Meditation er falden paa, og hvilket jeg underkaster andres Correction, haabende, at saadant ikke bliver lagt mig til Last, helst saasom jeg kand være authoriseret

[1]) Lad Dommerne see til, at Staten ikke tager nogen Skade.
U. D.

til at giøre et Forslag saavel som utallige andre Projectmagere, der hverken haver Alder eller Erfarenhed. Mit Forslag er dette: Eftersom jeg haver mærket, at de daglige Lectiones publicæ er til liden eller ingen Nytte, efterdi nogle faa Personer freqventere de samme, heller af Curiositet og for at giøre sig kiendt af Lærerne, end for at undervises. De faae derforuden paa disse Steder just ikke at høre, hvad de forlange at vide, men hvad Lectores behage at recitere. Ikke at tale om, at utallige Bøger nu omstunder i alle Materier ere skrevne; saa at Ungdommen deruдover med større Nytte læser deslige Bøger, som med Fliid ere udarbeidede, end hører, hvad som i en Hast sammenskrives og reciteres. Herudover holder jeg for, at det kunde være nyttigere, hvis Lectores bleve forvandlede til Responsores, saaledes, at de paa visse Tider og Steder lode sig indfinde for at svare til de Spørsmaal, som af den studerende Ungdom bleve dem foresatte; at sige dem, hvad de forlangede at vide, og forklare for dem, hvad de ikke kunde forstaae, udi de Bøger og Skrifter, hvis Læsning de tilforn havde recommenderet dem. Deraf vilde flyde twende ufeilbare Nytter. Først vilde ingen driste sig til at antage et Lære-Embede, med mindre han fandt sig selv moed og voxen dertil: thi naar Embedet fører saadant med sig, kand ingen skiule sin U-videnhed, men han blotter sig strax, da derimod enhver kand være Lærer, naar han siger, hvad han vil, og er ingen Spørsmaal underkastet. Det samme vilde og drive Lærerne til idelig Læsning, og at excolere deres Videnskabe saaledes, at de aldrig skulde findes ubevæbnede. Med et Ord at sige, naar den Regel iagttoges, kunde ingen Lærer være eller blive u-lærd. I Henseende til Disciplerne var Nytten denne, at de bleve undervisede udi de Ting, som de forlangede at vide, og kunde faae de Knuder løsede, som de selv ikke kunde løse.

Hvad som herimod kunde indvendes, er dette, at Lære-Embedet vilde blive af stor Vanskelighed: thi man siger, at een kand spørge meere end 10 kand besvare. Jeg tilstaaer gierne, at Lære-Embedet vilde blive af Vanskelighed. Men just den Vanskelighed vilde bringe den store Nytte med sig. Nok er det, at herudi er ingen U-mulighed: thi denne Maade at informere paa, haver været brugelig i gamle Dage. Man seer, at de som profiterede Jura, da kaldtes Responsores, og respondere in Jure var det samme som at lære. At een ikke strax kand svare til alle Spørsmaal, bør ikke legges til Last, saasom det er meer end man kand udfordre af nogen. Hvad man ikke kand besvare i Dag, kand man besvare i Morgen eller til næste Samling, og profiterer saaledes baade Læreren og Discipelen af det giorte Spørsmaal; det er just saadant man kalder docendo discere. Saaledes kunde ved en eeneste simpel Stiftelse Lærernes og Disciplernes Tarv tillige befordres, og to Fluer, som man siger, slaaes med en Smekke. Lærerne vilde alle være, og Disciplerne alle blive lærde. Og, naar man til denne eene Stiftelse vilde føje dette, at Theses paa visse Tider bleve foresatte Ungdommen til at udarbeide, og Belønninger uddeelte til dem som stode sig best, vilde ved en nyttig Æmulation Studia opmuntres, og intet uden Mesterstykker komme for Lyset. Hvert Skrift vilde blive et Land til Zirath, boglige Konster, som ved vanskabte eller opkaagede Bøger ere faldne udi Foragt, vilde komme udi Æstime; og Kiøberne kunde være forvissed om gode og oprigtige Varer, hvilket ikke kand skee, naar alle skrive propter panem lucrandum eller for at vinde en daglig Skilling, item, naar Skrifter uden foregaaende Censure og Stempel komme for Lyset. Ved Censure meener jeg aldeeles ikke de brugelige Approbationer, hvorved Censores alleene tilkiendegive, at der udi et Skrift er intet, som strider mod Religion og gode

Sæder: thi Axel Thorsens Viise, Doct. Fausti Historie, Rolands og Holger Danskes Krønike indeholde intet, som er derimod, skiønt de tiene til intet uden at fordærve Læserens Smag. Men jeg meener ved Censure et lærd Societets Stempel, hvorved gives tilkiende, at et Skrift med Konst, Møye og Skiønsomhed er udarbeidet.

Libr. III.

Epigramm. 74.

Leges miramur sacras, tentare flagellis
Mortales ac vi reddere velle pios.[1])

Saasom der ere mange Skyldigheder, hvortil Mennesker med Formaninger, Løfter og Opmuntringer ikke kand drives, saa er Straf og Tvang af Fornødenhed indført og ved Love autoriseret. Naar den Lade ikke kand bevæges til Arbeide med Ord, maa Riis og Svøbe bruges: naar den Halstarrige ikke vil bekiende, maa bruges Piinebænk; naar den Skyldige ikke vil betale, maa giøres Arrest paa hans Gods og Person, og naar den Ugudelige vil forføre sin Næste og bringe den paa onde Veye, maa han forvises Landet. Men der er nogle Synder, hvilke, endskiønt de udi sig selv ere store, ere dog menneskelig Straf ikke underkastede, saasom menneskelige Love strekke sig ikke uden til Misgierninger, som øves med andres Skade. Herudover kand ingen actioneres eller straffes for Gierighed, Hovmod,

---

[1]) Visselig undres man maa, naar hellige Love vil søge
Stundom ved Svøber og Pidsk Fremme for Frombedens Værk.
U. O.

Karrighed, Vellyst, Ødselhed, og andre deslige hæslige Qvaliteter, hvilke befattes under det Navn af Feil, saalænge andre derved ikke lide, og forurettiges. Det var alleene hos de gamle Persianer, hvor Folk efter Xenophons Beretning bleve actionerede og straffede for Utaknemmelighed; men hos ingen anden Nation: thi det er ellers en Udyd, som allevegne lastes, men ingensteds straffes (nunqvam punitur, ubiqve improbatur). Og, endskiønt Straf kunde bruges, vilde den dog ingen Virkning have. Man kand ved Tvang, Riis og Svøbe hemme Actioner, som flyde af onde Begierligheder, men ikke Begierlighederne selv; ligesom man med Magt kand holde en Morders Haand tilbage, men ikke hemme hans Intention til at myrde. Heraf flyder det Ordsprog, at Tanker ere toldfrie: hvorved tilkiendegives, at onde Inclinationer ved Straf og Tvang ikke kand hindres. Sindets blotte Feil kand ved Tvang ikke alleene ey rettes, men de kand ogsaa derved forøges; saa at det er ikke alleene ugiørligt, men endogsaa skadeligt at bruge saadanne Midler. Jeg vil til Oplysning af denne Materie ikkun anføre tvende Vitia eller Sindets Feil, nemlig Vantroe og Kaaldsindighed udi Guds-Dyrkelse, for at vise hvad Virkning Tvang og Straf derudi haver havt eller kand have.

Man kand ved Straf og strænge Love hindre en Vantroende at fortplante sin Vantroe, og at forføre andre dertil: man kand med Magt twinge ham til at underskrive alle Troens Artikle: man kand bringe ham offentligen til at fordømme og at tilbage kalde, hvad han enten haver talt eller skrevet mod en almindelig Troes Bekiendelse. Men, endskiønt man kand twinge ham til at sige, at han troer, saa kand man dog ikke twinge ham virkeligen til at troe, saasom det er ligesaa ugiørligt at bestorme Vantroe med Magt, som at drive en Kriigshær paa Flugten med logiske Argumenter. Langt fra, at Vantroe med Magt kand bestrides: den heller

derved forøges; een Deel, saasom Sindet deraf forbittres, een Deel og saasom Mistanke om en herskende Troes Svaghed derover formeeres: thi man søger ikke at bruge Magt, naar man med Ord og Persvasioner kand udvirke en Ting.

Det samme som kand siges om Vantroe, kand og siges om Kaaldsindighed udi Gudsdyrkelse. Gudsfrygt bestaaer udi Kierlighed til GUd; og at tvinge een med Magt til at elske, er ikke alleene ugiørligt, men end ogsaa skadeligt. Hvis en Mand vil forsøge paa med Hug at bestride sin Hustrues Kaaldsindighed, kand han vel drive hende til at sige: Jeg elsker; men han kand aldrig bringe hende til at elske; tvertimod den forrige Lunkenhed vil derved forvandles til Kaaldsindighed, og endeligen endes med Had, Afskye og Bitterhed. Vel fortælles om de Moscovitiske Koner, at de elske ikke deres Mænd, uden de af dem brav blive pryglede. Men det er troeligt, at saadan udpisked Kierlighed er ikkun en simulered Kierlighed; og Posito, at den er virkelig, saa er det et Paradox og en rar og selsom Egenskab, som ikke findes uden hos samme Lands Matroner; thi det er ellers en almindelig Regel, at man ved Haardhed alleene tilveyebringer en slaviske Frygt, hvilken føder ikke uden Had og Kaaldsindighed.

Heraf sees, at der er intet Middel til at bestride Lunkenhed udi Gudsdyrkelse, end ved Persuasioner og Opmuntringer, og at de Siælesørgere, der stedse catechisere med Svøben udi Haanden, formere ikke saa gode Meenigheder, som de der bruge Douceur og Sagtmodighed: thi begynder man først at faae Afskye for Læreren, faaer man med Tiden og Afskye for Lærdommen; saa at det gaaer herudi som med Skole-Disciple, hvilke en Skolemesters Strænghed kand indprente Afsmag for Studeringer: tvertimod, Kierlighed til Skolemesteren opvækker Lyst til Skolen. Thi, naar en Lærer kand vinde Disciplernes Kierlighed til sin egen Person,

haver han Spilled vundet. At saadant stedse practiceres med Succes, viser os den daglige Erfarenhed. Men Lærere forfremme Gudsfrygt og gode Gierninger ved intet bedre end ved Exempler. Vel sige Prædikantere: giør hvad vi sige, og ikke hvad vi giøre; men, om en Medicus aldrig selv vil udi lige Svaghed bruge de Medicamenter, som han foreskriver andre, kand Patienten ingen Tilliid fatte dertil. Prædikener og Formaninger have i saa Maade lige saa slet Virkning, som en vis Munks, der med blodige Eeder pleiede at true, at hvis han hørte nogen af sine Tilhørere at bande, skulde han excommunicere ham. Af saadanne Trusler kunde Tilhørerne vel blive bange, men ingen Afskye bekomme for Eeder, som de merkede Prædikanten selv at være saa lidt sparsom paa. En trættekiær Mand opmuntrer forgieves andre til Fred, og en gierig eller vellystig Prædikant udvirker lidet ved den herligste Tale mod Gierighed eller Overdaad. Saadan Lærer er, som Seneca siger, lige saa nyttig som en Styrmand, der udi Storm haver selv Søesyge (non magis mihi talis prodest præceptor, qvam gubernator in tempestate nauseabundus). Naar en uskikkelig Prædikant straffer Synden, meene Tilhørerne, at det er ikke hans Alvor; thi han maa raabe, sveede, og med knyttede Næver banke sin Prædikestoel, overtaler han dog ikke Tilhørerne, at giøre det, som han selv ikke giør, eller at lade det, som han selv ikke lader. Det heeder her, som en gammel Poet siger: Vil du, at jeg skal græde, saa maa du græde først.

Libr. III.

Epigramm. 77.

Miraris fratrum qvod sit concordia rara:
Hos, qvia sunt similes, belligerare puto. [1])

Man forundrer sig over den Usamdrægtighed, som findes blant Brødre: da de dog gemeenligen ligne hinanden, saavel udi Legemets Skikkelse, som udi Sindets Tilbøyeligheder. Thi man seer udi Almindelighed Børn at være dannede efter Forældrenes Billede, saaledes, at de udi begge Deele blive kiendelige Copier efter Originalen. Nu holde alle for, at Overeensstemmelse udi Humeur og naturlige Tilbøyeligheder ere de sterkeste Baand til Venskab og Samdrægtighed, og derfore desmindre begribe det Had og den Usamdrægtighed, som man saa ofte seer at regiere iblant Brødre og Blodsforvante. Men, saasom man kand giøre Annotater udi mange Axiomata, naar man setter til Side de almindeligen antagne Meeninger, og grunder sine Domme paa Erfarenhed, som er den tilforladeligste Lærerinde, saa

---

[1]) Sælsomt det er dig, at sjelden Brødre kan enes! Jeg tænker:
Netop for Lighedens Skyld kan de forliges saa lidt.

U. D.

kand man og sige, at den Beskrivelse, som giøres over Venskab, nemlig at det bestaaer udi Temperamentets og Inclinationernes Overeensstemmelse, ere blant dem, som behøve Correction. Thi, naar man søger efter Beviis af Erfarenhed, seer man, at stridige Studia og Tilbøyeligheder oftest binde Venskab, og at Overeensstemmelse udi Inclinationer løse det samme.

Naar udi Ægtestand eens Kaaldsindighed conjungeres med en andens Iver, eens Strænghed med en andens Fromhed, eens Ødselhed med en andens Sparsommelighed, styrkes Foreeningen heller derved end løses: thi, ligesom adskillige stridige Ingrediencer giøre en behagelig Ragout, saa have Ægtefolks stridige Inclinationer ofte en god Virkning. Derfore have de gamle Poeter copuleret den kielne Venus til den forfærdelige Mars, holdende for, at saadan Mixtur vilde giøre god Effect. Socratis Alcali menget med Xantippes Acido haver ogsaa havt god Virkning: thi med alle de Skyer, som reisede sig udi samme Ægteskab, vilde dog den eene ikke skille sig ved den anden; og vises af Socratis Endeligt, at der haver været en oprigtig Kiærlighed imellem dem indtil Døden. Philemon brænder af Kiærlighed til Lucretia; hvis Kiærligheden blev lige saa stor paa hendes Side, vilde hans Heede strax kølnes. Saasnart han bliver kaald, bliver hun igien heed: saa snart han vender hende Ryg, vender hun ham Ansigt, saa at hun ikke elsker uden den som hende hader, og hendes Ild ey optændes uden ved Beilerens Iis. Det heeder:

Qvi me amat, hunc fugio; qvi fugit, huncce seqvor.[1])

Dette vide Beilere, og derfore anstille sig kaaldsindige, for

[1]) Den, som mig elsker, jeg flyer; higer mod den, som mig flyer.
U. O.

des sikkere at naae deres Maal. Fruentimmeret practicere ogsaa ofte det samme med lige Succes, saasom Erfarenhed viser, at den eene maa brænde, om den anden skal fryse; eller den eene maa fryse, om den anden skal brænde: saa at det er ved stridige Ovaliteter de Elskende omsider gandske foreenes, ligesom Foreeningen ved de samme og holdes ved lige.

At det er ikke Humeurernes Overeensstemmelse og communia studia, der stifte Venskab og underholde det samme, sees af adskillige andre Ting. Sejus, som er en lærd Mand, hader ikke Cajum, uden fordi han er ogsaa lærd: saa snart den eene holder op at studere, vil den anden og holde op at hade. Det bestandige Uvenskab, som regierer imellem Titum og Sempronium, kand og ikke henregnes til andet end til deres communia studia: de ere begge Theologi; lad een af dem slaae sig til et verdsligt Studium, saa vil jeg strax paatage mig at stifte Venskab imellem dem, hvilket jeg ellers holder ugiørligt, thi, saa længe som deres Studia ere foreenede, ville deres Gemytter blive skildte: det heeder: Figulus figulum odit.[1])

Man seer, at Mennesker foragte deres egne Dyder og igiennemheigle deres egne Laster, naar de findes hos andre. Ingen beleer meer en andens Daarlighed end den, som selv er en Daare; ingen troer mindre hvad andre sige, end den som selv lyver; og ingen laster meere Snaksomhed, end den der selv dræber andre med vidtløftig Snak. Man hører en Gierrig dagligen at skiemte med Gierrighed, en Gnier med Gnieragtighed, en Ødsel med Ødselhed, en Skiøge med Ukydskhed: thi, naar man hører en Pige at giøre alle sine Naboersker til Skiøger, kand man nogenledes være forvissed om, at hendes egen Jomfrudom er kommen til Skade:

---

[1]) Den ene Pottemager hader den anden. U. O.

hendes Prædikener mod andres Ukydskhed maa tiene til Beviis paa hendes egen Løsagtighed.

Jeg tilstaaer vel, at man kand udlede andre Aarsager til saadan U-eenighed: man kand sige, at den reiser sig ikke af Inclinationernes Liighed, men heller af Æmulation og Misundelse, og at en Gierig for Exempel hader en Gierig, og en Skiøge hader en anden Skiøge, ikke fordi de have lige Tilbøyeligheder, men fordi den eene kand betage den anden sin Næring. Men ved deslige foregivne Aarsager hæves aldeeles ikke dette Paradox: thi dette Had regierer ikke alleene imellem nærværende, som kand giøre hinanden Afbræk, men endogsaa blant fraværende. Thi hvad kand en Gierig, som boer udi Roeskild, tabe ved en andens Gierighed, som boer udi Ebeltolft, og hvad lider en Skiøge udi Kiøbenhavn derved, at en anden Skiøge sidder udi fuld Næring udi Aalborg. Ikke des mindre criticerer dog den eene den anden. En Pottemagers Had strækker sig til en anden Pottemager, endskiønt den eene boer i Finland, og den anden udi China.

Hvis man kand give Aarsag til nogle Ting, saa kand man dog ingen Aarsag give til de fleste Ting: man kand ikke vise, hvorfor en Gnier laster en anden Gnier, hvorfore en Pedant væmmes ved en anden Pedant, hvorfore en Drukkenbolt igiennemheigler Drukkenskab, hvorfore en Løgner skiemter med en anden Løgner. Thi hertil og andet kand egen Interesse ingen Motif være. Man kand derfore ingen anden Aarsag dertil give uden Menneskers Bizarrerie, hvilken, saasom den vises af mange Ting, saa vises den og herudi, nemlig det er deres Qvalitet at foragte deres egne Dyder, og at criticere deres egne Laster, naar de findes hos andre. Dette er derfore og stedse vil blive et paradox; saa at denne min Thesis bliver staaende, som holder for, at Gemytternes Stridighed reiser sig af Inclinationernes

Overeensstemmelse, og vice versa; ja at man kand sige et Menneske at have og foragte et andet propter communia studia.

Monstra tibi narro: tamen experientia monstrat,
Vulgo dissimiles esse homines similes.[1])

---

[1]) Sære Ting jeg fortæller dig her, dog Erfaringen lærer,
Ueens blive saa let de, som er allermeest eens.

U. O.

Libr. III.

Epigramm. 82.

Litibus ac rixis crebro disjungimur: at, si,
Nullæ sint lites, nascitur inde stupor. &c.[1])

Der er intet, som holdes meere at bestyrke menneskelige Sager og Idretter end Samdrægtighed. Samdrægtighed er ligesom Kalken udi Bygninger, der sammenbinder saavel publiqve som private Ting. Herudover have visse Republiqver taget til deres Symbolum eller Devise disse Ord: Concordia res parvæ crescunt, discordia res magnæ dilabuntur. Det er: ved Samdrægtighed voxe smaa, og ved Usamdrægtighed falde store Ting. Derfore have de gamle Poeter regnet Usamdrægtighed blant de Helvedes Gudinder, som ere det menneskelige Kiøns forfærdeligste Fiender. Man haver i gamle Dage oprettet Tempel for Samdrægtighed, og dyrket den, som en meest velgiørende Gudinde. Og bede vi endnu udi vore daglige Bønner om Samdrægtighed, og det ikke uden Aarsag: thi vi see dens

---

1) Hyppig ved Trætter og Kiv splidagtig vi skilles, men dersom
Ingen Trætte der var, fødtes kun Dorskhed deraf.

U. O.

herlige Virkninger. Det er ved Sambrægtighed, at Krige endes, Fred conserveres, og Venskab samt Forbund holdes ved lige. Det er ved Sambrægtighed saavel Riger og Republiqver, som Stæder, Familier og Huuse blive staaende. Sertorius udi de Formaninger han giorde til Efterkommerne, bad dem rykke en Hesterumpe; hvilket da de ikke kunde giøre, bad han dem at rive et hvert Haar for sig. Dette giorde de uden Møye; hvorpaa han visede dem, hvad Styrke og Herlighed Sambrægtighed fører med sig, og at de derved kand giøres u-overvindelige. Ved Usambrægtighed derimod maa alting vakle og kuldkastes; derfore siger man i Ordsproget: naar Skibsfolkene ere u-eens, gaaer Skibet i Grund. Hid henhører dette hos Poeten:

— — — Postqvam discordia tetra
Belli ferratos postes portasque refregit. [1])

Det er ufornødent at tale vidtløftigen herom, efterdi alle tilstaae Sambrægtigheds herlige Virkninger. Jeg underskriver ogsaa gierne andres Domme herudi. Det kommer mig alleene efter nøje Betragtning for, at dette Axioma, nemlig, Concordia res crescunt maa ikke forstaaes absolute og uden Limitation. Jeg veed vel, enhver vil holde det for en Daarlighed at tale det mindste i Faveur af Usambrægtighed, og fortænker jeg ingen derfor; jeg haver ey heller selv i Sinde at agere Advocat udi en saadan slet Sag. Jeg vil alleene vise nogle Virkninger af Sambrægtighed og Usambrægtighed, hvoraf andre maa dømme, om dette Axioma stedse maa forstaaes absolute og uden Limitation.

Lader os igiennemblade verdslige og geistlige Historier, lader os tage udi Raad den daglige Erfarenhed, som er

[1]) — — — Siden den hæslige Tvedragt
Opbrød Krigens jernbeslaaede Stolper og Porte. U. O.

den beste Lærerinde, og ville vi da finde, utallige U-leilig-heder at have reiset sig af Roe og Eenighed, og at de tykkeste Skyer ikke have kunnet hæves uden ved Usambrægtig-heds Vinde. Udi den saa kaldne Middel Alder eller udi de barbariske Tider var en alminbelig Fred og Roelighed udi den Christne Kirke. Men tillige med den Eenighed regierede ogsaa en tyk U-videnhed, hvilken ligesom en Gangræna eller Forraadnelse aad allevegne om sig, og ikke kunde hæves uden ved Usambrægtighed. Alting var overeens-stemmende, saasom ingen bekymrede sig om at efterlede Sandhed. Enhver satt Naturens Lys til side. Hvad de Romerske Paver paabøde at troe, antoge alle uden videre Examen; og Orthodoxie var fast det samme, som at renoncere paa Fornuft og Sandser. De højeste Stands-Personer selv vidste ikke at skrive deres egne Navne, men lode sig nøje med alleene at sette et Merke eller Monogramma til de Breve som skreves af deres Clerke. Carolus Magnus selv, en Herre af store Sindets Gaver, havde ikke lært at skrive; og fortælles der om hans Søn Ludovico Pio, at, da han engang skulde undertegne en vigtig Act udi en Forsamling af ad-skillige Bispe, maatte man hente et Blekhorn fra Cantzleren, saasom intet var at finde paa Slottet. Bispe og Prælater vare udi lidt bedre Tilstand: Thi een Bisp maatte ofte undertegne for sin Medbroder, der selv ikke kunde skrive, og manges heele Videnskab bestoed alleene udi at kunne udsige Ordene af de Sacramentalske Indstiftelser.

Saaledes var Tilstanden udi disse den Christen Kirkes fredelige Tider. Omsider ophørede denne Eenighed, man saae den forige Sambrægtighed succederet af Spliid og U-eenighed; men tillige med samme U-roelighed fremskinnede nogle Gniste af et Lys, som længe havde ligget skiult under Asken. En Storm reisede sig, som sammenblandede alting, men som tilligemed bortdrev Vankundigheds Taage, og som

aabnede Menneskets Forstand og Øjen. Lader os ikkun sammenligne de forige fredelige Tider med de paafølgende U-roeligheder, og vi ville deraf see og kiende, at det er Mennesker tienligere at trette og tviste, end ligesom umælende Creature at leve udi en brutal Samdrægtighed. Derfore have adskillige ikke uden Grund lignet de U-leiligheder, som fødes af Usamdrægtighed med Stormvinde, hvilke nedslaae Huuse og Træer men tilligemed reense Luften, og hindrer, at den ikke af for megen Stilhed raadner.

Udi verdslige Ting finder man ikke mindre gode Virkninger af Usamdrægtighed. Det have Regentere fornemmeligen merket, og grunder sig derpaa den bekiendte Maxime: Divide & impera.[1]) De fornuftigste Førster søge i den Henseende at saae en slags U-eenigheds Sæd iblant deres Raadsherrer, og undertiden blant de gemeene Borgere selv; og viser Erfarenhed, at Regenteres Sikkerhed ved saadant Middel fortreffeligen haver været befodret. Thi ved U-eenighed kommer Sandhed for Lyset og Sammenrottelser forhindres. Saa at man nogenledes kand sige, at den almindelige Lande-Fred ved Tvist og U-eenighed styrkes, og at Usamdrægtighed hæves ved Usamdrægtighed, eller i det ringeste hindrer den at komme til sin Vægt.

Ansee vi den Romerske Republiqves gamle Tilstand, da finde vi, at det Romerske Folk haver udstaaet mange U-lykker, da Splid og U-eenighed regierede blant de store Hoveder, men langt fleere og større, da Fred og Eenighed blev sluttet mellem de samme. De Borgerlige Kriges U-eenighed endtes med Triumviratets eller ved 3 tvistende Anføreres Foreening. Men paa denne Fred fulte Landflygtighed, Mord, Frihedes Forliis og Republiqvens Undergang, saa at dette Triumvirat, som førte Navn af Republiqvens

[1]) Skil Klyngen ad, — saa har du Magten. U. O.

Istandsettelse, synes heller at være stiftet for at befodre dens Ødeleggelse.

Jeg vil ikke tale om andre Ting, hvorpaa man kand anføre utallige Exempler af Historier: men jeg vil begive mig til private og Huussager. Petronius siger: gid Politiemestere faae Skam! som forstaae sig med Bagerne. Det heder: tien mig, og jeg skal tiene dig igien, hvorudover den fattige Almue maae sukke. Male Aedilibus eveniat, qvi cum pistoribus colludunt: serva me, & servabo te; itaqve populus minutus laborat. Hvoraf man seer, hvad Tanker han havde om saadan Foreening, og at han dømte den heel skadelig for Almuen. Hvo haver udi Huussager været meer forsigtig end Cato den ældre. Den samme allarmeredes over sine Tieneste-Folkes Foreening, og holdt for, at hans Huus vaklede, naar alle udi Huuset havde eet Sind. Adskillige andre have fult dette Exempel, og derved forekommet Sviig, Sammenrottelse og adskillig Uheld. Jeg haver selv paa mit Landgods merket Virkningen af Sambrægtighed og Usambrægtighed. De Tvistigheder, som reise sig imellem Forpagter og Ridefoget, giøre mig vel Hovedet undertiden kruset; dog søger jeg, naar de samme tage Overhaand, heller at moderere end gandske at hæve dem: thi aabenbare Kriig incommoderer, men en bestandig Foreening vil incommodere end meere. Der maa være noget mellem aabenbare Kriig og fortroelig Venskab, om Sagen skal gaae vel. Det er enhver Huusfaders Pligt at holde Fred udi sit Huus; men Erfarenhed viser, at han giør ikke ilde ved at underholde en liden Jalousie mellem hans Huusfolk; thi det er ved saadant Middel, at han faaer Sandhed at vide, ligesom en Dommer faaer Oplysning i en Sag af Advokaternes Mundhuggen. Man siger: naar Tranerne komme i Strid, kand man tage dem med Hænderne, og naar Tyvene komme i Trette, faaer Bonden sin Koe igien.

Jeg kunde ved fleere Exempler bestyrke denne Thesin; men mig synes, at det anførte er tilstrekkeligt nok, og at man deraf kand see, at ovenanførte Axioma om Sambrægtighed er mange Indvendinger underkasted.

Jeg twivler ikke paa, at der jo vil findes de, der ville ansee dette Paradox, som daarligt og ildegrundet, og at de samme ville foregive, at man ved saadan Lærdom sigter at raade fra Dyd, og at plaidere for Laster. Men de samme maa see til, at de ikke dømme alt for hastigen. Jeg tilstaaer, at Sambrægtighed er en Hoveddyd, som stedse maa recommenderes. Jeg underskriver ogsaa herudi gierne andres Meeninger, naar der handles om Sambrægtighed i at forfremme det Gode: men, saasom Mennesker have meest Tilbøjelighed til det Onde, saa er Sambrægtighed ikke af den Nytte, som visse Folk indbilde sig, der forestille sig Mennesker, ikke som de ere, men som de bør at være. Saasom nu min Thesis grunder sig paa saadan Præsumtion, er den ikke saa gandske u-rimelig, som den ved første Øjekast kand synes. Man maa ikke ønske Mennesket noget stedse, uden hvad som er stedse gavnligt. Hvis nogen ikke vil lade sig nøje med denne Forklaring, men vil blive ved at ønske en Sambrægtighed uden Exception, saa maa han ogsaa ønske Sambrægtighed imellem Tyve og Røvere. Man vil maaskee herimod indvende, at jeg confunderer Eenighed med Sammenrottelse. Lad det saa være! jeg vil ingen Ordkrig føre: jeg vil tilstaae, at all Foreening mellem onde Mennesker bør kaldes Sammenrottelse, og at Foreening mellem de gode maa hede Sambrægtighed. Men det er lige meget hvad Navn en Ting haver, naar den ellers er og bliver den samme. Hvis alle Mennesker vare alleene sambrægtige i det Gode, var intet meer at ønske end Sambrægtighed: men, saasom de fleste have Tilbøjelighed til Laster, staaer denne min Thesis uryggelig; saa at det er og bliver en klar Sand-

hed, nemlig, at udi den almindelige Forderyelse er det bedre at Mennesket lever adskilt end foreened, eller at det foreener sine Kræfter til Laster og Misgierninger. Der ere mange Axiomata og autoriserede Maximer, hvilke, naar de nøje examineres, befindes at grunde sig heller paa den gemeene Mands Dom end paa Raisons. Det er for Exempel et Axioma in Jure: at man maa holde enhver for en god Mand, indtil anderledes bliver beviset. Men Erfarenhed lærer, at man i Almindelighed maa holde hver for en ond Mand, indtil man haver andet Beviis derom. Saasom derfore dette er af saadan Beskaffenhed, maa man sige, at U-eenighed er Mennesket tienligere end Sambrægtighed, og at man i visse Maader kand invertere det anførte Symbolum og sige: Concordia res malæ crescunt, discordia sæpe dilabuntur. Det er: Ved Sambrægtighed forfremmes det Onde, og hæves ved Usambrægtighed.

Libr. III.

Epigramm. 85.

Te bene de lingvis credis, Faustine! mereri,
Dissona tollendo qvæqve superflua erant.[1])

Nogle have criticeret mine Danske Skrifter, efterdi derudi findes saa mange fremmede Ord. Jeg haver dog u-anseet slige Critiqver stedse continueret med min gamle Skrive-maade, helst saasom jeg af Erfarenhed haver merket, at, ligesom en Nation trænger iblant til en andens Varer, saa trænger ogsaa et Sprog til et andet Sprogs Gloser; saa at det er en stor Caprice at negte et beqvemt fremmed Ord Borgerskab, og end større, at skille det ved dets eengang erhvervede Borgerret, helst, naar Ordet haver saa længe været i Brug, at det af alle er bekient. Intet Folk haver herudi gaaet saa vidt som det Hollandske, hvilket man des-meere maa forundre sig over, efterdi intet Folk er villigere til at give alle Nationer Borgerret; saa at, ligesaa føjelige

---

[1]) Sikkerlig troer du, Faustin, fortjent af Sproget at vorde,
Fjernende Mislyd deraf samt overflødige Ord. U. O.

som de ere i Henseende til Mennesker, saa stor er deres Intolerance i Henseende til fremmede Ord, hvilke de uden Naade drive udi Landsflygtighed, naar de ikke kand vise deres Ahner eller Adkomst fra de gamle Bataver.

Vil man spørge, hvortil tiener den store Omhyggelighed, nogle af vore Tiders Grammatici lade see udi at reense Sprogene fra alle fremmede Ord, da kand siges, at den tiener til intet andet, end at giøre et Sprog vanskeligt ikke alleene for Fremmede, men end og for et Lands egne naturlige Indbyggere; thi man skiller sig ved bekiendte Ord, som alle forstaae, og i deres Sted enten digte nye, eller optage antiqverede Ord, som ere komne af Brug. Og, éndskiønt man ikke nødes til enten at digte eller at optage af Brug komne Ord, saa nødes man dog at betiene sig ofte af det samme Ord, skiønt det passer sig ikke saa vel paa eet Sted som paa et andet. Jeg tilstaaer vel, at intet Europæisk Sprog er saa fattigt, at man jo derved tilstrekkeligen kand tilkiende give sin Meening. Men vil man forsøge paa at giøre det med Fynd og Ziirlighed, merker man strax en Mangel; thi eet er at give nogenledes sin Meening tilkiende, et andet er at exprimere sig med de beqvemmeste og mest adæqvate Ord, hvilket de Nationer kand giøre, som have mange Ord at gaae Vall udi, saa at de af 3 eller 4 kand udvælge det beqvemmeste paa et vist Sted, ligesom Bygningsmænd vælge de beqvemmeste Steene, hvorved Bygningen ikke alleene kand reises, men endogsaa ziires. Man seer, at de mest polerede Nationer saadant have i agt taget, og at de derved have bragt deres Sprog til største Fuldkommenhed: thi, jo større Fremgang de have giort udi Videnskabe og Talekonst, jo større Fornødenhed have de fundet at betiene sig af beqvemme fremmede Ord. Det er en Merite at befodre Socialitet og Omgiengelse imellem Nationer: saadant forfremmes ikke ved at giøre Sprogene

tunge og ukiendelige for sine Naboer, men giver heller tilkiende en Slags Misanthropie, efterdi man derved synes ligesom at vise, at man udi Sprogene giør saadan Munstring, paa det at vore Naboer, som tilforn have kunnet læse vore Skrifter, skulle herefter være blinde derudi. Nogle Skribentere i vor Tiid, synes og virkeligen at have saadant udi Sigte, og paa det ingen maa tvivle om deres Forsæt herudi, saa have de ogsaa udrøbbet visse Bogstaver, ligesom for at vise, at hvis der var eet eller andet fremmed Ord, som de ikke kunde undvære, saa ville de dog ved Bogstavernes Forandring i det ringeste mage det saa, at Ordene skulle blive uforstaaelige. Saaledes: saasom man ikke vel kand undvære de Ord Doctor, Character, Academie, skriver man Dokter, Karakter, Akademie, ꝛc. Dette kand man kalde at rase af lutter patriotisk Iver.

Nogle Franske have i vor Tiid foretaget sig at reformere Sproget saaledes, at de ville have, at man skal skrive ligesom man taler. Det var at ønske, at alle Mennesker ikke talede uden hvad de tænkede, og ikke skreve uden hvad de talede; men at ville paa egen Haand reformere en Orthographie, som i nogle 100 Aar haver været udi Brug, er en daarlig Mands Arbeide: thi ligesom ingen fornuftig Mand klæder sig anderledes end alle Landets Indbyggere, saa taler og skriver han ej heller anderledes end andre. L'Abbé de St. Pierre Skrifter ere nyttige og sindrige: Men hans Singularitet udi at Orthographere, forspilder all den Credit man kand fatte for Manden, og foraarsager, at hans moralske og politiske Maximer blive nøjere driftet, og mindre Qvarteer dem gives end til andre Skrifter. Jeg for min Part kand sige, at jeg fattede Væmmelse til Skriftet, alleene af Titelen: Ouvrayes politiqves, i Steden for Ouvrages, og derfore desskerkere haver censureret et og andet udi hans politiske Maximer, sær hans Forslag om at giøre

heele Christendommen til en almindelig Republiqve. De gamle have sagt, at man maa tale som de levende, men leve som de afdøde Forfædre, og haver jeg selv saadant udført udi et Epigramma:

Insolitum verbum tanqvam scopulus fugiendus,
Cum matre Evandri fundere verba furor.
Sermone assveto, præsentibus utere verbis;
Moribus at vivas, Papile, præteritis.

Hvilket paa Dansk kand forklares saaledes: det er en Dyd at efterfølge de gamle Forfædres Sæder, men en Daarlighed at ville tale ligesom Kong Dans Olde-Moder.

Man skiemter med Engellænder, efterdi de have antaget saa mange fremmede Ord, og beriget sig med andres Fiedre; og grunder sig herpaa den Historie, som fortælles om det Engelske Sprogs Oprindelse: nemlig, at Fanden engang kastede alle Sprog i en Gryde, og da de begyndte at kaage, tog han Skummet, og deraf giorde det Engelske Sprog. Men Engelænderne kand igien skiemte med andre Nationer, naar de see deres Skrifter at laborere af Mangel paa Ord. Vil nogen spørge, hvorudi den Mangel bestaaer, da haver man ikkun at blade lidt udi de reformerede og fra alle fremmede Ord rensede Skrifter, for saadant at bevise. Denne korte Dissertation tillader ikke at tale omstændigen herom. Jeg vil derfor alleene lade mig nøye med at anføre et par Exempler til Beviis herpaa. Det Ord Poet er af alle Nationer, af Læge og Lærde bekiendt: i steden derfore skrive de grammaticalske Reformatores nu omstunder: Ein Tichter; og derved i steden for et bekiendt og beqvemt give os et ubekiendt og ubeqvemt Ord. Thi en Digter er en Løgner, hvilken Titul man ikke kand give til een, der udfører bibelske eller andre sandfærdige Historier udi zirlige Vers. Silius Italicus, Lucanus, Lucretius &c. ere Poeter,

men ikke Digtere, med mindre man vil sige, at de Krige, som have været førte mellem Romere og Carthaginenser, eller mellem Romere indbyrdes, ere opspundne af Poeterne. Allermindst fortiener Lucretius saadan Titel, efterdi han udi Vers med største Oprigtighed haver anført Epicuri Philosophie. En som lyver udi solut Stiil, hvilket nu omstunder desværre mange Historieskrivere giøre, kand heller kaldes en Digter, end en Poet, der udfører en sandfærdig Materie udi Vers. Videre, det Ord Antiqvitet er alle bekiendt, saa at, naar een siges at legge sig efter Antiqviteter, forstaaes af alle derved, at han studerer paa gamle Skrifter og Monumenter. Dette Ord have Sprogenes nye Rensere ogsaa forkastet, og i dets Sted betiene sig af det Ord: Alterthum; hvilket heller betyder Senectus end Antiqvitas. Naar man derfore siger: er leget sich auf Alterthümer, kand man i en Hast bilde sig ind, at der tales om een, der udi Elskov haver en forderved Smag, saa at han jager mest efter gamle Kierlinger. Jeg kunde anføre utallige andre Exempler af samme Natur, hvis Verkets Korthed tillod saadan Vidtløftighed.

Jeg haver ellers sagt, at intet Folk gaaer saa vidt herudi som det Hollandske; thi de nye Hollandske Skribentere lade sig ikke nøje med at udrødde almindelige fremmede Ord, men endogsaa Konstgloser, hvorved deres philosophiske, mathematiske, techniske og grammaticalske Skrifter blive saa uforstaaelige og defigurerede, at en lærd Hollænder kand med større Lethed læse dem paa Latin end udi sit eget Moders Sprog: thi der behøves for Exempel at forklare paa Latin, hvad man meener ved roepende Vall, gebährende Vall, hvormed de nu exprimere Genitivos og Vocativos.

Men, saasom jeg ingen vil disputere sin Smag, saa indvikler jeg mig herudover ikke i Proces med nogen. Det er ey heller udi det Forsæt denne Dissertation er skrevet.

Jeg haver derved alleene villet giøre Reede for min Skrivemaade; og viset, at det er med gandske vel beraad Hu, at jeg betiener mig af beqvemme fremmede Ord, og at jeg u-anseet all den Critiqve, som derover kand giøres, stedse fremturer udi saadant Forset.

Libr. III.

Epigramm. 87.

Pharmaca qvod vires habeant, Martine, fatemur;
Auxilium multis succus & herba fuit.
At medicina valet non semper: tempore prosunt
Qvæ data non apto tempore sæpe nocent. &c. [1])

Ingen kand nægte, at der er jo Kraft udi Medicamenter, item at mange Sygdomme derved ere curerede. At de saa ofte slaae fejl, kand ikke tilskrives Saft og Urter, men den utilstrækkelige Kundskab man haver om Menneskets Legeme: thi ét Menneskes Constitution er efter en stor Medici Sigelse ligesom det u-bekiendte Sydlige Land, hvis Kuster vi end ikke kiende. Heraf kommer det, at hvad som 'er een tienligt, er en anden skadeligt, og hvad som paa een Tiid opererer, vil en anden Tiid ingen Virkning giøre. Dette merkes ikke alleene hos adskillige Folk af u-lige men endogsaa af den selv samme Constitution, ja endogsaa hos de

---

[1]) Lægemidlernes Kraft indrømmer jeg villig, Martinus:
Mange ved Urter og Saft fik en fortræffelig Hjælp.
Kun ei altid virke de vel; thi det, som kan gavne,
Ret og betimelig brugt, skader i urette Tid. U. O.

selvsamme Mennesker, hvilke nu finde sig vel, nu ilde, nu megen, nu igien ingen Virkning af et Medicament. Det er ingen Under, at Sæden slaaer feil, naar man ikke kiender eller kand lære at kiende Jorden, hvorudi den skal saaes. Et Menneskes Constitution er ikke alleene et Mysterium og skiult Ting, men endogsaa en Proteus, der forandrer Natur og Skikkelse, saaledes at den i Dag er ikke den samme som den var i gaar, eller som den vil blive i Morgen. Derved confunderes alle medicinske Regler, og en Medicus kand ansees som Manden, der havde en vægelsindet Hustrue, hvilken han aldrig kunde giøre til Maade, efterdi hun hver Time havde nyt Sind.

Jeg drister mig derfor just ikke til at sige, at all Cuur er en Slumpelykke: thi det var at gaae for vidt; men jeg tør frit sige det om de fleste, holdende for, at det er med Medicis i visse Maader, som med Spaamænd, hvilke spaae saa længe, indtil noget omsider indtreffer. Og ligesom Spaamænd ved en og anden Hændelse komme i Reputation, og faae Navn af Propheter, saa faae Medici ofte Navn for det, hvorudi de ingen Deel have havt, men hvor enten Naturen, Hendelser eller Patientens Imagination alleene have virket. En Skribent haver giort en saadan Definition over en Medicus, nemlig, at det er en Mand som skriver saalænge Recepter, indtil Patienten døer, eller Naturen curerer ham. Derfor have de Gamle sagt: πολλοὶ ὀ θεραπεύοντες ἀλλὰ φλυαρῶντες.[1]) Jeg underskriver dog ikke aldeeles denne Definition, saasom der kand anføres u-imodsigelige Beviis paa adskillige store Curer, som næst Gud Lægekonsten alleene maa tilskrives. Jeg siger ikkun, at en Medicus oftest faaer Navn for det, som enten Naturen,

---

[1]) Der er Mange, som ikke helbrede men kun snakke. U. O.

Hændelser eller Patientens Imagination alleene udvirker. Den sidste Medicus er gierne den beste; ikke fordi han forstaaer Konsten bedre end de første, men fordi han haver den Lykke at blive consuleret, naar Sygdommen haver udraset, og naar Naturen vil hielpe. Dette tage Folk ikke udi agt, hvorudover den beste Medicus undertiden ligesaa uforskyldt bliver lastet, som den sletteste uforskyldt erhverver Reputation: efterdi man tilskriver Personerne det, som bør tilskrives Tiden.

Man tilregner og af samme Vildfarelse Konsten, hvad som skeer af puur Hendelse. En Feber kand ofte stilles ved en Alteration, en anden Sygdom ved en paakommende Iver, Glæde eller anden Affect. Her maa det ogsaa heede, at Lægen haver giort alting, endskiønt han virkeligen intet andet haver giort end at besøge Patienten samme Tiid, da Sygdommen ved paakommende Hendelse ophørede. Der fortælles om en Pige, at hun af Eenfoldighed consulerede en Medicus, hvad hun skulde bruge for at finde et Faar igien, som var bortkommed, og at han af Skiemt ordinerede hende en Purgation derfor; da nu Faaret strax efter Operationen kom løbende tilbage, tog hun ikke i Betænkning at tilskrive det Medicamentets Virkning. Saaledes blev han i hendes Tanker en stor Medicus; ligesom Præsten blev holden for en stor Prophet, efterdi just da han truede Almuen med en hastig overhængende Ulykke formedelst deres Synder, et Stykke af Kirke-Hvelvingen faldt ned, og giorde stor Skade.

Saasom adskillige Sygdomme reise sig af Imagination, saa cureres ogsaa adskillige derved. Hvad Virkning Imaginationen kand giøre hos Patienter, er fast utroeligt. Den bekiendte Chymicus Franciscus Borri curerede en Tiid lang alle Sygdomme, og derudover kom i saadan Reputation, at Patienter lode sig bære fra Paris til Amsterdam, for der at blive curerede af ham. Men, som man omsider merkede,

at han ikke kunde hielpe uden dem, som havde en stærk Imagination, og hans Credit begyndte engång at falde, kunde han siden ingen curere. Det samme fortælles om en Irlandsk Qvaksalver, der til en Tiid giorde forunderlige Curer udi London; men, da hans Reputation engang ved en Hændelse faldt, faldt og hans heele Konst tillige med. Herudover kand man sige, at den Medicus er best, som Patienten haver mest Tilliid til: og, efterdi dette er af saadan Beskaffenhed, holder jeg det for en Ubillighed at binde Patienter til visse Doctores; ligesom jeg holder det haart at binde Agonisanter til visse constituerede Siæle-sørgere, som de ingen Tanker have til. Her maa lades Frihed saavel til de eene som de andre: efterdi de, som man haver Tilliid til, udvirke med maadelig Konst eller Veltalenhed meer end de Beste og mest Erfarne, som man ingen Tanker haver om. En Heste-Doctor, som Patienten fæster sin Troe til, er i mine Tanker bedre, end een der er legitime creered udi Padua, men som Patienten haver ingen Tanker om. Og, som Erfarenhed viser, at Imaginationen haver saa stor Virkning, befalder jeg ikke de Doctores, der mistrøste Patienten, og siger ham sin Meening reent ud om en Sygdom. En Doctors Hovedqvalitet maa være at lyve, eller (at jeg skal exprimere mig udi en finere Stiil) at flattere for den Syge. Thi mangen døer for Tiden, efterdi hans Medicus siger ham reent ud, at han ikke kand leve, og mangen bliver frisk, efterdi hans Doctor med Assurance forsikkrer ham om fuldkommen Restitution; og er dette i mine Tanker en deel Aarsag til de mange store Curer, som giøres af Qvaksalvere: thi en Qvaksalver kand alleene cu-rere med hans Ansigt. Den Assurance hvormed han lover Patienten en hastig Restitution, giør ofte større Virkning end et heelt Apothek; og er det Patienten lige meget, paa hvad Maade han bliver cureret, enten det skeer ved Piller

og Draaber, eller det udvirkes ved Imagination, eller Tilliid til Lægens Løfte. Den lærde Th. Bartholin vidner, at han engang af Vanvare tog en Flaske purt Vand i steden for en anden, hvorudi var en Vomitiftinctur, og gav Vandet til en Patient, hvilket formedelst Imaginationen giorde samme Effect som en virkelig Vomitif. Jeg haver kiendt en Officier, hvilken havde mistet sit Been udi Krigen, og igien havde bekommet et Træbeen. Den samme vidnede helligen, at han mod ont Veir kunde udi Træbeenet føle den samme Liigtorn, som han havde haft udi det rette Been. Hvis Folk kand blive syge af Indbildning, maa man og forsøge at curere dem ved Indbildning. Den Vægelsindede udi Comoedien beklagede sig at hun alle Fredage var plaget med Hovedpine, hvorudover hendes Beiler gav hende det Raad, at hun skulde giøre Ansøgning om at faae Fredagen udkradset af alle Almanakker.

Ingen maa tænke, at jeg herved søger at sætte Mispriis paa Medicine, eller at jeg anseer Medicos, som en aldeeles unyttig Nation: tvertimod, jeg tilstaaer, at der er Kraft udi Pulver og Urter; jeg tilstaaer, at mange store Curer udvirkes ved Lægens Konst. Jeg siger alleene, at Konsten de fleste gange tilskrives det som skeer ved Naturens, Hendelsers og Imaginationens Virkning: jeg siger, at Menneskets Constitution i Henseende til dens Ubegribelighed er en Forargelse for Medicis, og at de fornuftigste Regler udi Medicinen derved confunderes. Hvis derfore jeg var Medicus, gav jeg een Patient ikke det samme, som jeg gav en anden, skiønt de laborerede af lige Svaghed, og havde samme Complexion. Jeg dømmede om Medicamenter, Spise og Drik ikke efter deres egen Kraft, men efter den Virkning de gemeenligen pleiede at giøre hos visse Folk. Jeg vilde ikke raade nogen til at bruge det, som var bittert, salt eller suurt. Jeg vilde alleene spørge, hvad Drik og hvad Føde

han fandt sig vel efter. Hvis han foregav sig at æde raat Kiød eller at drikke brakket Vand, og at han altiid havde befundet sig vel derved, vilde jeg bede ham at continuere dermed. Jeg bruger dagligen Caffee, efterdi jeg befinder mig vel derved, men raader andre af min Complexion derfra, efterdi de finde sig deraf graverede. Udi en Medicinsk Consultation maa derfore Patienten have to Vota: eller rettere, Lægen maa alleene lade sig nøje med at spørge, og Patienten maa decidere. Thi, endskiønt den eene kand have giort Experimenter paa mange, saa haver den anden giort best Experiment paa sig selv. Saa at det derfore vel maa hede, som Ordsproget lyder: At enhver er sin egen beste Doctor.

Libr. III.

Epigramm. 91.

Historiam vitæ speculum cum cerno, Fabulle,
Hoc Studium vellem me coluisse magis.
Rursus cum cerno, qvam fluctuat atqve vacillat,
Hoc Studium vellem me coluisse minus.[1])

Naar jeg betragter af hvilken Nytte og Vigtighed det historiske Studium er, fortryder det mig, at jeg haver ikke anvendt meere Tiid derpaa: naar jeg derimod betragter den U-vished og de Stridigheder, som derudi møde, fortryder det mig at have anvendt saa megen Tiid paa det Studium. Hvad den allerældste Historie angaaer, saa bestaar den alleene af poetiske Fictioner. Fra Verdens Skabelse indtil Syndfloden have vi intet uden hvad som findes udi den Hellige Skrift; hvilket er alleene et kort Slægt-Register. Samme Tiid kaldes derfore den mørke Tiid (ἄδηλον.) Fra Syndfloden indtil de første Olympiades have vi fast intet

---

[1]) Naar jeg Historien seer som et Speil for Livet, Fabullus,
Ønsker jeg: „Havde jeg dog dyrket Historien meer!"
Men, naar atter jeg seer, hvordan den vakler og bøies,
Ønsker jeg: „Havde jeg dog Tiden ei ødslet paa Sligt!"
U. O.

uden poetiske Fabler; hvorudover samme Tiid kaldes den Fabelagtige (μυθικόν.) Den paafølgende Tiid alleene fører Navn af Historie, og derfore kaldes (Ἱστορικόν.) Men, endskiønt man fra den Tiid begynder at regne sandfærdige Historier, saa finder man dog over alt Sandhed blandet med Digt, en stor U-vished og stridige Relationer. Historien af det første Monarchie, nemlig det Assyriske, er saa forvirred, og Skribenternes Relationer derom saa stridige, at der ikke findes mindste Overeensstemmelse hverken udi Tiden eller Regenternes Navne, saa at, naar man haver anvendet nogle Aar paa dens Læsning, er man ligesaa klog som da man begyndte. Man haver i mange 100 Aar arbeidet paa at conciliere stridige Beretninger derom, at udfinde den rette Chronologie, Regenternes Orden og Succession, og dette store Monarchies Oprindelse, Fremvext og Langvarighed. Og efter at den lærde Verden haver udtømmet dets Kræfter paa saadant Arbeide, legges omsider for Dagen, at der aldrig haver været saadant Monarchie til. De store Monarcher fra Belo til Sardanapalum, som have holdet den største Deel af Verden i Ave, forsvinde paa een gang, eller blive forvandlede til næsse Konger: thi man kand fast demonstrere, at det gamle Assyriske Monarchie, som gives en Tiid af meere end 1000 Aar, er en pur Digt, saasom man finder Asien paa samme Tiid at have været fuld af andre souveraine og independente Riger: hvilket stemmer ikke over eens med dette alminbelige Monarchie. Man finder en Suite af Syriske, Phoenicisske, Israelitiske Konger, hvoriblant nogle af dem have været anseelige og mægtige; og kand man sige, at Israels Konge David var den mægtigste Konge i Asien i hans Tiid. Jeg vil ikke tale om de Ægyptiske Konger, sær Zesostris, som siges at have undertvunget heele Orienten indtil Indien. Det gamle Assyriske Monarchie maa derfore forsvinde, og det til yderste

Confusion for dem, som have anvendt saa megen Tiid paa dets Historie, og Lærere maa blues ved at have slidt Riis og Ferler op paa Ungdommens Rygge, for at indprente dem Historier, som findes ikke at være til uden i visse gamle Skribenteres Hierner. Hvad en Ctesias haver fundet for got at digte, er antaget for troeværdig Historie af andre, og er saaledes forplantet til denne Tiid. Adskillige andre Ting, som med Omstændighed fortælles at være skeed udi Asien, medens det gamle Assyriske Monarchie florerede, ere af samme Surdei; og findes der de, som holde for, at at den Trojanske Kriig er ikke ført uden udi Homeri Hierne. Man kand ikke sætte Begyndelse til det Assyriske Monarchie uden fra Pul, som levede fast 1000 Aar efter Belum eller Nimrod, der ellers holdes for den første Monarch. Fra bemelte Puls Tiid haver Assyrien fast voxet andre Folk over Hovedet, og haves da meere Visshed om Historien, skiønt derudi over alt møde stor Forvirrelse.

Det Persiske Monarchie, hvis Stifter var Cyrus, saasom det er yngere, saa haves derom meere Visshed. Ikke desmindre, naar man confererer Ctesiæ Historie, som foregives at være grundet paa gamle Persiske Monumenter, med de Græske, synes det at være differente Historier, saasom der er U-overeensstemmelse baade udi Tiden, udi Regenternes Bedrifter og deres Navne. Og hvad Xenophon haver antegnet om Cyri Fødsel, Død &c. er gandske stridigt med hvad som anføres af andre. Den Persiske Historie, som er forfattet af den navnkundige Arabiske Skribent Mirkond, og som siges at være grundet paa gamle Persiske Monumenter, haver ikke mindste Overeensstemmelse med de almindelige Historier.

Den gamle Græske Historie er ikke andet end en Samling af raa og vanskabte Fabler, saa at man finder ingen tilforladelig Historie, førend man kommer til Herodoti sidste

Bøger: hvorvel det er end ikke Troes Artikle, hvad som findes udi de samme. Man kand derfore holde Thucididem for den første sandfærdige Historieskriver: men det er skade, at hans ypperlige Skrift intet indeholder uden en deel af den Peloponesiske Kriig, som udi hans Tiid blev ført imellem de Græske Stæder. Paa hans og Xenophontis Græske Historier kand man nogenledes forlade sig, naar man undtager de mange opdigtede Orationer, som derudi findes, og som fast giøre den tredie Deel af de Græske og Romerske Historier.

Hvad som siges om de Assyriske, Persiske, Græske og Romerske, kand og siges om alle andre Nationers Historier, hvis første Tider indeholde intet uden selsomme og umenneskelige Fabler. Det vilde blive for kiedsommeligt at tale om enhver Nation udi sær. Jeg vil ikkun alleene til Beviis herpaa forestille den gamle Danske Historie, hvorudi ere 3 differente og saa stridige Hypotheses, at den eene haver aldeeles ingen Lignelse med den anden. Vi have udi nogle 100 Aar diverteret os med Læsning af nogle Sneese Kongers Bedrifter, som en Jislænder udi vor Tiid haver stødt fra Thronen, og udi deres Sted haver givet os igien nogle faa, men derhos fast ligesaa fabelagtige Regentere, som de forrige, saa at een Roman er bleven corrigeret med en anden Roman. Herudover, at studere Nordiske Antiqviteter, er ikke andet end at rage udi Mødinger, og et Arbeide, som man til Straf for Forseelse burte dømme visse Folk til, hvis der ikke fandtes saa mange, der frivilligen applicerede sig derpaa, som paa et nyttigt Hoved-Studium.

De nyere Historier af medio ævo eller udi den saa kaldne Middel-Alder er saa vidt bedre, efterdi man derudi i det ringeste haver Regenteres Orden og Succession: men derudi bestaaer fast den heele Herlighed; thi man seer fast i det øvrige ikke uden en Kiede af u-rimelige Jertægn og

Miracler. Og saasom Skribentere da mestendeels have været Munke og Pavernes Creature, kand man aldeeles ikke forlade sig paa de Portraits, som giøres over Regentere.

Siden Lutheri Reformation og den gamle Grovheds Udrøddelse have vi havt bedre Historier, saavel i Henseende til Stiil som til Materie, skiønt Tallet paa de samme er ikkun maadeligt; thi de fleeste nye Historier laborere af samme Feil, som de gamle, ja end af fleere, og er Sandhed og Oprigtighed rarere at finde hos disse end hos hiine. Det er at beklage, at man hos Christne Historie-Skrivere skal finde en Feil, som Romere og Græker, skiønt Hedninger, vare frie for. Denne Feil bestaaer derudi, at de gemeenligen rose og laste Regentere ikke efter deres Dyder og Lyder, men efter den Sect, som de udi Religionen have antaget. Christne Skribentere burte udi Sandhed distingvere sig heller blant andre, og Oprigtighed burte være et Kiendetegn paa den Christelige Religions Rigtighed. Men de fleeste Christne Skribentere have ingen Lyder kunnet see hos orthodoxe og Dyder hos heterodoxe Regentere. Jeg vil ikkun her til Exempel anføre tvende Keisere, som regierede paa een Tiid. Constantio Constantini Magni Søn gives et temmeligt got Skudsmaal af de Tiders Skribentere; og er det troeligt, at hvis hans Historie havde været skreven af en Arrianer, han havde bleven afmalet som et Mynster paa Dyd, endskiønt han kand settes i Classe med de værste Romerske Keisere, saavel i Henseende til hans daarlige som haarde Regiment: hans Daarlighed sees af Hoffets Reformation efter hans Død, da der blant andet fandtes henved 1000 Hof-Barberere, der alle førte sig op som Raadsherrer. Udi Haardhed overgik han i visse Ting de største Tyranner: thi han underholdt visse Speidere, der skulde efterforske hvad Folk drømmede, og lade dem straffe paa Livet, som havde drømt noget, der var ubehageligt for Hoffet. En saadan

Speider var en Persianer, ved Navn Mercurius, hvilken derudover førte Titel af Drømmenes Greve (Somniorum Comes). Dette indjog alle saadan Skræk, at ingen torde fortælle sine Drømme, ja neppe tilstaae, at han havde sovet. Hans Successor Julianus derimod, som udi Mildhed, Tapperhed, Indgetogenhed og Forstand overgik fast alle sine Formænd, forestilles som et Mynster paa Udyd, efterdi han var ikke de Christne bevaagen.

De publiqve Censurer, som ere indførte udi adskillige Lande, foraarsage og at en Ting ikke skrives, som den er, men hvorledes en Stat vil have, at den skal være; og naar saaledes er, kand en Historie ikke recommenderes uden af Stiilen, efterdi Sandhed, som er Siælen deraf, desidereres. Man seer derfor ogsaa, at de censurerede Historier ere ikke uden Lovsange eller tørre og mavre Dag-Registere, og det Stempel af Imprimatur, som settes paa Bogen, kand forsikkre Læseren om, at han derudi intet andet vil finde.

De faa gode Historier, som i disse sidste Tider komme for Lyset, ere Producter af de Lande, hvor saadanne Censurer ikke ere indførte. Jeg siger de faa gode Historier, efterdi det er ikke Censurer alleene, men adskillige andre Ting, som forderve en Historie. Utidig Kiærlighed til Fæderneland, Haab om Belønning, Orthodoxie, Factioner, Had og andre Ting kand ogsaa forderve en Historie, og qvæle Sandhed. En Tory fortæller ikke en Ting paa samme Maade som en Whig, ligesom en Guelf fordum førte Historien anderledes ud end en Gibbeliner. Historier indrettes gemeenligen efter Personen som skriver, og Landet, hvorudi den skrives. Herudover haver man Møye ved at udlede Sandhed, og maa man conferere stridige Skrifter sammen, førend man kand erhverve sig nogen Oplysning. Man seer saaledes, at af Fornødenhed ved hvert Feltslag, Action, Beleiring og Stads Erobring anføres begge Parters

Relationer, hvilke gemeenligen ingen Overeensstemmelse have med hinanden, og maa Læseren ved at tage en Middelvey søge at udlede Sandhed, saa vidt som mueligt.

Hvad som foruden ovenmelte Aarsager i vor Tiid giøre Historier ufuldkomne, er dette, at et hvert Menneske nu omstunder agerer Historicum, og Bøger skrives ikke for Læserens men for Skribentens Nytte. Thi det heder nu: Man maa hitte paa noget for at fortiene en Haandskilling. Dette tilvejebringer den store Mængde af Historiebøger i vor Tiid, hvorudi man seer de samme Ting opkaagede og udførte i anden Stiil, saa at det gaaer herudi til som med Klæder, hvilke man lader snoe, vende, oppudse, omskiære og omfarve, og sælger dem omsider for nye.

Af saadanne Feil laborerer dette ædle Studium, hvilket i sig selv, næst Guddommelige Tings Videnskab er af alle det nyttigste, og hvis Læsning mest maa recommenderes Mennesker, særdeles høje Standspersoner. Jeg haver anført disse Feil, ikke for at sætte Mispriis paa Historier, men for at vise, hvad Præcautioner der maa bruges ved Læsningen, og for at opmuntre Læseren til Taalmodighed: thi de fleste Historier ere som Møddinger, hvorunder Guld og Ædelsteene ligge skiulte, og som ved nøje Eftersøgning kand findes.

Jeg haver udi en Fortale til min Dannemarks Historie tilkiende givet mine Tanker over de sidste Tiders Historier, hvorfore jeg derom her intet videre haver at erindre. Jeg vil ikkun alleene lidt udførligere vise Aarsagerne til det, som jeg haver anført om Engelske og Franske Historier, og hvi andre Landes Skribentere ikke skrive Historier med samme Succes. Saadant reiser sig ikke egentligen deraf, at der udi Tydskland og Norden er større Mangel paa Historieskrivere end udi Engelland og Frankerige; men det reiser sig fornemmeligen af Mangel paa gode Materialier. Ved gode

Materialier forstaaer jeg curieuse Memoires eller Commentarier, som ere skrevne paa differente Tider af Statsministres og Generaler, og hvoraf er stor Mængde særdeles udi Frankerig. Disse Memoires contribuere ikke mindre til Historiens Nytte end til dens Zirat. Man haver ikkun at igiennemlæse Ludwig XIII. Historie, som er beskreven af Vassor, for at blive overbeviiset derom: thi den heele vitløftige Historie er ikke andet end en Kiæde af deslige Memoires, hvilke ikke alleene løsligen tilkiende give de Tiders Bedrifter, men vise de rette og hemmelige Aarsager dertil. Derudi blive lagt for Dagen Cabaler, Hof-Intriguer og andre deslige Ting, hvilke ere Hiulene, som drive alting. Derudi gives ogsaa Portraits paa Generaler, Statsmænd og Hofbetientere, saa at man kand læse Historien med ligesaa stor Behag som Nytte. Slige Memoires ere ikkun gandske faa udi andre Lande: thi de Materialier, som derudi findes, bestaae alleene udi visse Actis publicis, Breve, Manifester, Tractater &c. hvilke vel ere nyttige, men hvoraf man ikke kand forfatte uden tørre og ubehagelige Historier. Man seer deraf alleene, at en Ting er skeed, men ikke hvorfor den er skeed. Thi de største Revolutioner reise sig undertiden af ringe Aarsager, hvilke man ikke finder udi Archiver og Actis publicis, men alleene udi saadanne Memoires, der ere forfattede af Mænd, som selv have haft Hænder udi Sagen, ja selv været Hiulene derudi. Om man skal troe Brantome, saa er een af de største Krigs-Expeditioner, som udi de sidste Tider er skeed, foraarsaget af en Amourette. En Ministers Egennytte, en Favorites Ambition, en Elskov, have ofte sat heele Lande udi Bevegelse, saa at Krige tit have haft gandske anden Aarsage end dem som man finder udi Manifester, og udi de Documenter, som forvares udi Archiver.

Det er udaf Mangel paa saadanne Memoires, at visse Skribentere nødes til at opfylde deres Historier med saa mange unyttige og triviale Ting, og hvoraf Læseren faaer Væmmelse for et Studium, som ellers i sig selv af alle er mest behageligt og tilligemed mest nyttigt. Udi Tydskland og Norden haver aldrig været Brug, at store Mænd have antegnet deres Tiders Bedrifter, hvorfore vi have fast ikke haft andre Historier end som saadanne, der findes udi Aviser og publiqve Tidender, hvilke ere heller Skallene af Historier end virkelige Historier, og spaaer jeg, at de ej heller herefter ville blive anderledes udi Frankrig, efterdi der nu omstunder ingen Xenophontes, Thucidides eller Cæsares findes meere, det er, saadanne Mænd, der til Efterkommernes Nytte antegne deres egne Bedrifter. Man seer der nu ikke, som udi forige Seculo, Memoires de Fleury, de Villars, de Vendôme, de Berwik. Store Generaler og Statsmænd bemænge sig nu ikke meere med at skrive, men overdrage det Handverk til Pøbelen: hvorudover de forventende Historier ville blive af gandske anden Natur, end de som vi forhen have haft. Udi Engeland derimod kand endnu være nogenledes Haab til gode Historier, jeg siger nogenledes, efterdi Statsmænd og Generaler der og ophøre med saadant: men man lader derimod ved Trykken publicere alt hvad som dagligen forhandles udi Parlamentet, og hvad som holdes for Mysteria, som ingen offentligen maa tale om udi andre Lande. Derved erstattes nogenledes den anden Mangel, og foraarsages, at man udi samme Land ikke kand gandske desperere om gode Historier i Fremtiden.

Hvad mine egne Historier angaar, da saasom jeg er udi samme Casu, som alle andre Skribentere paa denne side af Rhinstrømmen, da haver ikke jeg derved kunnet gjort, hvad jeg haver ønsket at giøre. Dog endskiønt jeg ikke haver kunnet skrive nogen god Historie, haver jeg dog viset, hvor-

ledes en god Historie bør skrives. Hvis derfore nogen merite mig kand tillegges, bestaaer den derudi, at jeg haver søgt at bestride den almindelige slette Smag, hvoraf vore Historie-Skrivere have laboreret, og viset, hvad som er for meget og hvad som er for lidt udi vore hidindtil publicerede Historier. Og meener jeg at kunne være nogenledes autoriseret til at giøre saadanne Erindringer, efter at jeg fast udi 40 Aar haver hænget udi de beste Historiers Læsning.

Jeg haver ellers nøje givet agt paa en Feil, som de Nordiske Antiqvarii frem for andre Landes Skribentere falde udi, ved at extendere Rigernes Ælde alt for vidt, og at tale alt for prægtigen om Forfædrenes Bedrifter. Ved saadant hører en Nation ofte ilde, og faaer Tingen Navn af Forfængelighed og Charlatanerie. De Danske Antiqvarii extravagere herudi, og vore Naboer end meere; thi alt hvad som findes paa Jorden bliver Gothisk, og alt hvad som er skeed udi gamle Dage, maa være passeret udi de Nordiske Lande; saa at der fattes ikkun, at Noæ Ark skulde have hvilet sig paa Dovrefield, og Frugten af det forbudne Træe skulde blive til et Svensk Æble. Det var at ønske, at efterkommende Skribentere saadant vilde moderere, og ikke holde sig til andet end det som er klart og beviisligt. Ingen kand tvivle om de Nordiske Rigers Ælde og Gothernes store Bedrifter; men man kand ved ingenieuse Gisninger strække en Ting for vidt ud, saa at man kand finde Danske og Svenske Colonier end udi det ubekiendte Sydlige Land, ja omsider ogsaa udi Maanen. Det gaar her til, som med de 10 Israels Stammer, hvoraf Jøderne finde Colonier og Stiftelser udi alle Jordens Parter, endogsaa udi America, og, om de sige, at en af Patriarken Jacobs Sønner er den samme Dan, som haver været første Konge i Dannemark, kand man ikke bebreide dem saadant, men maa sige, at andre Folk herudi betale os med vor egen Mynt.

Man kand ellers sige, at Kiernen af all Historie er det som findes hos de Græske Skribentere, som følge efter Thucididem, og hos Romerske, som følge efter Sallustium og Livium, og det saavel i Henseende til Stiilens Ziirlighed som Historiens Oprigtighed. Thucidides, Xenophon, Polybius, Diodorus Siculus, Plutarchus, Dion Cassius, Herodianus &c. blant de Græske; og Sallustius, Cæsar, Livius, Svetonius, Tacitus &c. vare alle Mænd distingverede ved Lærdom, og høje Stands-Personer; thi det var alleene deslige Mænd, som da gemeenligen bemængede sig med at skrive Historier, anderledes end nu omstunder, da det er bleven alles Handverk. Hvorudover det meste, som efter ovenanførte Mænd er skrevet udi Historier, er ikkun af liden Betydning. Vel er sandt, at de fleste silbere Græske Skribentere, som have skrevet den Constantinopolitanske eller det Østlige Keiserdoms Historie, have været Mænd af stor Byrd og Anseelse, nemlig Patriarcher, Printser, Princesser og Kejsere selv. Men de kand aldeeles ikke lignes med de forrige, hverken i Henseende til Materien eller Stiilen. Hvad Materien angaaer, da er den fuld af Partiskhed, og kand henføres enten til Lovsang eller Satire. Hvad Stiilen anbelanger, da er ingen Historie u-rimeligere: thi, naar man undtager nogle faa Skribentere, som Procopium, Cantacuzenum og Chalcondylum, kand man sige, at den heele Constantinopolitanske Historie ligner heller Poesie end solut Stiil, og synes heller at være skreven for at synges, end at læses. Thi de almindeligste Talemaader exprimeres udi højtravende Ord; for Exempel: i Steden for at sige, at en døde, siges der, at han nedsteg til det Sted, hvorfra ingen igien opstiger; og i Steden for at sige: han eller den vidste intet deraf, exprimerer man sig saaledes: det var ham ligesaa vanskeligt at vide eller sige, som det er GUd let at sige, hvor mange Draaber

Havets Vand bestaaer af. Saa at der fattes ikkun Versene, for at giøre den heele Historie til Poesie. Det er ellers at beklage, at de vigtigste Historier, og de som vi trænge mest til at læse, ere allerslettest skrevne, ja saaledes, at man kand ikke uden Væmmelse læse dem: da derimod de Historier, som ere af mindre Nødvendighed, ere skrevne med stor Fynd og Ziirlighed. De Romerske og Græske Historier ere udarbeidede med hverlig Flid, men de ere ikke nær af den Nytte, som den saa kalden Middel-Alders Historie, hvilken dog er af en saa umenneskelig Smag, at der behøves stærke Maver til at fordøje dem. Thi det er af den Middelaldrige Historie vi maa lede efter Oprindelsen til alt hvad som hører til de nu værende Europæiske Riger og Stater, efterdi de fast alle ere stiftede udi samme Tider, da de ziirlige Romerske og Græske Historiers Læsning tiener alleene til Curiositet og Fornøjelse, naar man alleene undtager det Morale, som læres af de mange herlige Exempler, som derudi findes.

Libr. III.

Epigramm. 97.

Est pavor haud semper signum timidi atqve character,
Visa animi haud pendent ex hominum arbitrio.[1])

En viis Mand, siger Cicero, er den, som af ingen Modgang eller overkommende U-lykke lader sig anfægte, men stedse er den samme, som er uden Sorg, Bekymring, overvettes Glæde, Vrede og andre Affecter, anseende alle Hendelser som uden for sig. Men dette viser alleene, hvorledes een, der vil føre Navn af en viis Mand, bør være, ikke, hvorledes han virkeligen er eller kand være. Mennesket er dannet af Kiød og Blod, ikke af Steene og Marmor, og derfore ej kand være fri for Affecter. Den Forskiel alleene er imellem en viis Mand og en Daare, at den første striber mod sine Passioner, den sidste derimod lader sig overvinde af de samme.

Ingen, end ikke den største Philosophus, kand hindre Sindets første Bevægelser, eller den Fermentation, som

---

[1]) Skræk er ei altid usvigeligt Tegn paa frygtagtige Hjerter,
Sjælens Fornemmelser ei gaves i Menneskets Vold.
U. O.

uformodentlige Hendelser foraarsage. Det samme er lige saa umueligt, som ikke at føle Ilden, naar den brænder, eller Kulden, naar den svier, eller ikke at see og høre, hvad som kommer udi Synet og Ørene. Saadant staaer ikke udi et Menneskes Magt, og kand ingen med al Verdens Philosophie det hindre: hvoraf sees, at de fare vilde, som henregne en overkommende Alteration eller Sindets Bevægelse til Frygt eller Uforstand: thi een kand i en Hast døe af Sorg og blive syg af Vrede, og derfore kand være en meget forstandig Mand. Jeg siger, udi en Hast, det er førend Paroxysmus og den første Fermentation sagter sig lidt, og giver een Leilighed til at raisonnere og at bringe de adsprededе Sindets Parter til deres rette Sted igien. Socrates havde violente Affecter, og var dog den største Philosophus man veed af at sige: hans Philosophie bestod ikke derudi, at han var følesløs, men udi den Striid han førte med sine Passioner, at de ikke skulde faae Overhaand. Derudi bestaaer en Philosophi Berømmelse, og ikke udi Følesløshed. Det heder:

Mens immota manet, lacrymæ volvuntur inanes. [1])

Thi, ligesom een der er castreret, kand ikke berømmes for Kydskhed, saa kand een, der ingen Galde haver, ej heller berømmes for Kaaldsindighed. At ride paa et spagt Æsel er ingen Merite, men at regiere en vild og modig Hest, det fortiener Applausum og Hænders Klappen.

Dette tage Folk dog gemeenligen ikke udi agt, efterdi de dømme om Dyder og Lyder heller efter Legemets Constitution end efter Sindets Qvaliteter: saaledes fradømmer man een Titel og Navn af en fornuftig Mand, der altereres

---

[1]) Fast og urokkelig bliver hans Sjæl, blot Taarerne rulle.
U. O.

af et uformodentligt Syn, og bringes i Bevegelse af et stort Bulder, et Fald, et Canonskud ꝛc. og derimod beærer man en anden med saadant Prædicat, der ved deslige Hendelser staaer ubevægelig. Det er jo ikke andet, end at tildømme en Koe større Qvaliteter end et Menneske.

Jeg siger derfore, at ingen kand udstødes af de Viises Tall, efterdi han af en uformodentlig Hendelse bringes udi Bevegelse, det er, efterdi han føler Smerter, naar Saaret er nyt. Saadant udfodres ikke af en Philosopho, er ogsaa umueligt, helst for den der haver en svag Complexion, et hidsigt Blod og skarpe Vædsker. Det heder da, at det er ikke let at styre Krudet, naar Ilden kommer derudi. Den store Græske General Aratus, fandt saadan Bevegelse hos sig udi Begyndelsen af et Feltslag, at han gemeenligen fik aabet Liv; men, saasnart første Anstød var forbi, var ingen meer uforsagt. Hvad derfore, som udfodres af en Philosopho, er dette, at han giør Modstand, saa snart Paroxismi Magt sagtes, og Evne gives til at giøre Modstand. Den Bevegelse, som foraarsages af en hastig og uformodentlig Hendelse er af samme Beskaffenhed, som en febril Paroxismus, hvilken man maa give lidt Tiid til at rase, men passe paa, naar den remitterer, at forhindre dens Tilbagekomst. Saa længe, som Blodet er udi dets største Bevegelse, hielper hverken Cicero, Socrates eller Seneca; men, naar Stormen sagtes, er saadant Middel fortreffeligt. Vel siges der: Qvod deponi potest, suscipi non potest. Det er: Hvad som man kand skille sig ved, kand man og hindre at overfaldes af. Men dette passer sig her ikke: thi at være ubevegelig imod en hastig overfaldende Hendelse, staaer ikke udi et Menneskes Magt. Hvis Følesløshed er en Philosophi Character, saa maa man holde for, at et Esel, som ved Hug og Slag ikke beveges, haver mange philosophiske Qvaliteter. En viis Philosophus, som var paa et Skib med en

deel andre, da han merkede, at en paakommende Storm bragte alle Skibsfolkene udi stor Frygt og Bekymring, men at et Sviin udi al denne Forvirrelse, laae gandske stille og roelig, bebreidede han Folkene saadan deres Redsel, og bad dem speile sig udi samme umælende Dyr; men man kunde svare dertil, at Sviinet laae roeligt og ubevægelig, efterdi det var et Sviin: Ligesom Julia Augusti Dotter, da man forestillede hende at være hengiven til visse Affecter, som Beesterne vare frie for, svarede: Efterdi de ere Beester. Alt hvad en Philosophus herved bør og kand giøre, er at forestille sig Hendelser, paa det at intet skal være ham gandske uformodentligt; og, naar Sindet ved et hastigt Anstød bliver bragt udi Forvirrelse, da at arbeide paa at sætte de adspredde Parter i Lave igien.

Libr. III.

Epigramm. 105.

**Contra hominum gustus pravos cum vociferaris,
Natura, ignoras, qvam sapienter agit &c.** [1])

Til * *

Du raaber, kiære Ven! ideligen mod Menneskets fordervede Smag; men lader derved see, at du ikke forstaaer, hvor viseligen Naturen haver ordineret alting. Mange Ting, som udi Skabningen synes mest ufuldkomne, befindes ved nøje Eftertanke at føre mest Nytte med sig. Jeg haver ved en anden Leilighed viset, at Verden kunde ikke bestaae, hvis blant Mennesker var ikke et tilstrekkeligt Forraad paa Narre, item at den Blanding af viise Mennesker og Daarer haver en fortreffelig Virkning udi Societeter. Dette, som du her laster, er af samme Beskaffenhed. Den fordervede Smag, som du støder dig over, foraarsager, at intet bliver unyttigt i Verden. Derved befodres fortreffeligen Handel og Vandel, og foraarsages, at intet som findes udi en Kræmers eller

[1]) Naar imod Folks fordærvede Smag du saa ivrigen raaber,
Øiner du ikke, hvor viist heri Naturen gaaer frem.
U. D.

Kiøbmands Boed bliver liggende: thi, saasom een finder Smag udi det som er suurt, et anden i det som er sødt; een udi det som er bittert, en anden udi det som er salt; een udi det som er raadent, en anden udi det som er friskt; saa bliver alting solt, og en Kræmer, som haver god Forraad paa alle deslige Species, trues med ingen Banqueroute. Man siger for et Ordsprog: Hvis ingen Narrehoveder vare, bleve ingen Narrehætter solte. Hvis Menneskets Smag var ikke forderved, vilde utallige Mennesker, som føde Kone og Børn ved deres Skrifter, og have deres ærlige Udkomst derved, bringes til Bettelstaven. Samme fordervede Smag haver den ypperlige Virkning, at Volusi Annales blive solte saavel som Ciceronis Skrifter, og at ingen Boghandler er bange for, at hans Boglade skal blive til Maculatur; hvilket dog ufeilbarligen vilde skee, hvis den gode Smag, som du raaber saa meget paa, alleene regierede. Tænk engang, hvorledes det vilde gaae med din egen kiære Svoger, som i saa mange Aar haver næret sig saa reputeerligen ved sin Poesie. Han vilde ved den fordervede Smags Ophørelse af en kroned Poet blive forvandled til en Stoderfoged: han vilde klaae sig bag Øret og raabe: O tempora! O mores! naar han saae sit frugtbare Arbeide paa eengang at ophøre; naar han merkede, sine poetiske Skrifter alleene at blive solte efter Vægten og at bruges til Kræmerhuse. Du seer heraf, hvor ilde grundet dine Klagemaal ere, og hvad Uheld den Reformation, som du saa inderligen ønsker, vilde føre med sig. Den fordervede Smag er som Siælen udi Verden, og det Hiul som driver alting: den er en Trøst udi Fattigdom, den befodrer all slags Arbeid, Handel og Næring, og foraarsager, at det eene Menneske kand leve med det andet, ja opliver et halvdødt Societet.

Videre, hvad befodrer meere Ægteskab og Affkoms Forplantelse end den foranderlige og fordervede Smag, som

findes hos mange Mennesker. Hvis alle havde en fin og delicat Smag, vilde de grimme Møer stedse blive Møer, og hveranden Pige vilde med Jephtæ Dotter begræde sin Jomfrudom. Men, saasom een finder Behag udi en ung Pige, en anden derimod er for Antiqviteter, og vil have den som er gammel og noget ankommen; een vil have en kiøn, en anden en grim; een en sort, en anden en hvid; saa er der altiid god Debit paa Jomfruer og Enker, og ingen Mand haver Aarsag gandske at desperere om sine Døttres Promotion. Nu gaaer det som Ordsproget lyder:

Alt Mad bliver ædt; thi somme æde et og somme et andet;
Een vil have een, en anden en anden, derfor bliver alle Møer mandeb'.

Hvor vilde vel Theodora med sin brakkede Næse have faaet en Mand, hvis Philander ikke havde havt en Africansk eller Hottentotisk Smag? ja hvor vilde din egen kiære Moder, der var ligesaa grim, som fattig, være bleven gift, hvis din Fader ej havde haft en saa unaturlig, ja (om jeg maa saa sige) en slig forbanded Smag? hvis det havde ikke været, vilde du ikke have været til in rerum natura: thi din Existentz er en Virkning af din Faders selsomme Gout.

Hvor man kaster Øjen, seer man herlige Virkninger af saadan depraveret og selsom Gout. Hvor mange Mennesker vilde ikke gaae uden Brød og uden Titel og Honneur, hvis de Societeter og Republiqver, som de leve udi, havde den rette Smag. Smagens Selsomhed redresserer fortreffeligen den Uheld, og hielper mangen Mand til Ære og Embede, som Naturen synes at have destineret til en Spinderok. Hvorledes vilde Theodorus have været bleven Syndicus, Titus Raadsherre, Sejus Byefogd, hvis Staden ikke havde haft en forderved Gout. Ja kiære Ven! forlad mig, at jeg taler saa dristig, hvorledes vilde du selv være

bleven Borgemester, hvis den største Deel af Senatet, som voterede paa dig, havde haft en naturlig Smag? Hold derfor inde med din Klage, og lad af at ønske de Ting, hvormed Verden ikke er tient: thi at ønske alle Mennesker en god og naturlig Smag, er at ønske den halve Verdens Undergang.

Libr. III.

Epigramm. 142.

Omnia non facienda tibi, qvæ poscit amicus:
Conjuratio erit, nulla at amicitia. [1])

Et oprigtigt og uforfalsket Venskab, jo rarere det er, jo større Priis maa derpaa sættes. Jeg siger: jo rarere det er, efterdi der er ingen Dyd, som meer omtales og som mindre practiceres. Hvert Menneske bilder sig ind at have Venner, skiønt hvert Menneske finder sig bedragen udi saadan Indbildning, saasom Erfarenhed lærer, at det som man kalder Venskab, er ikkun et blot Navn og en u-ægte Dyd, som tillige med eens Velstand forsvinder. Amicus certus in re incerta cernitur. [2])

Væstand og Modgang er den rette Prøvesteen, hvorved Venskab skal kiendes. Hid hensigter det gamle rimede Ordsprog:

Ild prøver Guld, og Nød Vennehuld:
Prøv Guld i Gløb og Ven i Nød.

---

[1]) Udrette bør du ei Alt, hvad din Ven falder paa at forlange;
Ei du fra Samfund i Sind dale til Samfund i Synd.
U. O.

[2]) See Side 156.

Det var allerførst udi Modgang og Landflygtighed den Romerske Konge Tarqvinius sagde sig at kunde merke, hvilke der havde været hans Venner, og hvilke der havde været hans Fiender, saasom han ingen meer kunde bevise nogen Tieneste. Saadant haver aabnet Øjene paa mange andre lettroende Mennesker, i det de ved en U-lykkelig Hændelse have seet sig forladte af dem, paa hvis Venskab de have mest stoelet. Mit Forsæt er her ikke at giøre en Beskrivelse over Venskab: thi det var ikke andet end at ville opkaage hvad som utallige Skribentere vidtløftigen have udført. Saadant er ej heller Sigtet af disse mine moralske Betænkninger. Jeg vil derfore alleene anføre den herlige Æsopi Fabel, som herom findes hos Gellium, og overlade Læseren at giøre sine Reflexioner derover.

En Lerke, som havde sin Reede udi en Korn-Ager, da hun forlod sine Unger for at see sig om Føde til dem, bad hun, at de skulde give agt paa hvad de udi hendes Fraværelse saae og hørte, for at underrette hende derom ved hendes Tilbagekomst. Medens hun var borte, hørede de at Herren af Ageren gav Ordre til sin Søn, at, saasom Kornet var moed, han Dagen derefter skulde bede hans Venner at lade sig indfinde, for at hielpe ham med at Meie. Dette fortaalte Ungerne Moderen med Redsel, og bad hende, at føre sig hen til et andet Sted, hvor de kunde være udi Sikkerhed. Moderen lod sig deraf ikke skrække, men bad dem at have Taalmodighed, sigende: hvis Manden haver ikke andet at forlade sig paa end sine Venner, vil der neppe Meies i Morgen. Den anden Dag forlod hun dem atter, for at søge Føde, efterat hun havde giort samme Erindring, som tilforn. Herren lod sig da indfinde for at Meje Kornet, og biede paa sine Venners Ankomst; men forgieves: hvilket, da han merkede, sagde han til sin Søn: jeg seer, at vore Venner ere u-villige; gak derfor hen til

vore Slægtinge, og beed dem at hielpe os til at meje i Morgen. Dette fortaalte de frygtsomme Unger Moderen igien, hvilken trøstede dem paa nye, sigende, at det var ligesaa daarligt at stole paa Slegtninge som paa Venner, og at de derfore kunde være forvissede om, at Kornet ej heller blev mejet den Dag. Den 3die gang gik hun bort med ligesaadan Erindring; da kom Herren didhen igien, og, da han mærkede, at hans Slægtinge ogsaa bleve borte, sagde han til Sønnen: hør, min Søn, du seer, at, naar Nøden trænger, haver man hverken Venner eller Slægtinge; lader os derfore i Morgen tage hver sin Lee og giøre Arbeidet selv. Dette fortaalte Ungerne Moderen igien, hvorudover hun sagde: Nu er Tiid til at flytte: thi Kornet vil ufejlbarligen mejes i Morgen. Hun førte derfore Ungerne strax til et andet Sted, og Kornet blev strax derpaa mejet.

Denne sindrige Fabel viser, hvor lidt man kand forlade sig paa Venskab og Slegtskab, og at den store Mængde af Venner, som man ofte bryster sig af, forsvinder, naar man trænger til deres Hielp. Men, endskiønt man saa ofte bliver bedragen udi Venskab, saa maa man dog see til, at den Mistillid ikke gaaer for vidt, saa at Agtsomhed udfalder til Misanthropie, saaledes som man seer at have været hos Timon den Athenienser, hvilken betroede sig ikke uden til en eeneste Apemanto, og det dog ikke uden en slags Præcaution. Thi, da de engang spisede sammen, og Apemantus sagde, at det var et fornøjeligt Maaltid, svarede Timon: det havde været mig end fornøjeligere, hvis du havde været borte. Et andet merkeligt Exempel paa hans Afskye for Mennesker, anføres saaledes. Han sammenkaldede engang Athenienserne, for at holde en Tale til dem. Alle strømmede til i Hobetall, saasom dette hos ham var

usædvanligt. Da de vare forsamlede, holdt Timon en saadan Tale: Jeg haver i min Gaard et Figentræe, hvorudi got Folk her i Staden pleie at hænge sig. Nu haver jeg i Sinde, paa samme Sted at opsette en Bygning, og derfore maa lade samme Træe nedhugge: giver derfore hermed tilkiende, at, hvis nogen haver Lyst at hænge sig, at han i Tide betiener sig af Leiligheden, førend Træet fældes. Jeg siger derfore, at vi herudi maa moderere vor Mistroe saaledes, at den udfalder ikke til nogen Misanthropie. Vi maa efter Senecæ Formaning gaae en Middelvej imellem dem der giørt Venskab med dem, som de først møde, og dem som mistroe alle. Thi det er ligesaa stor Feil, at troe ingen, som at troe alle: utrumqve est vitium, & omnibus credere & nulli. Hvad videre som ellers kand siges om ægte og u-ægte Venskab, maa man efterlede udi andre Skrifter. Jeg vil alleene her efter min vedtagne Sædvane vise den Vildfarelse, som begaaes udi Venskabs Forbund, i det at man ofte confunderer Venskab med Sammenrottelse. En hver Ting, hvor god den end er, kand blive lastværdig, naar den drives for vidt. Alle Dyder have deres Grændser, som ikke maa overtrædes. Et retskaffent Venskab bestaaer udi en nøje Foreening imellem 2 eller fleere Personer, der elske hinanden indbyrdes, at befodre hinandens Interesse og Velfærd som deres egen. Men dette maa forstaaes alleene om lovlige Ting: thi ellers taber det Navn af Venskab, og forvandles til Conjuration og Sammenrottelse. Saaledes, naar een forbinder sig til at forsvare en anden udi alle hans Idretter, enten de ere onde eller gode, er det ikke Venskab, men en lastværdig Forbindelse. Jeg holder for, siger Cicero, at der kand intet Venskab være, uden udi Ting, som ere gode. (Hoc sentio, nisi in bonis amicitiam esse non posse.) Og siger en anden Autor: Vi see onde

Mennesker tit at have eet Sind og een Villie: Men hvad hos de gode kaldes Venskab er hos de Onde en Faction. (Homines malos videmus aliqvando eadem cupere, eadem odisse, eadem metuere, sed qvæ inter bonos amicitia dicitur, inter malos factio est.) At gemeene Mand kalder saadant Venskab, reiser sig af en almindelig Vildfarelse, hvorved saavel herudi som udi andet, Dyder confunderes med Lyder. Almuen anseer Venskab, som en offensive og defensive Alliance mod alle og udi alle Tilfælle. Naar en Drukkenbold, Hoerkarl, Tyv ꝛc. bliver lastet og ilde omtalet, holder man det for en Vens Pligt at tage ham udi Forsvar, og bliver en gemeenlig lastet, som enten tier stille eller ey sætter Farve paa sin Vens Feil. Saa vidt forbinder ikke Venskabs Lov: thi ellers maatte man sige, at den Foreening, som er imellem Stiemænd og Røvere, er og en Dyd. Den bekiendte Røver Cartouche udstod for nogle Aar siden de haardeste Piinsler, for ikke at røbe sine Medbrødre. Han holdt af Vildfarelse for, at Venskabs Lov saadant udfordrede; og fandtes der mange af Almuen, der ansaae saadan Haardnakkenhed med Admiration, ja meenede, at det var en ufeilbar Prøve paa et oprigtigt Venskab.

Dette synes vel ufornødent at erindre, saasom det burte være alle bekiendt. Men, at de fleste Mennesker vide ikke at distingvere imellem Venskab og Sammenrottelse, viser den daglige Erfarenhed. Ja man finder ikke alleene Almue, men endog Philosophi og Lærde at have taget Feil derudi. Chilo, een af de 7 Græske Viise, var engang tvilraadig, hvad han skulde giøre i sin Vens u-retfærdige Sag, som han skulde dømme udi. Paa den eene Side stod ham for Øjene Lovens og paa den anden Side Venskabs Overtrædelse. Udi denne Tvilraadighed greeb han til saadant Middel. Han fordømte selv udi Retten sin skyldige Ven, men overtalede de andre Assessores at frikiende ham;

meenende derved at have efterlevet baade en Dommers og en Vens Pligt. Her seer man, at en stor Philosophus selv af en falsk Idee om Venskabs Pligt opofrede en ærlig Mands Character: thi at dømme mod Loven eller at persvadere andre til at dømme derimod, er udi Gierningen det samme; og kand man end meere fordømme det sidste, efterdi Listighed derudi er conjungeret med U-retfærdighed. En ærlig Mand maa aflegge en Vens Person, naar han skal antage en Dommers Person:

Vir bonus atqve probus personam ponat amici,
Qvando personam Judicis ille capit.

At denne Vildfarelse haver ikke alleene været hos Chilo, men hos adskillige andre lærde Mænd, sees iblant andet af den Forklaring, som Gellius giør over denne Chilonis Opførsel: thi han holder for, at derved toges en fortreffelig Middelvej. (Duas ferocissimas affectiones intra modum coërcuit.) Man seer ogsaa, at den store Cicero selv herudi tager feil, naar han holder for, at man maa underkaste sig en maadelig Vanære for sin Vens skyld. (Tenuis vel turpitudo vel infamia subeunda est, si ea re magna utilitas amico qværi potest.) Cai Blosii Venskab til Tib. Gracchum fortiener heller Navn af Sammenrottelse end Venskab. Da han blev adspurt hvad han vilde giøre for sin Ven, svarede han: Alting; hvorledes alting? spurte Lælius da: end om din Ven bød dig at sætte Ild paa vore Templer? det var noget, svarede Blosius, som han aldrig kunde bede mig om. Men, sagde Lælius videre, posito at han havde bydet dig saadant? hvorpaa Blosius svarede: Ja! saa havde jeg adlydet ham. Den berømmelige Pericles dømte dog fornuftigere herom: thi da han af sin Ven blev ombeden at aflegge et u-rigtigt Vidnesbyrd til hans Frelse, svarede han: man bør at tiene sin Ven udi alting, uden i

Ugudelighed. (Δεῖ με συμπράττειν τοῖς Φίλοις, ἀλλὰ μέχρι Θεῶν.) Hvoraf sees deres Vildfarelse, som tage ikke i Betænkning at opofre deres Siæl, for at frelse deres Venners Ære: thi det er grande Mode paa visse Steder, at duellere for at hævne en Vens Tort; hvilket er det samme, som af Venskab at give sig Fanden i Vold. Den bekiendte Poet Simonides, stolende paa Themistoclis Venskab, bad ham engang om noget som var u-retfærdigt. Hvorpaa Themistocles svarede: Saa ofte du synder mod Poesiens Regler, er du ingen god Poet; ligeledes, naar jeg bedriver noget mod Loven, er jeg ingen god Embedsmand. Ligeledes svarede Rutilius Rufus sin Ven: thi da den samme sagde: Hvad nytter mig dit Venskab, efterdi du ikke vil giøre hvad jeg beder dig? svarede han: Og hvad nytter mig dit Venskab, efterdi du beder mig om det jeg ikke bør giøre? Venskabs Hoved-Lov, siger Cicero, er denne, ikke at bede om usømmelige Ting, ei heller at giøre saadant, naar man bliver ombeden. (Hæc prima lex in amicitia sanciatur, ut neqve rogemus res turpes, nec faciamus rogati.)

Libr. IV.

Epigramm. 20.

Miraris, legum cur observantia nulla,
Cum soleant homines curva & iniqva seqvi. &c.[1])

Blant mange selsommme Egenskaber hos Mennesker er dette, at de faae mest Lyst til de Ting, som ere mest forbudne. Hvi er det ikke en Synd, sagde en vis Italiener, at drikke Vandet kaalt? thi han meenede, at det i saa Maade vilde smage end bedre. Intet Folk er saa begierligt efter Viin som Mahomedaner, hvilke Viinens Brug ved Mahomeds Lov er forbuden; og det er troeligt, at Lysten vilde stilles ved Forbudets Ophævelse. Man finder dette selsomme Egenskab besynderlig hos den Engelske Nation, hvor man seer utallige Mennesker at drikke, alleene for at drikke; at hore, alleene for at hore; og at synde, alleene for at synde: ja Straf, som dicteres for at hævne Misgierninger, er hos mange af dem som en Tønder dertil; og Synder multiplicereres efter Proportion af Forordninger. Jeg drister mig vel ikke at

---

[1]) Tidt det dig undrer, hvorlidt man Ærefrygt viser mod Loven,
Saa at vi Mennesker helst følge den urette Vei.

U. O.

raade til Lovenes Formildelse, saasom Frygt for Straf, hvorvel den kand opvække Lyst til Synd, saa hemmer den dog Syndens Fuldbyrdelse og Execution, og er det Aarsag nok til Lovenes Haandhævelse. Men jeg tør alleene sige dette, at hvis intet Forbud var, blev Lysten mindre. Ved Lovene derfore udvirkes alleene, at Gierningen hindres, skiønt Begierligheden derved ikke hemmes, men heller opvækkes. En vis Philosophus siger: Ligesom, hvor der er mest Medicamenter og mest Læger, der ere mest Sygdomme; saa hvor der ere mest Love, der ere mest Synder: Ut, ubi medicamentorum & medicorum maxima copia est, ibi plurimos morbos esse contingit: sic, ubi plurimæ leges, ibi summa est iniqvitas. Et Menneske kand af Naturen være taus, og tie, naar ingen forbyder ham at tale; men, hvis Straf legges derpaa, maa de betroede Ting for Dagen, om de end skulde ud af dets Sider. Man seer merkelige Exempler paa forbudne Ting udi Skrifter. Et Skrift ligger paa Bogladen, som et unyttigt Meuble, hvilket ingen forlanger; saa snart bliver det ikke forbuden, førend alle storme dertil. Herudover anholdt en vis kortvillig Autor, hvis Skrifter ingen vilde kiøbe, hos Øvrigheden, at de maatte forbydes, saasom han derved haabede en god Debit; hvilket og ikke feilede. Hvormeget Lysten opvækkes af Forbud, forstoed ogsaa Manden udi Comoedien, hvilken havde betroed Pigen en Hemmelighed: thi han vidste vel, at om han bad hende tie, han derved intet andet vilde udvirke end at opvække hendes Lyst til at tale, og derfore bad hende at sige den betroede Ting til hvem hun vilde, hvorved han udvirkede den forlangte Taushed. Det er en synderlig Maade at curere Folk paa, og er dog probat. Et Menneske er som en løbsk Hest: jo meere man holder den i tømme, jo meer faaer den Lyst til at løbe. Hvor er vel Løsagtighed større end udi de Lande, hvor Fruentimmeret indsluttes, og hvor

man ikke uden Livs Fare kand faae Adgang til dem. En Mand, der fortificerer sin Fruerstue, og forskandser sin Hustrue, staaer meer i Fare for Horn, end den, der giver hende Frihed at omføite, saa meget som hun lyster. Nogle store Lovgivere have derfore tilladt det eene Kiøn fri Omgiengelse med det andet, for derved at dæmpe Løsagtighed, og er Begierligheden ingensteds mindre, end paa de Steder, hvor Fruentimmeret gaaer nøgen, og gives ligesom til Priis. Nitimur in vetitum: Vi faaer ikke ret Lyst til en Ting, førend den bliver forbuden, eller førend den ej uden Fare eller Vanskelighed kand erhverves. Det er ikke saa meget ved Love, som ved Ambition, Mennesket holdes til dets Pligt. Qvintilianus siger: hvad Lovgivere selv giøre, det synes de at befale. (Qvicqvid Principes faciunt, præcipere videntur.) Hvis en Lov kom ud, at ingen uden høje Stands-Personer, maatte spise meere end 2 Retter, vilde Almuen faae inderlig Lyst til at spiise 3 eller 4 Retter: hvis derimod det blev gemeene Folk tilladt at spise saa mange Retter, som de vilde, men Stands-Personers Taffel blev indskrænket til 2 Retter, vilde de sidste frivilligen indskrænke sig selv. En Forordning om Juvelers Afskaffelse satt for nogle Aar siden Landet i Bevægelse: hvis Forordningen saadant havde enhver tilladt, men alleene forbudet Damer af den første Classe at bære Ørenringe, skulde ingen af Almuen have forlanget at bære Juveeler. A. sover til Klokken 9 om Morgenen: hvis en Forordning kom ud, at han skulde sove til Klokken 10: fik han Lyst til at gaae i 7 slets Prædiken. B. taler fast aldrig, uden han tillige med lyver. Det er troeligt, at, hvis Løgn blev holden for en Dyd, han vilde blive een af de sandrueste Mænd udi Staden. C. dirker Laas, slaaer Dørre og Vinduer i tu, for at blive Mester af Fruentimmer: hvis alle Dørre stode aabne, og han fik fri Adgang, vilde hans Ild forvandles

til Iis, saa at han vilde ansee Fruentimmer som Skilderier. D. driver den heele Dag bort med Spill og Dobbel; naar Straf derpaa legges, spiller han og om Natten: hvis derimod det blev holdet for en Merite at doble, vilde han væmmes ved at see Kort og Tærninger, ja ansee Kortmagerie, som den fordærveligste Manufactur udi Landet. E. troer aldeeles intet: hvis Vantroe blev holden for en Dyd, vilde han troe alt hvad den Christen Kirke troer, ja end hvad den ikke troer: thi Aarsagen, hvi han intet troer, er efterdi andre holde det for en Pligt at troe. Dette synes vel at være noget outrered; men jeg dømmer om Ting, som kunde skee, af det som jeg seer virkeligen at skee. Jeg drister mig for Exempel at garantere for, at hvis en Forordning kom ud, at ingen under vis Pengestraf maatte bruge Salvie, Thee vilde komme gandske af Brug, Congo, Pecco, Keiser-Thee vilde blive agtet som Høe, og Salvie, som nu alle indtil Bønder vrage, vilde blive en Himmeldrik, hvilken Folk af de første Classer udi Rangen alleene vilde tilegne sig. Jeg vilde ikke, at det skulde komme an paa en Prøve: thi det var en farlig Forordning for det Asiatiske Compagnie.

Et merkeligt Exempel paa Menneskets Egenskab herudi sees af Hertugens af Ossuna Historie, beskreven af Gregorio Leti. En riig Neapolitansk Kiøbmand Jacob Morel, brystede sig af at han udi 48 Aar ikke havde satt sin Fod uden for Staden. Hertugen, som herom blev underrettet, lod ham derpaa tilkiende give, at han under Straf af 10000 Rdlr. ikke maatte giøre nogen Reise uden Riget. Kiøbmanden loe i Begyndelsen af dette Forbud: men just denne Tvang, som han ikke kunde begribe, bragte ham i Bekymring og U-roelighed, saa at han skikkede Hertugen de 10000 Rdlr., og derpaa giorde en kort Reise uden Riget.

Mennesket beskrives som et fornuftigt Creatur, og derved distingveres fra alle skabte Ting paa Jorden, i Vandet og i

Luften. Men man maa af Erfarenhed sige, at af alle Dyr intet ligner et Menneske mindre end et Menneske. Diogenes, som nøje havde udstuderet Menneskets Tilbøjeligheder, synes at have været persvaderet herom. Han steeg engang op paa et højt Sted udi Athenen, og raabte til Folket: kommer hid Mennesker! og hører, hvad jeg vil sige Eder: Og da en stor Mængde strømmede til for at høre, hvad han vilde sige, pryglede han dem bort med sin Stok, sigende, at han ikke havde kaldet paa dem, men paa Mennesker. Han gav dermed tilkiende, at de toge sig Navn af det som de ikke vare. Sandeligen! naar man betragter Menneskets Skabning i sig selv, maa man tilstaae, at det er Skaberens Mesterstykke: men, naar man giver agt paa dets selsomme Opførsel, og ligner den med andre Dyrs Regularitet og indskrænkede Begierligheder, falde de høje Tanker, som man kand giøre sig om dets ædle Skabning. Thi man kand sige, at dets heele Liv bestaaer udi at ville og ikke at ville den samme Ting, og derfor i visse Maader her paa maa applicere hvad som Seneca siger: Sapientia hominis est idem velle ac idem nolle. Hvis en Indbygger af Maanen eller anden Planet kom hid ned paa Jorden, og gav agt paa alle de Creature, som her findes; naar han saae hos de fleeste Dyr en slags Orden, Regularitet og Ærbarhed: hos Mennesket derimod selsomme Begierligheder, stridige Inclinationer og Grimacer, vilde han maaskee falde paa de Tanker, at Mennesker vare skabte for at divertere Dyrene. Han vilde heller tænke, at en ærbar Gedebuk var iblant de Creature, som Jordens Herredom var betroed, end Mennesker.

Mit Forsæt er her ikke at beskrive Mennesker udi Almindelighed. Jeg haver alleene villet melde lidt om een af deres selsomste Tilbøjeligheder, som bestaaer udi en Begierlighed at gaae imod Strømmen: at giøre det som er

forbudet, at lade det som er befalet, at hige efter det som de ikke uden med Fare og Vanskelighed kand erhverve, og at væmmes ved det samme, saa snart det er erhvervet. Man merker denne selsomme Tilbøjelighed ogsaa hos spæde Børn: de samme væmmes ofte ved alle gode Ting, som dem rekkes, men græde for Bagateller, alleene fordi de blive dem nægtede. Hvad er Aarsag til, at Ungdommen giør saa mange farlige Spring, klavrer op paa steilbratte Steder, gaaer over Vandet paa Sparrer og Planker, da de med Sikkerhed og Mågelighed kunde gaae over Broer, uden at saadant dem enten er forbudet, eller efterdi det ikke kand skee uden Fare. Naar derfore saaledes er beskaffet, kand man ikke forundre sig over at see guddommelige og menneskelige Love overtraaede.

Jeg tvivler ikke paa, at vore Tiders Alamodiske Moralister jo ville finde Afsmag saavel udi denne, som udi mange andre Dissertationer udi dette Verk. De ville sige, at mit Morale er noget outreret, og tiener heller til at vise Skribentens Misanthropie, end det menneskelige Kiøns Feil og Daarligheder. Men jeg retter mig aldeeles ikke efter vore Tiders sminkede Morale, som jeg merker, bestaaer meer udi pyntede Ord og Talemaader end udi Realitet. Saaledes forekommer mig de moralske Skrifter, som nu omstunder skrives, sær udi Frankerige. Jeg seer derudi Farve at settes paa Menneskets Feil, og at Skribentere ofte heller agere Menneskets Advocater end Censores: men man kand ikke vente ægte Philosophie udi et Land, hvor Hyklerie confunderes med Moralitet og Politesse; og man kand ikke promittere sig uden sminket Morale af Folk, der gemeenligen gaae med sminkede Ansigter. Socrates var ikke mindre end Misanthrope, men kunde dog ikke give bedre Portrait over det menneskelige Kiøn. Jeg skulde troe, at saadan gammel Spectator haver bedre udstuderet Menneskets Tilbøjelighed

end de udi vor Tiid kaldne Spectateurs, hvilke skrive heller for at behage end for at instruere, og heller for at lade see deres Talent i at skrive ziirligt end i at skrive grundigt; ja accommodere deres Skrifter efter Tidernes Smag, hvilken nu omstunder er saa fordærvet saavel udi alvorligt Morale som udi Skuespil, saa at man seer fast intet andet end en udpyntet Stiil. Det gaaer med Skrifter som med vore Tiders Musiqve, hvorudi Harmonie og naturlig Sødhed haver maat give Plads til Konsten. Verden behøver Reformation, og kand Reformationen ikke skee med Succes, uden at det gamle bliver igien nyt.

Libr. IV

Epigramm. 82.

Beskrivelse over en Hofmand.

Est animal timidum, tumidum, lepidum, tepidumqve,
Ens sapiens, demens, dans, data moxqve rogans &c.[1])

Ligesom blant alle Creature intet er selsommere end et Menneske, saa er af alle Mennesker intet selsommere end en Hofmand. Et Menneske er en Qvintessence af Verdens, og en Hofmand en Qvintessence af Menneskets Bizarrerie. Det er vanskeligt at beskrive et Menneske, men det er umueligt at beskrive en Hofmand: thi dens Contrafey er lige saadan Pinebænk for en Moralist, som Maanens Gang er for en Astronomo; saa at ingen anden Beskrivelse kand giøres over en Hofmand, end at det er en Hofmand, det er et Væsen, som ikke kand beskrives. Den er som Nabochodonosors Støtte, sammensat af adskillige Materier: Hovedet er af Glas, Haaret af Guld, Hænderne ere af Beeg, Kroppen er af Kalk, Hiertet en deel af Jern, en deel af Lær, Beenene

---

[1]) Han er et smidskende, bydende, hviskende, skrydende Væsen;
Klog og et Drog; — og den Nar: strax hvad han giver han taer.
U. O.

ere af Straae, og Blodet som løber igiennem Aarene, er en Blanding af Vand og Mercurio, saa at nu Heede dominerer, nu Kulde, nu Acidum, nu Alcali, nu Salde, nu Phlegma. Kort at sige: Compositionen er saa underlig, at Personen ikke begriber sig selv, og derfore langt mindre kand begribes af andre; thi man veed ikke til hvad Classe man skal henføre den, enten til Dyr eller til Mennesker, enten til Aander eller Legemer: og hvor længe man end argumenterer, saa kand man ikke komme til nogen Conclusion. Man maa derfore lade sig nøje med en løs og confus Afridsning, og derhos sætte et Overskrift, som tilkiende giver, hvad derved meenes; og ligesom visse ubehændige Skildere have maat ved Titler give tilkiende deres Skilderiers Betydning, og sat over hvert Stykke: Dette er et Træe, et Menneske, et Bierg, en Kat; saa maa ogsaa udi en Hofmands Afridsning ved en Titel og Overskrift tilkiende gives hvad man haver taget sig for at afridse. Thi et Chiffre kand ikke læses, uden man haver Nøglen dertil.

Jeg siger, at det er vanskeligt at dømme til hvilken Classe af Creature man skal henføre dette forunderlige Phænomenon; dog synes mig, at man efter nøje Undersøgning bør holde for, at det nærmer sig nogenledes til de Creature, som kaldes Mennesker: thi man seer, at en Hofmand haver et Legeme, man seer ogsaa, at den haver en Siæl, ja meere end een Siæl. Man kand alleene sige, at hvad man finder hos et hvert Menneske i sær, finder man her samlet i et Centro, saa at ligesom Mennesket kaldes en Microcosmus eller Extract af Verden; saa kand en Hofmand ansees, som en Microcosmus eller et Compendium af det heele menneskelige Kiøn: thi det er et Væsen, som tillige er viis, gall, dybsindig, affindig, gierig, gavmild, ydmyg, hoffærdig, varm, kold, høihiertet, nedrig, glad, bedrøvet, activ, passiv, som frygter og frygtes, som lover og intet

holder, som voxer og tilligemed visner paa eengang: endelig, som sukker over sine Lænker, hvilke den selv smeeder.

Disse Qvaliteter seer man ikke alleene vexelviis, men ligesom paa een og den selvsamme Tiid hos en Hofmand; thi han er som en Janus, som et Billede med adskillige Ansigter, hvoraf eet forestiller en Løve, et andet en Hare, eet en Slange, et andet en Due, eet en Ulv, et andet et Lam. Betragter man ham paa een Side, saa finder man intet uden lutter Viisdom og Dybsindighed, man seer udi Panden ligesom afmalede disse Ord: qvicqvid agis, prudenter agas, & respice finem. Det er: Før dig op med Agtsomhed, og see til Enden. Den Station og slibrige Post, som han er sat udi, udfodrer en ugemeen Forsigtighed, hvorudover man siger, at et Hof er Viisdoms Skole. Betragter man ham igien paa en anden Side, seer man intet uden lutter Barnagtighed, man finder en yderlig Omhyggelighed for at sætte sine Klæder udi Folder, sit Haar udi Bukler, sine Fødder udi lave, saa at en Geometra haver mindre Møje at afpasse et Landkort, end han haver i at afpasse sit Legeme og sine Klæder. Legem, Klæder, Gang, Tale, maa alt grundes paa Moden, hvor daarlige og incommode de end ere; og bekymrer han sig udi Talen, ikke saa meget om hvad han skal tale, som paa hvilken Façon han skal tale; ikke saa meget om Materien, som om Stiilen og Accenten: saasom ziirlige Formularier og intet betydende Complimenter er gemeenligen det samme som Hofsprog. Hofmænd kaldes paa Latin Magnates; man kunde ogsaa kalde mange af dem Magnetes: thi de have samme Kraft som Magneten, nemlig at trække Metal til sig; den Forskiel er alleene, at Magneten attraherer ikkun Jern; disse derimod Guld og Sølv. Men dette skeer ikkun alleene for at trække til sig, ikke altiid for at beholde en Ting; thi de synes ofte ikke at begiere en Ting, uden for at skille sig

strax derved igien, og derfore kand lignes ved Tobaksmøgere, hvilke trække Røgen til sig alleene for at blæse den ud igien; thi hvor mange Guld- og Sølvstykker som komme udi deres Punge, ere de dog gierne tomme, efterdi de ere aldrig tætte; saa at man seer ogsaa herudi tvende stridige Qvaliteter, nemlig Gierighed og Gavmildhed udi lige Grad.

Videre, en Hofmand er Exempel paa Stolthed, er og Exempel paa Ydmyghed udi yderste Grad. Han legger sig under nogles Fødder, for at træde paa andres Halse. Han agerer ligesom Hest og Rytter paa eengang, lader sig ride af sin Overmand, og rider igien paa sin Undermand, saa at man seer udi ham en Blanding af Taalmodighed, Frækhed, Lydighed, Regieresyge, Stolthed, Ydmyghed, Ambition og Bassesse; herudover man paa den eene Side kand sige, at Naturen haver frem for andre Mennesker dannet ham til Trældom, og paa den anden Side, at hans naturlige Passion er at herske over andre. Han haver paa den eene Side ingen Villie, men er som en død Machine, der lader sig ombrive af Hoffets Hiul, saaledes, at man paa hans Ansigt, som paa et Vejrglas, kand see, hvad Vind og Vejrligt er til Hofe, og er det derefter han retter sine Tanker, sin Smag, sin Humeur, sine Tilbøjeligheder, ja end sin Religion. Paa den anden Side vil han, at alles Villie skal drejes efter hans Villie, saa at det heder da: Sic volo, sic jubeo, stat pro ratione voluntas.[1]) Med et Ord: Passivitet og Activitet er hos en Hofmand i lige Grad.

Videre: en Hofmand er et Væsen, som stedse frygter og frygtes, saa at han ideligen kand sige:

— — — flammas moveoqve feroqve.[2])

[1]) Saa jeg befaler og vil; min eneste Grund er min Villie. U. O.

[2]) Den Ild, som jeg tænder, mig brænder. U. O.

Det er derfore vanskeligt at dømme, om han i Henseende til den Rædsel han lever udi, fortiener mest at ynkes, eller i Henseende til den Rædsel han paafører andre, fortiener mest at hades. Man er lige saa vis paa hans Løfter, som man er uvis paa hans Løfters Fuldbyrdelse; thi en Hofmands Løfte er som en Art af Testament, hvilket man udi levende Live kand uden Eftertale forandre saa tit som man vil. Herudover forlader sig ingen paa saadant Løfte, eendeel i Henseende til den Lovendes Ustadighed, een deel ogsaa i Henseende til de Forandringer og Transformationer den er underkast. Thi en Hofmand er i dag en Konge, i morgen en Kat. Han er som en Champignon, der opvoxer paa en Nat, og forgaaer lige saa snart igien som den voxer; saa at den synes ofte at fødes alleene for at døe.

Den selsomste Characteer er denne, at han sukker over de Lænker som han selv smeder. Hvad er gemeenere end at høre en Hofmand beklage sin Tilstand, at tale med Væmodighed om de Besværligheder, som følge Hoflevnet, og at prise dem lykkelig, som ere deruden for, og hvad er tilligemed almindeligere, end at see ham ideligen udi Bevægelse for samme Stands Conservation. Han raaber og sukker efter Forløsning af Fængslet, men, naar Døren aabnes til Befrielse, sætter han sig med Hænder og Fødder derimod: ja mange døe af Sorg, saa snart den Herlighed, som de have sukket efter, bliver dem given. Ligesom forliebte Personer, der nyeligen have slidt sig løs, blive staaende ved deres Maitresses Døre, og med Væmodighed bede, at de igien maa indlades; saa anvender en dimitteret Hofmand Bøn, List, Graad, Sukke og alle optænkelige Middeler paa at blive igien admitteret. De forrige Besværligheder, Farer og Bekymringer, som han nyeligen haver sukket over, blive forvandlede til lige saa mange Herligheder, der svæve ham

Dag og Nat for Øjene, og den længe forønskede Frihed bliver ham til et Fængsel og til en Pinebænk. (a)

Du vil maaskee criticere denne Beskrivelse, og holde for, at jeg herudi gaaer for vidt. Jeg tilstaaer, at Portraitet er udi en stærk og høj Farve: men jeg haver intet villet skiule, efterdi du udi Fortroelighed haver aabnet dit Hierte og communiceret mig dit Forsæt at anholde om en Hofbetiening. Eftertænk om dit Skib er beqvemt til at seile paa slige Farvande. Det synes, at du ikke kiender dig selv: det synes, at du kiender ikke Kusterne engang af det Land, hvorudi du vil have Borgerskab. Hvad vil Saul iblant Propheter. Ingen twivler vel om dine Meriter: men hvad som paa et Sted er en Dyd, er paa et andet Sted en Vanheld. Nu handles der om at accommodere dig efter et Societet, hvoraf du vil være et Lem. Overvei, om du haver Humeur og naturlig Disposition dertil. Det tykke Clima, som du nu lever under, passer sig best til din Constitution. Hvo som stedse haver boet i en Møding, skal stedse blive der. En Fisk befinder sig best under Vandet, en Muldvarp best under Jorden, en Hane best paa sin Møding, og en Aftenbakke best udi Mørket. Den klare og subtile Luft, som vederqvæger nogle, er andre til Skade: og den Dag, det Lys, som faciliterer eens Syn, svækker en andens. En Kat seer best udi Mørke, og en Philosophus lever best in obscuro: ligesom Sneglen er best i sit eget Huus. Der fortælles udi de gamle Eventyr om Trold, at saa snart de see Solen, blive de forvandlede til Steen. Jeg

(a) Ingen maa tænke, at herved sigtes paa alle Hofmænd, thi det var ikke mindre ubilligt end daarligt, saasom gamle saavel som nye Historier vidne om adskillige Hofmænd, der udi Dyd og Philosophie have været distingverede, og Zirather for det Menneskelige Kiøn. Der er ingen Regel saa almindelig, at den jo haver sine Exceptioner.

frygter, at det vil gaae dig ligeledes paa dette glimrende Sted, som du nu higer efter, og at du vil blive et Supplementum til Ovidii Metamorphosis. Betænk dig derfore vel, førend du stiber ind udi dette Fartøj.

— — — Tecum prius ergo voluta
Hæc animo — galeatum sero duelli
Pœnitet.[1])

Jeg ønsker dig Tillykke, hvis du persisterer i dit Forsæt, skiønt jeg er nogenledes forvisset om, at du inden kort Tiid vil sige: hvad havde jeg at bestille udi denne Gallei?

---

[1]) — — — Derfor du først i dit Hjerte
Bør overveje — fuldrustet er det forsilde
Krigen at angre. U. O.

Libr. IV.

Epigramm. 83.

Callet causidicus numerandi qvatuor artes:
Litem addit liti, jurgia multiplicat. &c.[1])

Den bekiendte Græske Comoedie-Skriver Aristophanes haver giort en Statsmand og en Pølsekræmer til eet slags Folk; saasom han holder for, at begges Handteringer bestaaer udi at blande adskillige Ting sammen. Udi Imitation deraf haver den hvervende Officier udi Paarses Historie viset en fuldkommen Overeensstemmelse imellem en Kræmersvend og Soldat, og det med disse Ord:

I skraber Krukker, vi paa Landet skraber Bønder;
Vi slaar paa Trommer, I paa Fade og paa Tønder,
Vi begge og Papiir maa bruge: een til Krud

---

[1]) I sin Heelhed lyder Epigrammet saaledes:

Callet causidicus numerandi qvatuor artes:
Litem addit liti, jurgia multiplicat;
Subtrahit Argentum, nummosqve clientibus aufert;
Humanumqve genus dividit atqve secat.

„Fire Species" kan Procuratoren paa sine Fingre:
Kiv han adderer til Kiv; Tvist bliver multipliceert;
Pengene subtraherer han fra sine flaaete Clienter,
Og faaer i Parter to snildelig Folk divideert. U. D.

Har saadant nødigt, maa Patroner deraf giøre,
Som vi til Exercitz maa stedse med os føre.
I Kræmerhuse giør. Jeg liden Forskiel seer
I vor Profession, eens Dont det moxen er.
Eet Handværk man har giort til 2 Professioner.
Bild Eder ikkun ind, at, naar I giør Patroner,
At de af Stivels er, saa har i Konsten fat;
Og saa paa eengang er I Kræmer og Soldat ꝛc.

Dette fører Hververen end vidtløftigere ud, for at vise, at en Soldat og Kræmersvend differere ikkun i dette blotte Navn.

Udi dette Epigramma vises, hvilken Overeensstemmelse der er imellem en Advocat og en Regnemester, saasom begges Embeder bestaaer udi at addere, subtrahere, multiplicere og dividere. Dette er Grunden udi Regnekonsten, er ogsaa Grunden udi en Procurators Videnskab.

Additio, som er den første Species udi Regnekonsten, er ikke mindre fornøden at vide for en Procurator end for en Regnemester. En Regnemester veed at legge Tall til Tall, faaer sin Summa Lateris udi Indtægter og Udgifter, og derved legger Grundvold til sine Ballance Regninger. En Procurator legger Dag til Dag, Stævning til Stævning, Indleg til Indleg, og ved at svare, replicere, duplicere, forvandler et Ark Papiir til et Riis, og derved legger Grundvold til de Regninger, som insinueres hans Principal til Beviis paa hvad han haver til gode. Thi derudi bestaaer Kunsten, ved een Tingdags Addition til en anden at giøre en Uge til en Maaned, og en Maaned til et Aar, og det saa tydeligen, at Principalen ingen errorem calculi derudi kand finde; thi det heeder: saa mange Dage, à Dagen saa meget, ergo Summa Summarum denne.

Subtractio, som er den anden Species, kommer ogsaa en Procurator fortreffeligen til pas. Man seer den ogsaa med Nytte dagligen at bruges: thi der ere faa Sager som vindes, hvoraf en habile Procurator jo veed per Subtrac-

tionem at tilveje bringe sig en Broderlod, og det ved liqvide Regninger, hvorudi ingen Annotationer kand giøres; thi det heder: den Sum Contraparten betaler, beløber sig med Capital og Rente til 100 Pund; derfra subtraheres 60, som gaaer til Salarium, bliver saa udi behold 40 Pund, som Principalen tilstilles. Man seer heraf hvor fornøden denne anden Species udi Regnekonsten er for en Procurator; thi det er per artem subtrahendi, at han stedse finder sin Regning, og aldrig kommer til kort, hvordan end Sagen falder ud.

Multiplicatio eller den 3die Species er et Videnskab af ikke mindre Importance; og ingen kand siges ret at forstaae sit Embede, med mindre han er vel dreven derudi: thi den holdes for en slet Procurator, der bringer een Sag til Tinge, og gaaer ikke med tvende derfra tilbage. Det er ved saadan Multiplicatio, at det juridiske Studium besynderligen forfremmes, og en ærlig Mands Næring, som ellers kunde ophøre, stedse holdes ved lige. Den Dag i Dag er ikke nok, en fornuftig Mand maa ogsaa see til, at der kand fortienes noget i Morgen. Jeg haver kiendt en Mand, der per artem multiplicandi, eller ved at multiplicere Sagerne, magede det saa, at de ikke alleene holdte ham ud hans Livs-Tiid, men end ogsaa gav sin Dotter, som var forlovet med en Advocat til Medgift 3 Kurve fulde af gode og vel funderede Processer; saa at han med en vis Philosopho kunde sige: sevi arbores, qvæ aliis profuerunt, det er: jeg haver plantet Træer, som andre have Nytte af. Saadant kaldes at arbeide ikke alleene for sig selv, men end og for Posteriteten. Hvad nytter det juridiske Studii Theorie, naar man ikke forstaaer at føre det til bestandig Praxin.

Divisio, som er den 4de Species, kroner Verket, og er af allerstørst Vigtighed: ja den er det kraftigste Middel til

at hindre Barbaries og det juridiske Studii Undergang, som adskillige synes at arbeide paa. Thi der findes visse skadelige Mennesker, der stræbe at qvæle en Sag i sin Fødsel og at forlige Parterne, hvilket de ansee som en Merite. Dette veed en habile Procurator per Artem dividendi fortreffeligen at forekomme, ved at sette Mod udi Parterne, og ved at opmuntre dem ikke at lade deres Ret falde. Saaledes tilveje bringes tvende Herligheder: 1.) kommer den juridiske Republiqve i Activitet; 2.) nyder enhver den Ret, som han tilkommer (jus suum cuiqve tribuitur.) Vel sige nogle, at de fleste vinde en Sag, saaledes, at all Profiten gaaer til Advokaten. Men de, som saaledes raisonnere, røbe ikkun deres Uforstandighed. Mon den Ære at vinde er ikke Fordeel nok? man seer jo ofte heele Nationer i ingen Henseende til Fordeel, men af pure honete Ambition at føre Krige, og Te Deum at synges over en Sejer, som i det øvrige ingen anden Nytte fører med sig. Vil man laste Advocater, fordi de hindre Forliig og opmuntre Folk til at forsvare deres retfærdige Sag, saa maa man ogsaa laste Generaler, der opmuntre Soldater til Striid. Divisio er derfor en Advocats Hoved-Qvalitet, saavel i Henseende til oven anførte Herligheder, som i Henseende til hans egen Nærings Befodring. Det heeder: divide & impera. Og bør det være enhver ærlig Procurators Symbolum.

Man seer heraf, af hvilken Importance Regnekonsten er for en Advocat, og at det er paa de 4re Species i Arithmetica hans Embede grunder sig. Derved befodres Videnskab, derved befodres got Folks Ære, og derved befodres ogsaa Advocatens Næring saaledes, at han settes udi Stand ærligen og reputerligen at forsørge Kone og Børn. Vil han gaae videre frem i Konsten, og tage fat paa Algebra, saa kand han ikke allene fødes, men end og giødes: thi man haver Exempel paa juridiske Algebrister, som haver

efterladt sig stor Riigdom. Men de fleste gode Mænd lade sig nøje med deres daglige Brød, og derfore indskrænke deres Studium til de 4re Species; hvilket er alt nok, saasom man seer tilstrekkelige Frugter deraf. (a)

Man seer heraf, hvilken Overeensstemmelse der er imellem en Advocat og en Regnemester, og at begge have eet Studium, item at de, der docere offentligen in jure, gaae ikke ret til Verks, i det de forklare for den juridiske Ungdom Grotium, Pufendorf, Institutiones, Pandectas og andre deslige tørre og ufrugtbare Præcepta, og derimod intet røre om det, som er Grundvolden til det juridiske Studium, nemlig den ædle Regnekonst, hvoraf man i Fremtiden alleene høster Frugt. Men dette er ikke den eeneste Ting ved publiqve Information, som behøver Reformation. Man seer Ungdommen overalt at oplæres udi de Ting, som udi den mandlige Alder lidet eller intet kommer til pas, saa at man haver Aarsag at sukke med Poeten:

Nec frugem segetes præbent, nec pabula terræ.[1])

(a) Udi denne Materie maa giøres Exception, som udi den foregaaende, saasom der ere fundne og endnu findes retsindige Advocater, der heller søge at forlige end at multiplicere Sager. Sigtes derfore alleene paa Rabulister.

---

1) Sædemarkerne giver ei Sæd, ei Engene Græsning. U. O.

Libr. IV.

Epigramm. 99.

Til Mademoiselle B.

Monstrorum domitorem Alcidem fœmina fregit &c.[1])

Intet Dyr er saa grumt, intet Menneske saa stærkt og stridbart, det jo finder sin Overmand; ja det som meer og forunderligere er, de modigste Creature og Mennesker lade sig ofte tvinge af de allerringeste og svageste, saa at Naturen derved synes at vise, hvor forfængeligt det er at bryste sig af Styrke og Manddom, og derfore, for at ydmyge de Stolte og Hoffærdige, haver underkastet dem de allersvageste Creatures Herredom. En Løve kaldes Dyrenes Konge, hersker udi Skoven med en absolute Myndighed, og er en Skræk for de allervildeste og grummeste Dyr, men løber for en Muus, som ellers er mindre Dyr til Priis. Et lidet Dyr Ichneumon er den største og farligste Fiende for de grumme Crocodiler; og de største Helte, som komme det heele menneskelige Kiøn til at skiælve og bæve, ere gemeenligen deres Hustruer underdanige. Hercules den forfær-

---

[1]) Uhyre-Tvingeren Hercules selv blev Kvinde-betvungen. U. O.

deligste Mand udi hans Tiid, lod sig som et Barn tvinge af Omphale. Samson, der overgik alle Mennesker udi Mod og Styrke, var en Slave af Dalila. Achilles, som foragtede de største Helte, sadd og græd, da man tog hans Hustrue Briseis fra ham. Man finder utallige andre Exempler herpaa saavel udi gamle som udi nye Historier; og ere Exemplerne saa mange, at man deraf kand see, at denne Characteer er fast almindelig. Man haver udi vor Tiid seet en Engelsk General, der ved sin Tapperhed nær havde giort Ende paa det største Herredom udi Europa, at have været sin Hustrue saa underdanig, at der bleve giorte lige saa mange Satires over hans Feighed inden, som Lovsange over hans Tapperhed uden Huset. Characteren er almindelig, og vises af heele Nationers Exempler. Hvilke Folk ere vildere uden for Huset og tammere inden for Huset end Engellænder. Samme Folks Kækhed er saa stor, at den gaaer indtil Fortvivlelse. En Engellænder skyer ingen Ting. Øvrighed, Lov, Straf og Fare ere ikke mægtige til at holde ham i Ave; men den, hvis Stivhed intet kand bøje, er som en Traad udi en Hustrues Haand, hvilken hun kand vinde om sin Finger. Thi det er med ham som med visse Metaller, hvilke staaer altiid mod Ild og Hammerslag, men ved en Haandfuld af Pulver smelter. Jeg vilde derfore, at man i steden for Straf truede en Engellænder at forklage ham for hans Kone: saadant kunde maaskee have bedre Virkning end alle Poenal-Love; thi man seer, at de, som ere Løver uden for Huset, blive forvandlede til Faar, saa snart de komme inden for deres Dørtærskeler. Derimod hvilke Folk ere tammere uden for Huset end Italiener? hvilke dog inden Dørre commandere med lige saa absolut Myndighed, som den Tyrkiske Keiser. De lade sig træde under Fødder af Fremmede, men tyrannisere udi Kiøkken og Kielder; og er en Italiensk Fruestue et Orientalsk Serail i mignature,

hvorudi Hustrue og Piger ikke tør see paa en Fremmed, end sige tale med ham uden Forlov. Tingen udi sig selv er heel paradox, er dog gandske probat: saasom saavel af heele Nationers som af particuliere Folks Exempler vises, at den stridbareste Borger gemeenligen er den fredsommeligste Huusfader, og den strængeste Huusfader den taaligste Borger: saa at den, der er en Coujon paa Gaden, er en Helt udi sit Kiøkken; og den, der efter sin Hustrues Ordre sidder ved Buggen i Stuen, er ikke at skiemte med under aaben Himmel.

Efterdi dette nu er af saadan Beskaffenhed, saa tør jeg sige, at det er en ildegrundet Frygt, som er overkommen hende, min kiære Jomfrue, i det hun tager i Betænkning at fuldbyrde det Løfte, som hun eengang haver giort til den omskrevne Person. De Tidender, som hun haver faaet om visse Actioner, han haver haft ved Armeen, hvorved han haver ladet see Prøver paa en ugemeen Bravoure, have paaført hende en utidig Redsel, saasom hun bilder sig ind, at han vil blive lige saa stræng Huusfader, som han er tapper Soldat. Hun seer af det som jeg haver anført, at det er aldeeles ingen Consequence; men at hun tvertimod kand giøre sig Haab om, at han vil blive lige saa føjelig mod en Hustrue, som han er stiv mod sine Fiender. Det heder udi Ordsproget: Hiemme som en Muldvarp, og ude som en Løs. Man haver ikke nødigt at lede efter Exempler til Beviis herpaa udi fremmede Lande, paa andre Steder, end ikke udi andre Gader. Lader os blive udi Eders egen Naboelav, ja udi Eders egen Familie. Eders egen Pige Theodora blev først giftet med en Corporal, som holdtes for een af de kækkeste Underofficiers udi Garnisonen. Den samme var efter hendes Beretning et Exempel paa Fromhed og Føjelighed udi Huset. Hun giftede sig anden gang med den Smed, som hun endnu haver. Samme Smed,

som med Taalmodighed havde stukket et og andet Ørefigen i sin Lomme, giver intet Quarteer udi Huset, og er det uvist, om han slaaer oftere paa sin Ambolt end paa sin Hustrues og Piges Rygge. I haver jo selv hørt hende med modige Taare at ligne hendes forrige Tilstand med den nærværende, og at hun ofte haver repeteret disse Ord om Corporalen: Ach den salige Herre skulde nu see op igien!

Hun seer saaledes, kiære Jomfrue! at Grundvolden, hvorpaa hun bygger sin Redsel, er falsk. Jeg drister mig vel ikke til at garantere for Personens Opførsel. Jeg siger alleene dette, at hans Bravoure bør ikke bevæge hende til at bryde sit Løfte. En rød Kiole med et par Knæbelbarter er ikke nær saa farligt Meuble udi et Huus, som en Calot; og hvis begge kand incommodere lige meget, saa er det meere fordøjeligt at staae under en behiertet Mands end under en Pedants Svøbe.

Libr. IV.

Epigramm. 114.

Devinctus tibi erit, si qvid des inferiori;
Æqvali si des, clam tuus hostis erit.[1])

Velgierninger kand være lige store, og have dog u-lige Virkninger: thi Maaden, paa hvilken Velgierninger øves, kand foraarsage, at en liden Velgierning ofte forbinder meere end en stor.

Gratior est facilis, qvam mihi plena manus: En let Haand er behageligere end en fuld Haand. Det er, man finder større Behag udi en liden Gave, som giøres af Velvillighed, end udi en større, som skeer ligesom af Tvang. Thi det heder: At give silde er ikke at ville give. (Tarde bene facere est nolle.) Item at den giver to gange, som giver hastig. (Bis dat, qvi dat celeriter.) Velgierninger dømmes saaledes ikke efter Gaven, men efter Giverens Hiertelav; og seer man derfore, at mange med stor Taknemmelighed have modtaget gandske ringe Ting, efterdi de ere givne med Velvillighed. Den Persiske Konge

[1]) Gjør du den Ringere godt, han bliver dig trofast forbunden;
Men af din Ligemand faaer hemmeligt Nag du til Løn. U. D.

Artaxerxes reisede engang sine Provincer igiennem. Paa Vejen lode sig Indbyggerne efter Sædvane indfinde med Foræringer: nogle gave Korn, andre Viin, og de Fattige gave Ost og Frugt. Een iblant dem, ved Navn Sinætas, hvis Hytte Kongen foer forbi, var saa fattig, at han havde aldeeles intet at give. Den samme vilde dog ikke, at Kongen gandske uden Gave skulde reise bort. Hvorudover, saasom han intet andet havde, øsede han noget rindende Vand udi begge sine Hænder, og offererede det tilligemed mange Velsignelser. Kongen blev deraf gandske bevæget, og antog det med meer Taknemmelighed end de største Gaver, som han havde faaet, og skikkede den fattige Mand fra sig rigeligen belønned. Det er i den Henseende, at Christus sætter Priis paa den Skierv, som den fattige Qvinde lagde udi Gudskiste. Det er Sindet og Hiertelavet, siger Seneca, som giver Gaven Vægt: (Animus est, qvi beneficiis dat pretium.) Det er derfore troeligt, at den Pengesum, som en fremmed Mand ved Testamente nyeligen gav til Dronningen af Ungarn, haver bevæget Hendes Majestet meere end de store Engelske og Hollandske Subsidier: thi de sidste ere vel større, men de første behageligere. En liden Gave, som een giør ubeden, forbinder ogsaa meere end de, som ved Bøn erhverves. Herudover søge de, som ret ville forbinde sig deres Venner, hemmeligen at udforske deres Trang, at de ikke skal tvinges til at anholde om Undsætning: thi, hvis man bier, indtil eens Ven beder, taber Gaven meget af sin Vægt. Den Bedende exponeres til at agere en Solicitant, og Gaven bliver i saa Maade ikke gandske velvillig, endskiønt Giveren ved udvortes Tegn viser en Slags Redebonhed. Hvis derimod en Gave skeer med en suur og fortredelig Mine, er den aldeeles ingen Gave meere, saasom en Suurseendes Gave er ufordøjeligere end et høfligt Afslag.

Dandi sæpe modus facit, ut graviora repulsis
Munera sint nobis ac benefacta tua:

Det kommer meget an paa Maaden hvorpaa en Ting skeer: thi et høfligt Afslag ja end en Byrde, som man paalegger en Ven, kand være behageligere end en suurseende Gave. Eudamidas giorde, førend han døede, saadan Testament: Min sidste Villie er, at min Ven Aretheus skal føde og underholde min Moder, og at min anden Ven Charixemus skal give min Dotter saa stor Medgift, som han kand formaae. Nogle loe af dette Testament, men de Vedkommende glædede sig derved i Henseende til den store Tilliid den Afdøde havde ladet see til dem.

Saasom blant andre Virkninger af Gaver og Velgierninger er og denne, at man undertiden ved at beneficere een Person paadrager sig Fiendskab, og opvækker Jalousie hos mange, saa maa udi Velgierningers Uddeeling gaaes varligen til verks, helst i Henseende til Fruentimmer, hos hvilket Præference udi Velgierninger, Æstime eller Roes, haver stor Virkning. Det fik den gode Paris at vide, da han gav Guldæblet til Venus, og derved bevæbnede to andre Gudinder imod sig. Den Cyrenæiske Philosophus Aristippus foregav sig derfor at have gaaet meer forsigtigen frem; thi, da Kong Dionysius engang offererede ham 3 Jomfruer, at han af dem skulde udvælge sig een, som han satt mest Priis paa, bortførte han dem alle tre, paa det at han ikke skulde støde dem for Hovedet. Jeg vil forbi gaae at melde om andre Regler, som med Velgierninger maa i agt tages.

Jeg vil alleene udi Anledning af dette Epigramma her tale om visse særdeles Virkninger af Gaver og Velgierninger, som faa Mennesker ellers give agt paa. Naar jeg beviser Velgierninger til min Undermand eller Client, haver

Velgierningen gemeenligen en fortreffelig Virkning. Thi den Ærbødighed, min Undermand tilforn havde for min Person, forøges ved en Gave eller Velgierning, saa at Forbindelsen bliver større end den var, og Lydigheden voxer efter Proportion af Velgierninger. Denne Virkning seer man dagligen heraf at flyde. Thi det Gode en Undermand nyder af sin Overmand, er altiid behageligt og aldrig anstødeligt, efterdi det udfodrer ikke saa meget en nye Forbindelse, som det bestyrker den gamle. Herudover ere alle de Velgierninger, som nedflyde af Himmelen, Menneskerne behagelige, og forøge den Kiærlighed og Ærbødighed, de ere Skaberen skyldige.

Langt anderledes derimod er det, naar een giør vel imod sin Ligemand. Thi herved bliver Venskab forvandlet til en slags Underdanighed, og den der nyder Velgierninger, stødes ligesom af sin forrige Stand, i det han forbindes til et Venskab, som han tilforn frivillig haver indgaaet. Saasom derfore Venskabs Baand blive forvandlede til Lydigheds Lænker, og en Ven bliver omstøbt til en Tiener, saa opvække de Velgierninger, som udøses paa en Ligemand, heller Kaaldsindighed end Kierlighed. Derpaa haves mange Exempler, skiønt Folk udi Almindelighed ikke give agt derpaa, og derfore maaskee vilde holde dette for et Paradox. Enhver skikker sig udi Lydighed mod sin Overmand, men at tiene sin Ligemand er haart og fast uforddøjeligt; hvorudover heraf flyder heller Kaaldsindighed og hemmeligt Had end Venskabs Bestyrkelse. Thi det gaaer her til, ligesom naar af tvende Brødre een forfremmes udi Højhed, og den anden bliver staaende: saasom derved den forrige Lighed ophæves, formindskes den gamle Kiærlighed, og hvor meget den eene Broder synes at glæde sig over den andens Forfremmelse, er det dog ikke uden en masqveret Glæde, hvorved man søger at skiule en hemmelig Fortrydelse. Jeg raader

ingen fra at betee sin Ligemand Velgierning; thi det er stedse en Dyd, som alle Mennesker maa recommenderes. Jeg viser alleene, hvad Virkning saadant gemeenligen haver, og derved beklager det menneskelige Kiøns Skrøbelighed og Ufuldkommenhed. Jeg søger heller herved paa een Side at opmuntre en Ligemand til at giøre vel mod en anden; thi, jo slettere Virkning en Velgierning haver, jo større er dens Merite, og jo meere nærmer den sig til en heroisk Dyd. Jeg søger paa en anden side herved at bestride Utaknemmelighed og at opmuntre enhver til at erkiende Velgierninger, fra hvem de end komme. Thi en Gave er en Gave, som efter menneskelig Pligt bør opvække Kiærlighed og Taknemmelighed, enten den giøres af en Overmand eller Ligemand. Et er at laste en god Ting, et andet er at vise en god Tings slette Virkning; hvilket sidste er ikke andet end at bebreide Mennesket en Feil, som det maa stræbe at bestride.

Dette samme kand og siges om de Velgierninger, som af en Undermand bevises en Overmand; ja dens Virkning er end meer ufeilbar og med fleere Exempler kand vises. En Overmand vil adlydes og ikke forbindes: thi, ligesom en Ligemand ved Velgierningers Modtagelse synes at miste noget af sin Frihed, saa synes en Overmand derved at miste noget af sit Herredom. Hvorudover det er troeligt, at den Taknemmelighed en Overmand lader see for beviiste Velgierninger, reiser sig heller af Sømmelighed end af Affection: thi alt det gode han giør mod saadan een, holdes for heller at skee af Pligt end af pur Velvillighed, og derfore giøres med mindre Fornøjelse. Derfore seer man mange Mennesker med større Lyst at hielpe fremmede end Slægtinger, efterdi de første tilskrive alting Giverens Godhed, de sidste derimod tilegne sig det som en Skyldighed, og noget som de ved Fødselen have jus qvæsitum til. En

almindelig Erindring maa giøres til alle dem, som ved Tienester have forbundet sig deres Overmænd, at de dermed ikke lade sig merke, men at de heller give tilkiende, at med alt hvad de have giort, ere de dog unyttige Tiennere: thi man kand vise utallige Exempler saavel af gamle som af nye Historier, at Undersaattere, som have pralet med deres Meriter for Regenter, lidet have vundet derved.

Libr. IV.

Epigramm. 116.

Turpius est tepide laudari qvam lacerari,
Scommata nos pungunt, tepida dicta necant. &c.[1])

Maadelig Roes er anstødeligere end maadelig Last: thi den som roeser med en slags Kaaldsindighed, synes at ville rose, men ikke at kunne: den derimod som laster med Bitterhed, kand holdes for at kunne rose; men ikke at ville. Den første giver sig ud for min Ven, og den sidste erklærer sig for min aabenbare Fiende. Naar min Ven intet stort fremfører til min Berømmelse, forringer han min Person; naar min Fiende angriber mig med Hidsighed, forringer han ingen uden sig selv. Saaledes er den førstes Lunkenhed ubehageligere end den sidstes Invective: thi det synes, at under all kaaldsindig Roes, ligger ligesom skiulet en Art af fiin Satire, da derimod et groft og hidsigt Skandskrift, synes alleene at tilkiendegive Skriverens Vrede og Uvenskab. Det eene er at skade uden at true, det andet er at true uden at skade.

---

[1]) Lunkent at roses er værre forvist end lunkent at lastes,
Dadel kan smerte, men Roes, lunken, har dræbende Kraft.

U. D.

Jeg anseer de fleste Gravskrifter, Parentationer og Lykynskninger ikke anderledes end en Art af Satires. Thi, naar Skribentere give dem ud for Berømmelses Taler eller Skrifter, og man intet derudi finder uden som er triviale og kand siges om de fleste Mennesker, er det ligesom han vil sige: Denne Mand, som jeg tager mig for at afmale som en Helt eller som et Munster paa Dyd, haver desvær! ikke givet Materie til at sige saa meget til hans Berømmelse som jeg gierne ønskede; man maa derfore tage Villien for Verket. Saadan Panegyriqve eller Æreminde kand lignes ved forgyldte Bøger, der indeholde intet uden reent Papiir, eller ved Medailler, paa hvis eene Side staaer en Mands Portrait, med Henviisning til hans Bedrifter, som skal findes paa den anden Side, da derpaa dog ikke er et eeneste Bogstav. Peder Paarses Reise og Bedrifter ere udførte udi 4 Bøger, og endskiønt man derpaa havde anvendet 8, var det dog ikkun en Reise fra Callundborg til Aars. Vi see dagligen komme for Lyset Liigprædikener og Parentationer udi tykke Folianter, men finder gemeenligen intet derudi, uden en Mands Fødsel, Daab, Skolegang, Giftermaal og salige Endeligt. Saa at, naar man alleene vil holde sig til det som er merkværdigt, bliver det ikke uden Bøger af reene Blade, eller, som er det samme, Skrifter opfyldte med unyttige Characterer og Ord af ingen Betydning. Med saadanne Parentationer synes at skiemte det Engelske Gravskrift, saa lydende:

Here lays John Small. That is all.

Dette Gravskrift, som udi sig selv er en Satire, er af samme Importance som de sædvanlige Epitaphier og Parentationer. Thi, endskiønt disse kand giøres udi god Intention, saa er dog Effecten den samme, og de Efterlevende

bør ansee dem med samme Øjen. I hvad Stiil eens Liv og Levnet bliver udført, enten det er udi høj eller lav, enten det er udi Prosa eller Vers, enten det er saa vidtløftigt som de sædvanlige Parentationer, eller saa kort som ovenanførte Engelske Gravskrift, saa gives dermed intet andet tilkiende, end at den afdøde haver været et Menneske. Hvad kand Efterlevende Slægtinger være tiente dermed? hvad vinde Døde og Levende derved, at Efterkommerne gives tilkiende, at een haver giftet sig, giort Børn, haver reist Udenlands, er kommen karsk tilbage, og andet deslige? det er jo ligesom man frygter for, at Posteriteten skal ignorere deres maadelige og mavre Bedrifter. Det er jo bedre, at der aldeeles intet tales om en Mand, end at der tales om de Ting, som ikke fortiene at omtales: thi det første liver ingen ved, saasom man kand regne Taushed til en Forsømmelse, men ved det sidste liber en Mands Reputation, og Berømmelsen derfore kand ansees for en Satire.

Dette tage dog Folk gemeenligen ikke udi agt: thi de fleste Børn lade med Bekostning trykke deres Forældres Bedrifter, alleene for at vise, at de intet have giort, som fortiener at føres i Pennen. Denne Syge er saa almindelig, at fast ingen tager saadant udi Betænkning, endskiønt Stervboden ofte er saa fattig, at, naar Omkostningerne paa Vers og Parentationer ere giorte, der intet bliver til at deele imellem Arvinger, uden de trykte Exemplarier af den Afdødes Lovsange, hvis Maverhed kommer Læseren til at gispe.

Der fortælles i gamle Dage at have været en Skik, at ingen maatte begraves, førend nogen indfandt sig, der kunde sige en Ting den Afdøde til Roes. Dette forhindrede dog ingen Begravelse; efterdi hvor slet Levnet den Afdøde end havde ført, saa gaves der dog altid en liden Leilighed at sige ham noget til Berømmelse. En Aagerkarl, der ved

sine haarde og ubillige Renter havde giort sig forhadt af alle, døde paa den Tiid: hans Legeme blev længe liggende u-jordet, efterdi ingen udi den heele Stad kunde hitte paa det ringeste til hans Roes. Endeligen indfandt sig en Barbeer, som vidnede, at intet Skiæg havde været ham lettere at rage end den Afdødes, hvorpaa han strax blev begraven. Hvis saadan Lov endnu var ved Magt staaende, kunde man nogenledes begribe Aarsagen til de tørre og mavre Ereminder og Lov-sange, som giøres over de Afdøde, skiønt man i visse Maader kunde sige, at det var bedre at ligge ubegraven, end at be-graves paa et saa slet Fundament: thi udi Berømmelsen selv var en bitter Satire, saa at den eene Mands Roes graverede den Afdøde meer, end den heele Stads Taushed. Man finder blant de gamle Danske Ordsprog dette: halft at roese er heelt at skielde, helst, naar en Lovsang skeer udi Forsæt at roese; thi, naar i saa Maade intet roesværdigt findes, kand man være forsikred om, at der intet roesværdigt kand siges; saa at de Epitheta, som tillegges den Afdøde af Stor, Dydig, Tapper, Duelig, ere ikkun blotte Ord af ingen Betydning, og give desstørre Anledning til Spot, jo mindre de passe sig paa Personens Bedrifter. Man lader sig ikke altid forblinde af store Titler, af høje og prægtige Expressioner, hvormed een og anden Heltesang eller heroiske Vers ere opfyldte. Jeg for min Part, naar jeg annalyserer Virgilii store heroiske Poema, og derfra tager dets prægtige Episoder, anseer det heller som en Satire over den gode Æneas end en Lovsang: thi Indholden af dette store Poema er, at Æneas af Storm blev dreven til Carthago, hvor han krænkede Stedets Dronning under Ægteskabs Løfte, hviken han siden forlod, skydende Skylden paa sin Moder Venus, der havde destineret ham til et andet Partie. Derpaa kom han til Italien, hvor han berøvede Kong Turno sin for-lovede Fæstemøe, og endelig skildte ham baade ved Liv og

Rige. Det er troligt, at om Æneas selv havde seet dette Poema, han ikke vilde have været ret fornøjed dermed; men at han vilde have dømt, at Virgilii Sigte ved dette glimrende Verk havde været heller at udbrede sit eget end den Trojanske Printses Navn; efterdi Stiilen er ligesaa stort Beviis paa en ypperlig Poet, som Materien er paa en slet Helt: ja han vilde maaskee have holdet for, at det Ord Pius eller den dydige Æneas var ikkun et Spotte-Ord, som ikke passede sig til Historien. Med saadant Skudsmaal, hvorledes det end er stiilet, kand ingen være fornøjed, og kand Skriveren derfor vente sig hverken Tak eller Belønning. Det kand i visse Maader lignes ved den Recommendation eller det Paß, som Clement Marot gav sin Tiener, saa lydende:

Gourmand, Ivrogne & assuré Menteur,
Pipeur, Voleur, Jureur, Blasphemateur,
Sentant le dard de cent pas à la ronde
Au demeurant le meilleur homme du monde.[1])

Intet Skudsmaal er bedre, end et kaalt Skudsmaal; af hvilken Tanke ogsaa fornuftige Tienere ere, og derfore heller ville ingen Recommendationer have, end saadanne som bestaar alleene udi blotte Ord og tilkiendegive, at en Herre haver intet got haft at sige. Naar een byder sin Tienneste an, og intet Pas kand vise fra hans forrige Herre; staaer jeg i Betænkning om at antage ham eller ej: hvis han derimod producerer en kaaldsindig Attest, som for Exempel: Denne Person, som en Tiid lang haver tient mig, og som jeg med Villie og udi Venskab haver af-

[1]) Ved Fraadsen, Drik og Løgn han meest sig peger ud,
Han stjæler, spiller falsk, han bander, spotter Gud;
Han lugter Lunten fjernt, lumsk i sin hele Færden,
Men er forresten saa den bedste Fyr af Verden. U. D.

skeediget, vil jeg have alle og enhver recommenderet: saa tager jeg ham aldeeles ikke an; thi den første viser, at hans Herre ikke haver villet, men den anden, at hans Herre ikke haver kundet sige noget got.

Man seer saaledes, at kaaldsindig Recommendation er værre end ingen, ja undertiden værre end Last, og at et hvert Menneske haver meer Aarsag at supprimere det første end det sidste. Endeligen kand herved giøres den Anmerkning, at enten Roes er stor eller maadelig, saa er det fordeelagtigere at være lastet end roset af onde Mennesker. Hvorudover Antisthenes, da han hørte sig at være roset af Almuen, sagde: hvad ont haver jeg da giort?

Libr. IV.

Epigramm. 168.

Mentis moerorem, summi Entis, Sexte, timorem
Credis, & esse viam, qva sit habenda Salus.[1])

Af alle Dyder er Gudsfrygt den største: thi, ligesom Solen, naar den er udi sin rette Glands, fordunkler alle Planeter og Stjerner, saa betager ogsaa den ægte Gudsfrygt alle andre Dyder deres Skin. Jeg siger en ægte Gudsfrygt, det er saadan en som svarer til sit Navn, ikke saadan en, som bestaaer enten udi Indbildning eller udi Almuens Meeninger, hvilken gemeenligen confunderes med den sande Gudsfrygt, skiønt den ingen Rapport haver dermed. Der er udi mine Tanker ingen Dyd, hvorved hænge større Vildfarelser, saa at det derfore er fornøden ved en sund og nøje Forklaring at legge slige Vildfarelser for Lyset, og at give en ret Definition over Gudsfrygt.

Pietet eller Gudsfrygt er enten sminked, vildfarend eller sand. Den sminkede Gudsfrygt fortiener heller at kaldes Ugudelighed, saasom den er slemmere end Atheismus. Thi

---

[1]) Sindets Bedrøvelse, Sextus, du Gudsfrygtens Prøvelse kalder,
Kalder det Veien, hvorpaa Salighed sikkrest man naaer. U. D.

en Atheist kiender ikke GUd: en Djenskalk derimod erkiender ham offentligen og tilligemed bespotter ham hemmeligen. Ingen Last er grovere og afskyeligere. Forestill dig af tvende Undersaattere een, som tvivler om en Konges Ret til Cronen, og, medens saadan Tvivlsmaal varer, vil eller tør ingen Troeskabseed aflegge, en anden derimod, som erkiender en Regent for sin lovlige Øvrighed, aflegger Troeskabseed, og lader offentligen see alle Lydigheds og Ærbødigheds Tegn; men udi hans Fraværelse bespotter ham, og søger hemmeligen at sværte hans Navn. Det er let at slutte, hvilken af disse tvende Undersaatter han vil holde mest strafværdig.

Den vildfarende Pietet er enten metaphysisk, mechanisk eller alamodisk.

Den metaphysiske Gudsfrygt haver ligesom sin Fødsel og Oprindelse blant eensomme og folkeskye Mennesker: den samme stiger gemeenligen over de fleste Menneskers Begreb, og derfore udi Menneskelige Societeter er af ingen Nytte. Det er om de slags Folk man kand sige med Poeten:

Faciunt intelligendo, ut nihil intelligant.

Det er: deres Begreb gaaer saa vit, at de begribe intet. De bryde de Baand, som binde et Menneske til et andet, og deres aandelige Speculationer have ingen Overeensstemmelse med den Tilstand Mennesket er sat udi, og som det ikke kand forandre uden at renoncere paa at være Menneske.

Ved denne Slags Devotion følger gierne Hiernens U-orden, saa at Imaginationer confunderes med virkelige Aabenbaringer og himmelske Indskydelser. Disse Slags mystiske Folk forsømme Christendommens Hovedpligte, endskiønt de meene selv at opfylde alle til Punct og Prikke. Saadan er de saa kaldne Qvietisters Devotion, hvilke, saa-

som de stræbe at foreene sig med GUd, og at afføre sig alt hvad som er legemligt og kiødeligt, blive giorte til Amphibia, som ere hverken Legemer eller Aander, forsagende saaledes alt hvad som er menneskeligt, at de omsider selv blive gandske umenneskelige, og derfore kand ansees som Gespænster og unyttige Jordens Byrder. De have dette tilfælles med Gespænster, at de give Anledning til U-roelighed og Forvirrelser, saasom de ikke med et roeligt Sind examinere Religionen, men med en frygtsom Imagination, ligesom de, der forestille sig GUd som en haard og stræng Dommer, hos hvilken ingen Naade er at vente. Denne Skræk, som haver betaget deres Sind, føder en Slags Enthusiasmum, hvilken forvandler Mennesker til Dyr, og giør dem gandske insociable. Herudover merker man, at ved denne metaphysiske Devotion gemeenligen følger Misanthropie eller Afskye for Mennesker, item en fordervelig Superstition, hvilken tillige med Frygt fører en Slags Had med sig til GUd, efterdi man forestiller sig ham som en Fiende af det menneskelige Kiøn. Det er paa saadan Maade Trælle og Livegne dyrke deres Herrer; hvilken Dyrkelse er lige mod den, som recommenderes i Evangelio. GUd vil ikke dyrkes efter Menneskets Capricer, men efter den Maade, som han selv foreskriver. Deslige Folk, der forestille sig GUd saaledes, og hos hvilke Religionen haver opvakt en Skræk og Bævelse, staae af alle mest Fare at forfalde til yderste Vantroe: thi fra Fanaticismo til Atheisterie er kun eet Skrit. Skræk og Desperation giør den samme Virkning hos dem som Vellyst og Ryggesløshed giør hos andre. Begge finde deres Regning ved, at der ingen Religion er til: disse, paa det at ingen Hinder maa skee udi deres Vellyster: hine, at de kand befries fra et Aag, som deres egen Imagination haver paalagt dem. Man seer derfore, at Atheistiske Bøger ingensteds med større Begierlighed efterlædes og læses, end

hvor Religionen øves med største Rigeur. Ingen kand herpaa bedre citeres til Exempel end den Engelske Skribent Woolston, hvilken en saadan fanatisk Skræk haver drevet til den yderste Vantroe, og med Bitterhed at tale og skrive mod den Christelige Troes Fundamenter.

Den mechaniske Devotion findes hos dem der have en oprigtig og alvorlig Troe, som de forrige: saaledes, at de meene sig selv at være gudfrygtige, skiønt de det dog ikke ere; og, saasom deres Gudsfrygt ikke flyder af de rette Kilder, kand dette heller kaldes Tungsindighed end en ægte Gudsfrygt; deslige Folk kalde Galde Nidkierhed og hypocondriaske Affecter Striid med Diævelen eller Buskampe. Udi denne deres Vildfarelse bestyrkes de af u-rimelige Mennesker, hvilke afmale for dem disse Legemets og Sindets Feil som lige saa mange Dyder. Og, naar de eengang ere bestyrkede udi saadan Overtroe og Indbilding, imodtage de ingen Raisons meere: thi, saa længe som Galden opererer, ansee de sig selv som GUds Gesandter og himmelske Herolde, erklære Kriig imod det heele menneskelige Kiøn, fordømme al uskyldig Lyst, og naar de see Mennesker med glade og tækkelige Ansigter, kalde de dem kiødelige og Fandens Lemmer. Alt hvad som giver ringeste Glæde og Fornøjelse tilkiende hos et Menneske, ansees hos dem som Tegn, at intet Got udi Hiertet kand ligge skiulet; hver Smiil er en Forfængelighed, hver Latter en dødelig Synd, og Devotion holdes ikke for ægte Gudsfrygt, uden den haver vaade Øjen. De eftertænke ej, at Glæde er en GUds Gave, og at det er dermed som med alle menneskelige Qvaliteter, som man alleene bør regulere, men ikke qvæle.

Denne deres Daarlighed gaaer saa vidt, at, naar Galden og de fordervede Vædsker tage Overhaand, søge de selv om Hielp hos Doctores: ej eftertænkende, at det er utilladeligt at bruge Medicine mod en hellig Iver, og ved

Piller og Pulver at fordrive saadanne Dyder, som de heller burde stræbe at conservere. Det hender sig undertiden, at de ved Kraft af Medicine finde sig lettede, og da forsvinder tilligemed Vædskernes Skarphed den indbildte Devotion, saa at Verden synes dem langt anderledes end tilforn, og Iver forvandles til Lunkenhed, og Strænghed til Sagtmodighed. At dette sig saaledes forholder, viser den daglig Erfarenhed; men, endskiønt deslige Folk af deres egne og utallige andres Exempler saadant merke, ville de dog ikke lade sig overbevise, men hænge udi deres forrige Vildfarelse: thi der er intet, som Syge med større Behag høre end de trøstelige Taler, hvorved hæslige Legemets Feil giøres til de herligste Sindets Gaver, og Melancholie faaer Navn af Gudsfrygt. Denne Devotion derfore, saasom den gemeenligen er sig selv ikke liig, men drejer sig efter Legemets Constitution, ja ligesom haver sin Flod og Ebbe, og som Maanen voxer og aftager, saa kand den regnes iblant intermitterende Svagheder, og, om de skulle være Dyder, maa de kaldes virtutes chronicæ, eller intermitterende Dyder. Det er en u-ægte Gudsfrygt, som stiger og falder med Vædskerne, som reiser sig af Acido, og som kand fordrives med Alcali eller Kræbsøjen. Jeg taler herom af egen Erfarenhed, saasom jeg ofte plages af skarpe Vædsker, og derudover er bleven overbeviset om den Vildfarelse, som deraf flyder. Herudover saa ofte en hidsig Reformations Geist overkommer mig, giør jeg ligesom Stilstand med mig selv, indtil Heeden eller den indbildte Iver haver udkaaged.

Det Fornemste, som er at antegne ved denne mechaniske Gudsfrygt, er dette, at de Mennesker, som dertil ere hengivne, ere lige saa milde udi deres egne, som de ere haarde Dommere udi andres Feil. De nægte sig ofte selv intet, men nægte andre alting: saa at ingen anden Forskiel er mellem dem og andre grove Syndere, end at disse synde

udi deres eget, men hine udi Herrens Navn: det er hade, forfølge og bagtale in Nomine Domini, eller udi Indbildning af hellig Iver.

Den alamodiske Devotion, som kaldes Pietas vulgaris, er deres, som udi deres egne og udi Almuens Tanker ere retskafne Christne, efterdi de i agttage nogle udvortes Devotions Acter, som flyde heller af Sædvaner end af indvortes Drift, og grunde sig heller paa de udvortes Lemmers end paa Hiertets Bevægelse. Beskrivelse over en gudfrygtig Mand efter den almindelige Lærdom er denne: En gudfrygtig Mand er den, som paa visse Timer om Dagen ligger paa Knæe, og med oprakte Hænder til Himmelen beder, eller bevæger sine Læber: som, naar han hører Klokken ringe, erindrer sig udi en Hast at han er en Christen, og følger Strømmen med dem, som gaae til Kirke. Ydermeere, en gudfrygtig Mand er den, som yder rigtigen sin Tiende og sit Offer, som med Iver og Hidsighed forfølger Kiettere eller Vildfarende, som blindt underskriver den Troes Bekiendelse, som Forfædrene have underskrevet. Endeligen en gudfrygtig Mand er den, som med foldede Hænder udi Præstens Overværelse, som legger ham Haanden paa Hovedet og tilsiger ham Syndernes Forladelse, døer og hensover. Om saadan Mands Salighed tvivler ingen: alle raabe, at han levede helligen og døde helligen: og paa det at ikke mindste Tvivl skal være om hans Salighed, giøres ham en prægtig Liigprædiken eller Berømmelses Vers, hvorudi hans Salighed omstændigen beskrives, saaledes, at han udi hvide Klæder med Palmer i Hænder staaer for GUds Throne og accompagnerer Englene udi himmelske Lovsange. Saaledes kand efter denne almindelige Hypothesin et Menneske med liden Møje og med visse udvortes Bevægelser, hvorudi Sindet haver ingen Deel, erholde Salighed. Thi vi see, at mange alleene ved legemlige Qvaliteter, ved Klædebragt,

ved Sang, ved Læbernes Bevægelse og andet deslige ere opløftede til Skyerne, saa at deres Gudsfrygt udi Vers og solut Stiil er bleven berømmet. En Italiener tør citere til Beviis paa sin Gudsfrygt, at han ofte haver kysset Pavens Tøfler; og en Spanier, at han af Devotion en Langfredag haver pidsket sig under sin Maitresses Vinduer. Paulus Jovius beviser Pave Leonis X. Devotion saaledes: nemlig, at han ziirligen forrettede Messen for Altaret. Nogle have villet vise Keiser Ottonis Pietet af hans Kiole, hvorudi Aabenbaringens Historie var indvævet. Aristobulus den yngere holdtes ved Jødernes almindelige Samtykke værdig til det høieste Præste-Embede, efterdi han med saa ziirlige Gebærder forrettede Ofringer. Jeg vil ikke anføre fleere Exempler herpaa, skiønt af utallige nyere kand klarligen vises, hvormeget Almuen tager Feil herudi. Jeg laster vel ikke Religionens udvortes Øvelser: jeg roser og approberer dem heller. Men, naar med udvortes Andagt ikke følger Levnets Forbedrelse: saa er saadan Devotion ikke andet end purt Skuespil.

Endelig kand ved denne slags Gudsfrygt giøres en Anmerkning, hvilken er desmeer nødvendig, jo almindeligere Vildfarelsen er, som derved begaaes. Der er en slags Devotion, som reiser sig af Kaars og Modgang, Alderdom og Frygt for nær tilstundende Død. Jeg drister mig ikke til at laste saadan Devotion: holder alleene for, at den ikke kand føre Navn af ægte Gudsfrygt; thi, ligesaa lidet som det kand regnes een til Merite, at han ikke dånser, naar ingen vil spille for ham, saa lidet kand det og agtes, at een vender Verden Rygg, naar Verden vender ham først Rygg. Man seer paa Søefarende Folk, naar de komme udi Havnen, hvor lidt man kand reflectere paa den Devotion de have ladet see udi Søe-fare. Der fortælles om en Findlap der faldt udi Vandet, og strax raabte Gud om Hielp, men da

han midt udi denne Fare fik fatt paa Greenen af et Træe ved Strandbredden, hvorved han kunde redde sig, sagde han: nu hielper jeg mig selv. De fleste Christne søge at igiendrive Vantroende af den Devotion og Bekiendelse, som Mennesker lade see og giøre udi slige Tilfælle; men det Argument holder aldeeles ikke stik, i det ringeste er det ikke nær saa kraftigt, som naar Omvendelse og saadan Confession skeer af een, der lever udi Sundhed og Velstand: thi, naar saadan een renoncerer paa sin Vantroe, kand man sige, at Omvendelsen er ægte, og kand tiene til et sterkt Beviis mod andre Vantroende: thi her er Legemet og Sindet udi sin fulde Styrke, da udi Alderdom og Sygdom det eene med det andet vakler. Jeg vil derfor ikke raade Religionens Forfægtere at drive for sterkt paa et Argument, som tages af Alderdom og syge Menneskers Omvendelse; thi derved styrkes heller end bestrides Vantroe.

Af ovenanførte kand dømmes, hvad den sande og ægte Gudsfrygt er. De kand retteligen kaldes Gudfrygtige, som af inderste Hiertets Grund dyrke GUd, deres Skaber og Velgiører, som ære og elske ham ikke saa meget i Henseende til de lovede Belønninger, hvilket er en slavisk Dyrkelse, som i Henseende til de Velgierninger de nyde og have nydet, saa at de opmuntres dertil heller af Taknemmelighed end af Haab om Fordeel. De besidde den ægte Gudsfrygt, som ere haarde mod sig selv, men taalige og milde mod andre, og som Cato siger: der pardonnere alle Forseelser, uden deres egne (omnibus noxis veniam dant præterqvam suis) thi det heeder som Publius Syrus lærer: See ofte igiennem Fingre med andre, men aldrig med dig selv:

Ignoscito sæpe alteri, nunqvam tibi.

Den er og gudfrygtig, som søger ikke ved Riis og Svøbe, men med sagtmodig og grundig Lærdom at bringe Vild-

farende paa rette Vej igien, som ikke fordømmer, men ynker dem, der ere paa vrange og farlige Veje. De kaldes retteligen gudfrygtige, hvilke ikke saa meget med Munden, som udi Hierte øve Gudsfrygt, ja som ere sig altid lige, og ikke ved Paroxysmos dyrke GUd; som ere spage og ydmyge, som holde Fred med alle, og føre alleene Krig med deres egne onde Lyster og Begierligheder, som trøste de Bedrøvede, rekke de Fattige Haanden, klæde de Nøgne, og som ikke hofmode sig og opblæses af Medgang eller lade sig nedslaae af Modgang, men ere fornøjede med GUds Villie, og skikke sig taalmodigen udi hvad Kaars GUd paalegger dem. De ere endeligen retskafne GUds Børn, som vise deres Gudsfrygt ikke udi Theorie, men udi Praxi, ikke udi Tale, men udi Gierninger, og hos hvilke findes ikke en masqveret men en oprigtig Devotion, der stræbe efter det, som er priisværdigt, ikke af Frygt, Ærgierighed eller verdslig Interesse, men alleene af en reen og god Villie; der foragte og træde under Fødder alt hvad som er verdsligt og forfængeligt, men søge alleene at erhverve et æviqtvarende og uforgiengeligt Liggendefæe.

Dette maa være nok talt om den ægte Gudsfrygt, faasom et Christen Menneskes Pligt er de meeste bekiendt, og det er noget, som dagligen læres af Prædikestole. Mit Forsæt udi dette Verk er ikke at repetere det, som alle vide, men at legge for Dagen de Vildfarelser, som man gemeenligen hænger udi, og at bortdrive den Taage der forblinder os saaledes, at vi tage Skyggen for Legemet, Laster for Dyder, og Dyder igien for Laster. Thi dertil sigter fornemmeligen mit Morale; hvilket, hvis det er vel udført, kand ikke andet end føre Nytte med sig. Derimod at prædike alleene udi Almindelighed over Dyder og Laster, er ikke andet end at opkaage de Ting, som

31*

dagligen omtales, og som Philosophi og Prædikantere raabe sig hæse paa.

Hinc satis est; ne me Crispini scrinia lippi
Compilasse putes, verbum non amplius addam.

Jeg bryder af af Frygt man mig beskylde vil,
At jeg udskrevet har Hr. = = Huuspostill.

Oplysninger om Udgaver og Oversættelser.

I. Ældre Udgaver.

Af Udgaver fra Forfatterens Levetid ere følgende forefundne:

A α & β. Lud. Holbergs | Moralske | Tanker | Deelte udi 2 Tomos. | Tom. I. | Kiøbenhavn, 1744. | Trykt paa Autors egen Bekostning. (NB. Side 317: Titel til Tom. II).

(A α findes paa Universitetsbibliotheket, i Herlufsholms Skoles Bibliothek og mellem afdøde Bibliothekar Philipsens Efterladenskaber; A β paa Kongens Bibliothek).

B. Lud. Holbergs | Moralske | Tanker | Deelte udi 2 Tomos | Tom. I. | Kiøbenhavn, 1744 | Med Autors retmæssige Afstaaelse, trykt | og bekostet af Ernst Henrich Berling, og fin- | des hos hannem tilkiøbs. (NB. Side 317: Titel til Tom. II).

(Mellem afdøde Bibliothekar Philipsens Efterladenskaber).

A α og A β, som have samme Titel, ere dog kun eens i Arkene Ii—Slutningen; Arkene A—Hh, hvori de ere forskjellige, ere slettere corrigerede i β end i α. — B er et heelt nyt Oplag med færre Trykfeil end begge de foregaaende.

Af senere Udgaver nævner Nyerups og Krafts Lexicon to med Aarstallene 1753 og 1756; førstnævnte, C, er ikke kommen nærværende Udgiver for Øie, den anden findes paa Kongens Bibliothek: D α, paa Universitetsbibliotheket: D β. Disse ere indbyrdes forskjellige, og ingen af dem nogen selvstændig Udgave; thi vel ere Titelblad, Fortale og Arkene Ii—Slutningen eens i begge, men D α har Arkene A—Ii tilfælles med A α, og D β har disse samme Ark tilfælles med A β. Altsaa:

A α. 1744.
A β. 1744. Forskjellig fra A α i Arkene A—Hh; = A α fra Ii—Slutningen.
B. 1744. Forskjellig fra A α & β.

C. 1753. (Ifølge Nyerups og Krafts Lexicon).
D α. 1756. Arkene A—Ii = A α } Titelblad, Fortale og Arkene Ii —Slutningen indbyrdes eens, og forskjellige fra A α & β*.
D β. 1756. Arkene A—Ii = A β }

II. Oversættelser.

1. Ludwig Holbergs .... Moralische Abhandlungen ..... Copenhagen und Leipzig. 1744.
2. Ludwig Holbergs Moralische Gedanken, ... durch Elias Caspar Reichard ...... Leipzig. 1744. (Fortale af 1745; Noter samt Oversættelser af Epigrammerne, der anføres uforkortede).
3. (Samme). Neue durchaus verbesserte u. sehr vermehrte Auflage. Flensburg u. Leipzig. 1767.
4. De deensche Spectator .... van Lodewyk Holberg .... Uit het Hoogduitsch vertaalt. Amsterdam. 1747.
5. Pensées Morales par Mr. Le Baron de Holberg. Traduite du Danois par Mr. J. B. D. R. D. P. .... A Copenhague. MDCCXLIX.
6. Pensées ou reflexions de Mr. Le Baron de Holberg. Edition française par M. D. R. de Parthenay. A Londres. MDCCLIII.
7. De deense Wysgeer ..... Amsterdam. MDCCLXV.
8. Ludvig Holbergs Moraliska Tankar ...... Wästerås. 1782.

III. Nærværende Udgave.

Nærværende Udgave er et corrigeret Optryk af A α. Som det allerede vil sees af F. L. Liebenbergs „Betænkning over den holbergske Orthographi, 1845", S. 26, stemmer Skrivebrugen i Moralske Tanker med Epistlernes, der er lagt til Grund i det Holbergske Samfunds Udgave af Comedierne, og Ønsket om Eensartethed med denne fordrede altsaa meget faa Ændringer; det er derfor væsentlig kun Trykfeilene, som ere rettede, hvilket endogsaa gjælder med Hensyn

* Sammenlign hermed „Ringos aandelige Siunge-Chor, ved M. Hammerich og G. Rode", S. 217: Oplysningerne om Udgaverne af Anden Part.

til Skilletegnene. Til Værkets fuldkomnere Forstaaelse i en udvidet Læsekreds er der under Texten givet Oversættelse til Citater i fremmede Sprog, forsaavidt de ikke alt vare oversatte af Holberg selv, og navnlig til de Brudstykker af Holbergs egne Epigrammer, hvortil hver enkelt Afhandling slutter sig. Udgiveren kan ikke noksom fremhæve, hvormeget han ved denne Deel af Arbeidet har Hr. Professor, Rector Listovs omhyggelige Bistand at takke.

I følgende Fortegnelse over Afvigelser fra A *a*, som ere foretagne i nærværende Udgave, E, findes alle, om hvis Berettigelse der kunde være Skygge af Tvivl:

A. S. 20 L. 5 Stadsmand.
E. - 20 - 16 Statsmand.

A. S. 24 L. 4 f. n. ved.
E. - 23 - 21 f. o. veed (= B).

A. S. 42 L. 10 Qvestors.
E. - 37 - 3 f. n. Qvæstor.

A. S. 77 L. 8 jødeske.
E. - 65 - 15 jødiske (= B).

A. S. 96 L. 3 f. n. og.
E. - 80 - 2 f. n. jeg.

A. S. 154 (Overskriften) Epigramm. 103.
E. - 125 (Overskriften) Epigramm. 104.

A. S. 158 L. 6 f. n. Natur, tillige.
E. - 128 - 6 f. n. Natur tillige.

A. S. 166 L. 9 f. n. Hiloterne.
E. - 135 - 9 f. n. Heloterne.

A. S. 198 L. 10 f. n. Lav.
E. - 162 - 9 f. o. lav.

A. S. 199 L. 3 f. n. Borgerne.
E. - 163 - 7 f. o. Borgeren.

A. S. 206 L. 11 f. n. Apparencer.
E. - 168 - 4 f. o. Apparencen.

A. S. 208 (Overskriften) Epigramm. 60.
E. - 169 (Overskriften) Epigramm. 160.

A. S. 218 L. 1 alt.
E. - 176 - 7 f. n. all.

A. S. 223 L. 7-6 f. n. Efterladelse.
E. - 180 - 8-7 f. n. Efterlevelse.

A. S. 240 L. 9 partisk.
E. - 193 - 3 f. n. upartisk (= B).

A. S. 247 L. 13 Vægt.
E. - 199 - 2 Væxt (= B).

A. S. 271 L. 7 f. n. kiende.
E. - 217 - 6 f. n. kiende de.

A. S. 273 L. 3 f. n. Føleshed.
E. - 219 - 14 f. o. Følesløshed (= B).

A. S. 296 L. 11 saaledes, at Aarsagen.
E. - 236 - 1 saaledes Aarsagen.

A. S. 310 (Overskriften) Epigramm. 43.
E. - 246 (Overskriften) Epigramm. 143.

A. S. 334 L. 5 f. n. selvsomme.
E. - 265 - 2-3 f. o. selsomme (= B).

A. S. 394 (Overskriften) Epigramm. 148.
E. - 310 (Overskriften) Epigramm. 146.

A. S. 436 L. 9 f. n. føre.
E. - 343 - 9 f. n. høre (= B).

A. S. 509 L. 9 f. n. Akedemie.
E. - 403 - 14 f. o. Akademie (= B).

A. S. 531 L. 6 Brantorie.
E. - 420 - 7 f. n. Brantome (= B).

A. S. 535 L. 7 Chalcondylam.
E. - 423 - 10 f. n. Chalcondylum (= B).

A. S. 547 L. 1 merkte.
E. - 434 - 2 merke (= B).

A. S. 564 (Overskriften) Epigramm. 81.
E. - 447 (Overskriften) Epigramm. 82.

A. S. 569 L. 2 f. n. end.
E. - 451 - 2 f. o. eller.

A. S. 571 L. 17 glimrede.
E. - 453 - 1 glimrende.

A. S. 607 L. 6 f. n. mest.
E. - 483 - 11 f. n. meeste (= B).

I nærværende Udgave ønskes følgende Rettelser foretagne:

S. 36 L. 1 f. n. Læs: Staaer først til Æren din Hu, tæres osv.
- 51 - 1 f. n. lykkeligst, Læs: lysteligst.
- 99 - 2 f. n. tilsteder, Læs: tilstede.
- 168 - 10 f. o. colore, Læs: colori.
- 253 - 2 f. n. Daab, Læs: Ord.

Herlufsholm i Marts 1860.

Indholdsfortegnelse.

(Af Udgiveren).
